

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти, науки та молодіжної політики
Івано-Франківської обласної державної адміністрації
Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки

*Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної Інтернет-конференції
20 жовтня-20 листопада 2015 року*

м. Івано-Франківськ
2016

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ, НАУКИ ТА МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

**Національно-патріотичне виховання
дітей та молоді у сучасному
освітньому просторі України на
засадах етнопедагогіки**

**Матеріали Всеукраїнської науково-практичної
Інтернет-конференції**

20 жовтня – 20 листопада 2015 року

м. Івано-Франківськ

УДК 37.035.6(08)
ББК 74.200
Н 35

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Івано-Франківського обласного інституту післядипломної
педагогічної освіти 25 лютого 2016 року, протокол № 1*

Рецензенти:

Нагачевська Зіновія Іванівна, доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки імені Б.Ступарика ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»;

Барабаш Ольга Дмитрівна, кандидат педагогічних наук, доцент, проректор з наукової роботи Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Упорядники:

Шелемей Любов Ярославівна, проректор Івано-Франківського ОПППО;

Келембет Людмила Іванівна, старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій Івано-Франківського ОПППО;

Фляк Оксана Олексіївна, завідувач лабораторії національного виховання Івано-Франківського ОПППО;

Риндич Оксана Миколаївна, методист лабораторії національного виховання Івано-Франківського ОПППО.

Відповідальний за випуск:

Зуб'як Роман Миколайович, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту та освітніх інновацій, ректор Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.

Н 35 Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки: матеріали Всеукраїн. наук.-прак. Інтер.-конф., 20 жовт. – 20 листоп. 2015 р. / упорядн.: Л. Шелемей, Л. Келембет, О. Фляк, О. Риндич. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. – 284 с.

ISBN 978-966-428-454-4

У виданні представлено матеріали учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції “Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки”, науковців, працівників інститутів післядипломної педагогічної освіти, органів управління освітою, керівників загально-освітніх навчальних закладів, у яких висвітлено наукове бачення окресленої проблеми та шляхи її вирішення, досвід практичної роботи з актуальних проблем національно-патріотичного виховання дітей та молоді з урахуванням регіональних особливостей.

Видання адресоване керівникам органів управління, загальноосвітніх навчальних закладів, методистам, класним керівникам, педагогам.

**УДК 37.035.6(08)
ББК 74.200**

ISBN 978-966-428-454-4

© ІФОПППО, 2016
© Шелемей Л. Я., Келембет Л. І.,
Фляк О. О., Риндич О. М., упорядники, 2016

Зміст

Передмова	5
I. Виховання патріотизму у викликах сучасності	
<i>Вишневський О. І.</i> Український національний характер та сучасний ідеал виховання нашої молоді	7
<i>Келембет Л. І., Фляк О. О., Риндич О. М.</i> Патріотичне виховання дітей та учнівської молоді: теорія і практика	15
<i>Назаренко Г. А.</i> Демократизм у ціннісній системі координат особистості	22
<i>Журба К. О.</i> Свобода у смисложиттєвому контексті патріотизму	32
<i>Ведмеденко Д. В., Осовська О. П.</i> Формування національно-культурної самосвідомості як основи духовно-морального розвитку учнів	39
<i>Шкільна І. М.</i> Вікові особливості старших підлітків у вихованні національної гідності як вияву моральної свідомості	42
II. Використання виховного потенціалу етнографічного компонента регіонів України в навчально-виховному процесі як засобу формування громадянина-патріота	
<i>Лосюк П. В.</i> Гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчально-виховного процесу	49
<i>Коновець С. В.</i> Значення образу Матері у вихованні зростаючої особистості	147
<i>Григорук А. Г.</i> Народне мистецтво Гуцульщини в сучасній діяльнісно-розвивальній парадигмі національно-патріотичного виховання допрофесійної художньої освіти	152
<i>Лященко Т. В., Царик Л. П.</i> Традиції народу – першооснова духовного здоров'я нації	161
<i>Кобзаренко Л. А.</i> Стан вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки	170
<i>Демків В. В.</i> Національне виховання учнів засобами народного мистецтва Прикарпаття	177
<i>Осідач Е. Ю.</i> Формування ціннісних орієнтацій дітей та молоді засобами етнопедагогіки й краєзнавства: регіональний аспект	187
III. Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних умовах	
<i>Григорук А. А.</i> Методологія використання Гуцульщинознавства як змістової складової програми підготовки національних мистецьких кадрів	195
<i>Клибус Г. В.</i> Розвиток національної самосвідомості та духовного світу педагога – головний пріоритет і обов'язок методиста РМК	200
<i>Зварчук Я. М.</i> Виховання духовності і національної свідомості учнів на традиціях українського народу та засадах християнської моралі	209
<i>Столярчук Г. Я.</i> Національне виховання засобами бібліотечної роботи	216

<i>Адамович Г. М.</i> Патріотичне виховання молодших школярів у процесі роботи з сучасними підручниками з української мови	220
<i>Войтків Г. В.</i> Національно-патріотичне виховання учнів на уроках фізики	223
<i>Руденко Ю. О.</i> Виховання патріотизму у студентів на заняттях з інформатики	226
<i>Козак Ю. В.</i> Форми та методи національно-патріотичного виховання дітей і молоді в сучасних умовах	228
<i>Григорук А. Г.</i> Методи, засоби і форми національно-патріотичного виховання дітей і молоді: психологічний аспект	234
<i>Лященко Т. В., Царик Л. П.</i> Життєдайне джерело народознавства	269

Передмова

На сучасному етапі національно-духовного відродження України, розвитку демократичних процесів важливого значення набуває формування у дітей та молоді патріотизму, активної громадянської позиції, відданості справі зміцнення державності. З огляду на це, патріотичне та громадянське виховання є стрижневими, основоположними, що відповідають нагальним вимогам і викликам сучасності, закладають підвалини для формування національної свідомості нинішніх і прийдешніх поколінь, які розглядатимуть державу як запоруку власного особистісного розвитку, що спирається на ідеї гуманізму, соціального добробуту, демократії, свободи, толерантності, виваженості, відповідальності, здорового способу життя, готовності до змін.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді зазначено: “Національно-патріотичне виховання дітей і молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім’ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов’язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави. Найважливішим пріоритетом національно-патріотичного виховання є формування ціннісного ставлення особистості до українського народу, Батьківщини, держави, нації”.

З патріотизмом органічно поєднується етична самосвідомість громадянина, що формується на засадах громадянських та етнонаціональних цінностей, вбирає в себе любов до свого народу, віру в його духовні сили і майбутнє, готовність до життя і праці в ім’я народу, свідомого служіння інтересам Батьківщини – України. Це і переосмислення моральних і культурних цінностей, історії, традицій, звичаїв, обрядів, символіки тощо.

Сучасному патріотичному вихованню має бути певною мірою властива випереджувальна роль у демократичному процесі. Воно має стати засобом відродження національної культури, припинення соціальної деградації, стимулом пробудження таких моральних якостей, як совість, людяність, почуття власної гідності, засобом самоорганізації особистісної відповідальності, гарантом громадянського миру і злагоди в суспільстві.

У виданні представлені матеріали учасників Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції “Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедagogіки”, що проводилась з 20 жовтня по 20 листопада 2015 року на сайті Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти за ініціативи науково-дослідної лабораторії “Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство” та підтримки Міністерства освіти і науки України, Інституту модернізації змісту освіти Міністерства освіти і науки України.

У першому розділі “Виховання патріотизму у викликах сучасності” подано доповіді та тези виступів науковців, методистів, де представлено їх погляди на

проблеми виховання патріотизму у дітей та молоді, формування українського національного характеру.

Розділ другий “Використання виховного потенціалу етнографічного компонента регіонів України в навчально-виховному процесі як засобу формування громадянина-патріота” укладений на основі виступів учасників науково-практичної Інтернет-конференції, які діляться досвідом використання виховного потенціалу змісту освіти і виховання на засадах етнопедagogіки та народознавства, їх ролі у формуванні громадянина-патріота.

У третьому розділі “Форми, методи і засоби національно-патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних умовах” подано матеріали науковців, методистів, керівників навчальних закладів, де висвітлено регіональний аспект досвіду національно-патріотичного виховання дітей та молоді.

Цікавими та змістовними є матеріали науково-дослідної лабораторії “Гуцульська етнопедagogіка і Гуцульщинознавство” НАПН України (навчальні програми, розробки уроків, виховних заходів та ін.). При цьому упорядниками збережено їх авторський варіант.

Сподіваємося, що видання буде корисним для керівників органів управління освітою, загальноосвітніх навчальних закладів, працівників методичних служб, класних керівників, учителів, усіх тих, хто зацікавлений у підвищенні ефективності національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах суспільних й інноваційних змін.

I. ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У ВИКЛИКАХ СУЧАСНОСТІ

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР ТА СУЧАСНИЙ ІДЕАЛ ВИХОВАННЯ НАШОЇ МОЛОДИ

Вишневський О. І.,

кандидат педагогічних наук, професор

Дрогобицького державного

педагогічного університету імені Івана Франка,

академік Академії наук вищої освіти України

Термін “характер” у контексті нашої теми може трактуватися двояко.

По-перше, як сума тих національних ознак, які є притаманними кожному окремому народу і які, зокрема, вирізняють його серед інших народів. Тому означення “національний” тут буде адекватним. Це трактування терміна часто асоціюється з поняттям національно-етнічного і, природно, втілює у собі і позитивні, і негативні якості.

По-друге, термін “характер” може трактуватися з акцентом на діяльності людини і народу, від чого залежить їх життєвий успіх. Це – прагматичний погляд, який має наднаціональний характер. К. Ушинський визначає його як “сукупність тих особливостей, якими відрізняється діяльність однієї людини від діяльності іншої” [6].

Завдання полягає у тому, щоб з’ясувати, наскільки наш національний характер з його історичними особливостями відповідає вимогам сучасного нашого життя і якою мірою він досі забезпечував і тепер забезпечує політичний, соціальний та економічний успіх нашого народу.

Лише розуміння і врахування цієї відповідності (чи невідповідності) може привести нас до формування змісту нашого сучасного виховного ідеалу, під чим Г. Ващенко розуміє “...образ ідеальної людини, на який має орієнтуватися педагог, виховуючи молоде покоління” [2, 41].

Пошук відповіді на поставлене питання відразу спонукає нас зважити на те, чому в нашій історії ми постійно зазнавали експансії сусідів і не завжди адекватно їй діяли самі. Чому вже 1169 року Андрієм Боголюбським спалено Київ, чому 1708 Меншиков вирубав Батурин, чому практично всі гетьмани України померли у московських тюрмах, чому киян винищував Муравйов, нарешті, чому і сьогодні нас змушують йти у нове ярмо, яке для нас планують сусіди – “Русский мир”? А якщо ще ближче приглянутись до нашої історії, то виникає й інше, несподіване питання: як сталося, що впродовж століть за цих обставин ми вижили й існуємо досі?

Не ми вперше ставимо ці питання. Чимало дослідників нашої долі і багатовікової бездержавності (М. Костомаров, К. Ушинський, Ю. Липа, С. Русова, В. Янів, Я. Ярема, П. Штепа та ін.) розглядали різні цьому причини і назвали чимало ознак нашого національного характеру, які

заважали нам досягнути мету побудови власної держави, хоча і далеко не всі вони видаються негативними.

До таких особливостей часто відносять: слабкість інстинкту державотворення; індивідуалізм і егоцентризм; бунтарство супроти своєї влади; анархізм; брак національної “зарозумілості”; слабкість волі; брак практичного розуму і підприємливості; міжнаціональна поступливість і асимілятивна податливість; заниженість особистих амбіцій; схильність до лібералізму; расова відкритість і транзитність території; переоцінка свободи особистості тощо. А відтак духовність і схильність до гуманітарних наук; естетизм; емоційність; родинність; фемінізованість родинного життя тощо.

Ці та подібні якості “української душі” втілені у нашій культурі, і характерними виразниками їх були, з одного боку, Г. Сковорода, І. Вишенський, М. Гоголь, Г. Квітка-Основ'яненко та ін. (“втеча в себе”), а з іншого – бунтарство Т. Шевченка.

Не підлягає сумніву, що чимало з перелічених якостей нашого національного характеру відіграли негативну роль у нашій історії і нашій долі, а тому ми хотіли б вилучити їх із поняття ідеалу нашого виховання (схильність до анархізму, егоцентризм, асимілятивна податливість тощо). Проте палітра цих ознак дуже широка, і нейтралізувати їх у нашому характері кожну зокрема – спроба безнадійна.

Зрештою дійдемо також висновку, що більшість із цих ознак мають наслідковий характер і протидіяти їм так само марно, як лікувати хворобу, обминаючи її причину. Потреби виховання тим часом вимагають від нас бачити предмет виразно, “дивитись в корінь”, мати єдине “узагальнене” пояснення джерел і причин появи у нас тих чи тих якостей – як негативних, так і позитивних. А відтак на цих причинах зосереджувати свої зусилля.

Якщо далі виходити з аксіоми, що всякий живий організм має здатність адаптуватися до зовнішнього середовища і виробляти в той спосіб риси, необхідні для виживання, то маємо підстави стверджувати, що всі ознаки нашого національного характеру беруть початок саме від нього, а цим середовищем для людини і народу є природа та суспільне життя.

Такий погляд на речі підтверджується дослідженнями і висновками практично всіх науковців, які цього предмета торкалися і яких ми назвали вище, зокрема М. Костомаров, К. Ушинський, П. Штеп, Я. Ярема та ін. Їх однозначним висновком є також те, що первинний вплив на формування національного характеру мала все ж природа, а соціальні обставини цей процес довершували в горнілі боротьби за краще місце серед народів.

У трактуванні природного чинника зважимо найперше на різницю умов Півночі і Півдня.

Північ:

- малоприсадатна для обробітку земля;
- непрохідні ліси;

- суворий клімат;
- холодні і довгі зими;
- брак харчів тощо.

Південь:

- родючі землі;
- благодатний клімат;
- багатство природи (ліс, степ, річки тощо);
- спокійний ландшафт;
- господарський достаток тощо.

Такі різні природні обставини зумовили, отже, неминуче формування у людині різних якостей, достатніх і необхідних для виживання. Так, умови півночі сприяли розвитку інстинкту мисливства і звички вбивати, агресивність, твердість характеру, відвагу, експансивність та організованість (яка забезпечувала успіх); схильність до мандрів, пошук свіжих теренів і їх завоювання; заздрість і ненависть до інших племен та до природи; атеїзм; маскулінізацію сім'ї; культ здобувача тощо. У цих ознаках неважко впізнати відомих в історії вікінгів, варягів, норман, угро-тюрко-фінів і навіть північне плем'я ляхів, яке створило Польщу. У характеристиках фашистських спецслужб це позначалося терміном “нордичний характер”.

Південні терени з їх благодатною і комфортною для людини природою формували людей цілком іншої вдачі та інших особливостей. Мешканцям півдня властиві самозосередженість, споглядальність, безтурботність, осідлість і домосідство, відсутність життєвого гарту, любов до Природи, теоцентризм (їх добробут залежав від Бога), родинність, індивідуалізм, відсутність експансивності, ледачість, фемінізованість сім'ї, самодостатність, природна доброта і терпеливість тощо.

Це – психологія хлібороба. Посилаючись на Лесгафта та Наймана, відомий український педагог Г. Ващенко відзначав, що сільське життя сприяє вихованню “добродушного” типу людини “що характеризується глибиною вражень, цікавістю до знань, певним нахилом до самостійного думання, прагненням зрозуміти навколишнє життя... Але поруч з тим умови сільського життя і праці сприяють повільності думання й асоціацій і певній обмеженості обрїю інтересів...” [3].

У таких ознаках впізнаємо щонайперше народи Індії, а відтак і себе (Я. Ярема). Знаходимо тут багато з перелічених вище рис нашого національного характеру, а у філософії гандизму впізнаємо наш сквородизм.

Безумовно, те, що започаткувала природа, продовжувала творити історія народу. Мешканці півночі виявили велику енергію, а процес воєн примножував силу переможців і послаблював сили переможених. Так, предки нашого теперішнього північного сусіда – угро-тюрко-монголо-

фіни – та інші племена збільшили свою територію у 136 разів. Водночас слабші (і “добріші”) народи зазнавали поразок і втрачали свої терени. І хоча Святослав Завойовник, у жилах якого текла норманська кров, побував на Балканах і на Волзі, поступово ми – хлібороби – втрачали запозичений у варягів дух експансії, а з ним і власні землі. Відчуваємо це і досі.

“В напрямку звуження розумових інтересів і розмаху творчої думки, – пише далі Г. Ващенко, – діяли політичні умови життя українців. Становище недержавного народу не могло стимулювати ініціативи в постановці нових проблем ні в галузі теоретичній, ні в галузі практичній, а особливо в галузі політичного й суспільного життя, бо останнє йшло шляхами, накресленими провідниками панівної нації” [3].

Трактування нашого національного характеру на площині протиставлення його характеру інших народів дає ключ до пошуку того узагальнення, без якого не можемо походження цих ознак пояснити. Воно веде нас до відомої у психології концепції Карла Юнга щодо спрямованості характеру. 1935 року її розвинув і застосував до оцінки нашого характеру відомий український психолог Яким Ярема (“Українська духовність в її культурно-історичних виявах”). Відповідно до цієї концепції, людям і народам властиві екстравертність або інтровертність. Під першою розуміють переважну схильність психіки та поведінки людини і народу до вияву зусиль назовні. Такі люди і народи характеризуються експансивністю щодо зовнішнього середовища, схильністю до завоювань, до агресії. Впізнаємо тут народи Півночі. Народи інтровертного типу зосереджують свою увагу на власному, внутрішньому житті, “вбирають” світ у себе, цінують духовність, але виявляють слабкість у сфері зовнішнього життя. Такими є мешканці Півдня.

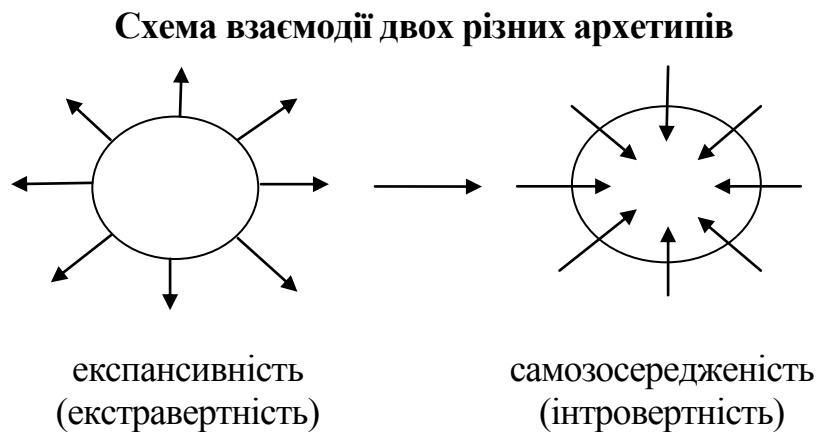
Стосунки таких двох психологій у контексті наших міркувань пояснюють різницю національних характерів українців і росіян, а відтак дають підстави зробити два дуже важливі висновки щодо наших стосунків.

1. Українці і росіяни не тільки не “споріднені” народи, але й належать до інших архетипів цілком протилежної природи і походження (М. Костомаров та ін.). Та й “коріння” у цих народів різне. Сучасні історики доводять, що до творення російської народності причетні лише 10% слов’янського елементу (новгородські словени, в’ятичі, радимичі і частково кривичі). Домінуючою масою (понад 40%) тут були племена іранського та угро-фінського походження, зокрема: весь, ем, карели, іжорці, ладожани, вежани, чудь, меря, мордва, мурома, черемиси, пермь, печера, ям, зимогола, корсь, нарова, ліб, кипчаки, кінгіт, сіджиут, чичили, іграки, киргизи, черкеси, огузи, тухси, ячма, чаруки, булгари, племена монгольського еміра Хушитай, еміра Байку та ін. [4].

Місто Москва і Московський улус були засновані ханом Менгу-Тимуром у 1272 році [1].

2. Так звана “дружба” українського і російського народів завжди нав’язувалася з півночі і завжди нагадувала вулицю з одnobічним рухом: московити діяли експансивно, а українці переважно виявляли схильність до самозосередженості, тобто до толерантного сприймання агресії. Спрацьовувала природна взаємодія двох різних архетипів – екстравертів та інтровертів. Умови так званої “дружби” завжди були корисними лише нашим північним сусідам (Рисунок 1).

Рисунок 1

Сусідство українського і російського народів постійно вело до протистояння “хліборобської доброти”, духовності, схильності до компромісу, з одного боку, і безкомпромісної експансії московитів. Перемагали “мисливці”. Назвемо лише деякі з таких епізодів нашої історії.

1169 р. – Андрій Боголюбський вперше спалює Київ, про що вже мовилося вище;

1478 р. – Іван III вирізує новгородську знать і захоплює цю республіку;

1708 р. – Меншиков руйнує Батурин та Келеберду;

1768 р. – царські офіцери зраджують ватажків Коліївщини і віддають їх полякам;

1918 р. – Муравйов винищує українців у Києві;

1932-33р.р. – Голодомор за наказом Москви;

1937 р. – репресії української інтелегенції;

1939 р. – масові розстріли у Галичині;

1944-50р.р. – масові арешти і депортації.

Сучасна експансія Росії під гаслом “Русского Мира” – проти української культури – логічна ланка у цьому ланцюгу. Вся сучасна політика в Україні є під різними масками боротьбою двох сил – українців, які хочуть бути вільними, і окупантів України, які бажають зберегти свій колишній панівний статус.

Аналіз наведених вище фактів і обставин неминуче приведе нас до висновку, що єдиною причиною наших поразок і нашої історичної гіркої долі є відсутність експансивності у нашому характері, наша схильність радше пізнавати світ, ніж його для себе завойовувати (Я. Янів). Тим часом

лише дух експансії долає в народі індивідуалізм та егоцентризм, слабкість характеру і гнилий лібералізм, розвиває практичний розум, стримує анархізм і бунтарство супроти власної влади, підтримує почуття гідності, послаблює асимілятивну податливість, долає заниженість амбіцій та правовий нігілізм тощо.

Ось чому, до традиційного нашого ідеалу людини, яка служить Богу і Україні, мусимо додати порцію експансивності. “Для такого великого діла, як відродження і консолідації нації, – пише І. Франко, – не біда прийняти в рахунок і порцію національної виключності і односторонності, чи коли хочете, шовінізму. Не бійтеся, коли національні потреби будуть заспокоєні, національний голод буде насичений, то нація відкине шовіністичну справу, розум візьме перевагу над пристрастю” [7]. Мав рацію І. Франко, бо експансивності марно протиставляти тільки оборону, вона лише провокує експансію, натомість стримувати чужі посягання може лише очікувана контрекспансія. І в цьому сенсі історичним ідеалом виховання нашої молоді має бути не Кочубей, не Брюховецький, а лише перший нормано-козак Святослав Завойовник.

Заклик до виховання експансивності у характері нашої молоді неодмінно викликає гостру реакцію не тільки наших недругів, що цілком зрозуміло, але і тих щирих християн, які універсальну любов вважають головною ознакою порядної людини. Тут вдамося до застереження, що йдеться не про те, аби нашу імпансивність (схильність “вбирати в себе” зовнішній світ) замінити на експансивність, а лише позбутися тут крайнощів.

Згадувані вже дослідники цієї проблеми, зокрема, Я. Ярема, вказують також на існування народів гармонійного типу, у характері яких інтровертність і екстравертність урівноважують себе. До них Я. Ярема відносить стародавніх греків та європейців, які і творили свою духовну культуру, і, коли треба було, вміли за неї постояти. Характер таких народів трактується як амбівертний, спрямований в обидва боки – і всередину, і назовні. Є підстави думати, що залежно від історичних обставин вони могли і можуть, коли треба, зосереджувати свої зусилля в потрібному напрямку – то на війнах, то на духовному житті. І, правдоподібно, саме тому ці народи залишали в історії найпомітніший позитивний слід.

Якщо сказане вище визнати вірогідним, то це спонукатиме нас загалом критично поставитися до змісту нашого національного характеру і, визначивши нині переваги та наші вади, поставити питання про доцільність і можливість його корекції. Маємо тут міркування згадуваного вже українського педагога Г. Ващенка: “Українець мусить здати собі справу в тім, які риси української психіки, навіть властиві їй з давніх давен, слід розглядати як позитивні, а які негативні... Треба зробити мужню і тверезу оцінку й інших національних властивостей. Риси позитивні слід культивувати, а негативні – поборювати” [2, 176].

Про можливість корекції національного характеру говорить К. Ушинський: “Але хіба народність не потребує удосконалення? Хіба не існують народні вади, як і народні достоїнства?” [5]. Яким Ярема згодом висловить подібну думку: “Психічна природа не є чимсь абсолютно незмінливим. Завдяки своїй пластичності вона піддається свідомій самокультури і може... відповідно удосконалюватися” [8].

Маємо, нарешті, історичні факти, які засвідчують, що національний характер народу може зазнавати глибинних змін, залежно від змін у зовнішньому середовищі, до яких він мусить адаптуватися. Так це сталося з тими ж вікінгами чи варягами, які стали шведами і норвегами. У ХХ столітті відбувались теж глибинні зміни у національному характері німців.

Очевидно, що такі зміни у характері можуть відбуватися повільно і залежать від темпу перемін у зовнішньому житті. Виховання повинно враховувати такі цивілізаційні процеси і в міру можливості сприяти позитивним змінам. У цьому сенсі сучасне життя дає нам багато фактів для роздумів:

1. За умов незалежності і відносної свободи, а відтак з появою конкурентного середовища гостро постає питання про формування іншої, самодостатньої людини. Вона з'явиться з приходом нового покоління.

2. Інформаційний вибух та глобалізаційні процеси сприяють європеїзації людини, розвитку у її характері рис підприємливості, самодостатності, і властивого колишнім молодим європейським народам національного егоїзму.

3. Відходять у минуле патріархальні поняття “селянськості” і “хліборобства”. Майбутнє матиме лише велике індустріальне виробництво, у якому візьме участь порівняно невелика кількість нашого населення, решта підуть у сфери бізнесу, обслуговування тощо.

4. Глибинні зміни відбудуться з часом і в російському національному характері. Демократія проникне і туди, зникнуть можливості демонструвати і з допомогою воєн розвивати силу. Сьогоднішні намагання побудувати нову імперію “Русского мира” – це ознаки агонії, яка посилиться з втратою нафтової і газової монополії.

5. Оцінюючи нашу сучасну ситуацію, мусимо брати до уваги і наш постгеноцидний стан. Наші рани, нанесені у ХХ столітті (втрата майже 20 мільйонів молодих життів), ще довго даватимуть про себе знати. Водночас віримо давнім мудрецам, які твердили: “Sanabiles fecit Deus nations” (Бог сотворив народи здатними до видужування).

Обсяг доповіді дозволяє лише поверхнево окреслити ті обставини, які мають і матимуть вплив на зміни у нашому національному характері. Всі вони та ще незгадані тут потребують вивчення, але неминуче вказуватимуть на правомірність наших позитивних очікувань: грядущі труднощі робитимуть нас сильнішими.

Наша виховна діяльність покликана враховувати ці обставини і виробляти відповідні орієнтири своїх зусиль. Якщо ж ці завдання узагальнити, то маємо зробити тут два головні акценти:

а) звільнити нашу культуру від “намулу” російсько-більшовицького рабства і тільки в такому вигляді спиратись на неї як на чинник виховання;

б) сприяти формуванню сильної і самодостатньої людини, яку Європа свого часу втілила в образі Робінзона Крузо.

Ці два акценти поширюються на всі сфери, чинники і форми виховання нашої молоді, зокрема на:

– духовне життя – вияв твердості у відстоюванні прав українського народу на власну Церкву і власні духовні цінності;

– патріотичне виховання – з акцентом любові до України і ненависті до її ворогів (бо “виховання ненависті... до ворога... – це найблагородніша мета нашої педагогіки, нашої шкільної практики” – В. Сухомлинський);

– виховання громадянсько-демократичної свідомості – з орієнтацією на пошану до Закону і становлення самодостатньої особистості і т.ін.

Ці та ще низка інших складових розуміння змісту сучасного виховання ідеалу вписуються у ємке поняття “характерності” людини. Кодекс цих складових передбачає якомога раннє виявлення мети та спрямування життєдіяльності людини, розвиток інтелекту та адекватний світогляд, достатньо виражені вольові якості, а відтак і відповідні ціннісні орієнтації.

У підсумку, можна стверджувати, що сучасним ідеалом виховання нашої молоді є самодостатня людина, яка здатна з належною рішучістю не тільки обороняти свої духовні, моральні, національні, громадянські, родинні й особисті цінності, але також активно діяти назовні і утверджувати їх у стосунках з іншими людьми і народами. Лише в такому разі не зазнаватимемо втрат. Близьким до такого висновку є заповіт Івана Франка:

До великого моменту
Будь готовим кожний з вас –
Кожний може стать Богданом,
Як настане слухний час.
Мовиш: “Нині інші війни”.
Ну, то іншу зброю куй,
Ум гостри, насталою волю,
Лиш воюй, а не тоскуй!
Лиш борися, не мирися,
Радше впадь, а сил не трать,
Гордо стій і не корися,
Хоч пропадь, але не зрадь!
(“Великі роковини”).

Література

1. Білінський В. Москва ординська (XIII-XVI століття) / В. Білінський. – К., 2011.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994.
3. Ващенко Г. Загальні методи навчання / Г. Ващенко. – К., 1997. – С. 61–62.

4. Семенюк С. Історія українського народу / С. Семенюк. – Львів, 2010. – С. 561-562.
5. Ушинський К. Д. Лекції в Ярославском лицее / К. Д. Ушинський. Собр. соч.: В 11 т. – Т.2. – М. – Л., 1948. – С. 43 – С. 62.
6. Ушинський К. Твори в шести томах / К. Ушинський. – Т. 5, 1954. – С. 299.
7. Франко І. Я. На склоні віку. Розмова вночі перед Новим роком 1901 / І.Я. Франко. Зібрання творів: У 50-ти т. – Т.45. – К., 1986. – С. 299.
8. Ярема Я. Українська педагогічна думка Галичини в іменах / Я. Ярема // – Вип. І. – Львів, 2003. – С. 62.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Келембет Л. І.,
*старший викладач кафедри
менеджменту та освітніх інновацій
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти;*

Фляк О. О.,
*завідувач лабораторії національного виховання
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти;*

Риндич О. М.,
*завідувач відділу лабораторії
національного виховання
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

Анотація. У статті розкриваються теоретичний і практичний аспекти патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, формування у них високої національної свідомості й самосвідомості, активної громадянської позиції, морально-духовної, правової культури, готовності до розбудови й захисту Вітчизни.

Ключові слова: патріотизм, патріотичне виховання, виховний ідеал, громадянин-патріот.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Українське національне виховання належить до давніх педагогічних традицій нашого народу. Його важливість і необхідність обстоювали всі видатні державобудівники, починаючи від Володимира Великого і Ярослава Мудрого, наші національні генії Тарас Шевченко, Леся Українка, Іван Франко, Михайло Грушевський, видатні вітчизняні педагоги Григорій Сковорода, Костянтин Ушинський, Олександр Духнович, Борис Грінченко, Іван Огієнко, Софія Русова, Григорій

Ващенко, Василь Сухомлинський, Мирослав Стельмахович, Омелян Вишневецький та інші.

“Незважаючи на схожість педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення своєї мети”, – писав Костянтин Ушинський у статті “Про народність у громадському вихованні”.

“Кривий обов’язок науковців і педагогів – забезпечити дальший теоретичний і практичний розвиток теорії національного виховання, що репрезентує автентичну педагогічну думку України й виражає святу місію благодетельства й любові до українського народу й українства, пошанного ставлення до культур та людей інших національностей, консолідує здорові суспільні сили в розбудові самоствердження Української Держави, визначає прекрасні наукові перспективи”, – підкреслив Михайло Стельмахович.

У Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки зазначено: “В Україні національно-патріотичне виховання дітей та молоді має стати одним із пріоритетних напрямів діяльності держави та суспільства щодо розвитку громадянина як високоморальної особистості, яка плекає українські традиції, духовні цінності, володіє відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатна реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства, сповідує європейські цінності, готова до виконання обов’язку із захисту Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України” [10, 1].

Патріотичне виховання має наскрізно охоплювати весь навчально-виховний процес, органічно поєднувати національне, громадянське, моральне, родинно-сімейне, естетичне, правове, економічне, фізичне, трудове виховання, базуватися на національній історії, знанні і відстоюванні своїх прав, виконанні конституційних, громадянських обов’язків, відповідальності за власне майбутнє, добробут та долю країни [4, 1].

В умовах сучасних суспільно-політичних змін, що відбуваються в Україні, проблема патріотичного виховання дітей та учнівської молоді стає особливо актуальною.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Різнобічний аналіз поглядів науковців та практиків на проблему патріотизму, актуалізація окремих факторів дозволили розкрити теоретичний і практичний аспекти дослідження. Теоретичні умови патріотичного виховання громадян закладені в працях В. О. Сухомлинського, який підкреслював діяльний аналіз патріотизму, необхідність вчити дітей шукати своє місце в житті країни; включати їх у боротьбу з недоліками в житті суспільства. Зміст і принципи виховання української молоді висвітлювалися Г. Ващенком.

У філософській, психологічній, педагогічній літературі розкривалася суть патріотизму, його конкретно-історичний характер, ознаки прояву, давалася характеристика форм захисту Батьківщини (В. Г. Афанасьєв, І. Я. Гнатко, Н. А. Горпиневич, Ф. В. Константинов та ін.), досліджувалися можливості формування патріотизму в навчальній та позакласній роботі (Н. В. Анісімова, Ш. Б. Баоавадзе, Н. В. Балакіна, Г. Н. Громагласова, М. А. Терентій та ін.),

виявлялися особливі виховні можливості дитячої організації, її вплив на виховання школярів (Л. І. Божович, Е. М. Богданов, А. А. Деркач, Т. Е. Коннікова, В. В. Лебединський та ін.) [9, 5].

Різні аспекти підростаючого покоління розглядали сучасні українські науковці І. Бех, Г. Біленька, Г. Бугайцева, З. Вербець, Г. Гуменюк, М. Жулинський, Б. Кобзар, Н. Міщенко, А. Погрібний, Ю. Руденко, М. Павленко та ін. [8, 6].

Заслугує особливої уваги досвід патріотичного виховання дітей в умовах становлення правової держави педагога-академіка О. А. Захаренка.

Метою статті є висвітлення теоретичного і практичного аспектів патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах сучасних змін.

Виклад основного матеріалу. Вивчення теоретичних засад досліджуваної проблеми дало змогу дійти до висновку, що поняття “патріотизм” трактується провідними вченими в різному значенні (Г. Ващенко, О. Вишневський, І. Бех та ін.).

Патріотизм – це любов до Батьківщини, свого народу, турбота про його благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Патріотизм – складне і багатогранне поняття, один із найважливіших компонентів індивідуального та суспільного способу життя [8, 7].

Бути патріотом – означає духовно піднятиись, усвідомити в Батьківщині безумовну цінність, яка дійсно й об’єктивно їй притаманна, приєднатись до неї розумом і почуттями. Водночас патріотизм передбачає відкриття в самому собі беззавітної відданості Батьківщині, спроможність безкорисливо радіти її успіхам, удосконалення її, служіння їй, поєднання своєї долі з її долею.

Омелян Вишневський розрізняє **три різновиди патріотизму**:

1. *Етнічний патріотизм* – ґрунтується на почутті власної причетності до свого народу, любові до рідної мови, культури, власної історії тощо. Це є родовидовою ознакою, поряд з вродженням. У цьому сенсі неабияке значення має вивчення рідної мови, власної історії, літератури, українознавства, мистецтва, звичаїв тощо.

2. *Територіальний патріотизм* – ґрунтується на любові до того місця на землі, до місцевості, місця, клімату тощо, де людина народилася. На думку Григорія Ващенка, любов до рідного краю ґрунтується на ранніх дитячих переживаннях, захопленнях.

3. *Державницький патріотизм* – розвиток у дітей державницького світогляду і державницького почуття – того вищого патріотизму, що ґрунтується на державній ідеології і пов’язується з поняттям громадянськості. Він має об’єднувальну силу [2, 246].

Етапи розвитку національно-патріотичної свідомості дитини (за О. Вишневським):

1. Етап раннього етнічно-територіального усвідомлення є першоосновою, корінням патріотизму. У цьому віці – важлива роль сім’ї, материнської мови, колискової пісні, казки, традицій, звичаїв, обрядів. У ранньому дитячому віці

формується культ рідного дому, сім'ї, рідного села, культ предків. На етапі етнізації свідомості формується те, що Григорій Ващенко назвав “стихийним патріотизмом” – це неусвідомлена любов до рідної природи, земляків, звичаїв, традицій тощо.

2. Етап національно-політичного самоусвідомлення – підлітковий вік. Дитина з лона сім'ї переходить у громадське середовище. Важливими моментами є відновлення історичної пам'яті та формування почуття національної гідності особистості.

Відбувається активізація громадської позиції, усвідомлення політичної ситуації, у якій розвивається нація.

Простежується підвищення ролі молодіжних громадських об'єднань та організацій (“Пласт”, “СНУМ”, “Січ” тощо).

Головний момент самовизначення – прийняття громадянства.

3. Етап державницько-патріотичного самоусвідомлення – вияв любові й поваги до своєї держави як головної мети національної боротьби.

Слово “українець” може означати 3 поняття:

- а) людину, причетну до свого етносу;
- б) людину, яка усвідомлює себе часткою нації та поділяє з нею долю;
- в) громадянина своєї держави України.

Основним орієнтиром у системі виховання будь-якого народу є вироблений ним виховний ідеал – особливе уявлення про те, якою повинна бути людина (К. Ушинський, Г. Ващенко).

На думку Омеляна Вишневецького, національно-патріотичне виховання ґрунтується на таких цінностях, як: українська ідея, державна незалежність, національна гідність, історична пам'ять, пошана до національної культури, мови, символів, до Конституції, конструктивна участь у державотворчих процесах тощо [2, 188]. Національно-патріотичне виховання, поєднуючись з моральним, складає зміст нашого виховного ідеалу: “Служіння Богові і Україні” [2, 189]. Ці ж цінності сповідував Г. Ващенко.

У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді чітко визначено мету, завдання, принципи національно-патріотичного виховання та шляхи вирішення окресленої проблеми.

За твердженням І. Беґа, патріотизм є звичайним моральним станом життя людини, що виявляється в її свідомості, моральних ідеалах, цінностях, а також її повсякденній діяльності, творчій праці, соціальній поведінці. Це свідома громадянська позиція, критеріями якої є любов, вірність, служіння Батьківщині, турбота про забезпечення цілісності і суверенітету України, готовність встати на її захист, визнання пріоритету суспільних і державних інтересів над особистими.

Метою патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права й обов'язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві [3].

На макрорівні патріотизм є суттєвою частиною суспільної свідомості, що виявляється в колективних настроях, почуттях, ціннісному ставленні до Батьківщини, народу, національної культури, героїчного минулого і сьогодення, розбудови України як єдиної нації, збереженні природних багатств.

Складовою патріотичного виховання є **військово-патріотичне виховання**, орієнтоване на формування готовності до військової служби як особливого виду державної служби [3].

Реалізується мета через систему виховних завдань: утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України; виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки; підвищення престижу військової служби як виду державної служби; усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її патріотичною відповідальністю; формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій; формування мовної культури, оволодіння і вживання української мови як духовного коду нації тощо [1, 21].

Основними принципами національно-патріотичного виховання є: *національної спрямованості, самоактивності і саморегуляції, полікультурності, соціальної відповідності* та ін.

Зміст патріотичного виховання молоді здійснюється за такими напрямками:

- громадянсько-патріотичне виховання;
- військово-патріотичне виховання;
- духовно-моральне виховання [11,1].

Процес патріотичного виховання здійснюється в сім'ї, навчальній, позакласній та позашкільній діяльності, дитячих і юнацьких об'єднаннях.

Серед **методів та форм** пріоритетна роль належить тим, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії, спрямовані на постійний пошук істини, сприяють творчості, формуванню критичного мислення, ініціативності. До них належать:

- *практичні* (патріотичні акції, проектна діяльність, флешмоби, акції пам'яті героїв Небесної сотні, добродійна діяльність на підтримку воїнів АТО);
- *вербальні* (бесіди, вікторини, поетичні калейдоскопи, інформаційні досє, бібліомарафони, круглі столи, “уроки мужності”);
- *ігрові* (ділові, сюжетно-рольові, пізнавально-розвивальні, інтелектуальні);
- *інформаційно-комунікативні* (Інтернет-конференції, презентації учнівських проектів, онлайн-опитування, обговорення на форумах);
- *наочні* (виставки, тематичні стенди, шкільні газети, перегляд кінофільмів патріотичної тематики);
- *рефлексивні* (самопізнання, самообілізація, саморегуляція, самореалізація).

Таким чином, виховання патріотизму вимагає комплексної, системної і цілеспрямованої діяльності різних соціальних інститутів – сім'ї, школи,

громадських організацій, органів державної влади. Дуже важлива також особиста участь учня у житті навчального закладу і суспільства в цілому. Від того, якою буде ця участь, залежатиме соціально-економічний, духовний і культурний розвиток нашої держави.

З огляду на це, важливого значення набуває науково-методичний супровід патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в регіоні.

Працівниками Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти проводиться цілеспрямована системна робота з різними категоріями педагогів із формування готовності до здійснення патріотичного виховання в освітніх закладах, про що свідчить тематика заходів:

- спецкурс *“Теорія і методика патріотичного виховання учнів”*;
- *засідання постійно діючого семінару методистів методичних кабінетів відділів (управлінь) освіти райдержадміністрацій та виконкомів міських рад, відповідальних за виховну роботу “Сучасна теорія та практика патріотичного виховання учнів у системі освіти” на базі Центру патріотичного виховання учнівської молоді імені Степана Бандери Івано-Франківської міської ради (лютий 2015 року);*
- *семінари на тему: “Використання бойового досвіду на уроках з предмета “Захист Вітчизни”*. До участі залучено 348 викладачів (вчителів) предмета “Захист Вітчизни”, які мали можливість зустрітися із учасниками бойових дій у зоні АТО, ознайомитися з тактикою ведення бойових дій та сучасним озброєнням української армії. Піднімалися проблемні питання та шляхи їх вирішення, а саме: необхідність вдосконалення діючої програми з предмета “Захист Вітчизни”, відновлення діяльності стрілецьких тирів, покращення начально-матеріальної бази;
- *цикл семінарів із заступниками директорів з навчально-виховної роботи, педагогами-організаторами навчальних закладів на тему “Гра “Джура – складова системи національно-патріотичного виховання молоді, засіб підготовки її до захисту Вітчизни”*”.

Проблема патріотичного виховання була в центрі уваги учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції “Національне виховання дітей та учнівської молоді в контексті історичного розвитку, традицій та культурних надбань українського народу” (вересень 2013 року). За її підсумками видано науково-методичний збірник “Національне виховання дітей та учнівської молоді в контексті історичного розвитку, традицій та культурних надбань українського народу” [7].

У рамках Міжнародної виставки “Сучасні заклади освіти – 2015”, що відбулася у Київському Палаці дітей та юнацтва, проведено круглий стіл “Особливості викладання предмета “Захист Вітчизни” та військово-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в сучасних умовах”. З ініціативи лабораторії національного виховання Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти на круглому столі обговорено проект Положення про Всеукраїнську національно-патріотичну військово-спортивну гру “Захисник України”, яку запропоновано

запровадити в закладах освіти (наказ Міністерства освіти і науки від 27.10.2014 р. № 1232 “Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді”). Зазначені пропозиції від Івано-Франківщини взяті до уваги та в подальшому обговорені в регіонах України, а також друкуються у Загальнодержавному методично-інформаційному журналі “Основи Захисту Вітчизни”.

В області проводиться ряд заходів для дітей та молоді патріотичного спрямування. Це форуми лідерів учнівського самоврядування, огляди-конкурси, патріотичні акції, вишколи, круглі столи, презентації учнівських проектів тощо.

8–10 жовтня 2014 року у співпраці з Івано-Франківським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді проведено II обласний етап гри “Джура”, у якому взяли участь 18 команд із районів і міст області. Зазначений етап гри “Джура” є завершальним заходом національно-патріотичної роботи на засадах традицій українського козацтва та козацько-лицарської духовності. Даний захід присвячений світлій пам’яті Героїв Небесної сотні й воїнам, які загинули за незалежність та територіальну цілісність нашої держави в зоні АТО на сході країни.

Починаючи з 2004 року на Івано-Франківщині проводиться обласний конкурс на кращий учнівський проект “Я – громадянин України”.

Результатом творчої діяльності педагогів є активна участь їх вихованців та отримані призові місця у конкурсах всеукраїнського рівня, зокрема: “Добро починається з тебе”, “Моральний вчинок” та ін.

Висновки

Аналіз теоретичних досліджень провідних учених та практичного досвіду дає підстави стверджувати про гостру потребу в розробленні цілісної моделі системи патріотичного виховання дітей та учнівської молоді й механізму її реалізації в навчальних закладах різних типів.

Виховна робота патріотичного спрямування буде результативною лише за умов ефективної взаємодії школи, сім’ї, громадських організацій та установ, усіх причетних до проблем виховання дітей та молоді.

Література

1. *Вишневський О. І.* Теоретичні основи сучасної української педагогіки. Посібник / О. І. Вишневський. – Дрогобич : Коло, 2003. – 528 с.
2. *Вишневський О.* Українська освіта на шляху реформ / О. Вишневський. – Дрогобич, Швидкодрук, 2013. – 448 с.
3. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, затверджена Колегією Міністерства освіти і науки України 26.03.2015 р.
4. Методичні рекомендації з організації патріотичного виховання дітей та учнівської молоді у 2014/ 2015 навчальному році (додаток до листа Міністерства освіти і науки України від 27.11.2014 р. № 1/9-614).
5. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013).

6. Національне виховання дітей та учнівської молоді в контексті історичного розвитку, традицій і культурних надбань українського народу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 26–27 вересня 2013 року / Упорядники: Келембет Л. І., Фляк О. О., Риндич О. М. – Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. – 336 с.

7. *Олександр Захаренко*. Учитель. Директор. Академік. Нариси, роздуми, спогади / Колектив авторів. Під ред. В. П. Яковенка. – “Корсунь-Шевченківський: Корсунський видавничий дім “Всесвіт”, 2012. – 286 с., іл.

8. Система патріотичного виховання дітей та учнівської молоді в умовах модернізації суспільних змін: навчально-методичний посібник / авт. кол. : Бех І. Д., Журба К. О., Киричок В. А. та ін. – К. : Пед. Думка, 2011. – 240 с.

9. *Стельмахович Мирослав*. Вибрані педагогічні твори // У двох томах. – Т. 1. : Українське національне виховання / Мирослав Стельмахович / Упоряд. : Л. Калуська, В. Ковтун, М. Ходак / За заг. ред. Л. Калуської. – Івано-Франківськ– Коломия : Видавничо-поліграфічне товариство “Вік”, 2011. – 520 с.

10. Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки (Указ Президента України від 13 жовтня 2015 року № 580/2015). – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>.

ДЕМОКРАТИЗМ У ЦІННІСНІЙ СИСТЕМІ КООРДИНАТ ОСОБИСТОСТІ

Назаренко Г. А.,

кандидат педагогічних наук,

докторант, старший науковий співробітник

лабораторії морального та естетичного виховання

Інституту проблем виховання Національної академії

педагогічних наук України,

проректор з наукової роботи

Черкаського обласного інституту післядипломної

педагогічної освіти педагогічних працівників

Анотація. У статті здійснено аналіз змісту понять “цінність”, “ціннісні орієнтації”, висвітлено значення цих феноменів у становленні людини-громадянина як суб’єкта суспільно-владних відносин, визначено систему цінностей демократії як народовладдя. Автор конкретизує термінальні, інструментальні та оперативні цінності демократії у їхньому взаємозв’язку та наголошує на необхідності їх визнання як пріоритетних принципів життєдіяльності особистості-суб’єкта в демократичній державі.

Ключові слова: демократія, культура демократизму; термінальні, інструментальні та оперативні цінності; ціннісні орієнтації.

Постановка проблеми. У Конституції нашої країни проголошено фундаментальний принцип демократичної правової держави: “Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ”. Відповідно до цього положення, саме український народ має суверенне право вирішувати найважливіші питання державного та суспільного життя, формувати вищі органи державної влади та місцевого самоврядування, контролювати їхню діяльність, впливати на зміст і способи функціонування владних структур та окремих посадовців. При цьому Основним Законом передбачається як опосередковане (через органи публічної влади), так і безпосереднє здійснення влади народом. Цей факт актуалізує необхідність становлення і розвитку *культури демократизму* кожного громадянина України – *культури визнання й реалізації демократії як народовладдя*. Надто важливою означена проблема постає для виховання учнів старших класів, які незабаром увійдуть у самостійне доросле життя.

У ході нашого дослідження з’ясовано, що особистість, якій притаманна культура демократизму, – це громадянин демократичної держави, активний, самостійний та відповідальний суб’єкт суспільно-владних відносин, який усвідомлює цінності демократії, відчуває і цінує свою свободу і власну гідність, здатний до самоствердження, самореалізації та взаємодії з владними структурами й органами місцевого самоврядування у соціальній, економічній, політичній та духовній сферах життя громадянського суспільства, спроможний демократичними способами захищати та відстоювати власні права і свободи, прогресивний демократичний розвиток своєї держави.

Крім зазначеного, культура демократизму особистості включає активну позицію щодо необхідності брати участь у демократичних перетвореннях, критичне сприйняття соціально-політичної інформації, усвідомлення себе як особистості, здатної впливати на життя суспільства і держави; розуміння можливості та цінності самостійного вибору; спроможність самостійно реалізовувати власні рішення та відповідати за їх наслідки; готовність до взаємодії з владними структурами та органами місцевого самоврядування щодо покращення життя держави та місцевої громади.

Базовим компонентом культури демократизму людини як суб’єкта суспільно-владних відносин є *система цінностей* демократії як усвідомлених і узагальнених самовартісних смислових утворень особистості [1, 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема визначення і класифікації цінностей має довгу історію. Аналіз наукових доробків сучасних вчених, які намагаються осмислити проблему цінностей (В. Касьян [2], В. Стасевич [9], Л. Морозова [4], О. Петінова [5] та ін.) дає підстави стверджувати, що становлення філософської аксіологічної думки пройшло складний історичний шлях. Ціннісний підхід до буття, його оцінки і розуміння

як структурного, впорядкованого, ієрархізованого світу бере свій початок від тези давньогрецької філософії, що стала аксіомою, про людину як найвищу цінність і найвище мірило цінності всіх інших речей (Протагор). Усвідомлення культури як ціннісного, історично рухливого соціального феномену буття відбувалось через середньовічне філософське розуміння цінності як об'єкта людських уподобань, пристрастей та прагнень, філософську думку епохи Відродження про ціннісно-ієрархічну природу буття (Б. Паскаль, Р. Декарт, Т. Гоббс) – до трактування цінності класичною німецькою філософією (І. Кант) у взаємозв'язку з доброю волею, людиною як метою та її розвитком, ідеєю про практичний і теоретичний розум. Розуміння культури “як світу втілених цінностей” остаточно концептуалізовано представниками баденської школи неокантіанства (Г.Ріккерт, В.Віндельбанд, О.Мюнстерберг) та у філософії цінностей Ф. Ніцше.

У дослідженні Л. Морозової на основі аналізу різних напрямів зарубіжної філософської думки – натуралізму (А. Мейнонг, Р. Перрі, Дж. Дьюї), психологізму (Дж. Александер, Т. Парсонс), трансценденталізму (В. Віндельбанд, Г. Ріккерт), персоналістичного онтологізму (М. Шелер, М. Гартман), соціологізму (М. Вебер), історичного матеріалізму (К. Маркс, Ф. Енгельс) – зроблено висновок, що представники цих напрямків по-різному розглядали поняття “цінність”, її сутність і природу (як біопсихологічну потребу людини, певні стандартизовані якості або як ідеальне буття, що співвідноситься з трансцендентальною свідомістю, коли цінність “ідеальних” предметів не залежить від людських бажань і потреб) [4].

Сучасна соціально-філософська, політична та психологічна думка також характеризується різноманітними підходами до розуміння природи і сутності цінностей. В останні роки дефініції “цінність”, “ціннісні орієнтації”, “система цінностей” є предметом дослідження філософів (В. Кременя, О. Петінової, І. Слоневської, Ю. Сугробої та ін.), соціологів (Л. Морозової, М. Юрія та ін.), політологів (П. Сліпець, М. Цюрупи та ін.), психологів (І. Бега, Д. Леонтьєва та ін.) та представників інших наук. Методологічні та концептуальні основи аналізу названих дефініцій є різноманітними, а іноді й суперечливими. Віддаючи належне науковим доробкам вітчизняних і зарубіжних вчених, все ж зауважимо, що проблема формування цінностей демократії як народовладдя у науковому пошуку представлена фрагментарно й неповно. Відтак, потребує уваги необхідність узагальнення системи цінностей демократії для створення на цій основі концепції ціннісно-орієнтованого підходу до виховання культури демократизму особистості старшокласника як суб'єкта суспільно-владних відносин.

Отже, *метою* статті є спроба визначити систему цінностей демократії як народовладдя, які, за умови входження в систему індивідуальних цінностей старшокласника, перетворюватимуться у внутрішні мотиви його поведінки, в особистісні принципи його життєдіяльності у демократичній державі.

Виклад основного матеріалу. Для вирішення цього завдання вважаємо за доцільне звернутися до наукових праць, які, на наш погляд, є важливими для

усвідомлення актуального для сьогодення змісту дефініції “цінність”. У дослідженнях сучасних вчених цінності трактуються як:

- феномен, який указує на людську, соціальну і культурну значимість певних явищ і предметів діяльності [2];

- певні ідеали, фундаментальні поняття і цілі, якими живе суспільство і в здійсненні яких вбачає сенс свого існування; загальний “еталон”, на який орієнтуються виховання та розвиток [11, 98];

- основи духовного та матеріального життя людини, які визначають мету, сенс, значення, наміри, нормативність і формальні межі її самореалізації; загальноприйняті уявлення людей про цілі й норми поведінки, які втілюють історичний досвід і концентровано виражають смисл культури певного етносу і людства в цілому [7, 76];

- спосіб упорядкування світу, максими, правила або норми взаємодії одного суб’єкта з іншим, що відображають характер людської зацікавленості в чому-небудь [10, 239];

- будь-який об’єкт буття, здатний об’єктивно задовольнити потребу соціального суб’єкта (індивіда або суспільства в цілому), пов’язаний із суб’єктом певним смисловим зв’язком [9, 16];

- духовно-практичний феномен, цілісність практичного і духовного, що випереджально відображає об’єктивну й суб’єктивну реальності та стає першопринципом людського життя [6, 43];

- соціально-філософська категорія, що визначає позитивні чи негативні значення явищ природи, продуктів суспільного виробництва, форм суспільної організації, історичних подій, моральних вчинків, духовних витворів для людства на конкретному етапі історичного розвитку [4].

Підсумовуючи представлені вище теоретичні позиції сучасних дослідників щодо змісту поняття “цінність”, можемо констатувати, що під цінностями розуміються суспільно й особистісно значущі матеріальні і духовні об’єкти, суспільні установки, ідеали, цілі, наміри, норми взаємодії одного суб’єкта з іншим, відносини між суб’єктом і об’єктом з приводу задоволення його потреб та інтересів. Окремі автори, думку яких ми не поділяємо, тлумачать цінність надто широко, як будь-яке відношення значимості, обумовлене будь-якою зацікавленістю.

В умовах розмаїття трактувань поняття “цінність” дослідник-початківець має визначити власну позицію щодо змісту цього терміну. Будучи прибічником філософії людиноцентризму та психології особистості як суб’єкта життєдіяльності, приймаємо за основу підходи до визначення сутності означеного феномену, висвітлені у наукових доробках В. Кременя та І. Бежа:

- цінності – це цільові орієнтири, що визначають верхню межу рівня соціальних претензій особистості; ідеал, який виводить за межі наявної данності, дає змогу зрозуміти надособистісність цінностей; вищий критерій для орієнтації в світі та основа для особистісного самовизначення [3, 79];

- цінності з психологічної точки зору – це усвідомлені й узагальнені самовартісні смислові утворення, що складають ядро особистості та

регулюють її життєдіяльність; це еталон для оцінки, усвідомленого чи неусвідомленого “виміру” допустимих за конкретних обставин зразків соціальної дії [1, 10–24].

Погляди, уявлення та переконання особистості з приводу матеріальних, духовних і соціальних цінностей відображуються у її *ціннісних орієнтаціях*, які визначають послідовність і спрямованість поведінки людини, її вчинків та ставлення до принципів, норм життя і діяльності у суспільстві; є своєрідним центром свідомості, який забезпечує усталеність людини і проявляється в її поведінці, інтересах, потребах [4]; виступають способом диференціації особистістю об'єктів навколишнього світу за їх значимістю, мотиватором поведінки, основою вибору суб'єктом цілей, засобів, результатів та умов діяльності; забезпечують цілісність індивідуального розвитку та особистісну самототожність [5, 71–73].

Розглядаючи структуру системи ціннісних орієнтацій людини як єдність зовнішньої (взаємодія з системою цінностей соціального середовища) і внутрішньої (успадковані задатки, психічні властивості, інтелектуальні та інші якості) природи, О. Петінова доцільно наголошує, що ціннісні орієнтації носять двосторонній характер: вони одночасно і *соціальні* (обумовлені системою виховання і навчання, структурою соціальних відносин, формуються з урахуванням інтересів суспільства, виступаючи проекцією духовно-морального життя), й *індивідуальні* (проявляються в залежності від особливостей особистості, її життєвого досвіду, специфіки потреб, інтересів, ідеалів тощо). Як важливий елемент внутрішньої структури особистості, який закріплюється її життєвим досвідом, всією сукупністю переживань та прагнень, ціннісні орієнтації, на думку вченого, виступають характеристикою кожної окремої особистості, виражаючи її індивідуальність, неповторність і своєрідність. Однак, зауважує дослідниця, становлення ціннісних орієнтацій – це тривалий процес, у ході якого за сприятливих умов відбувається перетворення у послідовності “потреба – інтерес – цінність – ціннісна орієнтація”, і кожен із етапів цього перетворення виконує власну функцію в регуляції діяльності особистості [5, 73–74].

Вченими наголошується на особливій ролі в житті особи та суспільства системи цінностей і ціннісних орієнтацій, які визначають зміст потреб та інтересів, а також вибір засобів їх задоволення, пріоритети у відносинах, мету діяльності, особистісну позицію, відбивають ставлення людини до дійсності (фактів, подій, явищ), інших людей, самої себе; акумулюють переконання щодо цілей, до яких люди прагнуть, є реальними іманентними регуляторами діяльності, джерелами індивідуальної мотивації, що функціонально еквівалентні потребам [7, 29–31]; є проектом перероблення дійсності, причиною виникнення різних форм діяльності [6, 44], основою для самовизначення суб'єктом своїх життєвих позицій, життєвих планів і життєвої перспективи [4]; з педагогічної точки зору – вказують на вектор виховних зусиль, формують виховний ідеал, визначають зміст виховання [11, 98–99].

Базуючись на результатах наукового пошуку, здійсненого В. Кременем [3], І. Бехом [1], Л. Морозовою [4], Цюрупю [12] та іншими вченими, культуру демократизму в широкому розумінні характеризуємо як соціальну *систему*, що утворена за допомогою закріплених у свідомості суспільства та суспільній практиці *цінностей демократії як народовладдя*. Ця система цінностей опредмечується на двох рівнях: у суспільстві як соціокультурній системі та в особистості як в самоцінному суб'єкті. На особистісному рівні культура демократизму – це система усвідомлених і внутрішньо прийнятих індивідом цінностей демократії, що утворює внутрішній стрижень особистісної культури, духовно-моральну квінтесенцію потреб та інтересів людини, соціальних спільностей і здійснює зворотній вплив на соціальні інтереси та потреби, виступаючи мотиватором діяльності та поведінки особистості як суб'єкта суспільно-владних відносин.

У контексті аксіологічного підходу культура демократизму – це ціннісна, духовно-практична основа демократичного суспільства, система способів, форм, засобів, ідеалів і орієнтирів взаємодії людей у ньому; це спосіб і набутий досвід ціннісного освоєння людиною-громадянином дійсності, фактів і явищ демократичного середовища; еталони соціальної поведінки та взаємодії у системі суспільно-владних відносин, фактор залученості особистості як суб'єкта громадянського суспільства до реалізації своїх конституційних владних повноважень. Ціннісну основу культури демократизму розглядаємо як детермінанту перетворення внутрішніх потенцій людини-громадянина в її реальну життєдіяльність у демократичному суспільстві.

З метою виокремлення системи цінностей демократії як народовладдя звернемось до наукових праць, у яких розглядаються сучасні підходи до класифікації цінностей та у відповідності до різних ознак виокремлюються такі їх групи: термінальні й інструментальні, базові та оперативні, суспільні й особистісні [1, 15]; ідеальні й матеріальні [6, 41–45]; матеріальні й духовні, предметні та суб'єктні, цінності особистості, соціальних та професійних груп, національні, загальнолюдські [2]; абсолютні (універсальні) і конкретно-історичні цінності [9, 17]; абсолютні, національні, громадянські, цінності сімейного життя, цінності особистого життя, валео-екологічні цінності [11, 98–99].

У науковій праці І. Слоневської представлено розгалужену класифікацію цінностей, які дослідниця диференціює на основі їх “предметності” чи “суб'єктивності” (*предметні* та *суб'єктні*), за співвідношенням з основними сферами діяльності суспільства (*економічні, політичні, соціальні, духовні*), за належністю спільнотам різного рівня (*загальнолюдські, цивілізаційні, суспільні, класові, групові*), за мірою їхньої “нормативності” (*абсолютні, загальнолюдські, загальнозначущі, групові*) [8, 29–35].

Логіка нашого дослідження зумовлює врахування суспільно-політичного та соціокультурного змісту цінностей демократії як народовладдя.

Підтримуємо позицію Ю. Сугробої [10], Цюрупи [12] та інших вчених, які розглядають демократію як ідеал суспільного устрою, що базується на певній

системі цінностей (свобода, політична рівність, народний суверенітет, повага до прав людини та ін.), а також як систему функціонування й розвитку суспільства загалом, як спосіб ведення суспільних справ і критерій оцінки суспільних процесів на засадах визнання народу джерелом і носієм влади з прагненням забезпечити справедливість, рівність, добробут суспільства. Зауважимо, що демократія, яка ґрунтується на певних цінностях, пов'язаних із суспільним життям людини-громадянина, і сама є важливою загальноновизнаною цінністю у порівнянні з іншими політичними системами (авторитарною та тоталітарною).

Наголосимо, що влада народу (як безпосередня, так і опосередкована) у демократичному суспільстві базується на самоцінності людини-громадянина, пріоритеті її прав і свобод та поширюється *не лише на політичну*, а й на інші форми суспільного життя – *соціальну, економічну та культурну*, адже у всіх цих сферах особистість, вступаючи у взаємодію з владними структурами, набуває статусу суб'єкта суспільно-владних відносин.

Враховуючи зазначене, у системі цінностей демократії, які є основою культури демократизму особистості-суб'єкта, виокремлюємо *термінальні, інструментальні та особистісні* цінності.

Термінальні цінності узагальнено описують ідеальний стан буття людини-громадянина й демократичного суспільства, виражають найважливіші ідеали і сенси життя, є найбільш бажаними та емоційно привабливими [1, 15]. Отже, це – цілі, ідеали, ідеї, смисли життя в умовах демократичного суспільства.

Термінальними цінностями демократії як народовладдя є, передусім, *людина-громадянин і громадянське суспільство* як спільнота самоцінних особистостей-суб'єктів, в умовах якого реалізуються інші цінності-цілі: *свобода, рівність, справедливість і добробут*.

Кожній із названих термінальних цінностей відповідає певна група *інструментальних цінностей*, у яких відображуються схвалювані у демократичному суспільстві *засоби* досягнення мети.

Термінальні й інструментальні цінності демократії, усвідомлені і прийняті людиною-громадянином, є джерелом *оперативних цінностей* (здатності та якості), які проявляються у реальній поведінці особистості як суб'єкта суспільно-владних відносин. Оперативні цінності є проявом ціннісного ставлення особистості до себе як суб'єкта суспільно-владних відносин, до демократично обраної влади та до інших громадян, забезпечують відповідний рівень демократичної самосвідомості, виступають значущими орієнтирами діяльності, регулятором поведінки у демократичному середовищі.

Конкретизуємо ці положення. Так, реалізація термінальної цінності *“громадянин”* стає можливою за умови забезпечення таких інструментальних цінностей, як *суверенність, суб'єктність, саморегуляція і саморозвиток* особи у демократичному суспільстві. На особистісному рівні названі цінності відображаються у таких оперативних цінностях: *громадянська, національна і власна гідність особистості; спроможність визначити своє місце і роль у житті суспільства; готовність до самоствердження, самореалізації та*

саморозвитку як суб'єкта суспільно-владних відносин; здатність проявляти активність, самостійність та відповідальність у справах місцевої громади і держави.

Термінальна цінність “*громадянське суспільство*” вимагає реалізації наступних інструментальних цінностей: *конституціоналізм* (як принцип взаємодії з владою), *довіра* до демократично обраної влади, *контроль* за діяльністю влади, дотриманням нею своїх повноважень, прав і свобод громадян, *самоорганізація, самоврядування, суспільна ініціатива та взаємодія, солідарність* (у вирішенні проблем без участі влади), *вільні засоби масової інформації*. Названі базові цінності відображуються в оперативних цінностях: *готовність до взаємодії з владою* відповідно до соціального статусу; *активність, ініціативність; самостійність; спроможність взаємодіяти з інститутами громадянського суспільства; готовність прийти на допомогу; здатність критично сприймати інформацію, протистояти маніпуляціям.*

Термінальна цінність “*свобода*” в умовах громадянського суспільства конкретизується інструментальними цінностями (*свобода особи, свобода вибору, свобода слова, суспільний діалог, свобода совісті, політичні свободи*) та проявляється на особистісному рівні у *спроможності особистості-суб'єкта критично оцінювати суспільно-політичне життя країни; здатності висловлювати власну думку; готовності до діалогу; толерантності.*

Відповідно, термінальна цінність “*рівність*” у демократичному суспільстві забезпечується реалізацією *прав людини і громадянина*, а на особистісному рівні потребує *готовності суб'єкта захищати власні права і свободи, а також виконувати обов'язки*. Реалізація цінності “*справедливість*” передбачає дотримання інструментальних цінностей “*верховенство закону*” та “*суспільний порядок*”, а також оперативних цінностей “*законослухняність*” та “*відповідальність*”. І, нарешті, цінність “*добробут*” як мета демократичного суспільства забезпечується інструментальними цінностями “*приватна власність*”, “*вільне підприємництво*”, “*суспільно корисна праця*” та вимагає наявності в особистісній системі цінностей *здатності до професійного самовизначення, готовності стати конкурентоспроможним фахівцем, спроможності до суспільно корисної праці.*

Висновки. Таким чином, на засадах ідей філософії людиноцентризму як системі поглядів, яка визнає цінність людини як особистості, її право на вільний розвиток і прояв своїх потенційних можливостей у всіх сферах життя демократичного суспільства, нами визначена *система цінностей демократії як народовладдя*, конкретизація змісту якої у подальшому сприятиме розробленню концепції аксіологічного підходу до виховання культури демократизму особистості старшокласника як суб'єкта суспільно-владних відносин.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: У 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади: Наук. Видання / І. Бех. – К.: Либідь, 2003. – 280с.

2. Касьян В. І. Філософія: навч. посіб. / В.І. Касьян. – 5-те вид., випр. і доп. – К. : Знання, 2008. – 347 с.
3. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г. Кремень. – 2-е вид. – К. : Т-во “Знання” України, 2011. – 520с.
4. Морозова Л. П. Цінності як основні категорії культури / Л.П. Морозова // Нова парадигма. Альманах наукових праць. – 2000. – Вип.16. – С. 54–59.
5. Петінова О.Б. Потреби, інтереси, ціннісні орієнтації особистості: їх взаємозв’язок / О.Б. Петінова // Перспективи. – 2002. – № 1 (17). – С. 71–78.
6. П’янзін С. Д. Аксиологія буття: інваріант смислу та динаміка значень // Знак. Символ. Образ. Матеріали міжвузівського наук. семінару з проблем сучасної семіотики. Вип. 5 / С.Д. П’янзін. – Черкаси: ЧДУ, 2000. – С. 41–45.
7. Сліпець П. П. Політичні цінності й ідеологія у форматі стратегії формування ефективної держави та суспільних відносин / П. П. Сліпець // Наука. Влада. Політика : зб. наук. пр. / редкол. : М. І. Михальченко (голова) та ін. – К. : Знання України, 2008. – С. 75–92.
8. Слоневська І. Б. Проблема фундаментальних цінностей особистості в соціально-історичному контексті / І.Б. Слоневська // Мультиверсум. Філософський альманах: Зб. наукових праць. Вип. 29. – К.: Укр. Центр духовної культури, 2002. – С.29–36.
9. Стасевич В. П. Культура як аксіологічний феномен буття: автореф. дис. ... к. філос. наук за спец. 09.00.03. – соціальна філософія та філософія історії / В.П. Стасевич. – Донецький національний університет, м. Донецьк, 2004. – 19 с.
10. Сугрובה Ю. Ю. К вопросу о типологизации ценностных ориентаций в молодёжной культуре / Ю.Ю. Сугрובה // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 36. – С. 238–240.
11. Теоретичні основи педагогіки.: курс лекцій: підруч. для студ. / за ред.. Вишневського О. – Дрогобич: Фірма “Відродження”, 2001, – 262с.
12. Цюрупа М. В. Основи сучасної політології: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / М.В.Цюрупа, В.С.Ясинська; Київська держ. академія водного транспорту ім. гетьмана Конашевича-Сагайдачного. – К.: Кондор, 2009. – 354 с.

***Аннотація.** В статті проведено аналіз содержания понять "ценность", "ценностные ориентации", освещено значение этих феноменов для становления человека-гражданина как субъекта общественно-властных отношений, определена система ценностей демократии как народовластия. Автор конкретизирует терминальные, инструментальные и оперативные ценности демократии в их взаимосвязи и подчеркивает необходимость их признания в качестве приоритетных принципов жизнедеятельности личности-субъекта в демократическом государстве.*

Ключевые слова: демократия, культура демократизма; терминальные, инструментальные и оперативные ценности; ценностные ориентации.

G. A. Nazarenko

The system of values of individual's democracy culture

Cherkassy Regional Institute of Teacher's Postgraduate Education of the Cherkassy Regional Council, st. Bydhoshska, 38/1, Cherkasy, Ukraine

***Annotation.** The democratization of political life in Ukraine actualizes the problem of formation and development of cultural democracy every citizen based on the value system of democracy.*

The article analyzes the meaning of "value", "value orientation", highlights the importance of these phenomena in the development of human-citizen as a subject of social and power relations, defines value system of democracy.

On the basis of Humanocentrism philosophy and psychology of the individual as a subject of vital activity author specifies the terminal, instrumental and operational values of democracy in their relationship and stresses the need for their recognition as priority principles of vital activity of person-subject in a democratic state.

The system of values of democracy culture is seen as a potential determinant of internal transformation of human-citizen in its real vital functions in a democratic society.

In the article author defines value system of democracy that will be used to develop a concept of axiological approach to education of senior pupils democracy culture as a subject of social and power relations.

Key words: *democracy, culture of democracy; terminal, instrumental and operational value; value orientation.*

Reference:

1. Bekh I.D. Vykhovannya osobystosti: U 2 kn. Kn. 1: Osobystisno oriyentovanyy pidkhid: teoretyko-tekhnologichni zasady: Nauk. vydannya – K.: Lybid', 2003. – 280 s.

2. Kas'yan V. I. Filosofiya: navch. posib. / V.I.Kas'yan. – 5-te vyd., vypr. i dop. – K.: Znannya, 2008. – 347 s.

3. Kremen' V. H. Filosofiya lyudynotsentryzmu v osviti'omu prostori / V. H. Kremen'. – 2-e vyd. – K.: T-vo "Znannya" Ukrayiny, 2011. – 520 s.

4. Morozova L. P. Tsinnosti yak osnovni katehoriyi kul'tury // Nova paradyhma. Al'manakh naukovykh prats'. – 2000. – Vyp.16. – S. 54-59.

5. Petinova O.B. Potreby, interesy, tsinnisni oriyentatsiyi osobystosti: yikh vzayemozv'yazok // Perspektyvy. – 2002. – № 1 (17). – S. 71–78.

6. P'yanzin S.D. Aksiolohiya buttya: invariant smyslu ta dynamika znachen' // Znak. Symvol. Obraz. Materialy mizhvuzivs'koho nauk. seminaru z problem suchasnoyi semiotyky. Vyp. 5. – Cherkasy: CHDU, 2000. – S. 41–45.

7. Slipets' P. P. Politychni tsinnosti y ideolohiya u formati stratehiyi formuvannya efektyvnoyi derzhavy ta suspil'nykh vidnosyn / P. P. Slipets' // Nauka. Vlada. Polityka : zb. nauk. pr. / redkol. : M. I. Mykhal'chenko (holova) ta in. – K.: Znannya Ukrayiny, 2008. – S. 75–92.

8. Slonevs'ka I.B. Problema fundamental'nykh tsinnostey osobystosti v sotsial'no-istorychnomu konteksti // Mul'tyversum. Filosofs'kyy al'manakh: Zb. naukovykh prats'. Vyp. 29. – K.: Ukr. Tsentri dukhovnoyi kul'tury, 2002. – S.29–36.

9. Stasevych V.P. Kul'tura yak aksiolohichnyy fenomen buttya: avtoref. dys. ... k. filos. nauk za spets. 09.00.03. - sotsial'na filosofiya ta filosofiya istoriyi. – Donets'kyy natsional'nyy universytet, m. Donets'k, 2004. – 19 s.

10. Suhrobova YU.YU. K voprosu o typolohyzatsyy tsennostnykh oryentatsyy v molodězhnoy kul'ture // Kul'tura narodov Prychemomor'ya. – 2002. – № 36. – S. 238 – 240.

11. Teoretychni osnovy pedahohiky.: kurs lektsiy: pidruch. dlya stud. / za red.. Vyshnevs'koho O. – Drohobych: Firma – “Vidrozhennya”, 2001, – 262s.

12. Tsyurupa M.V. Osnovy suchasnoyi politolohiyi: pidruch. dlya stud. vyshch. navch. zakl. / M.V.Tsyurupa, V.S.Yasyns'ka; Kyivivs'ka derzh. akademiya vodnoho transportu im. het'mana Konashevycha-Sahaydachnoho. – K.: Kondor, 2009. – 354 s.

СВОБОДА У СМИСЛОЖИТТЄВОМУ КОНТЕКСТІ ПАТРІОТИЗМУ

Журба К.О.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії
громадянського та морального виховання*

*Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України*

У сучасних умовах боротьби за суверенітет і державну цілісність України гостро постає питання виховання як патріотизму, так і смисложиттєвих цінностей у підростаючого покоління, що обумовлює врахування сучасних викликів у виховній системі сучасної школи. У зв'язку з цим пріоритетною смисложиттєвою цінністю виступає свобода, що забезпечує умови і якість життєдіяльності особистості, усвідомлення патріотизму як особистісної моральної якості. Свобода набуває все більшої ваги у підлітковому та ранньому юнацькому віці та відображає процес дорослішання дітей, їхнє бажання виступати активними суб'єктами власного життя, прагнення до самостійності.

Свобода є найважливішою смисложиттєвою цінністю, без якої життя людини втрачає сенс. Особистість, позбавлена свободи, не має цілей і не бачить перспектив свого подальшого існування. Втрата свободи перетворює людину на засіб або спонукатиме до боротьби за свободу, навіть якщо її ціною буде життя. Поняття свободи нерозривно пов'язано з патріотизмом і боротьбою за незалежність країни.

На думку філософа-екзистенціаліста К. Ясперса (1883–1969 р.р.), ідея свободи є об'єднуючою для всіх народів у всі часи. Він дає філософське обґрунтування цього феномену у своїй концепції світового порядку. “Воля до створення заснованого на праві світового порядку не ставить своєю безпосередньою метою свободу як таку, але лише політичну свободу, яка відкриває в існуванні людини простір для всіх можливостей справжньої свободи” [16, 263], що, на його думку, характеризує:

- 1) подолання зовнішніх впливів, подолання власної всездозволеності;
- 2) набуття сенсу життя, реалізації прав, оскільки умовою свободи є максимальна широта, через що зміст свободи в житті насичений полярностями і суперечностями;

3) свобода не є причиною себе, справжня свобода усвідомлює свої межі, свобода індивідуума пов'язана зі свободою всіх інших;

4) свобода породжує альтернативи;

5) свободі притаманні рухи і діалектика.

“Така свобода виникає тільки зі зміною самої людини. Її неможливо створити засобами інститутів, насильно введених у співтовариство людей, які не зазнали змін; вона пов'язана з характером комунікації між готовими змінитися людьми. Тому свобода, як така, не може бути спланованою, але люди у ході правильного планування конкретних завдань разом отримують свободу” [16, 170].

Філософ вірно характеризує свободу у моральному і правовому полі, відзначаючи значення законів та їх функціонування у правовій державі, пояснюючи це тим, що особистісна свобода може існувати лише за умови свободи інших людей. “Однак у моральному відношенні свобода виявляється саме у відкритості взаємного спілкування, яке розкривається без примусу на основі любові і розуму” [16, 173]. У цьому випадку кожна людина прагне захисту від насилля та визнання своїх поглядів і свободи волі, які забезпечують правова держава і демократія. Свобода може здобуватися лише тоді, коли влада обмежується правом і служить йому, а закони мають однакову силу для усіх. Зміна законів можлива лише правовим шляхом. Визнання прав людини, як особистості підтверджується її правом участі у житті суспільства. Тоді як воля формується у рішеннях, прийнятих у ході співбесіди. Політична свобода є демократією, але вона виступає в історичних формах і градаціях. Проведення виборів і формування політичної еліти здійснюють партії. З технікою демократії пов'язаний демократичний стиль життя. Політична свобода повинна створювати можливість для всіх інших свобод людини. Ознакою політичної свободи є відділення політики від світогляду. Збереження свободи передбачає наявність етоса спільного життя – “це розуміння форм і законів, природна гуманність у спілкуванні, увага і готовність допомогти, повага до прав інших, постійна готовність йти на компроміс в життєвих питаннях, відмова від насилля над групами меншості” [16, 178]. Свобода гарантується писаною чи не писаною конституцією. Немає кінцевої стадії демократій і політичної свободи, яка б задовольняла всіх. Все залежить від виборів. Політичному ідеалу свободи, як і іншому ідеалу загалом протистоять важливі моменти реальності. “Вирішальною ознакою вільного стану є віра в свободу” [16, 183].

Негативним чинником для свободи, на думку Е. Фромма, є авторитарне суспільство, яке намагається контролювати людину, змушуючи її зректися свободи, самостійності, скоритися сильній владі, водночас стає причиною деформацій у духовній сфері, викривлення потреб, деперсоналізації, відчуженості чи матеріальної зацікавленості у стосунках з іншими людьми. Така людина стає безпомічною і залежною від обставин, рабом речей. У своїй праці “Душа людини” Е. Фромм висловлює думку, що свобода як смисложиттєва цінність може бути втрачена разом з відповідальністю у технократичному суспільстві.

З точки зору вченого “свобода передбачає, що індивід активний і усвідомлює, що він не є рабом чи добре змащеною шестернею у машині” [14, 40]. Свобода означає, що кожен може бути активним, відповідальним членом суспільства. Психолог визначає свободу з одного боку як поведінку, зорієнтованість на певні цінності, обумовлену характером особистості, а з іншого – як здатність робити той чи інший вибір. Виходячи з цього, чинниками свободи є усвідомлення добра і зла; вибір поведінки у кожній конкретній ситуації; усвідомлення власних бажань; розуміння і вибір власних можливостей; усвідомлення наслідків власних рішень; готовність діяти відповідально, незважаючи на обставини, що надзвичайно важливо у підлітковому і ранньому юнацькому віці.

Таким чином, Е. Фромм відносить свободу, нарівні з відповідальністю, добром і злом, до полюсів духовно-морального простору особистості. Однак, на думку вченого, оволодіння внутрішньою свободою суттєво відстає від забезпечення зовнішньої свободи. На переконання вченого людина існує у стані позитивної свободи “як незалежна особистість, але не ізольована, а поєднана зі світом, з іншими людьми і з природою” [13].

Дещо інший історико-економічний аспект висвітлювався у працях А. Уайтхеда, який розкривав сутність свободи через здатність досягти поставлених цілей, вияв ідеалів економічних прагнень, що складають фундамент історії. На думку філософа свобода має бути реалізована “без порушення загальних цілей людської спільноти” [11, 462].

На погляди А. Уайтхеда мали вплив праці Н. Аббаньяно, який розглядав свободу не як здатність чи силу, а як фундаментальний вибір. “Бути вільним для людини означає усвідомити та реалізувати себе у вихідній можливості свого ставлення до буття, тобто зміцнити і вкорінити себе у цій можливості” [1, 154].

У своїх містичних дослідженнях “Свобода. Храбрость быть собой”, “Мысли вслух. От рабства к свободе”, “Любовь. Свобода. Одиночество” Р. Ошо доводить, що без свободи не має людської самореалізації, оскільки від свободи залежить ким стати і ким не стати. Лише за наявності свободи життя людини перетворюється на пригоду, дослідження, відкриття [7, 56]. Філософ вважає, що свобода є тривимірним явищем, що включає фізичний, психологічний та духовний аспекти, де фізичний – стосується тілесного виміру, психологічний – переживань, духовний – свідомості. За умови відсутності того чи іншого виміру свободи людина потрапляє у певний вимір рабства (фізичного, ідеологічного, конфесійного, в якому часто як засіб використовуються секс, каліцтво, різного роду обмеження, меншовартісність, невігластво, заляканість, нещастя). Причини психологічного рабства обумовлені тим, що сучасній людині бракує досвіду духовної свободи через брак сприятливих умов для її самореалізації.

Філософ також звертає увагу на те, що навчальний та виховний процес школи покликаний не лише розширювати коло знань, а й сприяти зростанню свідомості та становленню особистості, прагненню до свободи як особистісної моральної цінності.

Відповідальність і свобода нерозривні та виступають передумовою творчості людини, тоді як дисципліна, з погляду філософа, визначається певним видом рабства. Людина, що не творить, позбавлена смислу життя. Завдяки свободі людина може творити і перетворювати дійсність через мистецтво, поезію, наукові відкриття з тим, щоб творити саму себе (власну свідомість, набуття істини). Таким чином Р. Ошо доводить, що свобода є позитивною, найважливішою умовою становлення творчої особистості.

На думку В. Кременя, навіть, у людини, яка не визнає свободи, у глибинах душі жевріє туга за свободою. “Свобода, як і будь-яка інша цінність, необхідна людині доти, поки вона не втратила своїх людських якостей. Йдеться про цінність будь-якої людини” [6, 89].

У психології кроком до розуміння проблеми смисложиттєвих цінностей стала ідея суб’єкта, методологічний принцип єдності свідомості і діяльності та детермінації суб’єктом своєї діяльності у життєвому шляху індивіда, висвітлені у працях С. Рубінштейна. У своїх дослідженнях психолог зауважує, що людина має виділити себе з природи та отримати свободу щодо безпосередньої даності з тим, щоб мати змогу змінити її та виділяє три аспекти свободи пов’язаних з самовизначенням ролі внутрішнього в детермінації поведінки на різних рівнях; свободи людини у громадському житті; свободи “у спінозівському сенсі”; контролю над власними потягами, що регламентуються мораллю і правом.

Аналізуючи природу емоцій і почуттів, С. Рубінштейн розуміє труднощі визначення дитиною мети та підкорення своєї поведінки на користь майбутнього результату та слушно застерігає: “Виховання через емоційний вплив – дуже тонкий процес. Менш за все у розвитку емоційної сторони особистості припустимо механічне спрощення. Теоретичні помилки механістичних теорій можуть призвести на практиці до пагубних наслідків” [8, 180]. Його розуміння психологічних механізмів свободи лягло в основу сучасного бачення людини у смисложиттєвому контексті патріотизму.

Психологічне дослідження особистості у духовно-ціннісному контексті дозволило І. Беху розглядати свободу як ціннісний пріоритет, через самовизначення духу людини. “У психологічному ракурсі свобода – це інтенція людини приймати розумне рішення, робити доцільний вибір, це можливість бути і стати. Вона є своєрідною рушійною силою активності суб’єкта. Можна трактувати свободу волі, яка виходить з власного “Я”, як прояв індетермінізму” [3, 31]. Якщо людина егоцентрична, то її свобода перетворюється на свавілля, якщо ж вона орієнтується на соціально значущі пріоритети, то – на свідому вільну дію. Слідуючи діалектичній логіці, людина творить і проектує себе сама, здійснюючи своє історичне майбутнє, де свобода виступає найважливішим компонентом доцільних дій, що допомагає протистояти будь-якому насильству.

З огляду на наше дослідження цінним є встановлення взаємозалежних зв’язків між смисложиттєвими цінностями “свобода людини пов’язана з почуттям її гідності. Приниження гідності надзвичайно вразливе для неї. Кожна людина прагне до незалежності від насильства, і вільною є та, яка її досягає” [3, 32]. У різних життєвих ситуаціях людина сама віддає собі наказ і

виконує його, а тому повинна усвідомлювати, що має бути не свобода ситуативних бажань, а свобода сили людської думки, умовиводу, Правильне використання свободи залежить від здатності до рефлексії, де велика роль відводиться педагогам, батькам. Вчений уточнює, що виховання має здійснюватися не на свободі взагалі, а свободі волі вихованця.

Ми поділяємо положення І. Беха стосовно того, що “свободи поведінки дитина набуває завдяки постійним роз’ясненням дорослим її характеру і необхідній корекції в напрямі її суспільної значущості” [2, 32]. Тоді як примус і жорстка дисципліна готують дитину до поневолення.

У педагогіці свобода є тією моральною категорією, яка визначає характер виховання, ставлення до дитини, розуміння її моральних потреб, виступає важливим чинником виховання патріотизму, становлення суспільства і людини в ньому.

У контексті нашого дослідження заслуговує на увагу визнання К. Ушинським вродженості почуття свободи, що виявляється у схильності особистості визначати напрям свого життя, яке в залежності від способу життя, обставин і виховання може бути розвинутим чи нерозвинутим. Під впливом виховання і життя може формуватися: вільна людина чи деспот і раб. Обмеження свободи дитини призводить до моральних викривлень (шахрайства, розпусти) і є джерелом сваволі і самоприниження, знуцання над іншими. “...Чим менша свобода у людини або народу, тим більше змушується вона до фальшивої, уявної діяльності й тим нещасливішою вона стає, тому що не живе серйозними інтересами, що випливають з душі” [12, 349]. Особливо небезпечною бачиться педагогу “звичка бути рабом”, коли людина не бачить смислу в свободі. Однак, “у чистому вигляді” свобода також небезпечна, перетворюючись на “фальшивий маяк людського життя” [12, 361], вона можлива лише у поєднанні з діяльністю “своєю справою, де її межі визначаються потребою діяльності” [12, 349].

Добре розуміючись на проблемі свободи як смисложиттєвої цінності, Г. Ващенко справедливо зауважує, що попри все, “повне знищення свободи неможливе: якась частина її залишається і в раба” [4, 237]. Однак, рабство морально розкладає людину, руйнує усвідомлення своєї гідності, формує меншовартісність, приниженість, підлабузництво. Під зовнішнім тиском потреба у свободі може реалізовуватись у творчості, у патріотизмі, у боротьбі за Батьківщину. Виступаючи проти сталінських репресій і радянського тоталітаризму, В. Ващенко, на прикладі заперечення І. Сталіним абсолютної цінності людини, показує залежність пересічної людини від волі керманіча, партії, яка раптово перетворюється з ударника на “ворога народу” та підлягала катуванню, заслання, знищенню, тобто позбавленню та обмеженню її свободи, справедливо вважаючи, що така політика свідчить про заперечення свободи. “Заперечуючи свободу людини, комунізм тим самим переіменює всі досягнення культури щодо прав особистості, бо всі вони базуються на засадах свободи, на визнанні того, що людина як така, будучи членом суспільства, є в той самий час мета в собі” [5, 328].

Також, Г. Ващенко, визначаючи свободу, як найважливішу особистісну смисложиттєву цінність, доводить її залежність і від характеру індивіда, де люди з міцним і витриманим характером переборюють пута, що їх зв'язують, тоді як інші, навпаки, опускають руки і віддаються на волю стихії. Про останніх кажуть, що вони втратили волю і стали рабами. Таким чином Г. Ващенко досліджує свободу в особистісній і суспільній площинах.

Розуміння свободи у В. Сухомлинського міцно пов'язане з гідністю людини та її відповідальністю за результати власної діяльності. Використовуючи життєві приклади, педагог пояснював дітям, що свободу люди виборюють і навіть ідуть на смерть, наголошуючи на тому, що “чим людяніше, свідоміше ти додержуєш свого обов'язку перед людьми, тим більше береш ти з невичерпного джерела справжнього людського щастя свободи. Спробуй звільнити себе від обов'язку – і ти перетворишся в раба своїх примх” [10, 185]. Педагог бачить небезпеку у поневоленні власними бажаннями, людина, яка робить, що їй заманеться, не здатна оцінити інші цінності, такі як любов, дружба, не має нічого дорогого, тоді як обов'язок допомагає усвідомити, “де повинен ти і де повинні тобі” [10, 185].

Продовжуючи традиції “плюралістичної етики” Г. Сковороди, Д. Чижевського, Ю. Руденко в “Основах сучасного українського виховання” відносить свободу до найважливіших смисложиттєвих цінностей українців, яким доводилось у важкій боротьбі упродовж багатьох сторіч із зовнішніми і внутрішніми ворогами виборювати свою свободу і незалежність та зазначає: “Культивуючи свободу і незалежність особистості, носії української етноетики визнавали право кожної особистості на власний індивідуальний етичний шлях, стиль у житті аби він не перечив моралі, законам, загальнолюдським цінностям” [9, 304]. Педагог аналізує героїчний епос та історичні пісні, народні балади українського народу та розкриває їх значний потенціал у вихованні свободи як смисложиттєвої цінності у підростаючого покоління. На його переконання, духовними ідеалами для підлітків і юнацтва можуть бути козаки, січові стрільці, які боролися з неволею і поклали своє життя за свободу.

Аналізуючи сучасні реалії, К. Чорна звертає увагу на те, що свобода є визначальною цінністю у саморозвитку та самоствердженні особистості, збереженні власної індивідуальності та патріотичному вихованні. Ми погоджуємось з її думкою про те, що вона є “фундаментальною характеристикою людського існування, оскільки свобода не те, чим володіють люди, а те, чим вони є за своєю суттю. Як універсальна характеристика людського буття, свобода стосується здатності людини обирати своє буття та керувати ним” [15, 4]. Однак, свобода – не вседозволеність, що веде до хаосу і приносить шкоду як індивіду, так і суспільству, а відповідальність, що характеризує ставлення до життя, прийнятих рішень, передбачення можливих наслідків своїх дій. Таке тлумачення поняття дозволяє К. Чорній розглядати відповідальність як усвідомлену свободу прийняття рішень, вибору цілей та способів, методів і стилів їх досягнення. “Відповідальність не суперечить свободі, вона є логічним її наслідком, що об'єднує вчинки особистості у життєвий шлях людини, детермінантою її діяльності та поведінки. Це одна із сторін адаптації дитини до соціуму” [15, 4].

Свобода є духовним стрижнем особистості і умовою її самодостатності, що спонукає підлітків і дітей раннього юнацького віку боротися за свою автономію, розширення прав і сфери діяльності. Усвідомлюючи себе суб'єктом життя, юнаки і підлітки прагнуть до самостійності та ініціативності. Важливо, аби свобода дітей була спрямована на розширення своїх можливостей, відповідальності, здатність приймати рішення, а не на задоволення непомірних або імпульсивних бажань і потреб, що може призвести до свавілля. Свобода учнів середньої і старшої школи обумовлена рівнем їхньої моральної самосвідомості. Осягаючи свободу, у процесі свого життя школярі прагнуть самореалізації та самоствердження у тій діяльності, яка їм найбільше подобається. У стінах школи діти здобувають важливий досвід свободи вибору, шкільного самоврядування, що не може існувати без відповідальності. Це є важливою умовою виховання патріотизму

Таким чином, свобода виступає пріоритетною смисложиттєвою цінністю, про що свідчать праці філософів, психологів і педагогів, які розглядали її як необхідну умову виховання патріотизму, гідного людського життя, без якої життя втрачає сенс, привабливість. Водночас, відсутня єдність у розумінні сутності свободи, механізму її виховання та розуміння її значущості для людини. Подальшого вивчення потребують особливості виховання свободи як смисложиттєвої цінності у навчально-виховному процесі середньої і старшої школи.

Література

1. Аббаньяно Н. Экзистенция как свобода / Н. Аббаньяно // Вопросы философии. – 1992. – № 8. – С.146 – 157.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: Підручник / Іван Дмитрович Бех. – К.:Либідь, 2008. – 848 с.
3. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2. Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
4. Ващенко Г. Спогади. Статті / Григорій Ващенко // Ващенко Г. Твори в 6 т. Т.6 / Григорій Ващенко; упор. А. Погрібний. – К.:Вид-во “Школяр”, 2006. – 464 с.
5. Ващенко Г. Хвороби в галузі національної пам'яті / Григорій Ващенко // Ващенко Г. Твори в 6 т. Т.5/ Григорій Ващенко; упор.А. Погрібний. – К.:Вид-во “Школяр” – “Фада”ЛТД, 2003. – 334 с.
6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / Василь Григорович Кремень. – К.:Т-во “Знання” України, 2010. – 520 с.
7. Ошо Р. Любовь.Свобода.Одиночество/ Бхагаван Шри Раджниш Ошо. – СП-б.: Издательская группа “Весь”,2014. – 336 с.
8. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии в 2-х т. Т.II / С.Л.Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 328 с.
9. Руденко Ю. Д. Основи сучасного українського виховання / Ю.Д. Руденко. – К.:Видавництво імені Олени Теліги, 2003. – 328 с.
10. Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т.: Т. 2 / В.О. Сухомлинський. – К.: Радянська школа, 1977. – 670 с.

11. *Уайтхед А.* Избранные работы по философии / А.Уайтхед; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1980. – 717 с.
12. *Ушинський К. Д.* Твори: в 6 т. Т. 6 : Матеріали для третього тома “Педагогічної антропології”. Психологічні статті. Біографічні матеріали / К. Д. Ушинський. – К. : Рад. шк., 1955. – 615 с.
13. *Фромм Э.* Духовная сущность человека. Способность к добру и злу // Философские науки. – 1990. – №8. – С.85 – 95.
14. *Фромм Э.* Душа человека /Эрих Фромм; пер. с англ. Т.В.Панфиловой, Т.И.Перепеловой. – М.: Республика, 1992. – 430 с. – (Серия “Мыслители XX века”).
15. *Чорна К. І.* Цінності консолідації української нації / К.І.Чорна // Освіта. – 2014. – №44 (5635). – С.4.
16. *Ясперс К.* Смысл и назначение истории / Карл Ясперс; пер. с нем. – М.: Политиздат, 1991. – 527 с. – (Мыслители XX в.)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ЯК ОСНОВИ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО РОЗВИТКУ УЧНІВ

Ведмеденко Д.В.,

*викладач кафедри методики викладання
суспільно-гуманітарних дисциплін
інституту післядипломної педагогічної
освіти Чернівецької області*

Осовська О.П.,

*методист науково-методичного
центру виховної роботи
інституту післядипломної педагогічної
освіти Чернівецької області*

На фоні соціально економічних перетворень, що відбуваються в сучасному українському суспільстві, національно-патріотичне виховання розглядається на державному рівні як головний пріоритет та органічна складова освіти (Закон України “Про загальну середню освіту”, Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді). Отримавши соціальне замовлення на залучення учнів до глибоких пластів національної культури й духовності, сучасна школа розв’язує практичне завдання формування у вихованців національних цінностей на особистісному рівні, що вимагає безперервного створення умов для розвитку свідомості та національно-культурної самосвідомості особистості кожного з них, починаючи з молодшого шкільного віку.

Пріоритетним завданням загальноосвітніх навчальних закладів є потреба у створенні умов для якісного засвоєння учнями цінностей національної культури і процесом оволодіння ними, усвідомлення більшістю вчителів

необхідності в підвищенні власного рівня готовності до стимулювання розвитку національно-культурної самосвідомості особистості школярів і недостатньою розробленістю в теорії виховання моделі, змісту, форм, методів оволодіння учнями національними цінностями, ефективних умов та технологій педагогічного забезпечення повороту їх свідомості на власне національне “Я”.

Утвердження народних традицій, пошуки нових педагогічних умов, найефективніших форм та методів роботи з формування національно-культурної самосвідомості кожного учня – це актуальне завдання нашого часу, яке потребує теоретичної та методичної розробки і, головне, впровадження в практику роботи сучасної школи ХХІ століття. Важко переоцінити науковий доробок у сфері розвитку теорії формування національної свідомості громадян України таких вчених, як І. Дзюба, В. Дончик, М. Євтух, М. Стельмахович, Д. Тхоржевський та ін.

Під національно-культурною самосвідомістю розуміють усвідомлення індивідумом національних пріоритетів і свого ставлення до них, ствердження своєї приналежності до певної національної спільноти й своєї відмінності від членів іншої етнічної спільноти (Ю. Бромлей, Й. Вирост, Л. Дробіжева, І. Снежкова); основний компонент духовного світу особистості, який несе в собі усвідомлення кожною людиною себе як представника певної нації, носія національної культури (В. Кузь, Ю. Руденко, З. Сергійчук); усвідомлення людиною себе представником певного народу, носієм його культури, тим, без чого не може існувати жодна нація (Л. Кандиба, П. Щербань); складне утворення психіки, яке дає можливість відчутти та усвідомити свою національну сутність, своє місце серед інших націй та народів світу (М. Пірен); усвідомлення народом власної гідності, традиційних цінностей культури, потреби власного розвитку, готовності служити інтересам своєї Вітчизни (О. Докукіна, В. Скутіна, К. Чорна). Всі наведені дефініції “національної самосвідомості” науково виважені, проте відображають різні якості духовного стану особистості.

У дослідженні обґрунтовано, що одним із найважливіших утворень у структурі національно-культурної самосвідомості є ціннісні орієнтації, які виступають своєрідним орієнтиром і регулятором поведінки та діяльності особистості, критерієм у визначенні ставлення учнів до матеріальних і духовних цінностей свого народу. Ціннісні складові в структурі національно-культурної самосвідомості визначають внутрішні детермінанти вчинків, є орієнтирами цілеспрямованих осмислених дій людини, одним із найважливіших утворень у структурі національної свідомості й самосвідомості. Вважаємо, що ефективність формування національно-культурної самосвідомості досягається вихованням не поодиноких цінностей, а системного їх поєднання.

Реалізація національно-патріотичного виховання сприяє засвоєнню учнями цінностей національної культури і процесу оволодіння ними, і здійснюється через ряд етапів. Дослідник О. Вишневський виділяє три етапи: формування раннього етнічного самоусвідомлення, яке розпочинається в родині шляхом передачі традицій та обрядів; національно-культурне самоусвідомлення, яке відбувається під впливом усвідомлення соціального життя, вивчення історії

та культури, молода людина починає замислюватися над долею своєї нації, у неї формується почуття поваги до рідної країни, почуття національної гідності; державно-політичне самоусвідомлення, що є передумовою успішного становлення державного патріотизму через почуття причетності до своєї нації і розбудова власної державності. В умовах єдиної держави формується політична нація як єдність всіх громадян країни незалежно від їх етнічної приналежності. Тому патріотами стають не лише етнічні українці, а й представники інших етнічних груп, що проживають на теренах України і турбуються про її благо [5, 97].

Як результат усвідомлення культури як самоцінної в учнів формуються мотиви оволодіння національними цінностями, а це сприяє повороту національної свідомості особистості школяра на національно-культурну самосвідомість. Йдеться про побудову учнем “Я – концепції” оволодіння національними цінностями. Остання має взаємопов’язані структурні компоненти – когнітивний, емоційний, поведінковий. Емоційний пов’язаний з відчуттям учнем самого себе у ролі суб’єкта оволодіння цінностями національної культури, а когнітивний – з усвідомленням способів досягнення цієї мети, розбіжності в оцінках національного образу “Я” і в його самооцінці.

На основі структури цієї моделі визначені такі структурні компоненти системи педагогічного забезпечення формування національно-культурної самосвідомості учнів: створення умов для емоційного переживання учнями цінностей національної культури як особистісних; педагогічне забезпечення процесу осмислення знань про українську культуру; безпосередня організація усвідомлення учнями розбіжностей в оцінках сформованості національного образу “Я” і в його самооцінці; стимулювання процесів проектування й реалізації “Я – концепції” у формуванні цінностей національної культури. Критеріями сформованості національно-культурної самосвідомості школяра вважаються: ступінь самоцінного ставлення до української мови й інших національних цінностей; ступінь активності в утвердженні цінностей української культури у різних видах діяльності. Показниками активності учнів в утвердженні цінностей української культури в різних видах діяльності є: наявність фактів утвердження дитиною в родинному колі та школі значущості національної культури для розвитку особистості та суспільства; систематичність та самостійність у створенні різних продуктів творчості в сфері національного мистецтва за власним бажанням; стійкість громадянської позиції у різних ситуаціях.

Таким чином, формування національно-культурної самосвідомості, як основи духовно-морального розвитку учнів, – це цілісний процес удосконалення внутрішнього світу молодої людини. З огляду на це, критеріями і показниками сформованості національно-культурної самосвідомості учнів є: мотиваційно-ціннісний (наявність моральних потреб, морального ідеалу; конструктивне ставлення до загальнолюдських цінностей, навколишнього світу, інших людей, до власного “Я”; до участі у суспільно-корисній та громадській діяльності, до особистісного самовдосконалення); пізнавально-поведінковий (знання моральних категорій, норм і правил моральної поведінки; уміння

керуватися моральними цінностями у власній поведінці; уміння протидіяти в поведінці негативним впливам); особистісно-рефлексивний (виявлення моральних якостей, сформованість рефлексивних умінь, адекватність самооцінки).

Отже, школа ХХІ століття – це школа педагогічної гармонії, спрямована на усвідомлення учнями себе представниками певного народу, носієм його культури, тим, без чого не може існувати жодна нація, на становлення людини світу, людини землі, людини суспільства.

Література

1. *Бех І.Д.* Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади К.: Либідь, 2003.

2. *Ведмеденко Д.В.* Моральні ідеали та ціннісні орієнтації у виховному процесі / Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади. За заг. ред. члена-кореспондента АП Н України, кандидата пед. наук, заслуженого вчителя України П.В. Лосюка / Д.В. Ведмеденко. – Снятин, 2006.

3. *Ведмеденко Д.В., Унгурян І.К.* Вплив етнопедагогіки на формування особистості учня з планетарним мисленням / Д.В. Ведмеденко // Освіта Буковини. – № 14, 2008.

4. *Ведмеденко Д.В.* Формування мотивів соціального престижу учнів / Д.В. Ведмеденко // Освіта Буковини. – № 15, 2009.

5. *Вишневський О.* Сучасне українське виховання. Педагогічні нариси / О. Вишневський. – Львів: Львівське педагогічне товариство імені Г.Ващенка. – 1996.

6. *Гончаренко С.У.* Український педагогічний словник. Довідкове видання / С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997.

7. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua/usi-novini>.

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ВИХОВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ГІДНОСТІ ЯК ВИЯВУ МОРАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Шкільна І.М.,

кандидат педагогічних наук,

співробітник лабораторії громадянського

та морального виховання

Інституту проблем виховання

Національної академії педагогічних наук України

Виховання національної гідності як вияву моральної самосвідомості є надзвичайно актуальною педагогічною проблемою з огляду на події, що відбуваються в Україні, у контексті її боротьби за територіальну цілісність і

незалежність. Від того, наскільки сформованою є національна гідність у дітей, залежить майбутнє України, її право на свободу і виживання у світі.

До теми виховання національної гідності у контексті моральної самосвідомості у дітей в різний час зверталися Г. Ващенко, Л. Костенко, А. Макаренко, М. Павленко, В. Сухомлинський, К. Ушинський, К. Чорна, М. Ярмаченко.

Виховання національної гідності сьогодні є нагальною потребою не лише освітніх закладів, а суспільства в цілому, що ставить за мету формування національно свідомих громадян-патріотів, здатних забезпечити країні гідне місце у цивілізованому світі, і самої особистості, яка своєю активною любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємної любові від неї з метою створення умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальності. Сучасне суспільство зацікавлене в тому, щоб саморозвиток особистості, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювався на моральній основі.

У старшому підлітковому віці формується національна ідентичність, виховується духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, який поєднує любов до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод.

Прояви специфіки старшого підліткового віку мають враховуватись у процесі виховання національної гідності як прояву моральної самосвідомості індивіда в сучасних умовах.

Як свідчить практика, старший підлітковий вік є найбільш сенситивним у формуванні національної гідності, оскільки діти цього віку не тільки наслідують і засвоюють норми і правила життя в суспільстві, а й намагаються творчо інтерпретувати їх у власному житті та відібрати ті цінності, які б відповідали їх внутрішньому світу і на які б вони опирались у власній поведінці. Важливим у становленні особистості-патріота є процес національної ідентифікації.

Проблеми підліткового віку досліджували, зокрема, К. Сєдих, В. Моргун, В. Юстицький, Е. Ейдемільер, Е. Єгонська, В. Матвеев, А. Гройсман, М. Кле, О. Вейнінгер, І. Дубровіна, В. Абраменкова, Х. Ремшмідт.

Характерні ознаки старшого підлітка досить детально описують Л. Виготський, З. Белоусова, І. Кон, Ф. Райс та інші вчені. Наприклад, культурно-історична концепція Л. Виготського наголошує на тому, що проблема інтересів у цьому віці є “ключем до всієї проблеми розвитку підлітка”. У цей період відбуваються радикальні соматичні зміни, численні психологічні зрушення, взаємодія з суспільством та іншими соціальними інститутами. Ці процеси проходять по-різному, залежно від соціокультурних умов того чи іншого суспільства. Ф. Райс дає таке визначення: “Підлітковий період – це певний відрізок життя між дитинством і зрілістю” [1, 127].

Проте, ще не існує єдиної думки щодо визначення періодів молодшого і старшого підліткового віку дитини, вони проходять по-різному.

Зокрема, Г. Жук, В. Кожохар і І. Слюсар визначають підлітковий вік з 11– до 14 років, М. Лукашевич в еволюційній теорії соціалізації користувався

терміном “підлітково-юнацький вік”; Ф. Райс – ранній підлітковий вік (11–14 років), середній або старший підлітковий вік (15–19 років); Г. Костюк і Д. Ніколенко виділили середній шкільний підлітковий вік (10–15 років), старший підлітковий вік (15–17 років).

На думку В. І. Тарасенко, у підлітковому віці, з урахуванням процесів соціалізації та формування патріотизму, найбільш прийнятими є такі періоди: молодший підлітковий вік – 10–12 років; середній підлітковий вік – 13–15 років; старший підлітковий або ранній юнацький вік – 16–17 років.

У підлітковому віці відбувається оволодіння внутрішнім світом й виникнення життєвого плану як певної системи пристосування, яка вперше усвідомлюється підлітком. У цей період створюються передумови становлення уявлень про сенс життя. Накопичення життєвого досвіду і розвиток процесів рефлексії сприяє формуванню у підлітків потреби у співвідношенні понять “минуле”, “теперішнє”, “майбутнє”, у постановці і вирішенні задач на розмежування понять “життя” і “сенс життя”, розуміння сенсу життя і усвідомлення свого життя.

Розв’язуючи “задачу на сенс життя”, старші підлітки просуваються від “шкільного сенсу життя” (добре вчитися, поступити в університет) до “дорослого” (залишити слід на землі, зробити відкриття, зберегти мир на землі, творити історію країни, людства). Частина підлітків прагне зазирнути у віддалене майбутнє, осмислити період зрілості і можливі найвищі досягнення на цьому ступені.

Старші підлітки усвідомлюють вплив негативних явищ у сучасному суспільстві на становлення сенсу життя свого покоління. Особливу тривогу у них викликає економічна і політична криза у житті країни, матеріальний і духовний занепад суспільства.

Визначальним станом старших підлітків, який є психологічною дійсністю, є їхня реальна внутрішня готовність до прийняття дорослих норм життєдіяльності, що виражається у прагненні зайняти нову соціальну позицію, яка реалізується ними і в свідомості, і в поведінці.

Підлітки у віці 12–15 років найбільш чутливі до особливостей соціальної ситуації, яка задає їм той чи інший напрям становлення. Кризові явища різного роду напруги у соціальній ситуації призводять до різноманітних відхилень у особистісному розвитку й поведінці підлітка. Серед них особливу тривогу викликають не тільки прогресуюча відчуженість, підвищена тривожність, духовне спустошення, цинізм підлітків, їхня жорстокість, агресивність. При цьому агресивність виступає як ситуація заміщення при неприйнятті підлітка у світ соціально значущих відносин дорослих. Підліток потребує не просто уваги, а й розуміння, довіри дорослих. Він прагне грати певну соціальну роль не лише серед однолітків, а й серед старших.

У старшому підлітковому віці національна гідність виховується як усвідомлення себе представником українського народу, духовно осмислений, рефлексивний патріотизм, який поєднує любов до свого народу, нації,

Батьківщини з почуттям поваги до інших народів, своїх і чужих прав та свобод.

Виходячи з цього, національна гідність, як вияв моральної самосвідомості, є метою виховання, від вирішення якої залежить, чи стануть діти національно свідомими громадянами-патріотами, здатними забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, і особистості, яка своєю активною любов'ю до Батьківщини прагне досягти взаємної любові від неї з метою створення умов для вільного саморозвитку і збереження індивідуальності; і суспільства, яке зацікавлене в тому, щоб саморозвиток особистості, становлення її патріотичної самосвідомості здійснювався на моральній основі.

Оцінюючи результати виховної діяльності старших підлітків, слід виходити з пріоритетної спрямованості організації позаурочної патріотичної діяльності у дітей, що включає:

- відповідність виховної практики концептуальним засадам патріотичного виховання;
- стимулювання ініціативи всіх суб'єктів виховного процесу;
- створення необхідних умов для оптимізації позаурочної діяльності;
- забезпечення захищеності і підтримки старших підлітків у залученні їх до патріотичних цінностей;
- створення ситуацій різноманітних позитивних емоційних переживань суб'єкта в предметній, комунікативній діяльності, спрямованих на суспільно значуще особистісне самовизначення та розвиток національної гідності і патріотичних якостей;
- моніторинг змін індивідуальних якостей вихованців;
- врахування у виховному процесі передового педагогічного досвіду;
- створення умов для громадської активності учнів 7–8 класів та їх участі у самоврядуванні школи;
- утвердження позиції школяра як суб'єкта педагогічного процесу, що забезпечить атмосферу неформального, доброзичливого спілкування, почуття колективізму, відповідальності, приналежності до результатів діяльності, адаптації до життя;
- створення стимулюючого і розвивального середовища на основі визначення мети, цінностей, норм, принципів, завдань, напрямів виховних програм діяльності відповідно до потреб, інтересів учнів, а також використання культурно-духовних можливостей конкретного середовища – створення організаційно-діяльнісної структури, що забезпечує розв'язання цих завдань – відбір засобів, методів, способів організаційно-педагогічної діяльності – реалізація особистісно орієнтованого процесу виховання – оцінювання діяльності та її впливу на виховний процес – планування перспектив особистісного розвитку учнів.

Визначальною ознакою виховання національної гідності старших підлітків у позаурочній діяльності є врахування вікових, психофізичних та індивідуальних особливостей старших підлітків. Саме в підлітковий період набувають цілеспрямованості та глибини інтереси старших підлітків, вони вдаються до перших спроб планувати майбутнє, проявляють самостійність

встановлювати життєву мету, активно визначають ідеали, яким слідують. Зважаючи на те, що у старшому підлітковому віці виникає надмірний інтерес до суспільного життя, виражена новизна вражень, то поєднання колективної діяльності, особистої творчості та самовизначення у позаурочній діяльності має бути спрямоване на опанування національних і патріотичних цінностей, що дає змогу старшим підліткам набувати досвіду збереження народних традицій, наслідування єдності поколінь у розбудові державності в Україні.

З точки зору психолого-педагогічної науки характеристика вікових особливостей старших підлітків має враховуватись в організації виховного процесу школи. Завдяки цьому процес патріотичного виховання у позаурочній діяльності повинен мати відповідне змістове наповнення та використовувати сучасні інноваційні виховні методики та технології з тим аби розвивати емоційну сферу підлітків, формувати погляди, особистісні якості та створювати умови для самореалізації.

Вихованість особистості старшого підлітка становить сукупність його досягнень у різних видах діяльності, у якій поєднується педагогічне керівництво з розвитком пізнавального інтересу, вольового зусилля та активно-творчої патріотично спрямованої діяльності.

У науково-педагогічній літературі знаходимо основні критерії оцінки наслідків виховання, головними ознаками яких є дії людини. Зокрема, В. О. Сухомлинський стверджував, що “справжня людина виражає себе в переконаннях і почуттях волі, прагненнях, у ставленні до людей, до самої себе” [3, 102].

На думку педагога, особливо неприйнятною у вихованні дітей є тенденційність у тих випадках, коли йдеться про святині нашого серця – любов до Вітчизни, готовність віддати життя в ім'я її честі, слави, могутності. Високі слова тільки тоді хвилюють, коли власною думкою людина проникає до власної святині, перевіряючи саму себе, ставлячи питання: “Для чого я живу на світі? Що я можу зробити для Батьківщини?” [2, 325]. Тому у вихованні національної гідності старших підлітків акцент потрібно робити на самовиховання. З тим, щоб суперечності підліткового віку не приводили до конфліктів і зривів треба виховувати у молодого громадянина зрілість думки, ідейну цілеспрямованість і стійкість [2, 339].

В основі сутнісної характеристики виховання національної гідності старших підлітків у позаурочній діяльності лежать визначені нами критерії, як міра сформованості відповідних знань, патріотичних переконань, інтересів і потреб, національної самоідентифікації, життєвої активності, що виражається через їх ставлення до Батьківщини, до суспільства, до самих себе і праці.

Визначені нами у процесі дослідження критерії і показники дають можливість не лише констатувати особливості процесу виховання, а й активно впливати на нього:

когнітивний критерій визначає ціннісне ставлення до Батьківщини, національну ідентифікацію, розуміння та усвідомлення свого місця та ролі в житті України, повага до державних атрибутів та традицій українського

народу, знання своїх прав і обов'язків, відображених у законах України, знання основних державних інституцій і принципів демократії;

процесуально-діяльнісний критерій характеризує активну участь у житті школи, органах самоврядування, толерантне ставлення до представників різних культур, народностей, віросповідань, готовність відстоювати інтереси України і протистояти антиукраїнській ідеології, відстоювати свої права і свою громадянську позицію;

ціннісно-смысловий критерій включає прояв інтересу до історії і культурно-духовної спадщини українського народу, його мови, традицій, звичаїв і моралі, повагу до людей які проживають і працюють в Україні, інтерес до життя в країні та роботу над собою;

рефлексивний критерій відображає основні мотиви національної гідності у старших підлітків (гуманістичні, егоїстичні, конформістські), які впливають на вибір стратегії поведінки, само сприйняття та саморегуляції поведінки, усвідомлення себе громадянином і патріотом України.

Виховання національної гідності старших підлітків у позаурочній діяльності спрямоване на формування ціннісного ставлення до оточуючого світу, яке утверджує національні цінності та патріотичні переконання. Ціннісне ставлення до Батьківщини визначає реальний зв'язок старшого підлітка зі своїм народом, Україною, державою і соціумом, особистісну гармонію і самоутвердження, розвинену потребу в трудовій і громадській активності на благо України.

Ціннісне ставлення до Батьківщини визначає рівень національної гідності та патріотизму особистості старшого підлітка, розуміння ним своєї приналежності до держави та національної ідентифікації, знання процесів державотворення, повагу до державних атрибутів, утвердження етнонаціональних традицій нашого народу, вираження національних цінностей, віру в силу нашого народу та майбутнє Батьківщини – України.

Ціннісне ставлення до суспільства проявляється через пізнавальну діяльність старших підлітків патріотичного характеру, конкретним проявом якої є інтерес до життя народу України, його історії, демократичних і політичних змін, наявність знань про свій рід, сім'ю, народ, рідний край, про національне життя, наслідки подій, що відбуваються, та активна суспільно-громадська практика, постійна особистісна життєва активність.

Ціннісне ставлення до себе складають турбота про безпеку власного здоров'я та життєдіяльності, готовність до самовдосконалення та виховання самоповаги, оволодіння життєвими компетенціями гідної і порядної особистості, прояв чуйності до інших людей, бажання творити радість, добро, людям, рідній землі, Батьківщині.

Ціннісне ставлення до праці включає прояв у підлітків відповідальності, їх старанності, наполегливості, самостійності, господарській ініціативі, підприємливості, активній трудовій діяльності, усвідомленні причетності до природи і використанні природних багатств, розумінні ролі праці в житті людини і господарюванні в країні.

Потреба служіння Україні практичними справами формується у старшому підлітковому віці за рахунок багатокomпонентності та багатовимірності, але в

той же час цілісності системи якостей особистості, яка об'єднує різні напрями патріотичного виховання учнів 7–8 класів та їх особистісного розвитку. Тому виховання національної гідності у старших підлітків у позаурочній діяльності передбачає засвоєння ними необхідного обсягу знань, розвиток здібностей, формування у них українського менталітету і наукового світогляду, національного характеру, свідомого ставлення до оточуючого світу, високого патріотизму і державницької відповідальності.

Щоб бути відданим гідним громадянином та патріотом своєї Батьківщини, потрібно мати певний обсяг знань, умінь і навичок, знати власні права і обов'язки, вміти їх відстоювати, активно і творчо брати участь у різних видах суспільно-громадської, творчої патріотичної діяльності та готувати себе до участі у розбудові економіки і демократії України.

Водночас, завдання і зміст виховання національної гідності у старших підлітків у позаурочній діяльності включають в себе діяльність вихованців з розвитку сукупності почуттів і рис поведінки, а саме: любов до Батьківщини, відданість їй, активна праця на благо Батьківщини, уміння користуватись своїми громадянськими правами, примноження трудових традицій свого народу, бережливе ставлення до історичних пам'яток, традицій, звичаїв рідної країни, приналежність і любов до рідного краю, хоробрість, мудрість, готовність захищати свою Батьківщину, повага до звичаїв, культури інших народів і країн, прагнення до співробітництва з ними у відстоюванні інтересів України в світовому співтоваристві.

Отже, для розвитку й удосконалення процесу виховання національної гідності у старших підлітків необхідно врахувати особливості старшого підліткового віку з тим, аби створити ефективні умови виховання дітей та їхньої самореалізації.

Література

1. *Райс Філіпс*. Психологія подросткового и юношескоговозраста / Філіпс Райс. – СПб.: Изд-во “Питер”, 2000. – с. 624.
2. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В.О. Сухомлинський. – К.: “Рад.школа”, 1977. – 670 с.
3. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5-ти томах / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1997. – Т.5.
4. *Бех І.Д., Чорна К.І.* Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст) / І.Д. Бех, К.І. Чорна. – Київ, Черкаси: ЧОПОПП. – 24 с.
5. *Макаренко А.С.* Вибрані педагогічні твори. Статті. Лекції. Виступи / А.С. Макаренко / Ред. Є.Н.Мединського. – К. – Рад. школа, 1967. – 346 с.
6. На шляху до української національної школи / Ред. кол. В.Панасюк, М.Яворський, М.Людкевич. – Львів: Свічадо, 2000. – 278 с.
7. *Сухомлинський В.О.* Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1982. – 285 с.

II. ВИКОРИСТАННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЕТНОГРАФІЧНОГО КОМПОНЕНТА РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ЗАСОБУ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНИНА-ПАТРІОТА

ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВО В ЗМІСТІ, ФОРМАХ І МЕТОДАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

Лосюк П.В.,

член-кореспондент

*Національної академії педагогічних наук України,
кандидат педагогічних наук, народний вчитель України*

У виступах або звітах керівників навчальних закладів та й взагалі педагогічних працівників переважно почуєш перелік проведених заходів. Вважають, що чим їх більше, тим краще. А про систематичність і послідовність, як один із дидактичних принципів у навчанні і вихованні, забувають.

Систематизація (від грец. – поєднання) – розумова діяльність, у процесі якої розрізнені знання про предмети (явища) об'єктивної дійсності зводяться в єдину наукову систему, встановлюється їхня єдність. Важливо забезпечити логічну структуру матеріалу для навчання і виховання, що реалізується під час складання програм і підручників. Поскілки науково обґрунтованих програм та іншої методичної літератури з національного виховання (національного в тому розумінні, що відповідає інтересам нації) небагато, то підвищується роль і відповідальність вчителя й вихователя в організації виховної роботи.

Передусім системний підхід закладається при плануванні виховної роботи, яка є розділом річного плану роботи і реалізується у плані позакласної виховної роботи навчального закладу, планах роботи класних керівників і вихователів, учнівського самоврядування, загальношкільного і класних батьківських комітетів, що забезпечує взаємодію усіх учасників навчально-виховного процесу: учнів, батьків, педагогів, а також членів дитячих і молодіжних організацій, представників місцевої громади. Звертається увага на те, щоб словесні виховні заходи кількісно не переважали заходів, у підготовці й проведенні яких беруть активну участь учні (особливо важливі ініційовані самими учнями). Ще Авраам Лінкольн у “Листі до вчителя” (1855р.) писав: “Лише випробовування вогнем надає сталі високу якість”. Чітке і конкретне планування дає можливість перетворити навчально-виховну роботу з невпорядкованої сукупності дій на цілісний процес.

Від правильно спланованої роботи залежить її результативність, тобто рівень вихованості учнів. Свого часу древньогрецький філософ Платон сказав: “Покажіть мені систему виховання, і я скажу, у якій державі ви хочете жити”. Сучасні умови, що склалися в Україні, висунули на передній план національно-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді. Такого сплеску патріотизму не було за всі роки незалежності України. Причому патріотизму не місцевого, регіонального, а національно-громадянського спрямування, який проявляється в любові до Батьківщини, свого народу, готовності захистити незалежність і територіальну цілісність держави.

Сьогодні ми бачимо, як справжні патріоти України, натхненні подвигами героїв Небесної Сотні, стали добровольцями в лавах АТО, волонтерському русі, мужньо відстоюють кожний метр української землі.

Головним у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів має стати переконаність учнів, що сила українців – у їх єдності. У ній – запорука наших успіхів, нашого порятунку і процвітання.

Лише завдяки почуттям національної єдності, злагоди можна зберегти Україну, зміцнитись, стати рівним серед рівних. Єдність – це мета, вона ж і засіб для досягнення мети. Мудрість українців має спонукати до викорінення сепаратизму та сприяти національному самоствердженню.

Суть патріотизму, мета і завдання чітко визначені у Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.). Патріотизм – це любов до Батьківщини, українського народу і турбота про його та своє благо, сприяння становленню й утвердженню України як суверенної, правової, демократичної, соціальної держави, готовність відстояти її незалежність, служити і захищати її, розділити свою долю з її долею.

Метою національно-патріотичного виховання є становлення громадянина-патріота України, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, і забезпечувати її національну безпеку, знати свої права і обов’язки, цивілізовано відстоювати їх, сприяти єднанню українського народу, громадянському миру і злагоді в суспільстві.

Мета національно-патріотичного виховання конкретизується через систему таких виховних завдань:

- ідентифікація кожним учнем себе як українця, громадянина-патріота України;
- утвердження в свідомості і почуттях особистості патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного та історичного минулого України;
- виховання поваги до Конституції України, Законів України, державної символіки;
- підвищення престижу військової служби як виду державної служби, а звідси культивування ставлення до солдата як до державного службовця;
- сприяння набуттю дітьми та учнівською молоддю патріотичного досвіду на основі готовності до участі в процесах державотворення, готовності взяти на себе відповідальність;

- формування національного самоутвердження, любові до рідної землі, держави, родини;
- формування толерантного ставлення до інших народів, культур і традицій;
- утвердження гуманістичної моральності як базової основи громадянського суспільства, культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи;
- формування мовної культури, вживання української мови як духовного коду нації;
- спонукання зростаючої особистості до активної протидії сепаратизму, аморальності, шовінізму, фашизму.

В основу системи патріотичного виховання покладено національну ідею як консолідуючий чинник розвитку суспільства і нації в цілому. Основним із принципів національно-патріотичного виховання є принцип національної спрямованості, що передбачає формування національної самосвідомості, виховання любові до рідної землі, українського народу, шанобливе ставлення до його культури; повагу, толерантність до культури усіх народів, які населяють Україну; здатність зберігати свою національну ідентичність, пишатися приналежністю до українського народу, брати участь у розбудові та захисті своєї держави.

Критеріями патріотизму є любов, вірність і служіння Батьківщині, турбота про забезпечення цілісності та суверенітету України. У випадку загрози національній безпеці патріотизм проявляється у готовності служити Україні, стати на її захист. Патріот не той, хто говорить гучні слова про Україну, прикрашає дійсність, а той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми і готовий долати перешкоди.

Такими бачимо героїв Майдану, які не злякалися куль снайперів злочинної влади, вражаючу мужність і героїзм воїнів АТО й волонтерів, які постійно під кулями підступного агресора відстоюють цілісність рідної України. На щастя, вся Україна стала надійним тилом нашого війська.

При розкритті методів, засобів і форм національно-патріотичного виховання використана Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (автори Бех І.Д., Чорна К.І.).

Національно-патріотичне виховання здійснюється в навчальній, позакласній і позашкільній діяльності, в сім'ї, дитячих та юнацьких об'єднаннях. Таким чином, успіху можна досягти при умові, коли в навчальному закладі створена дієва система національного виховання взагалі і патріотичного виховання зокрема.

Патріотичне виховання має наскрізно пронизувати весь навчально-виховний процес, органічно поєднувати національне, громадянське, моральне, естетичне, правове, екологічне, фізичне, трудове та родинно-сімейне виховання, базуватися на національній історії, знанні та відстоюванні своїх прав, виконанні конституційних і громадянських обов'язків, відповідальності за власне майбутнє, добробут та долю країни.

При вивченні навчальних дисциплін національно-патріотичне виховання значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які сприяють оволодінню системою знань про людину і суспільство. Особлива роль тут належить предметам суспільно-гуманітарного циклу.

Рідна мова – духовне багатство народу. Мовленнєва культура людини – дзеркало її духовної культури. Етнічні меншини (росіяни, білоруси, євреї, болгары, угорці, румуни та інші) повинні сприймати українську мову як державну і вважати своїм обов'язком її вивчення. Адже без мови немає народу, без народу немає держави. Щодо регіональних етнографічних груп, тобто субетносів (бойки, волиняни, гуцули, подоляни, поліщуки, слобожанці, таврійці та інші), то вони, українці, мають свої говірки, діалекти. У навчальних закладах не потрібно викорінювати місцеві говірки, бо вони є, як писала професор Я.В.Закревська, джерелом української літературної мови. Проте, кожен учень, студент повинен досконало знати і володіти українською літературною мовою.

Автори згаданої вище Програми пропонують такі засоби, що виховують любов до української мови, – “Свято рідної мови”, “Мужай, прекрасна наша мова”, “Шевченківське слово”, “Літературні вечорниці”, “Тиждень української мови”; конкурси: на кращий мовний плакат, декламаторів, на кращу розповідь або інсценізацію української народної казки, вечір українських загадок, прислів'їв, легенд, народних прикмет; екскурсії до країни Мови із зупинками на станціях Лексики, Фразеології, Етимології; зустрічі з письменниками; філологічні мікроекспедиції (опис предметів давнини, збір експонатів для шкільного музею, запис місцевих говірок з наступним обговоренням у класі або на занятті гуртка); мовні екскурсії, завданням яких є виявлення так званих мовних “суржиків”, непристойних висловів, помилок у оголошеннях, рекламах, вівісках, тощо; стенди “Як ми говоримо”.

Складовою частиною національно-патріотичного виховання є військово-патріотичне виховання. Його завдання реалізуються в загальноосвітніх навчальних закладах передусім на уроках предмета “Захист Вітчизни”. Неоголошена війна показала, що армія потребує підготовленого резерву, і школа повинна допомогти виконати це завдання. А у своєму виступі на засіданні Верховної Ради України 27 листопада 2014 року Президент України Петро Порошенко сказав: “Початкова військова підготовка має стати одним із головних предметів у школі – саме там закладаються основи військово-патріотичного виховання”.

За роки незалежності в Україні знищували армію. Одночасно нищили і допризовну підготовку юнаків. У 10–11 класах залишили тільки по одному уроку на тиждень предмета “Захист Вітчизни” (програма розрахована на два уроки). Навчальні автомати і малокаліберні гвинтівки забрали у військкомат.

Головною метою вивчення предмета “Захист Вітчизни” є розвиток особистості учнів, формування їхньої готовності до захисту Вітчизни та дій в

умовах надзвичайних ситуацій. Одним із найважливіших завдань є підготовка молоді до служби в Збройних Силах України, інших військових формуваннях, виконання військового обов'язку в запасі.

У школі учні повинні навчитися збирати і розбирати автомат, влучно стріляти, правильно займати вогневу позицію і щохвилини бути готовими до захисту своєї держави. Для цього потрібно не тільки відновити навчально-технічну базу, але й зміцнювати її. Місцевим органам влади варто запозичити досвід міської ради невеличкого міста Болехова, яка виділила 96 тис. грн. для придбання в кожному школі навчальних автоматів і малокаліберних гвинтівок.

Військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді необхідно проводити за певною системою, зокрема, у процесі вивчення всіх шкільних предметів, в позаурочній роботі, діяльності класних керівників, учнівського самоврядування, проведенні військово-спортивних ігор, як, наприклад, дитячо-юнацької військово-патріотичної гри “Сокіл” (“Джура”). Необхідно організувати в районі профільні військово-спортивні класи.

Важливо проводити різноманітні акції на підтримку учасників АТО, сімей загиблих захисників Батьківщини, інвалідів: уроки мужності, зустрічі з учасниками бойових дій на Сході України та волонтерами, відвідання військовослужбовців, які отримали поранення та проходять реабілітацію у медичних закладах, написання листів у рамках Всеукраїнської акції “Лист пораненому”; фестивалі патріотичної пісні; святкування річниці створення УПА (на Покрову), Дня Збройних Сил України, дня пам'яті Героїв Крут; змагання з військово-прикладних видів спорту, участь у літніх військово-спортивних таборах, у військово-спортивних іграх.

Підготовка юнаків до служби в Збройних Силах України потребує належної фізичної підготовки. Тому на уроки фізичної культури необхідно звертати не менш пильнішу увагу, ніж на уроки предмета “Захист Вітчизни”. Це стосується, і позакласної спортивної роботи. У зв'язку з тим, що значна частина учнів мають певні проблеми зі здоров'ям, уроки фізкультури не стали для них стимулюючими до зміцнення здоров'я і подальшого фізичного розвитку. Далеко не всі юнаки на уроках фізкультури прагнуть “перемагати себе”, виховувати волю, наприклад, при подоланні трьох кілометрів бігом. Проте вчителів фізкультури не можна спонукати учня до бігу чи іншого виду спорту, не впевнившись у тому, що учень здоровий (самопочуття учня, результати поглибленого медичного огляду, постійного нагляду медсестри школи). До речі, засоби захисту сучасного солдата – бронезилет з каскою та боєкомплект зі зброєю важать більш як тридцять кілограмів. Цю вагу необхідно нести на собі. І не просто нести, а й активно діяти.

Отже, вчителі предметів “Захист Вітчизни” й фізичної культури, здійснюючи якнайтісніші міжпредметні зв'язки, забезпечують військово-патріотичне виховання дітей та учнівської молоді.

Вивчення історії України посідає провідне місце в національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді. Стало істиною: “У народу, котрий не знає власної історії, немає майбутнього”.

Вивчення історії України без вивчення історії етнографічних земель є неповним. Такі етнографічні регіони України, як Бойківщина, Волинь, Гуцульщина, Поділля, Полісся, Наддніпрянщина, Слобожанщина, Таврія та інші мають свою славу історію, історичні та природні пам'ятки, на весь світ відомі осередки народного мистецтва, неповторні говірки.

Гуцульщина – один із прекрасних куточків великої України. Вона, як і інші етнографічні регіони, має своєрідні умови й особливості. Це природно-кліматичні умови, широко розвинені художні промисли, побут, звичаї, традиції, говірка, історія краю (тривале перебування під пануванням іноземних держав, боротьба за національну незалежність – опришківство, січові стрільці, УПА).

Гуцульщина займає найвищі гори Східних Карпат, передусім Чорногірський хребет та місцевості, що прилягають до нього. За сучасним адміністративним поділом Гуцульщина охоплює повністю або частково Верховинський, Косівський, Надвірнянський райони, припрутські села Коломийського району, територію Яремчанської міської ради Івано-Франківської області, Вишніцький і Путильський райони Чернівецької, Рахівський район Закарпатської областей.

Карпатські гори здавна вабили людей красою ландшафтів, сріблястими водоспадами, пралісами і безкрайніми полонинами. Не менше зацікавлення викликали корінні мешканці гір – гуцули, їх своєрідний спосіб життя, побут, духовний світ, мистецтво.

Із проголошенням незалежності України стало можливим пізнання власного себе, свого родинного гнізда, свого рідного краю. Розпочалась розбудова гуцульської школи як регіональної української національної, подвижники якої Ігор Пелипейко та Петро Лосюк розробили орієнтовні програми вивчення в навчальних закладах гуцульщинознавства, а це – знання історії Гуцульщини, природи, господарювання, народного мистецтва, фольклору, говірки, звичаїв, традицій гуцулів. Вони також підготували необхідне навчально-методичне забезпечення. Заснували “Бібліотеку гуцульської школи” (до цього часу підготовлено й видано понад тридцять книжок-посібників, хрестоматій, довідників та ін.).

Так, для учнів 2–4 класів учителі В. І. Корпанюк, М. В. Рибенчук і Н. В. Петрич розробили при допомозі П. В. Лосюка і А. Г. Григорук 105 уроків з гуцульщинознавства (по 35 уроків для кожного класу). Вони ввійшли до посібника “Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства для початкових класів”, по два примірники яких одержала кожна школа в Косівському районі. За три роки учні одержують систему знань про рідний край, для чого є можливість виділити одну годину на тиждень у 2–4 класах з варіативної складової навчального плану. Проте більшість директорів і вчителів початкових класів використовують варіативну складову для вивчення курсів, для яких немає посібника і які далекі від національно-патріотичного виховання. Хіба епізодичні так звані виховні години класовода можуть бути альтернативою системі знань? Як можна так збайдужіти та ще в час війни в Україні?

Вивчення і використання педагогічних можливостей гуцульщинознавства забезпечує здійснення в найширшому обсязі красознавчого принципу у вивченні предметів, прищеплення учням реального, а не абстрактного патріотизму. Виховання справжнього патріота України починається від рідного порога, а відтак у процесі вивчення рідного краю – історії Гуцульщини та історії України.

Найбільш педагогічно доцільним вивчення гуцульщинознавства є таке:

- вивчення гуцульщинознавства як окремого предмета або факультативного курсу, курсу за вибором за рахунок годин варіативної складової навчального плану;

- використання гуцульщинознавчого матеріалу в процесі вивчення навчальних предметів, який органічно вплітається до теми уроку;

- гуцульщинознавство в діяльності класного керівника, вихователя та в системі позаурочної роботи.

Особливу виховну цінність мають практичні види діяльності учнів (збір експонатів для музеїв, виявлення й опис пам'яток природи, архітектури та історії, дослідження родоводу і складання літопису сім'ї, населеного пункту та ін.).

Успіху в національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді досягають ті педагогічні колективи Гуцульського регіону України, де гуцульщинознавство пронизує весь навчально-виховний процес і патріотичний дух витає в школі і сім'ї.

Традиційними стали відзначення вікопомних дат нашої історії: проголошення УНР, проголошення ЗУНР, рішення Буковинського віча, проголошення Гуцульської Республіки (Ясіня Рахівського району), Акт злуки УНР і ЗУНР, проголошення Карпатської України в м.Хусті, проголошення незалежності України, День Конституції.

Орієнтовна тематика бесід, лекцій, тематичних конференцій, диспутів, різних форм роботи з книгою, періодичною пресою: “Борімося – поборемо”, “Волю не дають, а здобувають”, “Створи себе і державу”, “Сепаратизм не пройде”, “В Україні наша доля, життя і майбутнє”, “Що означає бути патріотом?”, “Свобода чи всюдозволеність?”, “Суть громадянського суспільства”.

Огляди ЗМІ: “Світ новин”, “Сьогодні”, “За текстами газет”, “Пульс планети”, “З екрана телевізора”, “Наживо”, “Вісті з АТО” та ін.

Рівень вихованості учнів, зокрема сформованості патріотичних почуттів, найкраще видно з їх вчинків, не заперечуючи анкетування, бесіди та ін. Газета “Освіта України” (15 грудня 2014 року) підготувала добірку “Передова” на уроці”, у якій розповідається, як до волонтерського руху підтримки воїнів у зоні бойових дій масово приєднуються й школярі. На уроках трудового навчання, заняттях гуртків та в кожен вільну хвилину майструють безпілотники, обдумують, як удосконалити тепловізори та бронезилети, роблять водонепроникні сірники, міні-пічки, шують одяг,

виготовляють маскувальні сітки. Діти розуміють – їхні вироби допоможуть воїнам на фронті. Їхня ділянка роботи – теж “передова”, тільки на уроці.

Виховання громадянина-патріота України покладається на дошкільні, загальноосвітні, професійно-технічні та вищі навчальні заклади. Однак важлива роль у становленні патріотизму зростаючої особистості належить і сімейному вихованню. Тому гострою постала проблема підготовки передусім педагогічних працівників до здійснення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, підготовки і видання необхідного навчально-методичного забезпечення.

Не можна закривати очі на недоліки, що допускаються у виховній роботі взагалі, і, зокрема, в національно-патріотичному вихованні дітей та учнівської молоді. Однією з причин низької якості виховної роботи є проблеми взаємовідносин у трикутнику “учні – педагоги – батьки”. Передусім такі:

- низькоефективне превентивне виховання учнів, особливо стосовно шкідливості тютюнопаління та алкоголю;
- присутність норм подвійної моралі в школі та сім’ї;
- переважання в практиці виховної діяльності рис авторитарного педагогічного стилю;
- недостатнє фінансування ЗНЗ, відсутність у кошторисах шкіл спеціальних коштів на виховання;
- низька компетентність значної частини педагогів щодо позаурочної діяльності та невміння організувати виховні справи;
- низька мотивація педагогічних колективів ЗНЗ до впровадження інновацій у сфері виховання.

У зв’язку з необхідністю подолання недоліків і підвищення результативності виховної роботи рекомендується кожному загальноосвітньому навчальному закладу доповнити шкільну програму виховання наступним: “З метою формування національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді слід цілеспрямовано працювати над таким проблемним питанням, як ідентифікація кожним учнем, ученицею себе як українця – громадянина України, вироблення моральних якостей, волі й навичок діяти в інтересах Батьківщини, її суверенітету і цілісності”.

Першочергове завдання педагогічних колективів, учнівського самоврядування і батьків – постійна підтримка в учнів патріотичного пафосу, який панує в Україні (за дослідженнями соціологів, 90% мешканців України вважають себе патріотами). Недопустимо, щоб щоденна інформація про події на Сході України сприймалась дітьми, як щось буденне. Тому рекомендуємо, щоб у кожному загальноосвітньому навчальному закладі щопонеділка робочий тиждень розпочинався 5-хвилинною лінійкою мужності: піднімається Державний Прапор України, учні та вчителі виконують Гімн України, далі інформація про події в Україні, хвилина мовчання про загиблих, ознайомлення з планом дій на тиждень.

**Регіональний етнографічний компонент як засіб формування
ідентичності українця, громадянина-патріота України
(на прикладі вивчення гуцульщинознавства)**

Лосюк П.В.

Україна, м. Косів, Науково-дослідна лабораторія “Гуцульська
етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України

Гуцульщина... Не злічити всіх пісень, легенд, переказів про цей край. Вона займає найвищі гори Східних Карпат, передусім Черногірський хребет та місцевості, що прилягають до нього. На Буковині гуцульські села розташовані долиною річки Путилівки, яка впадає в Черемош, а на Закарпатті вони тягнуться долинами рік Чорної та Білої Тиси і їх притоків. У Галицькій частині Гуцульщини села починаються від Надвірнянської Бистриці до Пасічної, розташовані долинами ріки Прута до Делятина, та правобережні Припрутські села Коломийщини, та по течії рік Чорного та Білого Черемошу до Вижниці, долиною річки Рибниці до Косова і ріки Пістиньки до Пістиня та ріки Лючки до Яблунова.

Багато дослідників намагалися визначити межі Гуцульщини як етнографічного регіону України (в Україні найбільш відомі ще такі етнографічні регіони, як Бойківщина, Волинь, Поділля, Полісся, Наддніпрянина, Слобожанщина, Таврія та ін.). Нерідко пишуть, що до Гуцульщини належить половина, більша чи менша частина села або району. Але від одного етнографічного регіону до іншого знаходяться перехідні населені пункти. Тому напевно легше довести, що точних етнографічних меж встановити неможливо, ніж намагатися їх визначити.

Крім того, у селі і районі мешканці пов'язані родинними зв'язками, господарською діяльністю, культурно-освітнім життям та ін. Тому подаємо територію Гуцульщини за сучасним адміністративним поділом: Верховинський, Косівський, Надвірнянський райони і правобережні Припрутські села Коломийського району та територія Яремчанської міської ради Івано-Франківської, Вижницький і Путильський райони Чернівецької, Рахівський район Закарпатської областей. Їх територія становить 9204 квадратних кілометрів. Тут у 6 містах і 13 містечках (селища міського типу) та в 243 селах проживало за даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року 469 992 мешканці.

Віками Гуцульщина була під владою чужоземних поневолювачів, але феномен гуцулів у тому, що вони зберегли свою ідентичність. Тут всупереч усьому збереглася унікальна духовна і матеріальна культура, де вона розвивається і примножується у своїх яскравих і неповторних виявах.

У питанні освіти Гуцульщина була найвідсталішою в порівнянні з іншими етнографічними регіонами України (більшість мешканців у гірській місцевості були малописьменними і неписьменними). Коли на початку 90-х років ХХ ст. в Україні став ширитися українознавчий і народознавчий рух,

начальники (завідувачі) відділів освіти та педагоги-ентузіасти Гуцульщини зібралися 23 травня 1991 року у Яворівській загальноосвітній школі I–III ступенів (директор Петро Лосюк), де обговорили питання розбудови гуцульської школи як регіональної української національної.

У подальшій співпраці обрали Гуцульську освітянську раду (ГОР) – громадське науково-методичне об'єднання. Тоді увійшов в обіг термін “гуцульщинознавство”, а це – знання історії Гуцульщини, природи, господарства, народного мистецтва, фольклору, звичаїв, традицій. Підготували орієнтовні програми і навчально-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства. За 23 роки незалежності України “Бібліотека гуцульської школи” поповнилась 30 книжками (посібниками, хрестоматіями, довідниками та ін.), видано 10 номерів регіонального науково-методичного і літературно-красознавчого журналу “Гуцульська школа”. І все це без жодної копійки з державного бюджету.

Проведено десятки всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференцій, педагогічних читань та семінарів. На них освітяни обмінювалися досвідом і одержували обґрунтування: для чого потрібне вивчення етнографічного компонента, у якому обсязі його вивчати, які форми організації навчальних занять доцільно впроваджувати, використовуючи години варіативної складової навчального плану.

Тому гуцульщинознавство зайняло чільне місце в системі навчально-виховного процесу навчальних закладів Гуцульщини. Зрозуміло, що виховання справжнього, а не абстрактного патріотизму розпочинається з пізнання свого рідного куточка, з любові до нього і переростає в любов до нашої спільної матері – України. Яке це актуальне питання для сьогодення!

Не можна погодитися з думкою про те, що раніше робився ухил на регіональний патріотизм (газ. “Освіта України”, 7 вересня 2015 р.). Навпаки, виховувався абстрактний, а не справжній патріотизм (“радянський народ”). Спробу Інституту українознавства ввести предмет українознавство не сприйняли, бо навчальні програми були загальними, розмитими, затеоретизованими, причому навчальні заклади не одержали жодного методичного забезпечення.

Щодо Донбасу, то 1991 року більшість населення цього регіону проголосувала за незалежність України. Якщо б за роки незалежності цілеспрямовано формувалась ідентичність українця-слобожанця, громадянина-патріота України, то вдалося б, якщо не уникнути сьогоденного жаху, то хоча б зменшити його.

Юрій Федькович як перший реформатор народної школи на Гуцульщині, працюючи інспектором шкіл Вишницького повіту, ще в другій половині XIX століття розкрив причини відсталості шкільної освіти. Одна з головних причин полягала в тому, що народна школа відірвана від народу. Він вважав, що в основі школи повинно бути все народне: “Менше за все це можна зробити за столом, покритим зеленим сукном, де обговорюється все, що

завгодно, за винятком того, що в інтересах народу. Народна мова, народна поезія, народні звичаї, народні пісні, народні сказання – ось основа всього народного”.

Ці думки Юрія Федьковича, висловлені майже півтора століття тому, співзвучні з сьогоднішнім, оскільки більшовицька войовничість у питаннях духовності все-таки залишила свій негативний слід у вигляді збайдужіння до своєї культурно-історичної спадщини, національного нігілізму, комплексу національної меншовартості та ін. А чиновники на місцях пильно стежили, щоб освітяни сліпо дотримувались інструкцій міністерства, що служило злочинній владі.

Олекса Воропай, відомий знавець традиційно-культурної спадщини українського народу зазначав: “Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об’єднують окремих людей в один народ, в одну націю”. Як нам бракує цього сьогодні у вихованні в підростаючого покоління любові до рідної землі, готовності захищати соборну Україну.

Вагомі напрацювання освітян Гуцульського краю у вивченні гуцульщинознавства, що забезпечує оновлення змісту освіти, та в тому, щоб шкільне життя було пронизане національним духом, стали можливими завдяки таким подвижникам гуцульської школи, як Ігор Пелипейко, Петро Лосюк, Ярослав Матійчак, Василь Курищук, Никанор Крет, Володимир Козьменчук, Аделя Григоруk з Косівського, Петро Гнилиця, Іван Зеленчук з Верховинського, Іван Будзак з Надвірнянського, Іван Терлецький з Коломийського, Дмитро Никифоряк, Наталія Черкач з Вижницького, Олексій Чепель, Володимир Гребенщиків з Путильського, Юрій Беркела, Богдан Григирчак, Микола Ткач, Ольга Шурко з Рахівського районів, Михайло Сміх з Яремчі.

Справжнім експериментальним майданчиком з вивчення гуцульщинознавства зарекомендувала себе Яворівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів, директором якої був упродовж 50 років Петро Лосюк (він також незмінний голова ГОР). 6 березня 2012 року науково-методична рада Івано-Франківського ОШПО надала школі статусу “Авторська Петра Лосюка гуцульська школа як регіональна українська національна”.

Учителі школи розробляють програми з гуцульщинознавства в співпраці з науково-дослідною лабораторією “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” Національної академії педагогічних наук України. Так, учителі 2–4 класів Василина Корпанюк, Наталія Петрич і Марія Рибенчук підготували й апробували по 35 уроків (одна година на тиждень). Їх упорядкувала старший науковий співробітник лабораторії, заслужений працівник освіти України Аделя Григоруk. Важливо, що лабораторією виданий посібник “Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початкових класах”, що містить 105 розроблених уроків.

Учителька історії Мирослава Камінська підготувала орієнтовну програму курсу “Історія Гуцульщини”, що вивчається переважно у 6–7 класах, де є можливість виділити одну годину з варіативної складової навчального плану.

Лабораторією виданий навчальний посібник “Історія Гуцульщини” В.В.Грабовецького.

Щоб узагальнити знання учнів з гуцульщинознавства, необхідно у випускних класах (9 або 11 класі) вивчати курс “Гуцульщинознавство” (35 годин), розроблений Петром Лосюком (додаток). Ці програми надруковані в посібнику “Люблю тебе, Гуцульщино!”.

Багаторічний досвід Яворівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів показав, що без навчально-методичного забезпечення вивчення гуцульщинознавства було б лише продекларованим. Навчальні посібники, хрестоматії, довідники, методичні розробки потрібно готувати і видавати самим, бо ніхто ні в обласному центрі, ні в Києві цього не зробить. А без вивчення рідного краю школа буде такою безликою, якою була в радянські часи.

Висновки

Так що таке гуцульщинознавство? За висловом професора Романа Скульського, гуцульщинознавство – це приземлене українознавство. За визначенням члена-кореспондента Національної академії педагогічних наук України, кандидата педагогічних наук, народного вчителя України Петра Лосюка, гуцульщинознавство – це знання історії Гуцульщини, природи, господарства, народного мистецтва, фольклору, звичаїв, традицій краю.

Гуцульщинознавство розглядається як розділ науки і навчальний предмет. Для прикладу, є наука математика і навчальний предмет. Вони не тотожні.

Найбільш педагогічно доцільними є такі форми вивчення гуцульщинознавства:

- вивчення гуцульщинознавства як окремого предмета або факультативного курсу, курсу за вибором учнів за рахунок годин варіативної складової навчального плану;
- використання гуцульщинознавчого матеріалу в процесі вивчення навчальних предметів, що органічно вплітається до теми уроку;
- гуцульщинознавство в діяльності класного керівника, вихователя та в системі позаурочної роботи.

Особливу педагогічну цінність мають практичні види діяльності (збирання фольклору, запис і складання словника гуцульських говірок, збір різноманітних експонатів для музеїв, виявлення і опис пам’яток природи, архітектури та історії, дослідження родоvodu і складання літопису сім’ї, населеного пункту та ін.).

Отже, гуцульщинознавство є важливим чинником оновлення змісту освіти, морально-патріотичного виховання дітей та молоді, збереження українських національних коренів. Кожен повинен пам’ятати, що він українець, належить до етнографічної групи – гуцулів, тобто субетносу. У європейському чи світовому просторі ми повинні мати своє національне обличчя, зберегти українське “Я”.

Орієнтовні програми з гуцульщинознавства (стандартні для всієї України – міністерські) повинні бути затверджені науково-методичною радою ОІППО.

Література Фундаментальні праці

1. *Шухевич Р.* Гуцульщина. – Т.1,2,3,4,5.
2. *Домашевський М.* Історія Гуцульщини. – Т.І, ІІ, ІІІ, ІV, V, VI.
3. *Лаврук Марія.* Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження) / Марія Лаврук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 286 с.

Видання “Бібліотеки гуцульської школи”

1. Плай. Книга для читання про Гуцульщину (упоряд., авт., прим., довідки і словн. І.А.Пелипейко. – Яворів: Редакція журналу “Гуцульська школа”, 1996. – 416 с.)
2. *Лосюк П.* Гуцульська школа / П. Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 1997.- 122 с.
3. *Пелипейко І.А.* Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини / І.А.Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1998
4. Флоря. Хрестоматія з гуцульського фольклору / Упорядн., авт. статей І.А.Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1999. – 226 с.
5. *Лосюк П.* Гуцульщинознавство в українській національній школі / П.Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 2001. – 16 с.
6. Хрестоматія з гуцульщинознавства / Упоряд., авт. передм. П.В.Лосюк. – Снятин: Прут Принт, 2001. – 166 с.
7. *Орманський Л.В., Андріюк П.В.* Основи гуцульського художнього деревообробництва / Навчальний посібник / Л.В.Орманський, П.В.Андріюк. – Косів: Писаний Камінь, 2002. – 236 с.
8. Гуцульщина. Короткий довідник / За ред. П.Лосюка. – Снятин: Прут Принт, 2002. – 124 с.
9. *Крет Н.* Гуцульщина літературна / Н. Крет. – Косів: Писаний Камінь, 2003.
10. Школа здібностей. Методичний посібник / За ред. П.Лосюка. – Снятин: Прут Принт, 2004. – 200 с.
11. Гуцульщина літературна. Методичний посібник. Ч.1 / Упоряд. Н.Крет. – Снятин: Прут Принт, 2005. – 284 с.
12. Поговоримо про Гуцульщину англійською / Упоряд. О.Боечко. – Снятин: Прут Принт, 2005. – 184 с.
13. Гуцульщина літературна. Уроки та позакласні заходи з літератури рідного краю. Ч2 / Упоряд. О.Ткачук. – Снятин: Прут Принт, 2006. – 348 с.
14. Творчість юних. Збірник творчих робіт обдарованої молоді Гуцульщини / За ред. П.Лосюка. – Снятин: Прут Принт, 2006. – 2012 с.
15. Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / За ред. П.Лосюка. – Снятин: Прут Принт, 2006. – 244 с.
16. *Лосюк П.* Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі / П. Лосюк. – Снятин: Прут Принт, 2007. – 160 с.
17. Яворівські співанки / За ред. А.Григорук. Упоряд. С.Шкрібляк. / П. Лосюк – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 236 с.

18. Моя Гуцульщино. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі / За ред. П.Лосюка. Упоряд., вст. стаття А.Григорук. – Снятин: Прут Принт, 2010. – 352 с.
19. Люблю тебе, Гуцульщино! Навчально-методичний посібник / За ред. П.Лосюка. Упоряд., вст. стаття А.Григорук. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 244 с.
20. *Грабовецький В.* Історія Гуцульщини. Навчальний посібник / В.Грабовецький. Косів: Писаний Камінь, 2013. – 244 с.
21. *Черкач Н.І., Черкач В.М.* Подвижник гуцульської школи / Н.І.Черкач, В.М.Черкач. – Вижниця: Черемош, 2013. – 60 с., іл.

Навчально-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства в загальноосвітніх навчальних закладах

Григорук А.Г.

Україна, м. Косів, Науково-дослідна лабораторія “Гуцульська
етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України

Упродовж тривалих віків український народ безупинно творив своє, тільки йому властиве духовне середовище, наповнюючи його оригінальною культурою, автентичними ремеслами, своєрідними звичаями та обрядами. У цьому процесі формувалася внутрішній світ українців, осягався весь довколишній простір, закладалися підвалини національної ментальності та етнічного світогляду.

Олекса Воропай, відомий знавець традиційно-культурної спадщини українського народу, зазначав: “Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об’єднують окремих людей в один народ, в одну націю”. Тому так важливо виховувати в підростаючого покоління почуття кровної спорідненості зі своїм народом, любов до своєї землі, розуміння власної причетності до національного українського поступу.

Гуцульщина – один із етнографічних регіонів України, де всупереч усьому збереглася унікальна духовна й матеріальна культура її мешканців, де вона розвивається й примножується у своїх яскравих і неповторних виявах.

Із проголошенням незалежної Української держави стало можливим позбутися впливу тоталітарної комуністичної ідеології та цензури на духовний і культурний розвиток українців. Тоді ж на Гуцульщині зародився активний освітній рух із впровадження гуцульщинознавства в навчально-виховний процес. 1991 року розпочала свою роботу Гуцульська освітянська рада, яка виробила концептуальні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної.

Оскільки більшовицька войовничість у питаннях духовності все-таки залишила свій негативний слід у вигляді збайдужіння до своєї культурно-історичної спадщини, національного нігілізму, комплексу етнічної меншовартості, то подвижники гуцульщинознавчого руху першочерговим завданням вбачали повернення до національних цінностей і здобутків

української етнопедагогіки, планування в навчальних закладах дидактичного процесу з урахуванням регіонального етнографічного компонента на прикладі гуцульщинознавства.

Цей проект став справді унікальним.

По-перше, тому, що його втіленням опікувалися люди не стільки за своїми посадовими обов'язками, як за покликом душі. По-друге, проект об'єднав освітян Галицької, Буковинської, Закарпатської Гуцульщини, а це – 8 районів різного адміністративного підпорядкування! І, по-третє, координувала роботу Гуцульської школи не державна структура, а громадський орган – Гуцульська освітянська рада, яку беззмінно більше як 20 років очолює її невтомний голова Петро Лосюк. Петро Васильович може слугувати яскравим прикладом інтелектуальної цілеспрямованості та виняткової – як для нас, українців, що, на жаль, не відзначаються наполегливістю доводити до кінця обрану справу, – послідовності й напористості. Згадаймо: скільки яскравих ідей і пропозицій лунало на всю Україну! І всі вони непомітно зів'яли, навіть не розвинувшись. А чому? Не вистачило в їх ініціаторів сил або захопилися чимось іншим. А найчастіше – бракувало фінансування. І здалися, капітулювали, викинувши білий прапор.

Гуцульська школа не здалася. Більше того, активно запрацювала всупереч скептикам, яких було та й є чимало. Створено і видано навчально-методичне забезпечення, програми, 10 чисел журналу “Гуцульська школа”, видається “Освітнянський вісник”, книжкова серія “Бібліотека гуцульської школи”, що стали, за словами Василя Курищука, “міцним підмурівком” нової освітньої моделі. А створювали ці видання без жодної копійки державних грошей, виключно завдяки ентузіазму не байдужих до важливої справи науковців та педагогів-новаторів. Серед них у першу чергу хочеться згадати незабутнього Ігоря Пелипейка, а разом з ним і Ярослава Матійчака, Василя Курищука, Никанора Крета, Володимира Козьменчука, Оксану Ткачук, Василя Петричука, Василя Корпанюка, Миколу Близнюка – з Косівського, Петра Гнилицю, Івана Зеленчука – з Верховинського, Івана Будзак – з Надвірнянського, Івана Терлецького – з Коломийського, Дмитра Никифоряка, Наталію Черкач – з Вижницького, Олексія Чепеля, Володимира Гребенщикова – з Путильського, Юрія Беркелу, Богдана Григірчака, Миколу Ткача – з Рахівського районів, Михайла Сміха – з Яремчі. Неможливо обійти увагою і видавців Володимира Карого зі Снятина та Михайла Павлюка з Косова, художників Антона Григорука та Ольгу Яремчук, чийми стараннями оформлені й видані підручники, посібники, довідники для гуцульської школи. І це, звичайно, далеко не повний перелік.

Ця робота, як сказав перший заступник начальника головного управління освіти і науки Івано-Франківської ОДА Іван Будзак, була вкрай важливою, бо допомагала впроваджувати у навчальні заклади області національну ідею.

“Особливим феноменом на освітянській карті нашої держави” назвав гуцульську школу Мирослав Габорак, голова Івано-Франківського обкому профспілки працівників освіти і науки України. Ідея школи перетворилася на

могутній струмінь нових педагогічних підходів до організації і змісту навчально-виховного процесу.

Професор Микола Лесюк назвав гуцульську школу “грандіозним проектом”, домінантною ознакою її є патріотичне виховання молоді, плекання у ній любові до рідної землі – своєї малої батьківщини.

За двадцятиліття Гуцульською освітянською радою, науково-дослідною лабораторією “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України спільно з відділами освіти гірських районів Галичини, Буковини, Закарпаття організовано немало важливих заходів – конференцій, семінарів, нарад, зльотів. Їх проведено 44. А ще ж були робочі зустрічі, засідання, круглі столи... Через них червоною ниткою проходило питання форм і методів упровадження гуцульщинознавства в освітній простір регіону.

Упродовж останніх років загальноосвітні навчальні заклади Гуцульщини беруть активну участь у різноманітних експериментах та пілотних проектах із впровадження гуцульщинознавства в систему навчально-виховної роботи початкової, основної, старшої школи, в дошкіллі і позашкіллі. Експериментальним майданчиком Національної академії педагогічних наук України стала Яворівська ЗОШ I-III ступенів Косівської районної ради Івано-Франківської області, де 50 років невтомно працював її директор Петро Васильович Лосюк, кандидат педагогічних наук, член – кореспондент НАПН України, народний учитель України.

6 березня 2012 року науково-методична рада Івано-Франківського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти прийняла рішення про надання Яворівській ЗОШ I-III ступенів статусу “Авторська школа”, що є безсумнівним визнанням вагомого внеску П.В. Лосюка в педагогічну науку і практику.

В освітню практику введена струнка система вивчення гуцульщинознавства, починаючи з початкової ланки і завершуючи випускниками середньої школи. При цьому варто наголосити, що гуцульщинознавство ні в якому разі не є плеканням так званого “регіонального” патріотизму. По-перше, Гуцульщина – невід’ємна частина України, і це основною ідеєю проходить через концепцію гуцульської школи як регіональної української національної та методичне забезпечення, яке, крім програм, нараховує більше тридцяти посібників, хрестоматій, словників, довідників тощо. По-друге, курс викладається українською мовою, і це природно, адже саме українська є рідною мовою мешканців карпатського регіону. І, по-третє, курс гуцульщинознавства враховує важливі особливості формування патріотизму як фундаментальної складової особистості. Щоб добитися ефективності в цій роботі, треба передусім дати учням знання про рідний край, виховувати почуття прив’язаності до тих місць, де вони народилися й вирости і з якими в них зв’язані яскраві емоційні переживання. Тільки із засвоєнням поняття “мала Батьківщина” школярі здатні зрозуміти, що таке “Українська держава”.

Поєднуючи змістовність, цілеспрямованість навчально-виховної роботи із внутрішньою логікою процесу формування патріотичних рис характеру в

учнівської молоді, добиваємося того, що юнь цілком органічно ідентифікує себе з українським народом, українською нацією, усвідомлює свою причетність до суспільного життя, радіє успіхом України, переживає її труднощами, сьогоднішніми воєнними подіями, що розгорілися на Сході нашої країни.

Виявляючи власну громадянську позицію, школярі беруть активну участь в акціях з підтримки української армії збору продуктів харчування, теплих речей, коштів. Такий патріотизм набуває діяльнісного впливу, який, за словами директора Інституту проблем виховання НАПНУ І.Д.Беха, є відповідальністю “за нинішню державну національну ситуацію і також – відповідальністю перед минулими поколіннями, перед героями, які утверджували нашу державу, демонстрували зразки високого патріотизму” [Матат Дарина. Патріотичне виховання: зняття відчуженості // Освіта України. – 2015. – 26 січня. – С.8].

Наша шкільна молодь повинна вирости з усвідомленням такої відповідальності. Знання історії рідного краю у контексті історії України, його культури, традицій, обрядів, особливостей господарювання, розуміння того, що Гуцульщина – яскрава самобутня частина великої України, готовність стати на захист найдорожчого – своєї Вітчизни – це те, що закладає в свідомість молодій людині курс гуцульщинознавства. Тому альтернативи йому немає.

ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВО ПРОГРАМА ДЛЯ 2–4 КЛАСІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Григорук А.Г.

Україна, м. Косів, Науково-дослідна лабораторія “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України

Пояснювальна записка

“Гуцульщинознавство” – інтегрований навчальний курс для 2–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів Гуцульського регіону України.

Мета курсу – навчання, виховання та розвиток особистісних якостей молодших школярів засобами гуцульщинознавства.

Завдання:

- засвоєння учнями системи знань про Гуцульщину, її мешканців, особливості матеріальної й духовної культури краю, самобутнє мистецтво, уснопоетичну творчість, гуцульську говірку як одне із живильних джерел української літературної мови;
- формування ціннісного ставлення дітей до себе як громадянина, патріота рідної держави, Гуцульського краю;
- формування свідомої та відповідальної особистості учня на основі духовних, моральних та культурних цінностей гуцулів;
- сприяння інтелектуальному, моральному, соціокультурному та естетичному розвитку особистості;
- розвиток загальнонавчальних умінь і способів діяльності учнів;

- консолідація навчально-виховних зусиль учителів, учнів, батьків у створенні оптимальних умов для розкриття здібностей та особистісного зростання кожного учня.

Відповідно до Державного стандарту початкової загальної освіти реалізація завдань курсу “Гуцульщинознавство” забезпечує формування в молодших школярів таких ключових компетентностей:

- уміння вчитися (мотиваційно-ціннісне ставлення і прагнення учнів до пізнання і гнучкість, критичність, доказовість мислення; формування творчої дослідницької поведінки, набуття індивідуального досвіду самоорганізації, навчальної рефлексії);

- загальнокультурної (здатність застосовувати методи самовиховання, зорієнтовані на систему загальнолюдських та індивідуальних цінностей, вироблення стійких навичок культурної поведінки);

- громадянської (здатність орієнтуватися в різноманітних проблемах країни, світу; використовувати моделі поведінки, які відповідають спільним інтересам громади та особистості; виявляти громадянську позицію у розв’язанні різноманітних проблем свого регіону та країни загалом);

- здоров’язбережувальної (уміння та навички, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного і духовного здоров’я – свого та довколишніх);

- інформаційно-комунікативної (здатність до здобуття нової інформації і готовність до застосування інформаційно-комунікативних технологій; уміння здійснювати комунікацію в групі та колективі);

- соціальної (здатність працювати у командах відповідно до соціальних норм і правил; ініціативність, відповідальність, прагнення до вдосконалення результатів своєї праці).

Набуття учнями зазначених умінь і навичок сприятиме:

- особистому розвитку учнів;
- розширенню уявлень про навколишній світ і власне місце в ньому;
- усвідомленню зв’язків між предметами, явищами, суспільними процесами;

- дотриманню правил та норм поведінки в суспільстві;

- формуванню інтересів до майбутньої професії;

- полегшенню адаптації школярів у соціумі.

Основними компонентами програми є: тематичні плани для 2, 3, 4 класів, календарно-тематичне планування, структурований зміст навчального матеріалу, вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, список використаної літератури.

Програма пропонує широке впровадження у шкільну практику різних моделей активного навчання – від проблемного викладу навчального матеріалу вчителем і розв’язання проблемних завдань до самостійної пошуково-дослідницької роботи учнів як на уроках, так і в процесі виконання домашніх завдань.

Курс має яскраво виражену практичну спрямованість. Він реалізується через використання таких форм організації навчання, як урок, урок-зустріч,

екскурсія, практична позакласна робота, навчальний проект, свято, виставка. Провідними методами організації навчально-пізнавальної діяльності учнів є пояснювально-ілюстративний, проблемний виклад, дослідницько-пошуковий, аудит, навчальна гра.

Такі форми і методи організації навчальної діяльності не лише стимулюють пізнавальну самостійність, інтерес до засвоєння нового, розвивають комунікабельність, а й вчать учня працювати з різними джерелами інформації, сприяють розвитку в дитини аналітичного мислення, уміння систематизувати й узагальнювати, обговорювати проблеми в групі, дискутувати, аргументувати власні судження, оцінювати ситуацію і прогнозувати наслідки, а також формують уміння презентувати власну роботу.

Досягнення передбачених цією програмою навчальних результатів можливе тільки за умов поєднання активних та інтерактивних форм і методів організації пізнавальної діяльності учнів на уроках гуцульщинознавства.

Після опрацювання всіх тематичних блоків у кожному класі проводиться підсумковий урок-свято, під час якого учні узагальнюють набуті знання, уміння та навички, демонструють батькам, учням інших класів, представникам громади свої досягнення.

Програма дозволяє широко долучити до навчання гуцульщинознавства батьківську громадськість, діячів літератури, мистецтва, представників різних професій – носіїв автентичних знань господарювання в Гуцульському регіоні.

Виходячи з конкретних умов і можливостей, учитель може вносити необхідні зміни у виборі форм роботи, видів завдань, розподілі програмового часу між темами. Однак при цьому не повинна порушуватися цілісність навчального курсу та його спрямованість на формування всесторонньо розвинутої особистості з глибоко засвоєним комплексом знань про свій край, його історію, культуру та мистецтво, розумінням власної ролі у їх збереженні й розвитку.

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин
Тематичний план, 2 клас (35 годин)		
1	Що таке Гуцульщина	16
2	Народне мистецтво і промисли	19
Тематичний план, 3 клас (35 годин)		
1	Гуцульщина – наш рідний край	4
2	Чарівне зілля рідної землі	6
3	Тваринний світ Карпат	3
4	Ресурси Карпат	22
Тематичний план, 4 клас (35 годин)		
1	“Тут все священне, все моє, бо зветься рідним краєм”	5

2	“Котять клекіт Карпати”	5
3	“Гори наші, гаї наші, красна полонино”	5
4	Свята мого дитинства	4
5	Прославлення Гуцульщини в творах українських письменників	11
6	А гуцули – то добрі газди	5

**Календарно-тематичне планування курсу “Гуцульщинознавство”
в 2 класі**

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Що таке Гуцульщина?		
1	Україно, краю рідний. Поняття про наш край як частину великої України	Учень (учениця): має уявлення про державу Україну, про рідний край – Гуцульщину, про рід, родину, сім’ю; усвідомлює, де проживає, правильно називає тварин і рослини Карпат, лікарські рослини та рослини, що занесені до Червоної книги України; розрізняє на слух літературні та діалектні слова; пояснює, коли вони використовуючи в усному/писемному мовленні; користується у своєму мовленні і спілкуванні словами ввічливості, словами-звертаннями; володіє формулами мовного етикету, використовую їх у спілкуванні;
2	Де ти живеш? Рідне село. Історія села. Особливості розташування гуцульського села. Складання розповіді про село	
3	Екскурсія до культурно-історичних пам’яток і пам’ятників (Камінь Довбуша на горі Стоянів)	
4	Рідна домівка. Характерні особливості гуцульської хати, її інтер’єру	
5	Рід, родина, рідня. Місцеві назви родинної спорідненості, їх відповідники в літературній мові. Складання родового дерева	
6	Мова і мовлення. Перше поняття про місцеву говірку як складову загальнонародної державної мови. Ознайомлення зі словником “Гуцульські говірки”	
7	Слово. Зіставлення слів літературної мови і діалектних слів: господар – газда, доріжка – плай та ін.	
8	Слова ввічливості у гуцулів: форми звертання, вітання, подяки. Складання діалогів	
9	Рослинний світ Карпат. Лікарські рослини	
10	Тварини нашого краю	
11	Тварини і рослини, яких треба охороняти. Червона книга України	
12	Водойми. Річки, потоки, водоспади, їх назви	

13	Зима. Зимові свята і звичаї, пов'язані з ними. Свято Андрея і Миколая	має уявлення про свята Гуцульщини.
14	Різдво на Гуцульщині. Місцеві колядки. Розучування колядок, віншувань	
15	Старий Новий рік. Свято Маланки	
16	Водохреща на Гуцульщині. Сила освяченої води	
17	Стрітєння – свято зустрічі зими з весною. Народні прикмети, пов'язані зі святом	
Народне мистецтво і промисли		
18	Люди і речі. Ознайомлення з виробами бондарів, ложкарів	Учень (учениця): має уявлення про народні промисли гуцулів; пояснює (на елементарному рівні) способи виготовлення гуцульських народних виробів: різьблення, ткацтво, ліжникарство, плетіння, карбування по металу, вишивання; писанкарство; висловлює оцінні судження; уміє розповісти про народні промисли Гуцульщини, вироби різьбярів, ліжників, вишивальниць; володіє найпростішими прийомами техніки писанкового розпису, вишивальною технікою “хрестик”; дотримується безпечних і правильних прийомів роботи з голкою та писачком.
19	Гуцульський керамічний посуд	
20	“Вабить нас металу дотик до художньої роботи”. Ознайомлення зі зразками гуцульських виробів з металу, шкіри (бартки, пряжки, сумки)	
21	“Є у дерева душа”. Ознайомлення з різними видами художньої обробки деревини	
22	Основоположники і продовжувачі гуцульської різьби	
23	“Ой у швачок вишиванки, ніби райдуги-співанки”. Ознайомлення зі зразками гуцульської вишивки. Вишивка в минулому	
24	Вишивання технікою “хрестик”	
25	Ткацтво на Гуцульщині. Ознайомлення зі зразками ткацтва, їх видами	
26	“Ліжник пишний і барвистий”. Історія ліжникарства	
27	“Яворів – колиска ліжникарства. Яворівські ліжники – окраса української хати”. Ознайомлення з процесом виготовлення ліжника	
28	Писанкарство. Ознайомлення із технікою писанкарства. Писанки регіонів України	
29	“На землі доти буде добро, поки писатимуть писанки”. Знаки писанок магичні, кольорові, символічні	
30	Світлий Празник Великодній	
31	Свято Писанки	
32	“Будь благословенна, наша рідна мати”	

33	“Моя сім’я, моя родина в житті і долі України”	
34	“В завитку, у візерунку руки творять світлу думку”. Складання геометричного орнаменту за мотивами гуцульської різьби, вишивки, ткацтва	
35	Підсумковий урок	

**Календарно-тематичне планування курсу “Гуцульщинознавство”
в 3 класі**

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
Гуцульщина – наш рідний край		
1.	Поняття про етнографічну територію Гуцульщини, її межі. Назви міст, сіл, рік, їх походження	Учень (учениця): має уявлення про етнографічну територію Гуцульщини, її особливості; висловлює судження про живу і неживу природу рідного краю; уміє розрізняти гуцульські народні інструменти
2.	Складання науково-популярних та художніх описів річок, потоків; присілків, гір своєї місцевості	
3.	Гуцульські танці: “Гуцулка”, “Аркан”	
4.	Гуцульські народні інструменти (трембіта, сопілка, цимбали, дрімба)	
Чарівне зілля рідної землі		
5.	Трав’яний покрив передгір’я і гірської частини Карпат: грицики, деревій, арніка... Рослини, занесені до Червоної книги	Учень (учениця): має уявлення про рослинний світ Карпат, їх властивості; розрізняє на рівні уявлень дерева та кущі, трав’яні рослини; наводить приклади лікарських рослин; наводить приклади легенд, пісень, казок, вірувань Гуцульщини присвячених рослинам
6.	Лікувальні властивості рослин. Трави в офіційній та народній медицині. Трави у легендах, казках, піснях, народних віруваннях, ритуалах, звичаях і обрядах гуцулів	
7.	Деревні породи Карпатських лісів, листяні та хвойні дерева	
8.	Кущові рослини Карпатського регіону	
9.	Дерева і кущі в усній народній творчості гуцулів (казки, перекази, легенди, пісні). Використання лікувальних властивостей дерев і кущів у медицині	

10.	Туристський маршрут “Школа – музей Корпанюків – Гук – Стоянів – школа”	
Тваринний світ Карпат		
11.	Мешканці гірських лісів – вовк, лисиця, заєць, білка, рись, косуля, кабан та інші	Учень (учениця): має уявлення про тваринний світ Карпат; знає назви тварин, занесених до Червоної книги
12.	Тварини Карпат, занесені до Червоної книги. Народні казки Гуцульщини про тварин	
13.	Наші пернаті друзі – мешканці садів та лісів	
Ресурси Карпат		
14.	Багатства Карпатських надр. Корисні копалини Гуцульщини	Учень (учениця): має уявлення про корисні копалини Карпат; знає назви природних водоем Гуцульщини; називає заповідники та заказники на території Гуцульщини Учень (учениця): має уявлення про народні гуцульські промисли: різьбярство, вишивання, ліжникарство, ткацтво
15.	Природні водойми – ріки, потоки, озера. Народні перекази гуцулів про таємничі та загадкові явища, пов’язані з ними	
16.	Заповідні території Карпат. Заповідники на території твоєї місцевості. Національний природний парк “Гуцульщина”	
17.	“Співає дерево в руках у майстра”. Різьба по дереву – найпоширеніший вид народного мистецтва на Гуцульщині	
18.	Різьбярські династії (екскурсія в хату-музей Корпанюків)	
19.	Ткацтво та вишивання – прадавні види народних ремесел Гуцульського краю	
20.	Яворівське ліжникарство	
21.	Національний стрій українців. Ознайомлення з традиційним одягом гуцулів	
22.	Зручність одягу, відповідність умовам проживання, декоративність, зумовлена естетичним смаком горян	
23.	Гуцульська ноша твого села. Проектування сучасного одягу на основі народного	
24.	Народне мистецтво мого села. Паспортизація зібраних творів “Ми – малі екскурсоводи”	
25.	Великодні свята в християнському календарі	
26.	Великодня писанка. Різні види писанок на Гуцульщині	
27.	Збирання Великоднього кошика	

28.	Великодні гаївки, ігри	має уявлення про легенди і перекази рідного краю; робить висновки про необхідність знань про рідний край; розуміє важливість фольклору в житті людини; усвідомлює його пізнавально-виховний характер; розрізняє фольклорні та авторські твори
29.	“Ми маленькі гуцулята”. Сторінками книг Миколи Близнюка	
30.	Будьмо ввічливі: правила мовного етикету. Слова ввічливості у гуцулів: форми вітання, звертання, подяки, вибачення, прохання	
31.	“Глибини мудрості народної нехай нас розуму навчать”. Прислів'я, приказки, загадки, народні прикмети гуцульського краю	
32.	“Опришківська слава живе поміж гір”. Легенди й перекази різного краю	
33.	Олекса Довбуш – легенда гуцулів. Читання народної балади “Ой, по-під гай зелененький”	
34.	Любим матусям – від щирого серця	
35.	Підсумковий урок за рік. Урок-свято “Ярмарок талантів”	

Календарно-тематичне планування курсу “Гуцульщинознавство” в 4 класі

№ з/п	Зміст навчального матеріалу	Вимоги щодо рівня загальноосвітньої підготовки учнів
“Тут все священне, все моє, бо зветься рідним краєм”		
1.	Україна – соборна держава	Учень (учениця): має уявлення про етнографічні землі і території України; розуміє походження назви “гуцул”; знає найбільші населені пункти Гуцульщини, орієнтується на карті
2.	Етнографічні землі України – Слобожанщина, Полісся, Буковина, Галичина	
3.	Етнографічні території України – Лемківщина, Бойківщина, Гуцульщина	
4.	“Я візьму в серце сонячний свій край”. Історія заселення Гуцульщини. Походження назви “гуцул”	
5.	Найбільші населені пункти краю. Моє село на карті Гуцульщини	
Котять клекіт Карпати		
6.	Карпатські гори. Головні гірські масиви: Чорногора, Горгани, Рахівські гори	Учень (учениця): має уявлення про гори Карпати, природні ресурси гір, багатства
7.	Карпатські ландшафти. Опис об'єкта річки	
8.	Водні ресурси Гуцульщини. Риба в гірських	

	ріках. Охорона водних багатств	гір, корисні копалини
9.	“Загляньмо в плесо озера гірського”	
10.	Багатства Карпатських надр. Корисні копалини	
Гори наші, гаї наші, красна полонино...		
11.	Рослинний світ Карпат	Учень (учениця): знає, яким є рослинний і тваринний світ Карпат; пояснює значення природоохоронної роботи
12.	Ліс. Бережливе ставлення до лісу. Червона книга Карпат	
13.	Гуцульський фольклор про магічну силу і цілющі властивості рослин	
14.	Тваринний світ Гуцульщини	
15.	Охорона тварин. Тварини, занесені до Червоної книги	
Свята мого дитинства		
16.	Поспішаймо творити добро (до свята Миколая)	Учень (учениця): знає, які звичаї і традиції гуцулів у святкуванні новорічних свят; висловлює власні судження про християнські світоглядні цінності
17.	Свято Різдва Христового. Різдво на Гуцульщині	
18.	Старий Новий рік. Свято Василя. Засівання	
19.	Водохреща. Народні вірування в чудодійну силу освяченої води	
Прославлення Гуцульщини у творах українських письменників		
20.	Іван Франко на Гуцульщині	Учень (учениця): називає імена письменників, у творчості яких відображено Гуцульщину та її мешканців, розповідає про особливості побудови та зміст літературних творів; переказує окремі з них; висловлює до них своє ставлення; пояснює яскраві, образні слова, словосполучення,
21.	Сім'я Окуневських і Гуцульщина	
22.	Карпатська квітка Горицвіт. Параска Плитка-Горицвіт: “Свого ни лишімси”	
23.	Тарас Мельничук. “Землю батьків поклав мені Бог на душу”	
24.	Богдан Радиш-Маринюк – “гуцульський поет з міжгір'я, ловець блискавиць і зір”	
25.	Микола Близнюк. “Для дітей і про дітей”	
26.	М.Близнюк. “Не забудемо ніколи: з українського ми роду!”	
27.	“Рідна земле, ти чаруєш мене вічно: кольорами, співом, тишею і рухом”. Дмитро Арсенич	
28.	Степан Пушик. “Цвіте в мені Гуцульщина моя”. Поезії про Гуцульщину. Творці прекрасного. Повість “Перо Золотого птаха”	

29.	Ігор Маковійчук “Вознесемось, моя Україно, од невіри, безчестя, неволь”	вислови, розрізняє жанри вивчених творів; володіє навичками виразного читання та декламації художніх творів
30.	Таланти твої, Гуцульщино!	
А гуцули – то добрі газди		
31.	Найдавніші заняття гуцулів – збиральництво, вівчарство, конярство, сплавлення лісу дарабами	Учень (учениця): має уявлення про найдавніші заняття гуцулів; засвоює залежність занять гуцулів від пір року; наводить приклади обрядів, звичаїв і традицій гуцулів
32.	Праця людей влітку. Проводи на полонину. Літування в полонині	
33.	Обряди і звичаї, пов’язані з полонинським господарством. Виготовлення продуктів із молока	
34.	Звичай взаємодопомоги в Карпатах. Толока. Вечорниці	
35.	Моя Гуцульщина – найбільше диво з див	

Структурований зміст навчального матеріалу 2-й клас 35 годин, 1 година на тиждень

Розділ І. Що таке Гуцульщина?

1. Україно, краю рідний. Поняття про наш край як частину соборної України (1 год).

Моє село (місто) – куточок великої держави України. Короткі відомості про час заснування рідного села (міста). Заняття людей. Видатні земляки, що прославили село (місто).

Українська мова – мова українського народу, моя рідна мова.

Уснопоетична творчість про красу Гуцульщини. Літературні твори про Гуцульщину.

2. Де ти живеш? Рідне село (місто). Історія села (міста). Особливості розташування гуцульського села. Складання розповіді про село (місто) (1 год).

Розташування рідного села (міста). Сусідство з іншими населеними пунктами. Центр і присілки, їх назви.

Пояснення назви села (міста). Перша письмова згадка про нього. Деякі факти з історії села (міста).

Колективна розповідь про рідне село (місто).

3. Культурно-історичні пам’ятки і пам’ятники села (міста) (1 год).

Ознайомлення з пам’ятками історії та культури села (міста). Історичні події, які з ними пов’язані. Видатні люди села (міста), на честь яких

встановлені пам'ятні знаки (меморіальні дошки, монументи, хрести), названо вулиці, громадські заклади тощо.

Пам'ятки природи на території села (міста) чи поблизу нього.

Фольклорні та літературні твори, в яких відображено історію села (міста), відбито пам'ять про видатних людей.

Екскурсія до культурно-історичних пам'яток і пам'ятників села (міста).

4. Рідна домівка. Характерні особливості гуцульської хати, її інтер'єру (1 год).

Гуцульська хата як родинний осідок. Майстерність гуцульських майстрів-будівельників у спорудженні житла. Матеріали для спорудження хати, матеріали для покрівлі (дерево, гонт, дранка). Планування гуцульської хати-кімнати, кухня, хороми, комора.

Інтер'єр гуцульської хати. Традиційні меблі (лави, стіл, ліжко, жердка для одягу). Кахляна піч. Оздоблення хати – рушники, верети, килими, ліжники, ткані доріжки.

Охайність гуцульського житла. Прислів'я, приказки, співанки про хату, рідний дім.

5. Рід, родина, рідня. Місцеві назви родинної спорідненості, їх відповідники в літературній мові. Складання родовідного дерева (1 год).

Тато, мама, діти – сім'я. Дідусь, бабуся – старші члени сім'ї. Дядько, тітка, двоюрідні брати і сестри – родина. Хресні батьки. Похресники. Місцеві назви родинної спорідненості.

Літературні та фольклорні твори про сім'ю і родину.

Любов і повага до рідних і близьких людей.

Практична робота. Складання родовідного дерева.

6. Мова і мовлення. Місцеві говірки як джерело української літературної мови. Словник "Гуцульські говірки" (1 год).

Українська мова – мова нашого народу. Пізнання світу через слово. Усна і писемна форми мовлення. Мовленнєвий запас людини, його розширення і збагачення. Літературна мова. Місцеві говірки як живе джерело мови. Ознайомлення зі словником "Гуцульські говірки".

Прислів'я і приказки про мову.

Практична робота. Записати зі своїми батьками слова гуцульської говірки.

7. Слово. Зіставлення слів літературної мови і діалектних слів: господар - газда, доріжка – плай і т.ін. (1 год).

Літературна мова як мова науки, освіти, культури. Діалектна лексика. Гуцульські етнографічні діалектизми як відображення специфіки побуту і трудової діяльності населення Карпатського регіону. Паралелі між гуцульською говіркою та загальнолітературною лексикою.

Літературні твори місцевих авторів з уживанням діалектної лексики (М.Близнюк, В.Шкурган, Б.Радиш, Д.Арсенич).

8. Слова ввічливості у гуцулів: форми звертання, вітання, подяки. Складання діалогів (1 год).

Поняття про мовний етикет. Чемність і вихованість як складові мовленнєвої культури. Правила мовної поведінки. Стійкі форми і вирази, що

рекомендуються для використання в різних ситуаціях ввічливого контакту зі співрозмовником, зокрема під час привітання, знайомства, прощання, звернення до співбесідника, висловлення подяки тощо.

Моделювання мовних ситуацій для засвоєння слів ввічливості.

Практична робота. Від своїх батьків записати слова ввічливості.

9. Рослинний світ Карпат. Лікарські рослини (1 год).

Рослини – частина живої природи. Групи рослин – дерева, кущі, трав'янисті рослини. Дикорослі і культурні рослини. Використання рослин людиною.

Рідкісні види рослин. Рослини, занесені до Червоної книги. Лікарські рослини та їх використання.

Бережне ставлення до рослинного світу, необхідність захисту карпатських лісів та лук (полонин).

Народна творчість про рослинний світ.

Практична робота. Намалювати улюблену рослину і підготувати про неї розповідь, вірш, загадку.

10. Тварини нашого краю (1 год).

Різноманітність тваринного світу. Тварини Карпатського краю. Дикі і свійські тварини. Використання тварин у народному господарстві. Рідкісні тварини Карпат, що занесені до Червоної книги. Необхідність бережливого ставлення до тварин.

Гуцульські народні казки про тварин. Практична робота. Підготувати розповідь “Моя улюблена тварина”.

11. Тварини і рослини, яких треба охороняти. Червона книга України (1 год).

Згубний вплив людини на довкілля, засмічування лісів, луків, берегів річок і потоків. Зникнення багатьох видів рослин і тварин. Необхідність охорони природного середовища. Створення в 1972 році Червоної книги України, в яку занесено зникаючі види рослин і тварин. Червонокнижні види флори і фауни Карпат.

Дружнє ставлення до природи, правила поведінки в лісі, біля річки, на лузі.

12. Водойми. Річки, потоки, водоспади, їх назви (1 год).

Вода у нашому житті. Водойми як місце, де збирається вода. Види водойм – болота, озера, ставки, потоки, річки, моря, океани.

Водойми вашого села (міста).

Опис річки, потічка: де бере початок, через які населені пункти протікає, протяжність, куди впадає.

Спостереження за водними об'єктами. Необхідність бережливого ставлення до води.

Прислів'я, приказки, народні гуцульські повір'я про силу води.

Практична робота. Поблизу свого дому разом із татом, мамою, старшим братиком чи сестричкою “допомогти” потічкові, очистивши його від сміття, розвеселити його.

13. Зима. Зимові свята і звичаї, пов'язані з ними. Свято Андрія і Миколая (1 год).

Календарно-обрядові свята зимового циклу на Гуцульщині. Народні традиції, пов'язані зі святом Андрея Первозванного.

Свято Миколая. Миколай-Чудотворець, архієпископ Мирлікійський – один із найвизначніших святих християнської церкви. Історія життя святого, добрі справи, які він чинив для людей. Подарунки від святого Миколая. Помічники святого Миколая.

Вірші і пісні про Миколая-Чудотворця.

14. Різдво на Гуцульщині. Місцеві колядки. Розучування колядок, віншувань (1 год).

Різдво Христове – одне з найбільших християнських свят. Підготовка до Різдва.

Святий вечір – основна частина святкування Різдва Христового. Приготування дванадцяти пісних страв. Кутя – основна страва святвечірнього стола. Інші страви.

Обряд Святої вечері. Звичай носити вечерю до самотніх людей, родичів.

Колядування, віншування.

Колядницькі гурти на Гуцульщині.

15. Старий Новий рік. Маланка (1 год).

Обряд маланкування на Гуцульщині. Персонажі “Маланки”, їх участь у цьому дійстві. “Маланка” як улюблений народний карнавал в час перед Старим Новим роком.

Свято Василя, або Старий Новий рік. Обряд засівання. Новорічні побажання господарям та членам їх сімей. Винагорода засівальникам.

Практична робота (для хлопчиків). Вивчити віншування з Новим роком і засіяти вранці 14 січня в рідних і сусідів, побажавши їм здоров'я і щасливого року.

16. Водохреща на Гуцульщині. Сила освяченої води (1 год).

Історія свята. Хрещення Ісуса Христа у водах річки Йордану. Водохрестя – одне з найбільших християнських свят.

Освячення води в цей день. Звичай споруджувати льодяні містечка на місці освячення води. Каплички, престולי, хрести, статуї ангелів тощо – мистецькі витвори з криги народних майстрів-гуцулів.

Чудодійна сила освяченої йорданської води.

Практична робота. Відвідати усім класом місце освячення води. Оглянути льодяні скульптури і підготувати про них розповідь.

17. Стрітєння – свято зустрічі зими з весною. Народні прикмети, пов'язані зі святом (1 год).

Сутність християнського свята Стрітєння Господнього. Освячування в цей день “громничих” свічок у церквах. Віра в їх помічну силу при зливах і громовицях.

Народне уявлення про свято Стрітєння як зустріч зими з весною.

Прикмети, пов'язані зі святом Стрітєння, як відображення багатолітніх спостережень за природою. Стрітєнські прогнози на майбутній урожай.

Фольклорні та літературні твори про перемогу весни над зимою.

Розділ II. Народне мистецтво і промисли

1. Люди і речі. Ознайомлення з виробами бондарів, ложкарів (1 год).

Багатство і розмаїття народного мистецтва Гуцульщини.

Бондарство. Бондарські вироби – цебер, коновка, бочка та ін., їх призначення в домашньому господарстві.

Вироби бондарів Івана Грималюка із с. Річки, Йосипа Приймака з м. Косова.

Ложкарство. Техніка виготовлення ложки. Інші ложкарні вироби – ківш, черпак, ополоник, їх використання в побуті.

Матеріали та інструменти для виготовлення бондарських та ложкарських виробів.

Оздоблення виробів технікою випалювання.

Прислів'я та приказки про бондарські та ложкарські вироби.

2. Гуцульський керамічний посуд (1 год).

Гончарство на Гуцульщині. Керамічні побутові вироби – миски, тарелі, глечики, куманці. Керамічні іграшки – коники, зозульки, півники. Сувеніри.

Процес виготовлення керамічних виробів. Оздоблення керамічних виробів. Майстри художньої кераміки.

Екскурсія. Відвідати майстерню художника-гончаря і ознайомитися з процесом виготовлення речей із глини.

Відвідати музей-робітню кераміки родини Гривінських у м. Косові. Ознайомитися з асортиментом та розписом керамічних художніх виробів.

3. Вабить нас металу дотик до художньої роботи. Ознайомлення зі зразками гуцульських виробів з металу, шкіри (бартки, пряжки, сумки) (1 год).

Металірство на Гуцульщині. Майстри шкіряного промислу. Вироби з металу та шкіри – бартки, топірці, палиці, пряжки, гудзики, сумки, тобівки. Краса та вишуканість цих речей. Давні та сучасні вироби, їх призначення колись і тепер.

Оздоблення металевих та шкіряних виробів орнаментом.

Екскурсія. Відвідати музей мистецтва і побуту Гуцульщини в м. Косові, ознайомитися з мистецькими творами майстрів художнього металу.

4. Є у дерева душа. Ознайомлення з різними видами витворів із застосуванням різьби на дереві (1 год).

Зумовленість своєрідної гуцульської культури художнього деревообробництва лісовими багатствами Карпат.

Використання деревини для будівництва житлових споруд і господарських приміщень, забезпечення теплом, виготовлення меблів, побутових та декоративно-вжиткових предметів.

Оздоблення вжиткових речей із дерева різьбленими орнаментами.

Місцеві традиції дереворізблення, їх сучасне продовження.

5. Основоположники гуцульської різьби та їх продовжувачі (1 год).

Втілення в декоративно-прикладному мистецтві таланту народу, його розуміння краси.

Основоположник гуцульської різьби на дереві Юрій Шкрібляк із села Яворова Косівського району. Продовження мистецьких традицій різьбяра його синами Василем, Миколою та Федором.

Вагомий внесок родини Шкрібляків в історію розвитку українського художнього різьблення.

6. Династії різьбярів. Різьбярська родина Корпанюків (1 год).

Творчі здобутки різьбярських династій. Продовження традицій шкрібляківської різьби Юрієм і Семеном Корпанюками із села Яворова Косівського району. Новаторські знахідки форми й декору, розширення асортименту різьблених виробів у творчій практиці дітей і внуків Юрія та Семена – Василя Семеновича, Василя Васильовича, Петра Васильовича, Івана Васильовича та правнука Тараса Корпанюків.

Невмируща краса гуцульських різьблених виробів, світове визнання мистецьких творів династії Корпанюків.

7. Ой у швачок вишиванки ніби райдуги-співанки. Ознайомлення зі зразками гуцульської вишивки. Вишивка в минулому (1 год).

Вишивка – один із найпоширеніших видів народного мистецтва на Гуцульщині.

Історія вишивки. Споконвічна традиція прикрашання одягу та побутових речей вишивкою.

Асортимент вишитих виробів – серветки, рушники, простирадла, обруси, пошивки, доріжки, сорочки, сукні, костюми та ін.

Характерні узорі та колористика вишиваних виробів вашого села (місцевості). Вишивальні техніки.

Популярність вишивки сьогодні. Майстрині-вишивальниці вашого села (місцевості).

8. Вишивання технікою “хрестик” (1 год).

Особливості вишивання технікою “хрестик”. Підбір полотна, голок та ниток для вишивання.

Підготовка робочого рисунку орнаменту.

Виконання окремих хрестиків і настелювання нижніх стібків при вишиванні орнаменту по горизонталі.

Правила безпечної роботи при вишиванні.

9. Ткацтво на Гуцульщині. Ознайомлення із зразками ткацтва, їх видами (1 год).

Ткацтво як вид народного мистецтва Гуцульщини.

Професія ткача в давнину. Виготовлення із тканин, зроблених ручним способом, одягу та речей побутового вжитку – килимів, веріт, ліжників, доріжок, покривал та ін.

Заготівля сировини для тканих виробів.

Види тканин: тканин полотен, тканин рушників, виготовлення гобеленів, тканин килимових виробів та ліжників, виготовлення запасок, попружок тощо.

Ткацький верстат, його основні деталі.

Техніки рахування та круглення при виготовленні килимів.

Найпоширеніші назви гуцульських килимів за їх орнаментом (“Гуцул”, “Чічер”).

10. Ліжник пишній і барвистий. Історія ліжникарства (1 год).

Ліжник – особливий тканий вовняний виріб. Історія виникнення ліжникарства як народного промислу.

Новий етап розвитку ліжникарства, пов'язаний з іменем Параски Миколаївни Шкрібляк-Король (1881–1953), внучки Юрія Шкрібляка.

Ліжникарська школа П. Шкрібляк-Король у Яворові.

Сучасний стан ліжникарства на Гуцульщині.

11. Яворів – столиця ліжникарства. Яворівські ліжники – окраса української хати. Ознайомлення з процесом виготовлення ліжника (1 год.).

Ліжник – вовняне покривало з двостороннім довгим ворсом, яке широко використовується для домашнього вжитку.

Село Яворів на Косівщині – унікальний осередок ліжникарства в Україні.

Професія ткалі-ліжникарки.

Процес виготовлення ліжника: заготівля і миття вовни, граблювання, прядіння ниток, фарбування, мотання в гушки, намотування основи, ткання ліжника за вибраною композицією, валяння, висушування, розчісування.

Барвистий ліжник – справжня окраса домівки.

Виставки ліжникарського мистецтва.

Сучасні ліжникарки Яворова – заслужений майстер народної творчості України Василина Калинич, Ганна Вепрук, Марія Рибчук, Василина Романчич та ін.

Практична робота. Спробуйте виконати деякі операції ткання ліжника: мотати гушки, моташки, чесати ліжник та ін.

12. Писанкарство. Ознайомлення з технікою писанкарства. Писанки регіонів України (1 год.).

Писанкарство як вид народного мистецтва і невід'ємна частина Великоднього обряду.

Легенди і перекази про походження писанки, пов'язані з воскресінням Ісуса Христа.

Писанки різних регіонів України.

Гуцульська писанка як неповторний мистецький витвір.

Техніка розписування яєць. Підготовка необхідних матеріалів, інструменту та пристосувань.

Орнамент писанки, геометричні, рослинні та тваринні мотиви, елементи архітектури (церкви, бані з хрестами тощо). Символіка елементів орнаменту.

Основні типи поділу площини: поздовжній, поперечний, поділ на вісім поздовжніх кіл.

Дотримування правил безпечної праці при розписуванні писанок.

13. На землі доти буде добро, поки писатимуть писанки. Знаки писанок магичні, кольорові, символічні (1 год.).

“Писанка – це неповторне багатство... Його треба берегти, як безцінний скарб” (Олександр Довженко).

Легенда про воскресіння Ісуса Христа і новонаверненого сотника.

Віра людей в магичну силу писанки. Звичаї, пов'язані із писанками.

Види писанок залежно від техніки виконання: крашанки (яйця, пофарбовані в один колір), дряпанки (яйця з надряпанним візерунком і

пофарбовані), галунки (одноколірні яйця з різноколірними цятками) і власне писанки з нанесеним геометричним, рослинним, тваринним орнаментом.

Найбільш уживані кольори гуцульських писанок: жовтий, червоний, зелений, коричневий, чорний.

Види писанок за домінування певного елемента орнаменту: хрестата, в смерічку, з церковцями, зозульками, кучериками тощо.

Орнаментальні знаки-символи: риба, ромб, безконечник, око в трикутнику тощо.

Дотримування правил безпечної праці при розписуванні писанок.

Гуцульські співанки про писанку.

14. Світлий Празник Великодній (1 год).

Великдень – найвеличніше християнське свято. Приготування людей до Пасхи, передвеликодній сорокаденний піст. Квітна (бечкова) неділя.

Воскресіння Ісуса Христа із мертвих і відкуплення людського роду від смерті.

Великоднє привітання: Христос воскрес! Воістину воскрес!

Символи Великодніх свят – паска, яйце.

Велика пасхальна літургія в церквах. Освячення Божих дарів. Гуцульський великодній кошик – традиційні страви, свічка, вишитий рушник.

Великодній сніданок. Ритуальне споживання освяченого яйця і паски всіма членами родини.

Святкові ігри та забави біля церкви. Літературні твори про Великдень.

15. Свято писанки (1 год).

16. Будь благословенна, наша рідна мати! (1 год).

Урок-свято, приурочений Дню матері.

17. Моя сім'я, моя родина в житті і долі України (1 год).

Ознайомлення з поняттями сім'я, родина, рід. Найближчі і найдорожчі люди: тато, мама, брати, сестри, дідусь, бабуся. Твій родовід.

Складання родинного дерева.

Наша велика родина – український народ, наша Батьківщина – Україна.

Любов і повага до своїх рідних, близьких, до свого народу й своєї Вітчизни.

Твори українських поетів та композиторів про сім'ю і родину.

Народні прислів'я, приказки, загадки про членів сім'ї, родини.

Міцна родина, рідна Україна – найбільший наш скарб. Дерево своєї сім'ї.

18. Виставка-захист орнаментальних композицій, які використовуються в різьбленні, вишивці, ткацтві (1 год).

Багатство, краса і гармонія гуцульських орнаментів, які використовуються для оздоблення виробів із дерева, металу, глини, шкіри, тканих та вишитих речей.

Виконання орнаменту в квадраті, прямокутнику, колі.

Вибір елементів орнаменту.

Виконання композиції з обраних елементів олівцем.

Виконання орнаментальної композиції в кольорі за допомогою акварельних фарб чи гуаші, фломастерів, кольорових олівців.

Точність і акуратність виконання роботи.

Захист робіт: для якої речі виконаний орнамент, які використані елементи, їх значення.

Привабливість професії художника.

19. Підсумковий урок (1 год).

Література

1. *Андріюк Петро, Приймак Йосип*. Гуцульська різьба та інкрустація / Петро Андріюк, Йосип Приймак. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 46 с. – С. 5–10.
2. *Атлантова Людмила*. Магія української писанки / Людмила Атлантова // Народне мистецтво. – 1997. – №2. – С. 6-8.
3. *Близнюк Микола, Чупринчук Лариса*. Всі ми любимо співати: Дитячий пісенник / Микола Близнюк, Лариса Чупринка. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 40с. – С. 6–7, 14–15, 16–17.
4. *Ворончак Володимир*. Бондарство та художнє випалювання на Прикарпатті / Володимир Ворончак // Народне мистецтво. – 1997. – №2. – С. 51–54.
5. *Григорук Аделя*. До нас іде Миколай / Аделя Григорук. – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 28 с., іл.
6. Гуцульщина: Короткий довідник. – Снятин: Прут Принт, 2002. – 124 с.
7. *Закревська Я.* Гуцульські говірки / Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
8. *Захарчук-Чугай Р.В.* Родина Шкрібляків: Альбом / Р.В. Захарчук-Чугай. – К., 1979.
9. *Лосюк П.В.* Гуцульська школа / П.В.Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 1997. – 122 с.
10. Люблю тебе, Гуцульщино: Навчально-методичний посібник / Упор. А. Г. Григорук / За ред. П. В. Лосюка, А. Г. Григорук. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 396 с., іл. – С. 352–371.
11. *Маковій Г.* Золоте віно з бабусиної скрині / Г.Маковій. – Чернівці, 1993. – 104 с.
12. *Мисюк Іван*. Гірська веселка / Іван Мисюк. – Снятин: Прут Принт, 2000. – 288 с.
13. *Молинь Валентина*. Класик гуцульської різьби / Валентина Молинь // Народне мистецтво. – 2002. – № 1–2. – С.23–25.
14. *Пелипейко І.* Рослинний і тваринний світ Гуцульщини / І.Пелипейко // Освітнянський вісник. – 1996. – 4 грудня.
15. *Пелипейко Ігор*. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини / Ігор Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 112 с., іл. – С. 45, 49.
16. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – Яворів: Вид-во редакції журналу “Гуцульська школа”, 1996. – 416 с.
17. *Свид С.П., Проців В.І.* Художні техніки / С.П.Свид, В.І.Проців. – К.: Радянська школа, 1977. – 120 с., іл. – С. 47–60, 138.
18. *Скільський Дмитро*. Різьбярство Гуцульщини / Дмитро Скільський // Народне мистецтво. – 2001. – № 3–4. – С. 60-62.

19. Соломченко Олексій. Писанкарство Карпатського краю / Олексій Соломченко // Народне мистецтво. – 1997. – №2. – С. 20–22.
20. Сусак Катерина. Навчителька ліжникарства / Катерина Сусак // Гуцульський календар. – 2004. – 112 с. – С. 86–87.
21. Тимків Б.М., Кавас К.М. Виготовлення художніх виробів із дерева / Б.М.Тимків, К.М.Кавас. – Львів: Світ, 1995. – 182 с. – С. 127–146.
22. Федорук Олександр. Бутович на ниві гуцульського килимарства / Олександр Федорук // Народне мистецтво. – 1999. – №3-4. – С. 52–53.
23. Флоря. Хрестоматія з гуцульського фольклору. – Косів: Писаний Камінь, 1999. – 222 с.
24. Хрестоматія з гуцульщинознавства / Упорядник, автор передмови П.В.Лосюк. – Снятин: Прут Принт, 2001. – 656 с.
25. Шевченко Євген. Вирізування (ложкарство) / Євген Шевченко // Народне мистецтво. – 1998. – № 1–2. – С. 54–55.
26. Шутак Микола. Писанка / Микола Шутак // Народне мистецтво. – 1999. – № 3–4. – С. 54–55.

3-й клас 35 годин, 1 година на тиждень

Розділ І. Гуцульщина – наш рідний край

І. Поняття про Гуцульщину як етнографічний регіон України. Назви міст, сіл, рік (1 год).

Етнографічні регіони України: Бойківщина, Гуцульщина, Волинь, Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Таврія. Особливості природи, історії, господарської діяльності, архітектури, говірки, фольклору, народного мистецтва, звичаїв та обрядів цих регіонів.

Походження назви “гуцул”.

Географічне розташування Гуцульщини, територія, населення.

Загальні риси природних умов. Найдавніші геологічні породи на Гуцульщині. Пам’ятки природи Гуцульщини. Сучасна карта Гуцульщини – міста, села, ріки, озера. Гуцульщина – наш рідний край.

2. Складання науково-популярних та художніх описів річок, потоків, присілків, гір своєї місцевості (1 год).

Стилі мовлення за метою висловлювання. Види текстів – розповідь, повідомлення, опис. Науково-популярний та художній опис об’єктів природи.

Вживання слів і виразів у прямому та переносному значеннях при складанні науково-популярних та художніх описів.

Поповнення словникового запасу топонімічною лексикою, введення лексичних одиниць у процес активного мовлення.

Художні описи в літературних творах про Гуцульщину Гната Хоткевича, Михайла Коцюбинського, Ольги Кобилянської, Михайла Ломацького, інших авторів.

3. Гуцульські танці: “Гуцулка”, “Аркан” (1 год).

Відображення краси Гуцульського краю в народних мелодіях і танцях.

“Гуцулка” – улюблений танець мешканців Карпат. Весела й запальна мелодія танцю. Виконання “Гуцулки” на родинних і громадських святах, концертах.

“Аркан” – гуцульський чоловічий танець, в якому демонструється сила й відвага горян.

Вивчення окремих танцювальних кроків “Гуцулки” (“Аркана”).

Зв’язок народної хореографії з обрядами, віруваннями, міфологією гуцулів.

Практична робота. Виконання деяких кроків “Гуцулки”.

4. Гуцульські народні інструменти (трембіта, сопілка, цимбали, дрімба) (1 год).

Гуцульщина – край оригінальної народної музики.

Гуцульські музичні інструменти: скрипка, трембіта, сопілка, цимбали, дрімба.

Гуцульські музичні родини, передача музичної майстерності від покоління до покоління. Капела Могура.

Дослідження музичного фольклору. Записи В. Шухевича, Ф. Колесси. Використання гуцульської народної музики у кінофільмах та творах професійних композиторів.

Практичне заняття. Рольова гра “На репетиції” (учні пробують брати ноти на різних інструментах).

Розділ II. Чарівне зілля рідної землі

1. Трав’яний покрив передгір’я і гірської частини Карпат: грицики, деревій, арніка... Рослини, занесені до Червоної книги (1 год).

Рослини в житті людини.

Довкілля рослин. Дикорослі і культурні рослини. Трав’янисті рослини, що ростуть в передгір’ї та гірській частині Карпат.

Умови росту та розмноження рослин. Пристосування рослин до природного середовища.

Зміна умов життя рослин людиною.

Зникнення дикорослих видів рослин, його причини.

Рослини, занесені до Червоної книги.

Захист рослинного світу. Правила поведінки в довкіллі.

2. Лікувальні властивості рослин. Трави в офіційній та народній медицині. Трави у легендах, казках, піснях, народних віруваннях, ритуалах, звичаях і обрядах гуцулів (1 год).

Лікарські рослини Карпат, місця їх поширення – ліс, поле, болото, схили ярів і пагорбів.

Заготівля лікарських рослин – трави, квітів, плодів, коренів.

Правильне висушування лікарської сировини. Умови її зберігання.

Приготування відварів, чаїв, настоянок, свіжого соку з лікарських рослин. Правильне їх вживання. Лікарі-фітотерапевти та народні цілителі.

Народні перекази, легенди, казки по цілющу силу рослин.

Бережне ставлення до лікарських рослин, їх охорона від винищування.

3. Породи дерев карпатських лісів, листяні та хвойні дерева (1 год).

Ліси – найбільше багатство Гуцульщини. Склад карпатських лісів. Листяні породи дерев – дуб, бук, береза, граб, вільха та ін. Хвойні дерева – ялина, смерека, сосна. Рідкісні породи – тис, сосна кедрова. Значення лісів у природі. Заготівля лісу для потреб народного господарства.

Надмірне вирубування лісів – загроза для природи і людей.

Види дерев, занесені до Червоної книги. Прислів'я і приказки про дерева. Літературні твори про дерева. Дерева – символи України..

4. Кущові рослини Карпат (1 год).

Дикорослі кущі – глід, калина, горобина, бузина, малина, ожина, ялівець, ліщина.

Дрібні вічнозелені чагарники: чорниця (афини), брусниця (полонинські гоодзи).

Високогірні чагарники, сланка сосна (жереп).

Використання плодів, ягід дикорослих кущових рослин, їх поживні властивості.

Калина – символ України.

Правила поведінки при збиранні лісових ягід та плодів.

Загадки, прислів'я, вірші про кущові рослини.

5. Дерева і кущі в усній народній творчості гуцулів (казки, перекази, легенди, пісні). Використання лікувальних властивостей дерев і кущів у медицині (1 год).

Загадки, прислів'я, приказки, співанки, легенди, в яких відображено рослинний світ Гуцульщини.

Необхідність дбати про скарби рідної природи, оберігати від знищення, примножувати їх.

Лікувальні властивості рослин. Відображення цілющих властивостей трав, кущів, дерев у народній творчості (казки “Зілля від укусу гадюки”, “Нечуй-вітер” та ін.).

6. Туристський маршрут “Школа – музей – об’єкти природи – школа”

Мандрівка екологічною стежкою.

Складання карти маршруту, використання топографічних умовних позначень.

Короткий запис інформації про об’єкти маршруту.

Пояснення топонімічних назв; легенди, народні перекази про пам’ятки природи, розміщені на екологічній стежці.

Складання усної розповіді про побачене. Бережне ставлення до природи, вміння охороняти і збагачувати її – завдання кожного школяра.

Розділ III. Тваринний світ Карпат

1. Мешканці гірських лісів – вовк, лисиця, заєць, білка, рись, косуля, кабан та ін. (1 год).

Довкілля тварин. Тварини, які живуть у Карпатських горах. Травоїдні та хижі тварини.

Захисні ознаки тварин.

Складання розповідей (казок) про різних тварин.

Тварини – складова довкілля, без якої не можуть існувати всі інші складові.

Бережне ставлення до мешканців карпатських лісів, охорона їх від винищування.

2. Тварини Карпат, занесені до Червоної книги. Народні казки Гуцульщини про тварин (1 год.).

Різноманітність тваринного світу Карпат. Сезонні зміни в житті тварин.

Рідкісні тварини.

Тварини Карпат, занесені до Червоної книги.

Причини зникнення окремих видів тварин, зменшення популяції колись поширених видів.

Охорона тваринного світу від знищення. Закон “Про охорону й використання тваринного світу”.

Народні гуцульські казки про тварин.

3. Наші пернаті друзі – мешканці садів та лісів (1 год.).

Різноманітність видів пташиної фауни Гуцульщини.

Місця розселення птахів – луки, водойми, болота, сади, листяні ліси, високогір'я.

Пристосованість птахів до умов життя. Птахи, які зимують у Карпатах. Перелітні птахи, місця їх зимування.

Користь, яку приносять птахи.

Загадки і вірші про птахів.

Необхідність оберігати птахів, допомагати їм взимку. Годівнички для птахів.

Розділ IV. Ресурси Карпат

1. Багатства карпатських надр. Корисні копалини Гуцульщини (1 год.).

Корисні копалини Гуцульського регіону – нафта, газ, вугілля, сіль, золото, глина, пісок, місця їх залягання. Умовні позначення корисних копалин.

Походження корисних копалин, їх властивості, використання людьми.

Продукти переробки корисних копалин. Люди різних професій, які працюють у видобувній та переробній промисловості.

Мінеральні джерела на території Гуцульщини.

Земні надра – багатство нашої держави, необхідність їх бережного використання.

Збереження довкілля при промисловій переробці корисних копалин.

2. Природні водойми – ріки, потоки, озера. Народні перекази гуцулів про таємничі та загадкові явища, пов'язані з ними (1 год.).

Ріки, потоки, озера – частина довколишньої природи.

Водні багатства Карпат. Найбільші ріки Гуцульщини – Прут, Черемош, Рибниця, їх притоки. Протяжність і глибина гірських річок, швидкоплинність течії.

Гірські річки в період танення снігу та після тривалих дощів. Повені та їх наслідки.

Карпатські озера: Шибене, Несамовите, Лебедин, Банське та ін. Народні перекази гуцулів про їх походження та події, з ними пов'язані.

3. Заповідні території Карпат. Заповідники на території своєї місцевості. Національний природний парк “Гуцульщина” (1 год).

Скорочення площ лісів в Україні, в тому числі й у Карпатах. Зміна складу деревних порід. Часткове або значне зникнення окремих порід дерев – дуба, бука, ялини та ін. Зміни у тваринному світі, пов'язані з вирубуванням великих лісових масивів.

Державна політика охорони природи. Закон “Про охорону зовнішнього середовища” (1992р.). Створення в Карпатському регіоні заповідників та заказників. Національний природний парк “Гуцульщина”, його діяльність зі збереження і відновлення зникаючих видів рослинного та тваринного світу. Еколого-просвітницька діяльність парку.

Загони “Зелених патрулів”, їх допомога працівникам лісу.

Екскурсія у заповідник на території своєї місцевості.

Розділ V. Народне мистецтво, традиції та свята Гуцульщини

1. Династії різьбярів Шкрібляків, Корпанюків, Девдюків (1 год).

Різьблення на дереві – один з найдавніших і найпоширеніших видів народного мистецтва Гуцульщини.

Прикрашання різьбою речей домашнього вжитку. Дерево явора, липи, бука, груші, горіха як матеріал для виготовлення різьблених речей.

Мова різьблених візерунків. Символічне значення орнаментальних елементів та мотивів.

Яворів – колиска гуцульської різьби на дереві. Основоположник мистецтва різьблення Юрій Шкрібляк. Продовжувачі справи Юрія Шкрібляка – його сини Микола, Василь, Федір. Юрій і Семен Корпанюки, продовження традицій їх дітьми та внуками.

Василь Девдюк – учень Юрія Шкрібляка, засновник Косівської різьбярської школи. Микола Девдюк – син В. Девдюка, викладач різьбярської школи, продовжувач справи свого батька.

2. Екскурсія до хати-музею Корпанюків (Девдюків) (1 год).

Ознайомлення з родинним деревом династії Шкрібляків-Корпанюків (Девдюків).

Огляд експозиції музею. Високий мистецький рівень творів, виставлених для ознайомлення.

Престижні виставки, в яких брали участь члени родини – в Софії (1958 р.), Парижі (1958 р.), Улан-Баторі (1959 р.), Монреалі (1967 р.).

Складання розповіді про відвідування музею-садиби, враження від побаченого.

3. Ткацтво та вишивання – прадавні види народних ремесел Гуцульського краю (1 год).

Передумови розвитку ремесел та художніх промислів на Гуцульщині.

Високий естетичний смак та мистецький талант мешканців гір.

Розвиток ткацтва на Гуцульщині. Широкий асортимент тканих речей – килими, ліжники, верети, доріжки, рушники, одяг та ін.

Збереження та розвиток традицій народного ткацтва сучасними майстрами.

Ганна Василяшук – майстер народного ткацтва з Шешорів.

Вишивка – улюблений вид декоративно-прикладного мистецтва на Гуцульщині.

Кольорова гама, особливості орнаментики локальних осередків.

Видатні майстри вишивки – Ганна Герасимович (Косів), Ксенія Колотило (Підзахаричі), Дмитро Пожоджук (Космач), Валерій Малиновський (Черганівка) та ін.

Техніки вишивання.

Твори літератури про мистецтво вишивки.

Практична робота. Вишивання на полотні технікою “хрестик”.

4. Яворів – столиця ліжникарства (1 год).

Ліжник – тканина із овечої шерсті, предмет щоденного домашнього вжитку.

Орнаментування ліжників. Назва ліжника за орнаментом і кольором – саморідний, російський, сливовий, кривий тощо.

Етапи виготовлення ліжника – миття вовни, граблювання, прядіння нитки, ткання, валяння, начісування.

Параска Шкрібляк-Король – автор перших багатоколірних ліжників у 20-х рр. ХХ ст.

Сучасні майстрині: Василина Калинич, Ганна та Василина Копильчуки, їх творчість.

Міжнародні літні пленери в Яворові з питань створення нових зразків гуцульських ліжників. Виставки ліжників. Гуцульські співанки про ліжники.

Практична робота. Рольова гра “Косівський ярмарок”.

5. Національний стрій українців. Ознайомлення з традиційним одягом гуцулів (1 год.).

Український національний одяг – важлива складова культури народу. Традиційний одяг гуцулів.

Одяг для щоденного вжитку. Святковий одяг. Сучасний модернізований одяг.

Ручний спосіб виготовлення предметів одягу – ткання, вишивання, оздоблення пацьорками, лелітками тощо.

Традиційний гуцульський орнамент в одягових речах, колористика. Локальні відмінності гуцульського строю.

Аксесуари і доповнення до одягових комплектів – пояси, попружки, прикраси (намисто, силянки, гердани), тобівки, ташки, сумочки, топірці, палиці тощо, головні убори.

Майстри народного одягу – Роман Горбовий, Ганна Герасимович, Микола Корнелюк та ін.

Екскурсія. Відвідування шкільного музею. Ознайомлення з розділом експозиції “Одяг”.

6. Зручність одягу, відповідність умовам проживання, декоративність, зумовлена естетичним смаком горян (1 год.).

Живе побутування народного гуцульського одягу з найдавніших часів до наших днів.

Дослідження народного одягу Володимиром Шухевичем, Оленою Кульчицькою.

Літній і зимовий, святковий і буденний, чоловічий і жіночий одяг гуцулів, його зручність та екологічність.

Історія розвитку гуцульського вбрання у вашому селі (місті).

Художнє декорування одягу. Елементи геометричного орнаменту (трикутники, зубці, кучері та ін.) в композиціях візерунків.

Улюблені кольори вишивки вашого населеного пункту.

Народна ноша як вияв високих естетичних смаків мешканців Гуцульщини.

7. Гуцульська ноша твого села. Проектування сучасного одягу на основі народного (1 год).

Предмети гуцульського одягу: вишивані сорочки (чоловічі, жіночі, дитячі), ткани і вишиті костюми, запаски, опинки, чільця, в'язані капці, постолы з волоками тощо.

Ознайомлення з історією одягу свого села на основі конкретних одягових речей та фотографій із сімейного альбому. Хронологія змін в одязі та його оздобленні. Сучасні тенденції в народному строї.

Проектування сучасного одягу на основі народного. Використання традиційних та осучаснених аксесуарів в одягових ансамблях.

Сучасний гуцульський одяг – яскравий вияв народної творчості. Популярність народного одягу, виставки та фестивалі народного одягу. “Лудине-фест” – щорічний показ народного одягу в Косові.

8. Народне мистецтво мого села. Паспортизація зібраних творів “Ми – юні екскурсоводи” (1 год).

Музей як заклад, що збирає, вивчає, зберігає та експонує пам'ятки культури та мистецтва. Ознайомлення з експозицією музею чи музейної кімнати. Повнота колекції, її мистецька та наукова вартість. Збір експонатів для музейної колекції. Запис уснопоетичних та музичних творів. Використання технічних засобів – диктофона, магнітофона, відеокамери.

Паспортизація музейних експонатів, правила, яких слід обов'язково дотримуватися. Реквізити паспортної картки. Моделювання мовної ситуації: розповідь учня-екскурсовода про окремі предмети музейної експозиції.

9. Великодні свята в християнському календарі (1 год).

Великдень – найбільше свято християнського календаря.

Історична основа святкування Вербної (Бечкової) неділі. Освячення вербових галузок. Магічна сила освяченої верби відвертати біду і нещастя, лікувати хвороби, очищувати воду.

Страсний тиждень. Приготування до празника Воскресіння. Свята сповідь і причастя.

Писання писанок, випікання паски.

Страсна П'ятниця. Виніс Плащаниці, поклоніння страстям Господнім.

Складання Великоднього кошика.

Воскресна літургія. Освячення пасок. Великодне привітання: “Христос воскрес! Воістину воскрес”. Народні Великодні звичаї та обряди.

10. Великодня писанка. Різні види писанок на Гуцульщині (1 год).

Писанковий розпис – один із видів декоративно-прикладного мистецтва.

Традиція розпису яєць в Україні та народів світу.

Використання фарб природного походження для писання писанок.

Інструменти, матеріали для писанкового розпису технологія розпису. Дотримання техніки безпеки в роботі.

Елементи та мотиви писанкових візерунків, їх символічне значення. Легенди про писанку.

Майстри писанкового розпису на Гуцульщині. Музей писанки в Коломиї, пам’ятник писанці в Канаді (м. Вергевіль).

Екскурсія. Відвідування музею писанки в м. Коломиї.

11. Великодні гаївки, ігри (1 год).

Великодні гаївки – прадавній вид фольклорної творчості. Традиція виконання гаївок в Україні. Гуцульські гаївки – частина Великодніх святкувань. Розучування гаївок.

“Вербовая дощечка”, “Голубка”, “Мишка і котик” – улюблені ігри та забави дітей і молоді.

Гаївки – безцінний скарб української культури, відбиток своєрідного світогляду українців.

12. “Ми маленькі гуцулята”. Сторінками книг Миколи Близнюка.

Микола Близнюк – дитячий поет. Життєвий і творчий шлях Миколи Близнюка (1 год).

Тематика творчості письменника.

Книги М. Близнюка для дітей: “Чугайстрова криниця”, “Чудасія”, “Художник Мурчик”, “Весела калина”, “Дятлику-ковалику”, “Вухатий мандрівник”, “Добрий чарівник”.

Співпраця Миколи Близнюка з композиторами Петром Юсипчуком та Ларисою Чупринчук. Створення пісень для дітей. Збірники пісень “Срібний човник” та “Всі ми любимо співати”.

Світлий, радісний настрій пісень, написаних Миколою Близнюком, відтворення в них краси довколишнього світу, любові до близьких і дорогих людей, до рідної Гуцульщини.

13. Будьмо ввічливі: правила мовного етикету. Слова ввічливості у гуцулів: форми вітання, звертання, подяки, вибачення, прохання (1 год).

Мовний етикет – важлива складова культури поведінки. Виховання ввічливості в дітей в гуцульських сім’ях.

Правила культури мовлення. Форми вітання, звертання, прощання, подяки, прохання, вибачення. Синоніміка етикетних форм (ек Ви дужі, ци дужі, ек си маєте, ек днювали тощо).

Моделювання мовних ситуацій: зустріч друзів, розмова внука з дідусем (бабусею), знайомство, розмова з незнайомою людиною – з використанням відповідних слів і зворотів ввічливості. Вітання різних народів світу.

14. “Глибини мудрості народної нехай нас розуму навчать”. Прислів’я, приказки, загадки, народні прикмети Гуцульського краю (1 год).

Відображення споконвічної народної мудрості у прислів’ях і приказках. Влучність і дотепність народних приказок, повчальна мудрість прислів’їв. Особливості людського характеру (працелюбність, лінивість, чесність, брехливість, сміливість, боягузтво, скромність, хвальковитість тощо) в прислів’ях і приказках.

Використання прислів’їв і приказок в усному мовленні та художній літературі.

Загадки як особливий вид народної творчості. Популярність загадок в дитячому середовищі.

Тематичне коло загадок: природа, рослинний і тваринний світ, людина, її побут, освіта, наука тощо.

Спостережливість, кмітливість, увага при розгадуванні загадок.

Народні прикмети, передбачення погоди, прогнози на урожай як вияв багатовікової мудрості мешканців Гуцульського краю.

15. “Опришківська слава живе поміж гір”. Легенди й перекази рідного краю (1 год).

Опришківський рух на Гуцульщині у XVIII–XIX ст.

Легендарний герой Олекса Довбуш, роки його життя і діяльності.

Оцінки вчених опришківського руху і його ватажка Довбуша.

Населені пункти Гуцульщини, де зупинявся Олекса Довбуш; пам’ятні місця його перебування (полонини, скали, печери тощо).

Відображення опришківського руху в народних переказах та легендах – “Скала опришків біля Соکیلського водоспаду”, “Топірець Довбуша”, “Врода Довбуша”, “Легенда про три волосини”.

Всенародна любов до Олекси Довбуша як борця проти кріпацької неволі, захисника прав простих гуцулів.

16. Олекса Довбуш – легенда гуцулів. Читання народної балади “Ой, попід гай зелененький” (1 год).

Історичне минуле Гуцульщини в народних баладах.

“Довбуш був князем і владикою тих гір, орлом того воздуха, оленем тих борів, паном тих панів аж ген до Дністрової води...” (Іван Франко).

Олекса Довбуш – головний герой балади “Ой попід гай зелененький”.

Розучування тексту балади.

Розучування мелодії.

Робота над словесним та музичним матеріалом. Олекса Довбуш – найпопулярніший герой гуцульського фольклору.

17. Любим матусям – від щирого серця (1 год).

Свято Матері – визначний день в українському календарі.

Історія Свята Матері.

Рідним матусям – наша любов і шана.

Вірші та пісні українських поетів і композиторів, присвячені матерям.

Подарунки для мам, зроблені власними руками.

18. Підсумковий урок “Ярмарок талантів” (1 год).

Узагальнення й систематизація знань, набутих упродовж навчального року з курсу гуцульщинознавство.

Виставка робіт учнів з декоративно-прикладного мистецтва.

Концерт за участю юних декламаторів, співаків, танцюристів та гостей – батьків і рідних.

Література

1. *Андріюк Петро, Приймак Йосип*. Гуцульська різьба та інкрустація / Петро Андріюк, Йосип Приймак. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 46 с. – С. 5–10.
2. *Близнюк Микола, Чупринчук Лариса*. Всі ми любимо співати: Дитячий пісенник / Микола Близнюк, Лариса Чупринка. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 40. – С. 18–19.
3. *Гавука Петро*. Вшанували Юрія Шкрібляка / Петро Гавука // Гуцули і Гуцульщина. – 2013. – №1(7). – С. 35.
4. *Гілецький Й.Р., Бершадська Т.В.* Географія рідного краю / Й.Р.Гілецький, Т.В.Бершадська. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2003. – 120 с., іл.
5. Гілка великого дерева (нащадки Ю. Шкрібляка) // Гуцули і Гуцульщина. – 2013. – №1(7). – С. 48–49.
6. *Григорук Аделя, Микола Близнюк*. Нарис творчості / Аделя Григорук, Микола Близнюк. – Косів: Писаний Камінь, 2006. – 140 с., іл.
7. Гуцульщина: Короткий довідник / – Снятин: Прут Принт, 2002. – 124 с. – С. 30–47.
8. *Зеленчук Василь*. Гуцульські оповідки / Василь Зеленчук // Гуцульський календар. – 2004. – 112 с. – С. 98.
9. Історія свідчить... // Гуцули і Гуцульщина. – 2013. – №1(7). – С. 44–47.
10. *Каркадим Катерина, Григорук Аделя, Яремін Ігор*. Василь і Микола Девдюки в історії мистецтва Гуцульщини / Катерина Каркадим, Аделя Григорук, Ігор Яремін // Гуцули і Гуцульщина. – 2011. – № 2(3). – С. 91–95.
11. Коломийки. – К.: Наукова думка, 1969.
12. *Крет Никанор*. Гуцульщина літературна. Частина 1 / Никанор Крет. – Косів: Писаний Камінь, 2002. – 411 с. – С. 338–342.
13. *Ломацький М.* Гуцульський світ / М.Ломацький. – Косів: Писаний Камінь, 2005. – 326 с. – С. 5, 66–165.
14. *Лосюк П.* Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі. – Снятин: Прут Принт, 2007 / П. Лосюк. – 157 с. – С. 5–23, 35–39, 52–53, 135–136.
15. *Лосюк Петро*. Хрестоматія з гуцульщинознавства / Петро Лосюк. – Снятин: Прут Принт, 2001. – 655 с. – С. 373–455.
16. *Мисюк Іван*. Гірська веселка / Іван Мисюк. – Снятин: Прут Принт, 2000. – 286 с. – С. 5–8, 222–227, 256–258.
17. *Пеліпейко Ігор*. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини / Ігор Пеліпейко. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 112 с., іл.
18. *Пеліпейко Ігор*. Польський збирач гуцульського музичного фольклору // Гуцульський календар. – 2004. – 112 с. – С. 97–98.
19. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – Яворів: Вид-во редакції журналу “Гуцульська школа”, 1996. – 415 с. – С. 32–34, 60–66, 296–298, 300–303, 391–400.

20. *Потюк Галина*. Гаївки / Галина Потюк. – Львів: Кольорове небо, 2006. – 48 с. – С. 3–4, 6–9, 20–21, 43.
21. *Радиш-Маринюк Богдан*. Різдвяна Пава, або Тріє Царі / Богдан Радиш-Маринюк. – Косів: Писаний Камінь, 2001. – 35 с. – С. 19.
22. *Свйонтек Ірина*. Вишивки Гуцульщини / Ірина Свйонтек. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. – 288 с., іл.
23. Флюяра. Хрестоматія з гуцульського фольклору. – Косів: Писаний Камінь, 1999. – 222 с. – С. 24–45, 47–70, 73–86.
24. *Франко І.* Твори у 50 томах. Том 37 / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1992. – С. 147–149.
25. Ходили опришки: Збірник переказів, казок, пісень. – Ужгород, 1983.
26. *Шухевич В.* Гуцульщина, ч. 1 / В. Шухевич. – Львів, 1899.

4-й клас 35 годин, 1 година на тиждень

Розділ І. Тут все священне, все моє, бо зветься рідним краєм

- Україна – соборна держава (1 год).
Поняття соборності України. Боротьба за незалежність України на різних етапах її історичного розвитку.
Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року.
24 серпня – День Незалежності України.
Україна – держава Східної Європи, її територія. Київ – столиця України, визначні місця Києва. Державні символи України: Герб, Прапор, Гімн. Конституція (Основний Закон) України.
Літературні твори про Україну, її символи. Прислів'я і приказки про Батьківщину.
- Етнографічні регіони України (1 год).
Етнографічні землі (регіони) України: Бойківщина, Буковина, Волинь, Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Таврія, їх географічне розташування, культура і побут.
Славетні українці – уродженці різних етнографічних регіонів нашої держави.
Літературні твори про рідні місця авторів – малу батьківщину, часточку великої України.
Практична робота. Складання порівняльних характеристик етнографічних регіонів (робота в групах):
- Моя Гуцульщина (1 год).
Гуцульщина як один з етнографічних регіонів України.
Географічне положення Гуцульщини, райони Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської областей, що входять до складу Гуцульщини. Місцезнаходження свого населеного пункту на карті Гуцульщини. Історичне минуле краю. Особливості побуту, господарювання мешканців гуцульського краю. Багаті звичаї та традиції гуцулів.
Високий розвиток мистецтва та художніх ремесел на Гуцульщині.
- “Я візьму в серце сонячний свій край”. Історія заселення Гуцульщини, походження назви “гуцул” (1 год).

Наукові відомості про давність заселення карпатського краю.

Мешканці гірських територій – українці-гуцули. Походження етноніма “гуцул”.

Письмові джерела із першим вживанням слів “гуцулка” (1754), “гуцул” (1825) на означення місцевого населення.

Письменники про Гуцульщину.

5. Найбільші населені пункти краю. Моє село (місто) на карті Гуцульщини (1 год).

Гуцульщина – сільський регіон. Своєрідність гуцульських сіл, пов’язана з гірським рельєфом. Гуцульські міста – Косів, Верховина, Яремче, Ворохта, Вижниця, Путила, Рахів.

Моє село (місто) на Гуцульщині. Історія походження назви, розташування, найвизначніші події в історії села, пам’ятки природи та культури, видатні люди.

Народні співанки та перекази про село (місто). Твори літературного походження про рідне село (місто).

Розділ II. Котять клекіт Карпати

1. Карпатські гори. Головні гірські масиви (1 год).

Карпати – найвищі гори України. Походження назви “Карпати”.

Географічне положення, межі і розміри. Загальні риси природних умов. Висотна поясність ландшафтів.

Головні гірські масиви: Черногора, Горгани, Рахівські гори, висота, протяжність, особливості рослинного і тваринного світу.

Літературні твори про Карпати.

2. Карпатські ландшафти. Опис водного об’єкта (1 год).

Поняття “ландшафт”. Сучасні ландшафти твого села (міста). Гідрологічні об’єкти села (потічки, джерельця, криниці, річка). Вода – основа життя на Землі.

Прислів’я про роль води в житті людини. Літературні твори про воду.

Річка, біля якої ви живете. Її характеристика: початок, протяжність, швидкість течії, характер русла, дна, куди впадає.

Практична робота. Складання опису річки з використанням елементів художнього стилю.

3. Водні ресурси Гуцульщини. Риба в гірських річках. Охорона водних багатств (1 год). Гуцульщина – батьківщина річок.

Запас води в гірських річках. Річки в період злив і танення снігів у горах.

Гірські водоспади (гуки).

Найбільші гірські річки: Прут, Черемош, Тиса, Серет, Сучава, Бистриця Надвірнянська. Їх характеристика. Використання річок в житті мешканців карпатського краю.

Риба в гірських ріках.

Літературні твори про карпатські ріки Черемош, Прут, Тису тощо.

Охорона водних багатств Карпат. Практична робота. Міні – проект “Врятуймо нашу річку”.

4. “Загляньмо в плесо озера гірського” (1 год).

Озера – окраса Карпатського краю.

Озера Банське (м. Косів), Лебедин (с. Шешори).

Озера природного походження й такі, що утворилися внаслідок діяльності людини. Карові озера – Бребенескул, Несамовите, Марічейка. Шибене – найбільше озеро на Гуцульщині.

Характеристика води в гірських озерах, температурні показники, рослинність, тваринний світ. Необхідність охорони гірських озер.

Легенди, пов’язані з карпатськими озерами.

5. Багатства карпатських надр. Корисні копалини (1 год).

Поняття “надра”, “корисні копалини”. Корисні копалини Гуцульського краю. Особливості поширення та залягання корисних копалин у гірській місцевості.

Запаси червоного залізняку, цинку, свинцю, срібла на Рахівщині.

Горючі копалини: буре вугілля (с. Ковалівка Коломийського району), нафта (Надвірнянщина, Косівщина, Верховинщина, Вижниччина), природний газ (Косівщина).

Кам’яна сіль (Уторопи, Пістинь, Баня-Березів, Старі Кути, Делятин).

Будівельні матеріали: камінь, пісок.

Мінеральні води (Івано-Франківська область, Закарпаття).

Золото (Івано-Франківська область, Закарпаття).

Розділ III. Гори наші, ліси наші, красна полонино...

1. Рослинний світ Карпат (1 год).

Гуцульщина – найбагатший регіон України за списком флори.

Умови життя і розвитку рослин у Карпатах. Зумовленість багатого фітофонду наявністю теплових поясів гірської місцевості.

Ліси, чагарники, трав’яниста рослинність Карпат.

Значення рослин у житті людини. Вплив рослин на формування клімату. Необхідність захисту рослин.

Народні та літературні загадки про рослини.

2. Бережливе ставлення до лісу. Червона книга України (1 год).

Листяні, мішані та хвойні ліси. Реліктові породи – тис, сосна кедрова.

Ліс як кліматоутворюючий чинник. Збереження вологи лісом.

Заготівля в лісі будівельного матеріалу. Вирубування лісів, порушення природного балансу. Дари лісу – ягоди, гриби, горіхи.

Червона книга України. Захист червонокнижних видів рослин.

Правила поведінки в лісі.

3. Гуцульський фольклор про магічну силу і цілющі властивості рослин (1 год).

Лікувальні властивості рослин, використання їх у народній медицині.

Звичаї та обряди гуцулів, у яких використовуються різні рослини (освячена верба, калина, барвінок, едельвейс тощо).

Легенди, перекази, казки про чарівні властивості рослин. Прислів’я, загадки про рослини, їх користь для людей. Рослини в колискових піснях.

4. Тваринний світ Гуцульщини (1 год).

Тваринний світ краю, умови життя тварин. Багатство тваринного світу: великі і дрібні ссавці, гризуни, хижаки, травоядні. Птахи. Водоплавні та болотяні птахи, горобині, воронів. Хижі птахи. Умови їх життя та розмноження.

Земноводні: карпатський тритон, саламандра, жаби.

Плазуни: ящірка, веретінниця, вуж, полоз, мідянка, гадюка.

Риби: щука, короп, лин, карась, лящ, форель (пструг). Комахи: бджоли, метелики, мурахи, бабки, жуки. Літературні твори про тварин.

Загадки, прислів'я, приказки про тварин і користь, яку вони приносять.

Гуцульські казки про тварин.

5. Охорона тварин. Тварини, занесені до Червоної книги (1 год).

Діяльність людини та її наслідки для тваринного світу (приклади позитивного та негативного впливу людини на тваринний світ).

Тварини, занесені до Червоної книги: бурий ведмідь, рись, дикий кіт, благородний олень, чорний лелека, беркут, глухар, саламандра, тритон та ін.

Правила поведінки в природі.

Моделювання ситуацій на дотримання (порушення) правил поведінки у лісі, біля річки, на лузі.

Бережне ставлення до тваринного і рослинного світу – запорука його існування і розвитку та забезпечення людині здорового природного середовища.

Розділ IV. Свята мого дитинства

1. Поспішаймо творити добро (до свята Миколая) (1 год).

Святий Миколай-добротворець і його життя. Традиція відзначення свята Миколая Чудотворця. Народна легенда про добротність святого Миколая. Миколай – улюблений святий дітей і дорослих. Пісня “Ой хто, хто Миколая любить”.

Правила доброти, які варто виконувати.

Прислів'я про добро.

Листи дітей до святого Миколая.

Маєток святого Миколая, куди охоче з'їжджаються діти з усіх куточків України.

Практична робота. Скласти розповідь “Добрий вчинок мого друга” або написати лист до святого Миколая.

Екскурсія. Відвідування Маєтку святого Миколая в с. Пістині Косівського району.

2. Свято Різдва Христового. Різдво на Гуцульщині (1 год).

Зимові свята в Україні. Святвечір на Гуцульщині.

Кутя як головна страва Святої вечері. 12 пісних страв. Обряд вечері: запалювання свічки, молитва, куштування куті від найстаршого члена сім'ї до наймолодшого. Коляда на Святий вечір.

Різдво Христове. Святочна відправа Служби Божої, гостювання в родичів і друзів.

Колядницькі гурти на Гуцульщині. Вертеп. “Королі”.

Народні звичаї і повір'я Різдвяних свят. Практична робота. Вивчити декілька різдвяних колядок і привітати ними своїх рідних, друзів, сусідів.

3. Старий Новий рік. Свято Василя. Засівання (1 год).

Відзначення Нового року за старим стилем.

“Маланка” – прадавнє театралізоване дійство. Дійові персонажі новорічної вистави, сюжет, комічне виконання своїх ролей артистами-аматорами.

Обряд засівання, новорічні віншування.

14 січня – свято Василя Великого – одного з найвизначніших отців Церкви. Вчення Василя Великого про милосердя до ближнього, жертвну любов, віру в добро і ласку Божу.

Народні прикмети і передбачення, пов'язані зі Старим Новим роком.

4. Водохреща. Народні вірування в чудодійну силу освяченої води (1 год).

Хрещення Господа нашого Ісуса Христа у річці Йордані.

Явлення Святого Духа; 19 січня – свято Богоявлення.

Освячення води у криницях, ріках та озерах.

Чудодійна сила освяченої води. Купання на Йордан, окроплення помешкань, обійсть, худоби свяченою водою.

Народні повір'я, пов'язані зі свяченою водою.

Екскурсія. Ознайомлення з місцем освячення води на річці.

Розділ V. Прославлення Гуцульщини в творах українських письменників

1. Іван Франко, Леся Українка, Гнат Хоткевич, Ольга Кобилянська, Михайло Коцюбинський на Гуцульщині. Екскурсія в шкільному музеї (1 год).

Видатні українські письменники на Гуцульщині (і у твоєму селі).

Відомості про перебування Івана Франка, Лесі Українки, Гната Хоткевича, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського в різних селах нашого краю.

Гуцульська тематика в їх творчості. Спогади про чудову природу Карпат, гостинність гуцулів.

Вшанування пам'яті про перебування видатних діячів літератури на Гуцульщині. Встановлення пам'ятників, меморіальних дощок, пам'ятних знаків, відкриття музеїв, музейних кімнат. Перейменування Станіславської області на Івано-Франківську.

Присвоєння імен видатних письменників вулицям і площам населених пунктів, театрам, кінотеатрам, школам тощо.

Екскурсія. Ознайомлення з експозицією музею (музейної кімнати), яка розкриває перебування видатних українських письменників на Гуцульщині та гуцульську тематику в їх творчості.

2. Сім'я Окуневських і Гуцульщина (1 год).

Сім'я Окуневських та її роль у розвитку духовності, освіти, культури Гуцульського краю.

Іполит Окуневський – парох села Яворова. Спорудження старанням о. Іполита нової школи в селі, яка прослужила більше ста років.

Теофіл Окуневський – юрист, депутат Австрійського парламенту, за клопотанням якого збудовано дорогу Косів-Жаб'є та укріплено береги р. Рибниці.

Ярослав Окуневський – адмірал Австро-Угорського флоту, діяч Західно-Української Народної Республіки. “Листи з чужини” Ярослава Окуневського.

Наталія Окуневська – активістка жіночого руху в Галичині, соратниця Наталі Кобринської.

Ольга Окуневська – видатна піаністка, учениця М. Лисенка, акомпаніаторка С. Крушельницької, М. Мещинського.

Дружні стосунки сім'ї Окуневських з Іваном Франком, Михайлом Павликом, Наталею Кобринською, Михайлом Драгомановим, Лесею Українкою, іншими видатними людьми.

Екскурсія. Ознайомлення з матеріалами експозиції, які висвітлюють діяльність родини Окуневських на Гуцульщині (літературно-краснзнавчий музей Лесі Українки Яворівської ЗОШ I–III ступенів Косівського району).

Відвідування садиби Окуневських на присілку Широкому села Яворова.

3. Карпатська квітка Горицвіт. Параска Плитка-Горицвіт: “Свого ни лишімси” (1 год).

Криворівня – гуцульське село на Верховинщині, що залишило яскравий слід у творчості славетних письменників України та зарубіжжя.

Параска Плитка – “гуцульський Гомер”. Основні відомості біографії народної письменниці.

Книги Параски Плитки-Горицвіт “Мила книжечка”, “А літа минуть”, “Молодість співає”, “Старовіцкі повісторьке” та ін.

Поезії “Свого ни лишімси”, “Співаночьки – ви дзвіночьки”.

Параска Плитка-Горицвіт – художниця. Цикл робіт “Доля гуцулки”. Альбом ілюстрацій до творів Тараса Шевченка. Альбом “В уклін Косачівній – Лесі Українці”. Альбом ікон.

Творчість Параски Плитки-Горицвіт – важливе джерело для вивчення історії, культури, побуту та ментальності жителів Гуцульщини.

Екскурсія. Відвідування хати-музею Параски Плитки-Горицвіт (створений 2006 р.) в с. Криворівні Верховинського району.

Ознайомлення з рукописними книгами авторки, виставкою малюнків, фотографіями, меморіальними речами, що складають експозицію музею.

4. Тарас Мельничук: “Землю батьків поклав мені Бог на душу” (1 год).

Тарас Мельничук – видатний український поет, лауреат Національної премії України ім. Т.Г. Шевченка та премії ім. В. Сосюри.

Сторінки біографії поета.

Нелегкі випробування, що випали на долю Тараса Мельничука.

Книги “Несімо любов планеті”, “Князь роси”, “Чага”.

Любов до рідної України, милої серцю Гуцульщини в творчості Тараса Мельничука.

Ушанування пам'яті геніального поета. Літературна премія ім. Тараса Мельничука.

Експедиція. Ознайомлення з матеріалами про життя і творчість Тараса Мельничука в музеї Уторопського навчально-виховного об'єднання (Косівський район), Вишницького музею Тараса Мельничука (Чернівецька область).

5. Богдан Радиш-Маринюк – “гуцульський поет з міжгір'я, ловець блискавиць і зір” (1 год).

Богдан Радиш-Маринюк – сучасний український поет, лауреат літературних премій ім. В. Стефаніка та ім. М. Павлика.

Життєвий шлях Богдана Радиша.

Творчість письменника: книги “День творення”, “Калинова галузка”, “Малюнки на променях”, “Гуцулівія”, “Сонети” та ін. Поезії для дітей (книжки “Хитрий котик Василько”, “Подорож від А до Я”).

Вірші “Семеро дітей у тижня”, “Білі птиці”, “Хитрий котик Василько”.

Пісенна творчість Богдана Радиша. Пісня “Рушники”.

6. Микола Близнюк. “Для дітей і про дітей” (1 год).

Микола Близнюк – поет широкого тематичного діапазону.

Штрихи біографії письменника. Зростання Миколи Близнюка як поета під впливом Тараса Мельничука.

Лірична збірка “Окрилені гори” (1991 р.).

Поеми М.Близнюка: “Довбуш”, “Сонцевіри”.

Книжки для дітей: “Чугайстрова криниця”, “Чудасія”, “Художник Мурчик”, “Весела калина”, “Дятлику-ковалику”, “Добрий чарівник”.

Вірші: “Ми – маленькі християни”, “Бородань”, “Чугайстер”, “Нічка в горах”, “Сивуля”, “Лісові музики”, “Весела калина”, “Прапорець” та ін., оспівування рідного краю, любов до праці, вірність християнським традиціям.

Казка “Вухатий мандрівник”.

7. Микола Близнюк. “Не забудемо ніколи: з українського ми роду” (1 год).

Тема любові до України в творчості Миколи Близнюка (“Невмирущі”, “Слава”).

Рідні Карпати як джерело натхнення поета (“Глянь на писанок узори”, “Джерела”, “Рушник”, “Не байдужі”).

Микола Близнюк – автор пісень для дітей (зб. “Срібний човник”, “Всі ми любимо співати”).

Пісні “Де синії гори”, “Чоловічок Звеселяй”, “Срібний човник”, “Малюня Грибок”, “Бечка б'є”, “Трайливі потічки” та ін.).

Вірші про доброго духа карпатських лісів Чугайстра (“Чугайстер-чародій”, “Чугайстер-музикант”, “Чугайстрова криниця”).

Нові вірші поета: “Святий вечір”, “Дарунки”, “Валентин”, “Вчителька”, “Мандрівник”, “Художник” та ін.

8. Дмитро Арсенич: “Рідна земле, ти чаруєш мене вічно: кольорами, співом, тишею і рухом” (1 год).

Дмитро Арсенич – сучасний український поет, член Національної спілки письменників України.

Біографія поета.

Творчий доробок Дмитра Арсенича – книги “Постріли з лука”, “Відбитки часу”, “Намисто колібрі”, “Стозвук”, “Рух зірок”, “Така філософія”, “Гра”.

Книги Д. Арсенича для дітей: “Лісова виставка”, “Відгадай”, “Ліщинові сережки”, “Літо-літечко”.

Жанрова різноманітність дитячих творів письменника – загадки, смішинки, скоромовки, колискові, вірші-паліндроми.

Поезії “Білка і ворона”, “Край гуцульський”, “Зимовий малюнок”, “Весняне”, “Початок вересня” та ін.

Цикли загадок “Гості року”, “Пори року”.

Художня майстерність поезії Дмитра Арсенича.

Д. Арсенич – лауреат літературної премії ім. Михайла Павлика.

9. Степан Пушик. “Цвіте в мені Гуцульщина моя” – поезії про Гуцульський край. Творці прекрасного в повісті “Перо Золотого птаха” (1 год).

Степан Пушик – відомий поет і прозаїк, лауреат Національної премії України ім. Т.Г.Шевченка.

Дитячі та юнацькі роки письменника. Трудова діяльність на Гуцульщині.

Степан Пушик – депутат Верховної Ради України першого демократичного скликання.

Творчість С. Пушика: книги “Зелена хвоя”, “Молоді громи”, “Писаний Камінь”, “Задума гір”, “Головиця”, “Галич”, “Заплаканий промінь”, поема “Довбуш”.

Збірки для дітей: “Маленьке шпаченя”, “Золотий човник”.

Пісенний доробок Степана Пушика, співпраця з композиторами А. Кос-Анатольським, О. Білашем, Б. Юрківим, В. Їжаком.

Проза письменника: перша повість “Перо Золотого птаха”; книги “Ключ-зілля”, “Страж-гора”, “Галицька брама”, удостоєні Шевченківської премії 1990р.; книга повістей “Дараби пливуть у легенду”.

С. Пушик – збирач українського фольклору.

Читання уривка “Юрій Шкрібляк” із повісті “Перо Золотого птаха”, робота над змістом, пояснення діалектних слів (словникова робота).

Степан Пушик – заслужений працівник культури України, громадський діяч.

10. Ігор Маковійчук. “Вознесемось, моя Україно, од невіри, безчестя, неволь” (1 год).

Ігор Маковійчук – поет і актор, читець-декламатор, лауреат всеукраїнських та міжнародних фестивалів.

Публікації добірок віршів поета в українських журнальних та газетних періодичних виданнях.

Книга “Ріка осінньої сльози” (2008 р.).

Тематика творчості поета – любов до рідної землі, України, матері, роздуми про минуле, сучасне і майбутнє своєї Вітчизни, віра в торжество моральних ідеалів.

Поезії “Вознесися, моя Україно...”, “Не син червоної чуми...”, “Не згас Тарас...”, “Оранжево-осінній блюз...”, “Ти пригорни мене до себе, мамо”.

Високий рівень поетичної майстерності Ігоря Маковійчука.

Пісенний доробок поета.

11. Таланти твої, Гуцульщино (1 год).

Письменники – вихідці з рідного краю: Марійка Підгірянка, Дмитро Павличко, Олександра Василячук, Ярослав Гавучак.

Марійка Підгірянка – педагог і письменниця.

Читання віршів “Для свого краю”, “Де ми живемо”, “Що я люблю”, “Наші діти”. Виховання працелюбності, любові до світу у творах Марійки Підгірянки.

Дмитро Павличко – відомий в Україні та за її межами поет і державний діяч, лауреат Шевченківської премії.

Читання поезій із книжок для дітей “Золоторогий олень”, “Дядько Доц”, “Де найкраще місце на Землі?”, “Обруч” та ін.

Світ дитинства у віршах Дмитра Павличка.

Олександра Василячук – художниця, вчитель, поетеса. Мета життя мисткині – дарувати людям красу.

Читання віршів “Йдемо в гори”, “Вічність над плесами”.

Ярослав Гавучак – учитель, поет і легендар, неперевершений знавець усної народної творчості гуцулів.

Книги Ярослава Гавучака “Карпатські легенди” та “Дідова сопілка” (збірка віршів).

Вірші “Два кольори (Із синього неба хустина...)”, “Наша трійця”, “Гордий півень” та ін.

Читання легенди “Папоротин цвіт зірвати – треба душу добру мати”.

Робота над змістом твору.

Розділ VI. А гуцули – то добрі газди

1. Найдавніші заняття гуцулів – збиральництво, вівчарство, конярство, сплавлення лісу дарабами (1 год).

Особливості господарювання в гірських умовах.

Збиральництво як вид господарської діяльності гуцулів. Збирання лісових ягід – малини, чорниці (афинів), брусниці (гогодзів), суниці, ожини для власних потреб і на продаж. Збирання грибів.

Збирання лікарської сировини – плодів шипшини, калини, горобини, глоду, листя, цвіту і коріння лікарських рослин.

Бережне ставлення до природи та її дарів. Вівчарство – важлива галузь тваринництва на Гуцульщині.

Використання продуктів вівчарства в житті людини: їжа, одяг, взуття, речі домашнього вжитку (килими, ліжники, верети та ін.).

Конярство як важливий рід занять гуцулів. Кінь – найперший помічник мешканців гір.

Відродження породи гуцульського коня.

Сплавлення лісу дарабами. Дерево – важливий господарський матеріал.

Лісорозробка на Гуцульщині. Праця місцевих мешканців у бутині. Вивіз лісу з гір ріками Тисою, Черемошем, Прутом, Пістинькою, Рибницею,

Бистрицею Надвірнянською. Сплавляння дарабами – важка й небезпечна робота.

Практична робота. Дізнатися від своїх дідусів і бабусь, чим займалися їхні родичі, і розповісти про це на наступному уроці.

2. Праця людей влітку. Проводи на полонину. Літування в полонині (1 год).

Своєрідні форми випасу худоби на Гуцульщині: сезонний випас тварин на полонинах влітку, випас на гірських луках і полях (царинках) у весняний та осінній періоди.

6 травня – початок полонинського періоду. Богослужіння у церквах за здоров'я полонинників та за худібку.

Народні традиції обкурювання тварин та переганяння їх через живий вогонь.

Полонинські свята в Путилі, Верховині, Рахові.

Практична робота. Відтворити фрагмент свята “Проводи на полонину”.

3. Обряди і звичаї, пов'язані з полонинським господарством. Виготовлення продуктів із молока (1 год).

Своєрідний побут пастухів-полонинників.

Ватаг – старший пастух, члени пастушого колективу: бовгар (пастух великої рогатої худоби), ватрак (помічник ватага), терхач (носильник).

Випасання і доїння худоби.

Виготовлення продуктів з молока: будзу, бринзи, вурди, гусянки.

Бануш і кулеша – традиційні страви пастухів-полонинників.

Практична робота. Записати рецепти приготування страв і продуктів із молока на полонині – банушу, кулеші, будзу, бринзи, вурди, гусянки.

4. Звичай взаємодопомоги в Карпатах. Толока. Вечорниці (1 год).

Гуцули – працьовиті і дружні люди. Звичай взаємодопомоги в горах.

Толока – одноразова гуртова безплатна допомога при виконанні важких сільськогосподарських чи будівельних робіт.

Частування та розваги після толоки.

Вечорниці – давня гуцульська традиція, вечірні зібрання молоді, на яких виконувалася певна робота.

Молодіжні забави на вечорницях.

5. Моя Гуцульщина – найбільше диво з див (1 год).

Систематизація та закріплення знань курсу гуцульщинознавства.

Література

1. *Арсенич Д.* П'ять витоків / Д. Арсенич. – Косів: Писаний Камінь, 2010. – 200 с.

2. *Арсенич Дмитро.* Розсипаний мак / Дмитро Арсенич. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 72 с., іл.

3. *Біблюк Нестор, Глушко Михайло.* Становлення і розвиток промислового лісосплаву на Гуцульщині / Нестор Біблюк, Михайло Глушко // Гуцульська школа. – 1998. – 72 с. – С. 15–19.

4. *Близнюк М.* Вухатий мандрівник: Казка / М. Близнюк. – Косів: Писаний Камінь, 2007. – 16 с.

5. *Близнюк М.* Добрий чарівник: Вірші для дітей / М. Близнюк. – Косів: Писаний Камінь, 2009. – 16 с.
6. *Близнюк М.* Чугайстрова криниця: Вірші для дітей / М. Близнюк. – Косів: Писаний Камінь, 1996. – 64 с.
7. *Близнюк Микола, Чупринчук Лариса.* Всі ми любимо співати: Дитячий пісенник / Микола Близнюк, Лариса Чупринчук. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 40 с. – С. 36–40.
8. *Василяшук О.* Вічність над плесами / О. Василяшук. – Коломия: Вік, 1994. – 80 с.
9. *Ватаманюк Дмитро.* Гуцульщина не загубиться і має перспективу / Дмитро Ватаманюк // Гуцульський календар. – 2007. – 112 с. – С. 84–85.
10. *Ватаманюк Дмитро.* Живий вогонь полонинської ватри / Дмитро Ватаманюк // Гуцульський календар. – 2008. – 112 с. – С. 86–87.
11. *Ватаманюк Дмитро.* Карпати – рідний дім / Дмитро Ватаманюк // Гуцульський календар. – 2003. – 112 с. – С. 76–79.
12. *Ватаманюк Дмитро.* Походження назви гуцули / Дмитро Ватаманюк // Гуцульський календар. – 2001. – 104 с. – С. 59.
13. *Влад Марія.* Не той гуцул, що погуцулилися... / Марія Влад // Гуцульський календар. – 2003. – 112 с. – С. 57.
14. *Гавучак Я.* Карпатські легенди / Я. Гавучак. – Снятин: Над Прутом, 1995. – 95 с.
15. *Гошко Ю.Г.* Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження / Ю.Гошко. – К.: Наукова думка, 1987. – 470 с. – С. 23–56, 96–106.
16. *Григорук А.* На відстані слова / А. Григорук. – Косів: Писаний Камінь. – 2008. – 336 с.
17. *Григорук Аделя.* Казочки для Тарасика / Аделя Григорук. – Косів: Писаний Камінь, 2011. 28 с., іл.
18. *Григорук А.* Самотній лицар між двома світами / А. Григорук // Німчич. – 2008. – ч.2. – С. 177–180.
19. *Григорук Аделя.* Саморідний таланти / Аделя Григорук // Гуцули і Гуцульщина. – 2012. – № 1(5). – С. 10–11.
20. *Гуменюк В.* Адмірал з Гуцульщини / В. Гуменюк // Гуцульська школа. – 1994. – 72 с. – С. 66–68.
21. *Гуменюк В.* Золоте руно / В. Гуменюк // Гуцульський календар. – 2002. – 112 с. – С. 94–96.
22. *Гуменюк В.* Порвані струни родини Окуневських / В. Гуменюк // Гуцульщина. – 1994. – 40 с. – С. 30–39.
23. *Гургула Ігор.* В гуцулів кілометр іде “один за п’ять” / Ігор Гургула // Гуцульський календар. – 2003. – 112 с. – С. 80–81.
24. Гуцульські звичаї й обичаї: З фольклорного джерела // Гуцульський календар. – 1998. – 72 с. – С. 70–71.
25. Гуцульщина літературна. Книга 2. – Снятин: Прут Принт, 2006. – 348 с.
26. Гуцульщина: Короткий довідник. – Снятин: Прут Принт, 2002. – 124 с. – С. 5, 30–48.
27. *Закревська Я.* Гуцульські говірки / Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

28. *Зеленчук О.* Параска Плитка-Горищвіт / *О. Зеленчук* // Гуцульська школа. – 1994. – 72 с. – С. 51–52.
29. *Кіщук Г.* Гуцульська школа – школа майбутнього / *Г. Кіщук* // Сільська школа: реалії та перспективи. – Снятин: Прут Принт, 2009. – 122 с. – С. 90–93.
30. *Кобилюк Василь.* На бистрих хвилях Черемошу / *Василь Кобилюк* // Гуцульський календар. – 2002. – 112 с. – С. 81–83.
31. *Косило Любов.* Роздуми у храмі лісу / *Любов Косило* // Гуцульський календар. – 2004. – 112 с. – С. 69.
32. *Крет Никанор.* Гуцульщина літературна. Частина 1/ *Никанор Крет.* – Косів: Писаний Камінь, 2002. – 411 с.
33. *Куділа Л.М.* Від роду до роду: Матеріали до уроків / *Л.М. Куділа.* – Харків: Торсінг, 2003. – 160 с.
34. *Курищук В.* Князь Роси / *В. Курищук* // Гуцульський календар. – 2008. – 112 с. – С. 40–41.
35. *Курищук Г.* Мені не треба десять сонць – Живу тобою, Україно / *Г. Курищук* // Гуцульський календар. – 2003. – 112 с. – С. 40–41.
36. *Лагунова Т., Корольков Д. та ін.* Моя країна Україна *Т. Лагунова, Д. Корольков.* – Харків, 2008. – 207 с. – С.94–113.
37. *Левицький В.* Буркутське літо Підгірянки / *В. Левицький* // Гуцульський календар. – 2003. – 112 с. – С. 39.
38. *Левицький В.* Випробувана долею / *В. Левицький* // Гуцульський календар. – 2006. – 112 с. – С. 43.
39. *Лосюк П.В.* Гуцульська школа / *П.В. Лосюк.* – Косів: Писаний Камінь, 1997. – 122 с. – С. 3–18.
40. *Лосюк П.В.* Гуцульщинознавство в українській національній школі / *П.В. Лосюк.* – Косів: Писаний Камінь, 2001. – 166 с.
41. *Лосюк П.В.* Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі / *П.В. Лосюк.* – Снятин: Прут Принт, 2007. – 157 с.
42. *Маковійчук І.* Ріка осінньої сльози / *І. Маковійчук.* – Вижниця: Черемош, 2008. – 80 с.
43. *Масляк Петро.* Роль Карпат і гуцулів у формуванні української поезії / *Петро Масляк* // Гуцульський календар. – 2001. – 104 с. – С. 57.
44. *Мельничук Т.* Чага / *Т. Мельничук.* – Коломия: Вік, 1995. – 320 с.
45. *Нечай М.* Про вівцю, овчину та кушнірську справу / *М. Нечай* // Гуцульський календар. – 2006. – 112с. – С. 92–94.
46. *Німець О.* Людина-легенда / *О. Німець* // Гуцульський календар. – 2008. – 112 с. – С. 39.
47. Освітня система “Довкілля”: Методичний менеджмент інновацій у системі проектно-впроваджувальної діяльності: Науково-методичний збірник ОППО. – Снятин: Прут Принт, 2008. – 204 с. – С. 116–191.
48. *Остафійчук Ігор.* Великий Чорногірський шлях і Гуцульщина / *Ігор Остафійчук* // Гуцульський календар. – 2003. – 112 с. – С. 83–86.
49. *Павличко Д.* Вибрані твори / *Д. Павличко.* – К.: Дніпро, 1979. – 478 с. – С. 395–469.

50. *Пелипейко Ігор*. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини / Ігор Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 112 с., іл.
51. *Пелипейко Ігор*. Основні відомості з географії нашого краю / Ігор Пелипейко // Гуцульський календар. – 1998. – 88 с. – С. 43-45.
52. *Пилип'юк Дмитро*. Ліс потребує захисту / Дмитро Пилип'юк // Гуцульський календар. – 2005. – 112 с. – С. 96–98.
53. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – Яворів: Вид-во редакції журналу “Гуцульська школа”, 1996. – 416 с. – С. 340.
54. *Плитка-Горицвіт П.* Малюнки зі збірки “Доля Довбуша” / П. Плитка-Горицвіт // Гуцульський календар. – 2001. – 112 с. – С. 3–25.
55. *Плитка-Горицвіт П.* Мила книжечко (з наймолодших років моїх) / П. Плитка-Горицвіт. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2005. – 44 с.
56. *Пушик С.* Перо Золотого птаха / С. Пушик. – Ужгород: Карпати, 1978. – 272 с. – С. 164–183.
57. *Радиш Богдан*. Хитрий котик Василько / Богдан Радиш. – Косів: Писаний Камінь, 2000. – 20 с.
58. Рідний край: Уроки в 4-му класі / За ред. С.Курдидик. – Львів: Вид-во Львівського обласного науково-методичного інституту освіти, 1996. – 158 с.
59. *Савчук Ірена*. Гуцульщина у дзеркалі поезій С.Пушика / Ірена Савчук // Гуцульська школа. – 1994. – 72 с. – С. 27–29.
60. *Савчук Микола*. Наближуймо розгадку Гуцульщини / Микола Савчук // Гуцульський календар. – 2006. – 112 с. – С. 72–74.
61. *Салига Т.* Іван Франко: погляд у третє тисячоліття / Т. Салига // Гуцульський календар. – 2006. – 112 с. – С. 36–37.
62. *Соколюк О., Соколюк М.* Дивокрай, де живе Миколай / О. Соколюк, М. Соколюк. – Косів: Писаний Камінь, 2008. – 28 с.
63. *Тетьоркіна В.А. та ін.* Я і Україна. Навколишній світ / В.А. Тетьоркіна. – Харків: Ранок. Веста, 2002. – 326 с.
64. Школа здібностей. – Снятин: Прут Принт, 2004. – 198 с. – С. 121–124, 184–186.
65. Яворове листя. Твори письменників Івано-Франківщини. Книга 1. – Коломия: Вік, 1996. – 216 с. – С. 74, 110, 130.
66. *Ямаш Юрій*. Карпатська квітка Горицвіт / Юрій Ямаш // Гуцульський календар. – 2007. – 112 с. – С. 50–51.

**Орієнтовна програма з історії Гуцульщини,
що вивчається за рахунок варіативної складової навчального плану**

Камінська М.В.

Україна, Івано-Франківська обл., Косівський р-н.,
Яворівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів Косівської районної ради

Пояснювальна записка

Концепція гуцульської школи як регіональної української національної передбачає “вивчення і використання педагогічних можливостей

гуцульщинознавства, що повинно максимально наблизити освіту до життя, забезпечити здійснення в найширшому обсязі краєзнавчого принципу у вивченні предметів, прищеплення учням реального, а не абстрактного патріотизму на основі виховання любові до рідного краю, тобто до його історії, природи, народного мистецтва, звичаїв, традицій. Тут мова йде не про виховання лише гуцулів, а передусім – українця соборної України, який живе в центрі Європи”. Виховання справжнього патріота України починається від рідного порога, а відтак в процесі вивчення історії своєї малої Батьківщини, у нашому випадку – Гуцульського регіону та історії України. Дидактичний принцип вивчення рідного краю вимагає всебічного знання його історії, бо не можна любити те, чого не знаєш.

Мета курсу полягає у вивченні історії суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного й духовного життя Гуцульщини від найдавніших часів до сучасності.

Завдання курсу:

– дати учням знання з історії Гуцульщини від найдавніших часів до сьогодення; формувати власний погляд на суспільно-політичні, соціально-економічні, культурні і духовні процеси, що відбувались і відбуваються на Гуцульщині;

– активізувати краєзнавчу, пошукову, науково-дослідницьку діяльність школярів на уроках та в позаурочний час;

– розвивати в учнів інтерес і повагу до історії свого краю;

– виховувати у школярів якості справжнього патріота України.

Основними компонентами програми є: зміст навчального матеріалу, перелік вимог до рівня знань, умінь, навичок учнів, рекомендована література.

Навчальний матеріал у програмі поділений на теми, для кожної з яких визначені орієнтовні часові межі. Змістові питання розподілені за окремими уроками. Чільне місце в програмі займають важливі події в історії Гуцульщини (опришківський рух, селянське повстання на Буковині, січові стрільці, Гуцульська Республіка, Карпатська Україна), що мають велике значення у національно-патріотичному вихованні школярів. Кожну тему завершує підсумковий урок (урок корекції та контролю навчальних досягнень учнів).

Вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів представлені у програмі у вигляді переліку знань, умінь і навичок, яких мають набути учні під час вивчення тієї чи іншої теми. Вчитель може проводити різні види оцінювання знань, умінь, навичок учнів, визначати рівень навчальних досягнень учнів згідно критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів з історії.

Програма передбачає практичну роботу школярів: з додатковою літературою, збір краєзнавчого матеріалу, туристсько-краєзнавчу роботу, уроки-екскурсії в краєзнавчих музеях, що значно активізує навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Програма з історії Гуцульщини орієнтовна, бо вивчається за рахунок

варіативної складової навчального плану. У деяких класах немає можливості виділити годину для вивчення історії Гуцульщини. Тому загальна програма включає в себе три підпрограми окремо для 5, 6–9, 10–11 класів. Багаторічний досвід переконує, що впродовж навчання учнів у 5–11 класах знаходиться можливість в одному з цих класів використати одну годину на вивчення історії Гуцульщини.

Другою особливістю орієнтовної програми є те, що вчитель має можливість вносити деякі зміни, зокрема замість певних тем використовувати свої, які стосуються тієї місцевості, де знаходиться школа.

Найголовніша вимога до вивчення історії Гуцульщини – вивчати її в контексті історії України. Необхідно, щоб гуцульщинознавчий матеріал органічно вплітався до теми уроку предмета. Крім того, історичний краєзнавчий матеріал широко використовується в діяльності класного керівника у позакласній виховній роботі навчального закладу.

Важливо, що науково-дослідною лабораторією “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” Національної академії педагогічних наук України виданий посібник В.Грабовецького “Історія Гуцульщини”.

**5 клас
(35 год.)**

№ з/п	Тема		Кількість годин
	Вступ		1
I	Фізико-географічна характеристика Гуцульщини		7
II	Суспільно-політичний розвиток Гуцульщини		6
III	Соціально-економічний розвиток Гуцульщини		5
IV	Культурне і духовне життя на Гуцульщині		15
	Підсумковий урок		1
Всього годин			35
№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня знань, умінь, навичок учнів
1	1	Вступ. Завдання і структура курсу. Що і як вивчає “Історія Гуцульщини”. Література та Інтернет-ресурси. Форми і методи організації навчальної діяльності. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів	Учень: <i>називає</i> завдання й описує структуру курсу; <i>називає</i> перелік літератури та Інтернет-ресурсів, що допомагатимуть в опануванні курсу

2	7	<p>Тема 1. Фізико-географічна характеристика Гуцульщини Походження назв “гуцул”, “Гуцульщина”. Історико-етнографічні землі Гуцульщини. Географічні та природні умови Гуцульщини. Короткі відомості з історії заселення краю. Відомі дослідники Гуцульщини</p>	<p>Учень: <i>застосовує та пояснює на прикладах поняття і терміни “Гуцульщина”, “гуцули”;</i> <i>пояснює походження назви “гуцул”, “Гуцульщина”;</i> <i>показує на карті межі Гуцульщини (Галицької, Буковинської, Закарпатської), головні гірські вершини і хребти;</i> <i>використовує дані джерел про географічні та природні умови регіону, особливості низинних та гірських частин Гуцульщини;</i> <i>розповідає про дослідження Гуцульщини відомими українськими дослідниками (І. Вагилевичем, Я. Головацьким, В. Шухевичем, В. Гнатюком, Ф. Вовком, В. Кубійовичем)</i></p>
3	6	<p>Тема 2. Суспільно-політичний розвиток Гуцульщини Гуцульщина за часів Галицько-Волинської, Литовсько-Польської держав. Легенди та перекази про походження назв населених пунктів, географічних об’єктів, що пов’язані з часами Галицько-Волинської, Литовсько-Польської держав. Опришківський рух. Місця, пов’язані з перебуванням загонів Олекси Довбуша в гуцульських селах (Печеніжин, Космач,</p>	<p>Учень: <i>називає найважливіші історичні події: роки життя і смерті О. Довбуша, хронологічні межі Першої і Другої світових воєн, існування Гуцульської республіки, створення Гуцульського куреня Г. Голинського;</i> <i>показує на карті територію Гуцульщини</i></p>

		<p>Яблунівський замок, гора Стоянів у Яворові, Снідавка, Черногора). Повстання Лук'яна Кобилиці у Вижницькому повіті.</p> <p>Діяльність культурно-освітньої організації “Просвіта”, молодіжних громадських організацій “Сокил”, “Січ”, “Пласт”.</p> <p>Участь гуцулів у Першій світовій війні. Гуцульський курінь. Гриць Голинський. Обговорення книги “Гуцульськими пляями” Романа Яримовича.</p> <p>Гуцульське повстання 1920 року, народні збори у Жаб'ї, Коломиї... Гуцульщина у 20–30–ті роки ХХ століття.</p> <p>Гуцульщина і Друга світова війна. Збройний опір УПА. Бої УПА-Народної Самооборони з військами НКВС 1944 року в селах Березів, Рушір, Космач, Голови, Зелене... Радянізація Гуцульщини, створення колгоспної системи. Гуцульщина в житті дисидентів В'ячеслава Чорновола, Опанаса Заливахи. Патріарх Володимир (В.Романюк). Підсумки референдуму 1 грудня 1991 року.</p> <p>Гуцульщина в період незалежної України. Гуцульські фестивалі: Міжнародний Гуцульський фестиваль, “Полонинське літо”, “Гуцульська бринза”, “Захарецький гарчик”...</p>	<p>(Галицької, Буковинської, Закарпатської), місця боїв військ УПА; <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “опришківський рух”, “гуцульський курінь”, “Гуцульська республіка”, “Перша світова війна”, “Друга світова війна”, “УПА-Народна самооборона”, “колгосп”; <i>розповідає</i> про приєднання території Гуцульщини до складу Київської Русі та Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Польської держави; причини виникнення опришківського руху; участь гуцулів у Першій та Другій світових війнах, діяльність УПА-Народної самооборони; зміни в господарстві за час існування радянської влади; <i>оцінює</i> значення діяльності опришків та Олекси Довбуша, січових стрільців, УПА-Народної самооборони в житті краян</p>
4	5	<p>Тема 3. Соціально-економічний розвиток Гуцульщини</p> <p>Найдавніші заняття гуцулів: збиральництво, риболовля, полювання.</p> <p>Сільське господарство на Гуцульщині. Землеробство. Скотарство. Вівчарство.</p>	<p>Учень:</p> <p><i>показує на карті</i> межі Гуцульщини (Галицької, Буковинської, Закарпатської); <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “національний</p>

		<p>Сплавляння і переробка лісу. Домашні промисли гуцулів: бондарство, столярство, кушнірство, ткацтво, ліжникарство, вишивка. Яворів – столиця ліжникарства. Фестиваль ліжників “Барвограй”. Мистецька спадщина майстрів народної творчості (музеї мистецтва та побуту Гуцульщини та Покуття в м. Коломиї, Косові, приватні колекції та музеї Корнелюків, Струтинського в м. Косові, П.Петричук в с. Бабин, Корпанюків в с. Яворів, П.Плитки-Горицвіт, хата-гражда в с. Криворівня...) Космач – столиця писанкарства. Солеваріння і торгівля сіллю Торгівля. Міста</p>	<p>гніт”, “соціальний гніт”, “домашній промисел”, “ремесло”; <i>розповідає</i> про полонинське господарство, заготівлю, сплавляння і переробку лісу, сільське господарство, бондарство, столярство, кушнірство, ткацтво, ліжникарство, вишивку, різьбарство; виникнення міст, розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі, значення соляних джерел в селах Пістинь, Стопчатів, Уторопи, Текуча, Делятин, Кути ін. для розвитку торгівлі; <i>порівнює</i> спосіб життя гуцулів низинних і гірських сіл в різні історичні часи; <i>оцінює</i> значення мистецької спадщини родин Шкрібляків, Корпанюків, Мегединюків для розвитку гуцульської різьби по дереву</p>
5	15	<p>Тема 4. Культурне і духовне життя на Гуцульщині Освіта і шкільництво на Гуцульщині у XVIII–XIX ст. Парафіяльні (дяківські) школи. Перші державні школи. Початкові школи Гуцульщини у XIX–XX ст. Сучасна Гуцульська школа. Гуцульське село. Оседок. Гражда. Гуцульська хата, інтер’єр. Господарські будівлі.</p>	<p>Учень: <i>показує на карті</i> населені пункти, в яких були відкриті перші державні школи; <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “парафіяльна школа”, “державна школа”, “культура”, “матеріальна культура”,</p>

		<p>Церковна архітектура. Народне мистецтво. Династії Шкрібляків, Корпанюків, П. Цвілик, О. Бахматюк, П. Кошак, Г. Василяшук... Гуцульський говір. Фольклор. Одяг гуцулів. Релігійні свята: Різдво Христове, Водохрестя, Великдень, Юрія, Івана, Петра, Павла, Миколая, храмові свята. Гуцульські страви. Гуцульщина і світове мистецтво: образотворче мистецтво, музика, театр, кіно. Космологія та демонологія гуцулів. Народна магія і медицина</p>	<p>“духовна культура”; <i>розповідає</i> про політику австрійського та польського урядів щодо освіти і шкільництва, про перші школи на Гуцульщині, зокрема в Яворові; <i>порівнює</i> стан освіти і шкільництва на Гуцульщині, зокрема в Яворові у ХІХ–ХХ століттях; <i>характеризує</i> особливості розвитку гуцульського села, визначає архітектурні стилі; <i>висловлює</i> власні судження з приводу збереження гуцулами родинних, релігійних звичаїв, обрядів, кулінарських традицій; <i>визначає</i> місце Гуцульщини в житті і творчості українських та іноземних художників, композиторів, режисерів ХХ століття (М. Устияновича, І. Труша, О. Кульчицької, О. Новаківського, Г. Хоткевича; М. Гринишина, В. Івасюка, О. Білаша, О. Гавриша, С. Параджанова, І. Миколайчука та ін.)</p>
6	1	Підсумковий урок	

Література

1. Антонович С., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво / С. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. С. Станкевич. – Львів: Світ, 1999.– 272 с.

2. *Арсенич П.* Етнографічна діяльність на Гуцульщині народних учителів / П. Арсенич // Гуцульська школа. – 1995. – № 2. – С. 13–15.
3. *Витвицький С.* Історичний нарис про гуцулів / С. Витвицький. – Коломия, 1993. 94 с.
4. *Грабовецький В.* Гуцульщина XIII–XIX століть: Історичний нарис / В. Грабовецький. – Львів, 1982.–160с.
5. *Грабовецький В.* Ілюстрована історія Прикарпаття. Видання друге, доповнене. – Т. III / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 464 с.
6. *Грабовецький В.* Карпатське опришківство до початку XVIII століття / В. Грабовецький // Гуцульська школа. – 1994. – № 2. – С. 31–35.
7. *Грабовецький В.* Народний герой Гуцульщини Олекса Довбуш і його наступники / В. Грабовецький // Гуцульська школа. – 1995. – № 1.– С. 26–31.
8. *Грабовецький В.* Олекса Довбуш / В. Грабовецький. – Львів, 1994.–272 с.
9. Гуцули Буковинського краю. – Вижниця, 1994.–117 с.
10. Гуцули у Визвольній боротьбі: Спогади січового стрільця Михайла Горбового / Упор., вступ. слово, примітки, додатки, біограф. дов. Р.Ковалю, Ю.Юзича, П.Арсенича. Серія “Українська воєнна мемуаристика”. Т.4. – Вінниця: ДП “Державна картонна фабрика”; Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”, 2009. – 472 с.: іл.
11. Гуцульщина. Короткий довідник / За редакцією П. Лосюка. – Снятин: Прут-Принт, 2001.–125с.
12. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – С. 27–30, 319–360.
13. Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 3–6.
14. *Домашевський Микола.* Історія Гуцульщини. У 3-х томах / Микола Домашевський. – Чикаго–Львів, 1985–1995.– 500 с.
15. *Захарчук-Чугай Р.* Родина Шкрібляків: Альбом / Р. Захарчук-Чугай. – К., 1979.– 99 с.
16. *Качкан В.* Ганна Василяшук / В. Качкан. – К., 1985.–111 с.
17. *Качкан В.* Михайло Ломацький – учитель і дослідник Гуцульщини / В. Качкан // Гуцульська школа. – 1995. – № 1.– С. 64–66.
18. *Крет Н.* Гуцульщина літературна / Н. Крет. – Косів: Писаний Камінь, 2002.–412с.
19. *Крип'якевич І.* З історії Гуцульщини / І. Крип'якевич. – Львів, 1929; Верховина, 1991.
20. *Лаврук М.* Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження) / М. Лаврук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005.–288с.
21. *Лащук Ю.* Косівська кераміка / Ю. Лащук. – К., 1966.– 98с.
22. *Ломацький М.* Українське вчительство на Гуцульщині / М. Ломацький. – Торонто-Онтаріо, 1958.–71с.
23. *Лосюк П.* Гуцульська школа / П. Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 1997.– 151с.
24. *Лосюк П.* Гуцульщинознавство в українській національній школі / П. Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 2001.– 166с.

25. *Никифоряк Д.* Освіта Вишниччини: історія і сучасні проблеми / Д. Никифоряк // Гуцульська школа. – 1997. – № 1. – С. 7–9.
26. *Омелян Німець.* Кути над Черемошем. Сторінки з історії містечка / Омелян Німець. – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 380 с.
27. *Пелипейко І.* Гуцульщина в літературі: Довідник / І. Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1997.–105с.
28. *Пелипейко І.* Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини / І. Пелипейко. – Косів, 1992.–112с.
29. *Пелипейко І.* Фляра. Хрестоматія з гуцульського фольклору / І. Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1999.–224с.
30. *Плай:* Книга для читання про Гуцульщину / Упоряд., авт. прим., довідок і словн. І. А. Пелипейко. – Яворів: Редакція журналу “Гуцульська школа”, 1996.–416с.
31. *Пожджук Д.* Космач – Келія сонця / Д. Пожджук. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 78 с.
32. *Пожджук Д.* Українська ввічливість: фольклор гуцульського етноетикету в загально-національному контексті / Д. Пожджук. – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 270 с.
33. *Сеньків І.* Гуцульська спадщина / І. Сеньків. – К., 1995.–250с.
34. *Сіреджук П.* З історії заселення Гуцульщини / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1994. – № 2. – С. 35–38.
35. *Сіреджук П.* Освіта Галицької Гуцульщини у XVIII–XIX ст. / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1996. – № 1. – С. 61–63.
36. *Сіреджук П.* Торгівля на галицькій Гуцульщині / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1996. – № 1. – С. 21–23.
37. *Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів // Укладач Д.П. Савчук. Передмова М. Павлюка // – Київ-Косів: Писаний Камінь, 2012. – 154 с.*
38. *Українська минувшина. Ілюстративний етнографічний довідник. - Київ.: Либідь, 1993.– 310с.*
39. *Хрестоматія з гуцульщинознавства / Упоряд., авт. передм. П. Лосюк. – Снятин: Прут Принт, 2001.– 656с.*
40. *Шухевич Р.* Гуцульщина / Р. Шухевич. – Верховина, 1997. – С. 212–267.

6–9 класи

(35 год. у кожному класі)

№ з/п	Тема	Кількість годин
	Вступ	1
I	Фізико-географічна характеристика Гуцульщини	4
II	Давня та середньовічна історія Гуцульщини	5
III	Суспільно-політичне і соціально-економічне життя на	8

		Гуцульщині у XVI–XIX століттях	
IV		Участь гуцулів у національно-визвольних змаганнях XX століття. Події XX століття на Гуцульщині	7
V		Культурне і громадське життя на Гуцульщині	9
		Підсумковий урок	1
Всього годин			35
№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня знань, умінь, навичок учнів
1	1	Вступ. Завдання і структура курсу. Що і як вивчає “Історія Гуцульщини”. Література та Інтернет-ресурси. Форми і методи організації навчальної діяльності на заняттях курсу. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів	Учень: <i>називає</i> завдання й описує структуру курсу; <i>називає</i> перелік літератури та Інтернет-ресурсів, що допомагатимуть в опануванні курсу
2	4	Тема 1. Фізико-географічна характеристика Гуцульщини Походження назви “гуцул”, “Гуцульщина”. Етнографічна та географічна територія Гуцульщини. Геологічна історія Гуцульщини. Корисні копалини. Головні гірські хребти (Чорногора, Сокільський хребет, Чивчинські гори...). Ріки та озера (Черемош, Прут, Бистриця Надвірнянська, Тиса, Серет, Рибниця...; о. Лебедин, о. Марічейка, Бребенескул, Банське...). Заповідні території і об’єкти Гуцульщини (НПП “Гуцульщина”, урочище Терношори...). Історія заселення краю. Хронологія виникнення перших населених пунктів. Національний склад населення. Найдавніші заняття гуцулів – полювання, рибальство, збиральництво. Тваринництво. Полонинське господарство	Учень: <i>пояснює</i> походження назви “гуцул”, “Гуцульщина”; <i>показує на карті</i> межі Гуцульщини (Галицької, Буковинської, Закарпатської), головні гірські вершини і хребти; <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “Гуцульщина”, “гуцули”; <i>використовує</i> дані джерел про найдавніші заняття гуцулів – полювання, рибальство, збиральництво, тваринництво, полонинське господарство; <i>розповідає</i> про національний склад населення в минулому і тепер

3	5	<p>Тема 2. Давня та середньовічна історія Гуцульщини Включення території Гуцульщини (білі хорвати) до складу Київської Русі Володимиром Великим та Ярославом Мудрим. Гуцульщина за часів Київської Русі та Галицько-Волинської держав. Буковинська, Галицька та Закарпатська Гуцульщина під іноземним пануванням (XIV– поч. XVI ст.). Турецько-татарські набіги на гуцульські села. Легенди про походження назв географічних об'єктів (озеро Лебедин, озеро Марічейка, села Татарів, Стопчатів, урочище Чорний Потік в с. Тюдів...)</p>	<p>Учень: <i>розповідає</i> про Гуцульщину за часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави, включення території Гуцульщини (білі хорвати) до складу Київської Русі Володимиром Великим та Ярославом Мудрим; Буковинську, Галицьку та Закарпатську Гуцульщину під іноземним пануванням (XIV– поч. XVI ст.); турецько-татарські набіги на гуцульські села; <i>використовує</i> дані джерел про турецько-татарські набіги на гуцульські села</p>
4	8	<p>Тема 3. Суспільно-політичне і соціально-економічне життя на Гуцульщині у XVI–XIX століттях Заселення гірських сіл Гуцульщини в кінці XVI–XVIII ст.: причини, особливості цього процесу. Опришківський рух: причини виникнення, ватажки, значення діяльності опришків. Легендарний ватажок Олекса Довбуш. Василь Баюрак, Іван Бойчук. Опришківський рух на Гуцульщині в другій половині XVIII – першій половині XIX століть. Мирон Штолук, Антін Ревізорчук. Особливості соціально-економічного розвитку Гуцульщини у XIX столітті. Розвиток сільського господарства, закріпачення селян. Селянське</p>	<p>Учень: <i>показує</i> на карті гуцульські села і міста, що виникли у XVI–XVIII ст.; <i>пояснює</i> причини та особливості заселення гірської частини Гуцульщини; причини виникнення та значення опришківського руху; <i>називає</i> імена ватажків опришківського руху – О. Довбуша, В. Баюрака та ін. <i>розповідає</i> про особливості соціально-економічного розвитку Гуцульщини у XIX столітті, сільське господарство, народні ремесла і промисли, торгівлю; початок трудової еміграції.</p>

		<p>повстання під проводом Лук'яна Кобилиці на Буковинській Гуцульщині: причини, хід, значення.</p> <p>Народні ремесла і промисли. Соляний промисел (солеварні Косова, Кутів, Пістиня, Уторопів, Стопчатова, Текучі, Делятина та ін.). Мистецькі родини Шкрібляків, Корпанюків, Мегединюків, П.Цвілик, І.Баранюка, О.Бахматюка, П.Кошака, Г.Василащук, ...).</p> <p>Міста і торгівля на Гуцульщині. Початок трудової еміграції</p>	<p>оцінює діяльність народних майстрів і майстринь, зокрема родин різьбярів Шкрібляків, Корпанюків, Мегединюків;</p> <p><i>порівнює</i> значення опришківського та селянського рухів у ХІХ столітті: причини, хід, наслідки</p>
5	7	<p>Тема 4. Участь гуцулів у національно-визвольних змаганнях ХХ століття. Події ХХІ ст. на Гуцульщині</p> <p>Участь гуцулів у Першій світовій війні (1914–1918 роках). Гуцульський курінь Гриця Голинського. Спогади сучасників подій Петра Шекерика-Доникова, Михайла Горбового...</p> <p>Події 1918–1919 років на Гуцульщині. Гуцульщина у складі ЗУНР. Буковинське віче у Чернівцях. Гуцульська республіка у с. Ясіня. Степан Клочурак.</p> <p>Події 1920–1930 років. Гуцульське повстання 1920 року у с. Голови. Участь гуцулів у бойкотуванні виборів до сейму 1921 р.</p> <p>Поширення комуністичних ідей. Карпатська Україна 1939 року і Закарпатська Гуцульщина. Гуцульщина під тоталітарними режимами (1939–1945). Збройний опір УПА. Космач – столиця УПА. Бої УПА з військами НКВС в 1944–1945 роках в селах Березів, Русір, Космач, Голови, Зелене... Місця захоронення жертв тоталітарних режимів (м. Косів, смт. Кути,</p>	<p>Учень:</p> <p><i>показує на карті</i> місця перебування на Гуцульщині усусів (Ясеня, Голови, Космач, Кути, Яблунів, Косів), місця найвизначніших подій початку ХХ століття;</p> <p><i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни: “Перша світова війна”, “Друга світова війна”, “УСС”, “віче”, “Карпатська Україна”, “сейм”, “УПА-Народна самооборона”, “НКВС”, “голокост”, “колективізація”, “колгосп”, “депортація”;</p> <p><i>використовує</i> дані джерел про становище Гуцульщини під час Першої та Другої світових воєн, у 1920–1930-х рр.;</p> <p><i>порівнює</i> особливості розвитку краю в роки панування радянської</p>

		<p>Яблунів...). Голокост. Яворівський фотоархів УПА. Карпатський рейд Сидора Ковпака.</p> <p>Гуцульщина у складі УРСР та СРСР (1945–1991 рр.). Колективізація і примусове виселення у Сибір заможних газдів. Нищення традиційного укладу життя гуцулів. Депортації місцевого населення. Розбудова закладів освіти, культури, народного господарства в радянські часи.</p> <p>Релігійне, культурне відродження Гуцульщини у 1990-х рр.</p> <p>Повернення до культурної самобутності гуцулів. Відродження храмів. Перепоховання останків жертв комуністичного режиму-учасників УПА-Народної Самооборони та їхніх родин в смт. Яблунів, Кути, м. Косів. Участь гуцулів у виборах Президента України, парламентських виборах у роки незалежності України.</p> <p>Діяльність Товариства “Гуцульщина” у Верховині (Д. Ватаманюк, альманах “Виноградна лоза”). Гуцульські фестивалі: Міжнародний Гуцульський фестиваль, “Полонинське літо”, “Гуцульська бринза”, “Захарецький гарчик”.</p> <p>Філія Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, науково-дослідницька лабораторія “Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство”, Гуцульська освітянська рада. Зліт обдарованої учнівської молоді Гуцульщини</p>	<p>влади та в роки незалежності;</p> <p><i>характеризує</i> релігійне та культурне життя гуцулів в умовах незалежної України;</p> <p><i>розповідає</i> про полонинське господарство, заготівлю, сплавляння і переробку лісу, сільське господарство, бондарство, столярство, кушнірство, ткацтво, ліжникарство, вишивку, різьбярство; виникнення міст, розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі, значення наявності соляних джерел в селах Пістинь, Стопчатів, Уторопи, Текуча, Делятин, Кути та ін. для розвитку торгівлі;</p> <p><i>порівнює</i> спосіб життя гуцулів низинних і гірських сіл в різні історичні часи;</p> <p><i>оцінює</i> значення мистецької спадщини родин Шкрібляків, Корпанюків, Мегединюків для розвитку гуцульської різьби по дереву</p>
6	9	<p>Тема 5. Культурне і громадське життя на Гуцульщині</p> <p>Гуцульщина в житті і творчості</p>	<p>Учень:</p> <p><i>показує на карті</i> населені пункти, в яких були</p>

	<p>українських культурних, державних діячів кінця ХІХ–ХХ століть: Лесі Українки, І. Франка, М. Павлика, Т. Окуневського, М. Грушевського, Г. Хоткевича (Гуцульський театр у Красноїллі), В. Гнатюка, В. Шухевича, М. Коцюбинського та ін.</p> <p>Освіта і громадське життя на Гуцульщині. Перші школи на Гуцульщині (ХVІІІ ст.).</p> <p>Розвиток освіти за часів Австро-Угорщини та Польщі. Відкриття державних шкіл. Діяльність педагогів М. Колцуняка, Л. Гарматія, М. Ломацького та ін.</p> <p>Вижницька гімназія – перша українська середня школа на Гуцульщині (1908 р.).</p> <p>Освітні процеси і шкільництво в другій половині ХХ століття.</p> <p>Школа – ідеологічний інструмент у часи тоталітаризму. Перехід до обов’язкової середньої освіти.</p> <p>Мистецькі навчальні заклади в Косові і Вижниці.</p> <p>“Гуцульська школа”: сьогодні і завтра. Освітні реформи.</p> <p>Релігійне життя на Гуцульщині в ХІХ–ХХ століттях. Роль церкви у розвитку краю (діяльність парохів О. Волянського, Т. Окуневського).</p> <p>Переслідування релігії і церкви у ХХ столітті. Патріарх Володимир (Василь Романюк). УГКЦ у підпіллі в 1950–1980-х роках. Відродження УГКЦ у 1990–х роках, відновлення церков, каплиць.</p> <p>Гуцульщина в літературі і мистецтві. Українські дослідники Гуцульщини ХІХ–ХХ ст.) – І. Вагилевич, Я. Головацький, В. Гнатюк, В. Шухевич, Ф. Вовк, В. Кубійович, М. Ломацький,</p>	<p>відкриті перші державні школи (Яворів, Річка та інші);</p> <p><i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни: “парафіяльна школа”, “державна школа”, “культура”, “матеріальна культура”, “духовна культура”, діаспора;</p> <p><i>розповідає</i> про політику австрійського та польського урядів щодо освіти і шкільництва, про перші школи на Гуцульщині, зокрема в Яворові;</p> <p><i>порівнює</i> стан освіти і шкільництва на Гуцульщині;</p> <p><i>характеризує</i> особливості релігійного і церковного життя гуцулів у ХІХ – на початку ХХІ століть;</p> <p><i>висловлює</i> власні судження з приводу збереження гуцулами родинних, релігійних звичаїв, обрядів, кулінарських традицій;</p> <p><i>визначає</i> місце Гуцульщини в житті і творчості українських та іноземних культурних, державних діячів кінця ХІХ – ХХ століть;</p> <p><i>розповідає</i> про причини трудової еміграції гуцулів, оцінює діяльність товариств гуцулів за кордоном</p>
--	---	---

	<p>І. Сеньків, В. Грабовецький, П. Арсенич, П. Сіреджук, І. Пелипейко та ін.</p> <p>Українські письменники про Гуцульщину – І. Франко, Г. Хоткевич, М. Коцюбинський, В. Стефаник, О. Кобилянська, С. Пушик, Д. Павличко, Т. Мельничук, Б. Радиш, Р.Іванчук, В.Гарасим'юк, та ін.</p> <p>Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, кіно:</p> <p>М. Устиянович, І. Труш, І. Деркач, О. Новаківський, О. Кульчицька, П. Плитка–Горицвіт, В. Івасюк, М. Гринишин, О. Білаш, О. Гавриш, А. Гнатишак; фільми “Тіні забутих предків”, “Камінна душа”, “Довбуш”, “Гори димлять”, “Білий птах з чорною ознакою”, “Час збирати каміння”, “Один у полі воїн”.</p> <p>Гуцульська діаспора. Причини еміграції гуцулів у ХІХ ст. Східна і Західна діаспори. Гуцульські товариства за кордоном (“Гуцульщина”, “Чорногора”, “Прут”, “Черемош”, імені Олекси Довбуша, імені Марка Черемшини</p> <p>Періодичні видання “Гуцулія”, “Гуцульщина”.</p> <p>Гуцульський дослідний інститут у Чикаго (М. Домашевський, “Історія Гуцульщини”). Письменники і дослідники: Віра Вовк, М. Ломацький, І. Сеньків, І. Боднарук, І. Чмола, Р. Яримович, І. Кузич-Березовський та ін.</p>	
7	Підсумковий урок	

Література

1. Антонович С., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво / С. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. – Львів: Світ, 1999.– 272с.
2. Арсенич П. Етнографічна діяльність на Гуцульщині народних учителів /

- П. Арсенич // Гуцульська школа. – 1995. – № 2. – С. 13–15.
3. *Витвицький С.* Історичний нарис про гуцулів / С. Витвицький. – Коломия, 1993. – 94с.
4. *Грабовецький В.* Гуцульщина XIII–XIX століть: Історичний нарис / В. Грабовецький. – Львів, 1982.–160с.
5. *Грабовецький В.* Ілюстрована історія Прикарпаття. Видання друге, доповнене. – Т. III / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 464 с.
6. *Грабовецький В.* Карпатське опришківство до початку XVIII століття // Гуцульська школа / В. Грабовецький. – 1994. – № 2. – С. 31–35.
7. *Грабовецький В.* Народний герой Гуцульщини Олекса Довбуш і його наступники / В. Грабовецький // Гуцульська школа. – 1995. – № 1.– С. 26–31.
8. *Грабовецький В.* Олекса Довбуш / В. Грабовецький. – Львів, 1994.–272с.
9. Гуцули Буковинського краю. – Вижниця, 1994.–117с.
10. Гуцули у Визвольній боротьбі: Спогади січового стрільця Михайла Горбового / Упор., вступ. слово, примітки, додатки, біограф. дов. Р.Ковалю, Ю.Юзича, П.Арсенича. Серія “Українська воєнна мемуаристика”. Т.4. – Вінниця: ДП “Державна картонна фабрика”; Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”, 2009. – 472 с.: іл.
11. Гуцульщина. Короткий довідник / За редакцією П. Лосюка. – Снятин: Прут-Принт, 2001.–125с.
12. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – С. 27–30, 319–360.
13. Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 3–6.
14. *Домашевський Микола.* Історія Гуцульщини. У 3-х томах / Микола Домашевський. – Чикаго-Львів, 1985–1995.–500с.
15. *Захарчук-Чугай Р.* Родина Шкрібляків: Альбом / Р. Захарчук-Чугай. – К., 1979. – 99 с.
16. *Качкан В.* Ганна Василяшук / В. Качкан. – К., 1985.–111с.
17. *Качкан В.* Михайло Ломацький – учитель і дослідник Гуцульщини / В. Качкан // Гуцульська школа. – 1995. – № 1.– С. 64–66.
18. *Крет Н.* Гуцульщина літературна / Н. Крет. – Косів: Писаний Камінь, 2002.–412с.
19. *Крип'якевич І.* З історії Гуцульщини / І. Крип'якевич. – Львів, 1929; Верховина, 1991.
20. *Лаврук М.* Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження) / М. Лаврук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005.–288с.
21. *Лащук Ю.* Косівська кераміка / Ю. Лащук. – К., 1966.– 98с.
22. *Ломацький М.* Українське вчительство на Гуцульщині / М. Ломацький. – Торонто-Онтаріо, 1958.–71с.
23. *Лосюк П.* Гуцульська школа / П. Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 1997.–151с.
24. *Лосюк П.* Гуцульщинознавство в українській національній школі / П. Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 2001.–166с.

25. *Никифоряк Д.* Освіта Вишниччини: історія і сучасні проблеми / Д. Никифоряк // Гуцульська школа. – 1997. – № 1. – С. 7–9.
26. *Омелян Німець.* Кути над Черемошем. Сторінки з історії містечка / Омелян Німець. – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 380 с.
27. *Пелипейко І.* Гуцульщина в літературі: Довідник / І. Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1997.–105с.
28. *Пелипейко І.* Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини / І. Пелипейко.. – Косів, 1992.–112с.
29. *Пелипейко І.* Фляра. Хрестоматія з гуцульського фольклору / І. Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1999.–224с.
30. *Плай:* Книга для читання про Гуцульщину / Упоряд., авт. прим., довідок і словн. І. А. Пелипейко. – Яворів: Редакція журналу “Гуцульська школа”, 1996.– 416с.
31. *Пожджук Д.* Космач – Келія сонця / Д. Пожджук. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 78 с.
32. *Пожджук Д.* Українська ввічливість: фольклор гуцульського етноетикету в загально-національному контексті / Д. Пожджук. – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 270 с.
33. *Сеньків І.* Гуцульська спадщина / І. Сеньків. – К., 1995.–250с.
34. *Сіреджук П.* З історії заселення Гуцульщини / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1994. – № 2. – С. 35–38.
35. *Сіреджук П.* Освіта Галицької Гуцульщини у XVIII–XIX ст. / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1996. – № 1. – С. 61–63.
36. *Сіреджук П.* Торгівля на галицькій Гуцульщині / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1996. – № 1. – С. 21–23.
37. *Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів // Укладач Д.П. Савчук. Передмова М. Павлюка // – Київ-Косів: Писаний Камінь, 2012. – 154 с.*
38. *Українська минувшина. Ілюстративний етнографічний довідник. - Київ.: Либідь, 1993.– 310с.*
39. *Хрестоматія з гуцульщинознавства/ Упоряд., авт. передм. П. Лосюк. – Снятин: Прут Принт, 2001.– 656с.*
40. *Шухевич Р.* Гуцульщина / Р. Шухевич. – Верховина, 1997. – С. 212–267.

10–11 класи

(35 год. у кожному класі)

№ з/п	Тема	Кількість годин
	Вступ	1
I	Тема 1. Фізико-географічна характеристика Гуцульщини	2
II	Тема 2. Гуцульщина у давні та середньовічні часи (до XVII століття)	4

III	Тема 3. Гуцульщина в період Нового часу		7
IV	Тема 4. Гуцульщина в Новітньому часі. Участь гуцулів у національно-визвольних змаганнях ХХ століття. Події ХХІ ст. на Гуцульщині		5
V	Тема 5. Господарське життя і матеріальна культура гуцулів. Культурне і громадське життя на Гуцульщині		11
	Узагальнення		4
	Підсумковий урок		1
Всього годин			35
№ з/п	К-сть год.	Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня знань, умінь, навичок учнів
1	1	Вступ. Завдання і структура курсу. Що і як вивчає “Історія Гуцульщини”. Література та Інтернет-ресурси. Форми і методи організації навчальної діяльності на заняттях курсу. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів	Учень: <i>називає</i> завдання й описує структуру курсу; <i>називає</i> перелік літератури та Інтернет-ресурсів, що допомагатимуть в опануванні курсу
2	2	Тема 1. Фізико-географічна характеристика Гуцульщини Історико-етнографічні землі Гуцульщини. Географічні та природні умови Гуцульщини. Походження назв “гуцул”, “Гуцульщина”. Національний склад населення краю в минулому і тепер	Учень: <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “Гуцульщина”, “гуцули”; <i>пояснює</i> походження назви “гуцул”, “Гуцульщина”; <i>показує</i> на карті межі Гуцульщини (Галицької, Буковинської, Закарпатської), головні гірські вершини і хребти; <i>використовує</i> дані джерел про географічні та природні умови регіону, особливості низинних та гірських частин Гуцульщини; <i>розповідає</i> про

			національний склад населення краю в минулому і тепер
3	4	<p>Тема 2. Гуцульщина у давні та середньовічні часи (до XVII століття) Гуцульщина у давні часи. Включення території Гуцульщини (білі хорвати) до складу Київської Русі Володимиром Великим та Ярославом Мудрим. Гуцульщина за часів Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Буковинська, Галицька та Закарпатська Гуцульщина під іноземним пануванням (XIV – поч. XVI ст.). Турецько-татарські набіги на гуцульські села. Легенди про походження назв географічних об'єктів (озеро Лебедин, озеро Марічейка, села Татарів, Стопчатів, урочище Чорний Потік с. Тюдів...) Соціально-економічні відносини в містах і селах Гуцульщини. Антикріпосницький опір селян-гуцулів. Виникнення та розвиток опришківського руху</p>	<p>Учень: <i>показує</i> на карті межі Гуцульщини (Галицької, Буковинської, Закарпатської), головні гірські вершини і хребти; <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “білі хорвати”, “Київська Русь”, “Галицько-Волинська держава”, “антикріпосницький опір”, “опришок”; <i>пояснює</i> походження назви “опришок”; <i>використовує</i> дані джерел про перебування Гуцульщини у складі Київської Русі, Галицько-Волинської держави, сусідніх держав у XIV – поч. XVI ст.; <i>розповідає</i> про становище Гуцульщини під владою Польщі, Угорщини, Молдавського князівства; спустошливі набіги турків і татар на гуцульські села; <i>використовує</i> дані джерел про турецько-татарські набіги на гуцульські села, виникнення та розвиток опришківського руху</p>
4	1	Узагальнення	
5	7	<p>Тема 3. Гуцульщина в період Нового часу Гуцульщина в першій половині XVI –</p>	<p>Учень: <i>показує на карті</i> гуцульські села і міста, що</p>

		<p>першій половині XVIII ст. Феодальна верхівка. Категорії селян та їх економічне і правове становище. Міста. Солеварна промисловість. Торгівля сіллю.</p> <p>Розвиток антифеодальної боротьби. Діяльність загонів О. Довбуша. Піднесення опришківського руху. Діяльність загонів Василя Баюрака, Івана Бойчука.</p> <p>Гуцульщина в період Хмельниччини 1648–1655 рр. Семен Височан. Політичні та економічні зв'язки Гуцульщини з Наддніпрянською Україною.</p> <p>Гуцульщина в кінці XVIII – першій половині XIX століть. Соціально-економічні умови. Антикріпосницька боротьба. Селянські заворушення на Галицькій Гуцульщині. Рух опришків в кінці XVIII – першій половині XIX століть. Діяльність загонів Мирона Штолюка, Антося Ревізорчука.</p> <p>Гуцульщина в другій половині XIX – на початку XX століть. Адміністративний поділ Гуцульщини. Гуцульське населення. Трудова еміграція. “Просвіта”, “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” в гуцульських селах. Кирило Трильовський. Юрій Соломійчук</p>	<p>виникли у XVII – XIX ст.; <i>пояснює</i> причини та особливості заселення гірської частини Гуцульщини; причини виникнення та значення опришківського руху; <i>називає</i> категорії селян; місця перебування опришків, імена ватажків опришківського руху О. Довбуша, В. Баюрака, інших; літературні пам'ятки про опришківський рух; міста на Гуцульщині; <i>розповідає</i> про особливості соціально-економічного розвитку Гуцульщини; адміністративний поділ Гуцульщини; події на Гуцульщині в період Хмельниччини 1648–1655 років; початок трудової еміграції; діяльність організацій “Просвіта”, “Сокіл”, “Січ”, “Пласт” в гуцульських селах, К. Трильовського, Ю. Соломійчука; <i>оцінює</i> діяльність народних месників – опришків та їхніх ватажків; <i>порівнює</i> значення опришківського, селянського рухів, “холерних бунтів у XIX столітті: причини, хід, наслідки</p>
6	1	Узагальнення	

7	5	<p>Тема 4. Гуцульщина в Новітньому часі. Участь гуцулів у національно-визвольних змаганнях ХХ століття. Події ХХІ ст. на Гуцульщині</p> <p>Участь гуцулів у Першій світовій війні (1914–1918 рр.). Січовий рух на Гуцульщині. Гуцули в лавах Українських січових стрільців. Гуцульський курінь. Гриць Голинський. Спогади сучасників подій Петра Шекерика-Доникова, Михайла Горбового.</p> <p>Події 1918–1919 років на Гуцульщині. Гуцульщина у складі ЗУНР. Буковинське віче у Чернівцях. Гуцульська республіка 1918–1919 рр. у с. Ясіня. Степан Клочурак.</p> <p>Події 1920–1930 років. Гуцульське повстання 1920 р. у с. Голови. Участь гуцулів у бойкотуванні виборів до сейму 1921 р. Поширення комуністичних ідей, створення осередків КПЗУ.</p> <p>Карпатська Україна 1939 р. і Закарпатська Гуцульщина.</p> <p>Гуцульщина під тоталітарними режимами (1939–1945 рр.). Голокост. Збройний опір УПА. Космач – столиця УПА. Бої УПА з військами НКВС в 1944-1945 роках в селах Березів, Рушір, Космач, Голови, Зелене. . . . Місця захоронення жертв тоталітарних режимів (сmt. Яблунів, Кути, м. Косів). Яворівський фотоархів УПА.</p> <p>Карпатський рейд Сидора Ковпака.</p> <p>Гуцульщина у складі УРСР та СРСР (1945–1991 рр.). Колективізація і примусове виселення у Сибір заможних газдів. Нищення традиційного укладу життя гуцулів. Створення колгоспної системи. Розбудова закладів освіти, культури,</p>	<p>Учень:</p> <p><i>показує</i> на карті місця перебування на Гуцульщині усусів; місця найвизначніших подій початку ХХ століття; <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “Перша світова війна”, “Друга світова війна”, “УСС”, “віче”, “Карпатська Україна”, “сейм”, “УПА-Народна самооборона”, “НКВС”, “голокост”, “депортація”, “колективізація”, “колгосп”;</p> <p><i>використовує</i> дані джерел про становище Гуцульщини під час Першої та Другої світових воєн, у 1920–1930-х рр.; <i>розповідає</i> про видавничу діяльність гуцульських товариств в Україні; <i>порівнює</i> особливості розвитку краю в роки панування радянської влади та в роки незалежності; <i>характеризує</i> релігійне та культурне життя гуцулів в умовах незалежної України; <i>оцінює</i> значення діяльності патріарха Володимира (В. Романюка) в релігійному житті краю</p>
---	---	---	---

		<p>народного господарства в радянські часи. Заідеологізованість галузей освіти, культури. Гуцульщина і дисидентство. В.Романюк, В.Чорновіл, О.Заливаха.</p> <p>Релігійне, культурне відродження Гуцульщини у 1990-х рр. Патріарх Володимир Романюк. Повернення до культурної самобутності гуцулів.</p> <p>Участь гуцулів у виборах Президента України, парламентських виборах у роки незалежності України.</p> <p>Діяльність Всеукраїнського товариства “Гуцульщини. Гуцульські фестивалі: Міжнародний Гуцульський фестиваль “Полонинське літо”, “Гуцульська бринза”, “Захарецький гарчик”. Філія Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Науково-дослідницька лабораторія “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство”. Ігор Пелипейко, Василь Курищук, Петро Лосюк. Гуцульська освітянська рада. Зліт обдарованої учнівської молоді Гуцульщини</p>	
8	1	Узагальнення	
9	11	<p>Тема 5. Господарське життя і матеріальна культура гуцулів. Культурне і громадське життя на Гуцульщині</p> <p>Господарське життя гуцулів. Найдавніші заняття гуцулів: збиральництво, риболовля, полювання. Сільське господарство на Гуцульщині. Землеробство. Скотарство. Вівчарство. Полонинське господарство. Сплави на Гуцульщині і переробка лісу. Домашні промисли гуцулів: бондарство, столярство,</p>	<p>Учень: застосовує та пояснює на прикладах поняття і терміни “культура”, “матеріальна культура”, “духовна культура”, “домашній промисел”, “ремесло”; розповідає про полонинське господарство, заготівлю, сплавляння і переробку лісу, сільське</p>

	<p>ткацтво, ліжникарство, вишивка, гончарство, писанкарство. Торгівля. Міста. Транспорт. Обробка мінеральної сировини. Харчова, хімічна, нафтодобувна промисловість. Текстильне, шкіряне, металообробне виробництво. Гуцульське село. Особливості гуцульських сіл, зумовлені гірською місцевістю. Оседок. Гражда. Гуцульська хата, інтер'єр. Господарські будівлі. Церковна архітектура. Народне мистецтво. Фольклор. Гуцульський говір. Одяг гуцулів. Родинні та храмові свята: Різдво, Водохрестя, Великдень, Юрія, Івана, Петра і Павла, Миколая. Гуцульські страви. Космологія та демонологія гуцулів. Народна магія і медицина. Освіта і шкільництво, мистецтво і культура. Освіта і шкільництво на Гуцульщині. Парафіяльні (дяківські) школи. Перші державні школи. Відомі вчителі Гуцульщини М.Колцуняк, Л.Гарматій... Школа – ідеологічний інструмент у часи тоталітаризму. Перехід до обов'язкової середньої освіти. Мистецькі навчальні заклади в Косові і Вижниці. Гуцульська школа: сьогодні і завтра. Освітні реформи. Церковні книги – стародруки. Художня література. Гуцульський театр. Музика. Архітектура. Образотворче мистецтво. Прикладне і декоративне мистецтво.</p>	<p>господарство, бондарство, столярство, ткацтво, ліжникарство, вишивку, гончарство, писанкарство; виникнення міст, розвиток внутрішньої і зовнішньої торгівлі, транспорту, значення соляних джерел для розвитку торгівлі; обробку мінеральної сировини, харчову, хімічну, нафтодобувну промисловість, текстильне, шкіряне, металообробне виробництво; <i>порівнює</i> спосіб життя гуцулів низинних і гірських сіл в різні історичні часи; <i>оцінює</i> значення мистецької спадщини народних майстрів для розвитку культури гуцулів; <i>застосовує та пояснює</i> на прикладах поняття і терміни “парафіяльна школа”, “державна школа”; <i>показує</i> на карті населені пункти, в яких були відкриті перші державні школи, місця перебування культурно-громадських діячів, центри мистецького життя Гуцульщини тощо; <i>розповідає</i> про політику австрійського та польського урядів щодо освіти і шкільництва, про перші школи на</p>
--	---	--

	<p>Місця оздоровлення на Гуцульщині. Буркутський курорт. Вшанування Тараса Шевченка на Гуцульщині. Гуцульщина в житті і творчості видатних культурно-громадських діячів кінця ХІХ–ХХ століть: Лесі Українки, І. Франка, М. Павлика, Т. Окуневського, М. Грушевського, Г. Хоткевича, В. Гнатюка, В. Шухевича, М. Коцюбинського та ін.</p> <p>Релігійне життя на Гуцульщині в ХІХ–ХХ століттях. Роль церкви у розвитку краю (діяльність парохів О. Волянського, Т. Окуневського). Переслідування релігії і церкви у ХХ столітті. Патріарх Володимир (Василь Романюк). УГКЦ у підпіллі в 1950–1980-х рр. Відродження УГКЦ у 1990-х рр., відновлення церков, каплиць. Гуцульщина в літературі і мистецтві.</p> <p>Українські дослідники Гуцульщини (ХІХ–ХХ ст.) – І. Вагилевич, Я. Головацький, В. Гнатюк, В. Шухевич, Ф. Вовк, В. Кубійович, М. Ломацький, І. Сеньків, В. Грабовецький, П. Арсенич, П. Сіреджук, І. Пелипейко та ін.</p> <p>Українські письменники про Гуцульщину – І. Франко, Г. Хоткевич, М. Коцюбинський, В. Стефаник, О. Кобилянська, С. Пушик, Д. Павличко, Т. Мельничук, Б. Радиш та ін.</p> <p>Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, кіно: М. Устиянович, І. Труш, І. Деркач, О. Новаківський, О. Кульчицька, П. Плитка-Горицвіт, В. Івасюк, М. Гринишин, О. Білаш, О. Гавриш, А. Гнатишак. Фільми про Гуцульщину: “Тіні забутих предків”,</p>	<p>Гуцульщині; <i>порівнює</i> стан освіти і шкільництва на Гуцульщині, зокрема в своєму селі в період радянської влади; <i>характеризує</i> особливості релігійного і церковного життя гуцулів у ХІХ – на початку ХХІ століть; <i>висловлює</i> власні судження з приводу збереження гуцулами родинних, релігійних звичаїв, обрядів, кулінарських традицій; <i>визначає</i> роль Гуцульщини в житті і творчості українських та іноземних культурних, державних діячів кінця ХІХ–ХХ століть; <i>розповідає</i> про причини трудової еміграції гуцулів; <i>оцінює</i> діяльність товариств гуцулів за кордоном</p>
--	---	---

		<p>“Камінна душа”, “Довбуш”, “Гори димлять”, “Білий птах з чорною ознакою”, “Час збирати каміння”, “Один у полі воїн”, “Атентат”, “Нескорений”.</p> <p>Гуцульська діаспора. Причини еміграції гуцулів у ХХ ст. Східна і Західна діаспора. Гуцульські Товариства за кордоном (“Гуцульщина”, “Чорногора”, “Прут”, “Черемош”, імені Олекси Довбуша, імені Марка Черемшини). Періодичні видання «Гуцулія», “Гуцульщина”. Гуцульський дослідний інститут у Чикаго.</p> <p>Письменники і дослідники Гуцульщини: Віра Вовк, М. Ломацький, І. Сеньків, І. Боднарук, І. Чмола, Р. Яримович, І. Кузич-Березовський та ін.</p>	
10	1	Узагальнення	
11	1	Підсумковий урок	

Література

1. Антонович С., Захарчук-Чугай Р., Станкевич М. Декоративно-прикладне мистецтво / С. Антонович, Р. Захарчук-Чугай, М. Станкевич. – Львів: Світ, 1999.– 272с.
2. Арсенич П. Етнографічна діяльність на Гуцульщині народних учителів / П. Арсенич // Гуцульська школа. – 1995. – № 2. – С. 13–15.
3. Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів / С. Витвицький. – Коломия, 1993. – 94с.
4. Грабовецький В. Гуцульщина XIII–XIX століть: Історичний нарис / В. Грабовецький. – Львів, 1982.–160с.
5. Грабовецький В. Ілюстрована історія Прикарпаття. Видання друге, доповнене. – Т. III / В. Грабовецький. – Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2004. – 464 с.
6. Грабовецький В. Карпатське опришківство до початку XVIII століття // Гуцульська школа / В. Грабовецький. – 1994. – № 2. – С. 31–35.
7. Грабовецький В. Народний герой Гуцульщини Олекса Довбуш і його наступники / В. Грабовецький // Гуцульська школа. – 1995. – № 1.– С. 26–31.
8. Грабовецький В. Олекса Довбуш / В. Грабовецький. – Львів, 1994.–272с.
9. Гуцули Буковинського краю. – Вижниця, 1994.–117с.
10. Гуцули у Визвольній боротьбі: Спогади січового стрільця Михайла Горбового / Упор., вступ. слово, примітки, додатки, біограф. дов. Р.Ковалю,

Ю.Юзича, П.Арсенича. Серія “Українська воєнна мемуаристика”. Т.4. – Вінниця: ДП “Державна картонна фабрика”; Київ: Історичний клуб “Холодний Яр”, 2009. – 472 с.: іл.

11. Гуцульщина. Короткий довідник / За редакцією П. Лосюка. – Снятин: Прут-Принт, 2001. – 125с.

12. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. – К., 1987. – С. 27–30, 319–360.

13. Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. – Івано-Франківськ, 1994. – С. 3–6.

14. Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. У 3-х томах / Микола Домашевський. – Чикаго-Львів, 1985–1995. – 500с.

15. Захарчук-Чугай Р. Родина Шкрібляків: Альбом / Р. Захарчук-Чугай. – К., 1979. – 99 с.

16. Качкан В. Ганна Василяшук / В. Качкан. – К., 1985. – 111с.

17. Качкан В. Михайло Ломацький – учитель і дослідник Гуцульщини / В. Качкан // Гуцульська школа. – 1995. – № 1. – С. 64–66.

18. Крет Н. Гуцульщина літературна / Н. Крет. – Косів: Писаний Камінь, 2002. – 412с.

19. Крип'якевич І. З історії Гуцульщини / І. Крип'якевич. – Львів, 1929; Верховина, 1991.

20. Лаврук М. Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження) / М. Лаврук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 288с.

21. Лащук Ю. Косівська кераміка / Ю. Лащук. – К., 1966. – 98с.

22. Ломацький М. Українське вчительство на Гуцульщині / М. Ломацький. – Торонто-Онтаріо, 1958. – 71с.

23. Лосюк П. Гуцульська школа / П. Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 1997. – 151с.

24. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі / П. Лосюк. – Косів: Писаний Камінь, 2001. – 166с.

25. Никифоряк Д. Освіта Вижниччини: історія і сучасні проблеми / Д. Никифоряк // Гуцульська школа. – 1997. – № 1. – С. 7–9.

26. Омелян Німець. Кути над Черемошем. Сторінки з історії містечка / Омелян Німець. – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 380 с.

27. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі: Довідник / І. Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1997. – 105с.

28. Пелипейко І. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини / І. Пелипейко. – Косів, 1992. – 112с.

29. Пелипейко І. Фляра. Хрестоматія з гуцульського фольклору / І. Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1999. – 224с.

30. Плай: Книга для читання про Гуцульщину / Упоряд., авт. прим., довідок і словн. І. А. Пелипейко. – Яворів: Редакція журналу “Гуцульська школа”, 1996. – 416с.

31. Пожоджук Д. Космач – Келія сонця / Пожоджук. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 78 с.

32. *Пожджук Д.* Українська ввічливість: фольклор гуцульського етноетикету в загально-національному контексті / Д. Пожджук. – Косів: Писаний Камінь, 2011. – 270 с.
33. *Сеньків І.* Гуцульська спадщина / І. Сеньків. – К., 1995. – 250 с.
34. *Сіреджук П.* З історії заселення Гуцульщини / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1994. – № 2. – С. 35–38.
35. *Сіреджук П.* Освіта Галицької Гуцульщини у XVIII–XIX ст. / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1996. – № 1. – С. 61–63.
36. *Сіреджук П.* Торгівля на галицькій Гуцульщині / П. Сіреджук // Гуцульська школа. – 1996. – № 1. – С. 21–23.
37. Словник українських говірок Карпатського регіону: пояснення та походження слів // Укладач Д.П. Савчук. Передмова М. Павлюка // – Київ-Косів: Писаний Камінь, 2012. – 154 с.
38. Українська минувшина. Ілюстративний етнографічний довідник. - Київ.: Либідь, 1993. – 310 с.
39. Хрестоматія з гуцульщинознавства / Упоряд., авт. передм. П. Лосюк. – Снятин: Прут Принт, 2001. – 656 с.
40. *Шухевич Р.* Гуцульщина / Р. Шухевич. – Верховина, 1997. – С. 212–267.

Програма літературного гуртка загальноосвітніх навчальних закладів

Ткачук О.М.

Україна, м. Косів, методичний кабінет відділу освіти Косівської РДА

Передмова

Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI століття) передбачає розвиток позашкільної освіти шляхом розгортання широкої мережі гуртків, клубів за інтересами, творчих об’єднань. Важливе місце у формуванні творчої особистості школярів посідає їх заняття в літературних гуртках чи студіях. У процесі активного пізнання літературного краєзнавства, витоків національної культури, знання норм літературної мови і її образності у юних літгуртківців виховуються морально-етичні почуття.

Зміст запропонованого до вивчення літературного матеріалу з гуцульщинознавства спроектовано на очікувані результати навчання, пошуково-творчої діяльності, що передбачають формування нового покоління молоді, яке буде здатним робити особистісний, духовно-світоглядний вибір, матиме необхідні знання, навички і компетентності для повноцінного утвердження себе в глобалізаційному світі, буде здатним до вивчення літературного краєзнавства впродовж усього життя.

У програмі наскрізно втілено ключові компетентності, що сприятимуть розвитку особистості та її повноцінній самореалізації в сучасному житті.

До програми ввійшли розділи, спрямовані на глибше ознайомлення учнів зі світом народної фантазії і мудрості, з літературою рідного краю,

ритмомелодикою, системою віршування, що необхідно для формування у школярів творчих здібностей. При складанні програми враховано вимоги до обсягу знань дітей з теорії літератури.

Програма є орієнтовною. Керівник гуртка може змінювати або доповнювати її відповідно до конкретних умов роботи. Крім вивчення профільних тем, планується практична і культурно-масова робота.

Адресується керівникам літературних гуртків, секцій, клубів, дитячих творчих об'єднань.

Програма та рекомендації – орієнтир для професійного аналізу й самоаналізу, формування творчого підходу до системного, науково-методичного забезпечення позаурочного та позашкільного педагогічного процесу.

Пояснювальна записка

Літературі, як універсальному виду мистецтва, що має виняткові можливості для формування творчої особистості, належить особливе місце в системі освіти. Саме література та мистецтво володіти словом визначальним чином впливає на формування світогляду, характеру шкільної молоді, її національної самосвідомості, сприяє моральному становленню особистості, її естетичному розвитку, виробляє навички самостійного мислення.

Відповідно до Державного стандарту, зміст програми літературного гуртка з гуцульщинознавства спрямований на розвиток інтересу до художньої літератури, до читання загалом, розкриття за допомогою літератури рідного краю загальнолюдських цінностей, формування гуманістичного світогляду особистості, розширення її культурно-пізнавальних інтересів, виховання поваги до звичаїв, традицій українського народу, толерантного ставлення до культури інших народів

Актуальність

Пропонований варіант програми дозволяє узагальнити набутий досвід роботи з літературного краєзнавства на Косівщині з урахуванням вимог Державної національної програми “Освіта” (Україна ХХІ століття), нових Державних стандартів (освітня галузь “Мови і літератури”), відповідної регіональної програми “Діти Прикарпаття” та “Обдаровані діти”.

Новизна програми зумовлена кількома факторами:

по-перше, підготовлена з урахуванням вимог Концепції мовно-літературної освіти та Державного стандарту, тобто за науково-теоретичним і методичним рівнем може розглядатися як оригінальна;

по-друге, програма має комплексний характер, тобто охоплює літературно-краєзнавчі та етнологічні складові напрями.

Програма дає можливість кожному керівнику реалізувати свій творчий потенціал. Нарешті, програма може стати базовою для підготовки аналогічних програм в усіх регіонах області.

Варто наголосити, що у програмі оптимально поєднано регіональну (краєзнавчу) та національну літературу. Такий підхід відповідає сучасним

тенденціям у розвитку змісту мовно-літературної освіти. Отже, по суті йдеться про розширення інтегрованого курсу мови і літератури як складової національно-патріотичного виховання учнівської молоді.

Мета і завдання літературного гуртка з гуцульщинознавства

Літературна освіта є важливим чинником створення оптимальних передумов розвитку всебічно освіченої особистості, виховання громадянина-патріота України, а її зміст базується на засадах загальнолюдських і національних цінностей, принципах гуманізму й демократії.

Основним чинником в системі освіти, у діяльності навчального закладу є концепція особистості. Тому особливу увагу слід звернути саме на творчу учнівську молодь. При цьому необхідно врахувати характер природжених обдарувань школярів, їх задатки і нахили.

Література, як ніякий інший предмет, ґрунтується на особистісному підході до вивчення матеріалу, до сприйняття конкретного художнього твору залежно від життєвого і сенсорного досвіду кожного учня, його загального та інтелектуального розвитку, читацьких інтересів і, головне, від уміння самостійно мислити, творити.

Концептуальна структура програми, її змістове наповнення передбачають утілення ключових компетентностей, **урахування** вікових особливостей учнів, психології сприйняття дитиною творів художньої літератури, **особливості** сучасного навчального процесу в середній школі, **право вибору** (для вчителя і учня), **особливості** сучасного інформаційно-комунікативного простору, національних процесів державотворення, загальносвітових процесів глобалізації тощо.

Програма передбачає таку організацію системи роботи з обдарованими учнями в літературному гуртку з гуцульщинознавства, щоб забезпечити максимально можливу варіативність змісту і форм навчально-гурткового процесу, використати всі можливості, які дає диференційоване навчання та індивідуальний підхід до учнів. Тоді кожен з них, відповідно до своїх здібностей і творчих задатків, займатиметься в гуртку за особистими уподобаннями та інтересами. Заняття саме в літературному гуртку дасть можливість кожній дитині виявити рівень обдарованості, спробувати власні творчі сили, вдосконалювати уміння образно мислити.

Кожен член літературного гуртка повинен мати можливість поглиблено вивчати принципи і методи системи віршування (римування), ознаки всіх жанрів літератури. Бо гармонійно розвинена особистість не мислиться без глибоких знань літератури, вироблених художніх смаків, належного естетичного розвитку.

Мета організації роботи літературного гуртка з гуцульщинознавства – виховання свідомого українця, що базується на історичних і культурних знаннях, традиціях, на переосмисленні сучасного досвіду на основі загальнолюдських цінностей, розвиток особистості учня, формування в нього

мовленнєвої і читацької культури, комунікативної та літературної компетентності, гуманістичного світогляду, національної свідомості, високої моралі, активної громадянської позиції, естетичних смаків і ціннісних орієнтацій.

Складові цієї мети реалізуються через конкретні завдання, які, відповідно до Державного стандарту, ґрунтуються на емоційно-ціннісній, літературознавчій, загальнокультурній, компаративній змістових лініях:

- зацікавлення учнів художнім твором як явищем мистецтва слова, специфічним “інструментом” пізнання світу і себе в ньому – прищеплення і стійкого утримання бажання читати;

- розвиток уміння сприймати літературний твір як явище мистецтва слова;

- підняття рівня загальної освіченості учнів: набуття ними базових знань з літератури рідного краю. Ознайомлення з найвизначнішими і найпоказовішими взірцями української народної творчості та художньої літератури;

- формування загальної читацької культури учнів, гуманістичного світогляду, принципів патріотизму й толерантності, стійкого інтересу до літератури рідного краю як вагомого духовного спадку народу, повноцінного оригінального мистецтва;

- розвиток і удосконалення творчих і комунікативних здібностей школярів, їх духовного світу, естетичного смаку, самостійного і критичного мислення, культури полеміки, уміння аргументовано доводити власну думку;

- виховання майбутнього читача й шанувальника української літератури і літератури рідного краю зокрема;

- утвердження загальнолюдських морально-етичних орієнтирів і цінностей;

- сприяння національному самоусвідомленню і стійкому відчуттю приналежності до культурної світової спільноти;

- вироблення вміння застосовувати на уроках літератури знання, навички у практичному житті, здобуті на заняттях літературного гуртка;

- надання учням можливості отримати додаткові знання про усну народну творчість рідного краю, історико-літературне краєзнавство, брати участь у різних конкурсах, оглядах, зльотах творчої учнівської молоді.

Завданнями програми є:

- суттєве поповнення знань членів гуртка з літературно-історичного краєзнавства, народних традицій, звичаїв;

- вироблення вміннь реалізувати власні творчі здібності в різних жанрах літератури;

- засвоєння членами гуртка основних підходів до вивчення принципів системи віршування;

- самостійне і творче застосування отриманих знань на практиці;

- прищеплення навичок змістовного дозвілля учнівської молоді.

Характеристика зв'язку програми гуртка з навчальними програмами.

Програма ґрунтується на науково-теоретичних та світоглядних засадах відповідних гуманітарних програм повної базової освіти, затверджених Міністерством освіти і науки України, нових Державних стандартів (освітня галузь “Мови і літератури”).

Водночас програма істотно розкриває і поглиблює зміст шкільних програм у таких напрямках:

- вміння учнів відрізнити суттєве від другорядного з метою розвитку (закріплення) пам'яті;

- підтримка реформування освіти та інноваційні кроки у сфері вивчення літератури, через:

- а) позакласну гурткову роботу;

- б) цілеспрямоване навчання і заняття в гуртку;

- в) можливість самооцінки власних творчих здібностей і навчальних досягнень;

- формування в учнів стійкої мотивації до вивчення української літератури, виховання почуття краси і виразності рідного слова, поваги до української мови та інших мов;

- ознайомлення учнів із мовною системою та формування на цій основі базових лексичних, граматичних, стилістичних, орфоепічних правописних умінь і навичок;

- формування комунікативної компетенції учнів, читацької та мовленнєвої культури школярів, творчих здібностей, критичного мислення, самостійного аналізу й оцінювання прочитаного і власно написаного;

- формування гуманістичного світогляду, духовного світу людини, моральних і естетичних цінностей, особистісних рис громадянина України;

- виховання шанобливого ставлення до культури та звичаїв рідного народу як засобу духовної єдності поколінь.

Значення програми для розвитку творчих здібностей особистості учня.

Програма спрямована на творчу реалізацію особистості школяра шляхом участі у певному напрямі роботи гуртка. Зокрема, гуртківець отримує можливість:

- самостійно обрати певну тему творчої наукової роботи;

- спілкуватися і працювати в гуртку під керівництвом та з допомогою членів районної спілки письменників України – АЛКОС;

- професійно самовизначитися з урахуванням перевірених на практиці результатів своєї праці у гуртку;

- отримати через гурток, як складову обласної МАН, підтримку та допомогу у здобутті вищої освіти у Прикарпатському державному університеті імені Василя Стефаника.

Тематичний план

№ з/п	Назва теми	Загальна к-сть годин	Теоретичні години	Практичні години
1.	Вступ	2	2	
2.	Світ фантазії, мудрості народної Т/л: поняття про легенду, казку, прислів'я, приказку	10	4	6
3.	Загадково прекрасна і славна давнина рідного краю Т/л: поняття про народну пісню, коломийку як її різновид; повтори (рефрен), анафора	16	6	10
4.	Становлення нової української літератури в Західній Україні	4	2	2
5.	Літературні угруповання кінця XIX – початку XX століття	2	2	
6.	Ідейно-естетичні пошуки в українській літературі другої половини XX століття (середина 50-х – 90-і роки)	6	4	2
7.	Література рідного краю Т/л: поняття про літературознавство, художній образ, художній твір (композиція, художні засоби мови, система віршування), тропи	38	12	26
8.	Гуцульщина в іменах	12	6	8
	Усього	90	38	52

Реалізація програми літературного гуртка.

Дана програма розрахована на два роки навчання, розвитку і становлення творчих задатків школярів 8–9 класів загальноосвітніх шкіл I–II ступенів і 10–11 класів загальноосвітніх шкіл I–III ступенів, шкіл нового типу: гімназій, ліцеїв, колегіумів.

Гуртківці займаються два рази в місяць. Тривалість заняття – 2,5 години.

Перший рік навчання:

9 місяців по 2 заняття – 18 занять: 45 годин

Другий рік навчання:

9 місяців по 2 заняття – 18 занять: 45 годин

Програма

Вступ (2 год.)

***Епіграф:** Треба слову радощів додати, щоб уміло душу звеселяти.
Треба слову мудрості додати, щоб уміло все життя згадати.*

М. Сингаївський

Спочатку було слово...

Краса світу і людської душі в художньому слові. Художнє слово й образ. Художня література як мистецтво слова. Початок словесного мистецтва – усна народна творчість.

Т/л: поняття про фольклор.

Художній твір як явище мистецтва. Зображення в ньому довоколишньої дійсності й духовного життя людини. Людина – основний герой художнього твору. Естетичне, пізнавальне й виховне значення літератури.

Т/л: поняття про художній твір, художній образ.

Члени гуртка повинні знати:

- вислови видатних людей про слово і його красу;
- передбачені програмою поняття з теорії літератури;

Члени гуртка повинні вміти:

- розуміти зміст художніх творів;
- визначити пізнавальне, естетичне і виховне значення літератури.

Рекомендована література.

1. Веселка. Антологія української літератури для дітей в 3-х томах. – К., 1985р.
2. Доля. Книга про Т.Шевченка в образах та фактах. – К., 1993р.
3. Крип'якевич І. “Було колись в Україні”. Твори / І. Крип'якевич. – К., 1994р.

2. Світ фантазії, мудрості народної

(10 годин)

***Епіграф.** Це великий скарб, який треба шанувати, берегти і розумно збагачувати, не причиняючи йому ніякої шкоди.*

К. Крапива

Народні оповіді: легенди, казки, перекази.

Різноманітність їх тематики: соціально-побутова, історична, фантастична (“Як мати стала зозулею”, “Материнські сльози”, “Три брати – засновники Києва”, “Батьків заповіт”, “Зрада”, “Як Довбуш дістав силу” та інші).

Легенда як сюжетна фактична оповідь.

Реальні та фантастичні елементи людської поведінки, риси характеру, давні уявлення про послух і непослух, добро і зло. Історична основа переказів, їх тематична різновидність.

Відображення мудрості, кмітливості винахідливості простих людей в українській народній науці.

Прислів'я, загадки і приказки. Відображення в них народної мудрості. Прямий і переносний смисл прислів'їв.

Загадки. Вияв у них народного розуму, спостережливості, творчої фантазії.

Т/л: поняття про жанри усної народної творчості;

Малі жанри фольклору. Особливості переказу, казки, загадки, прислів'я, приказки.

Практична робота:

- фольклорні експедиції;
- складання власних казок, загадок (прозових і віршованих).

Члени гуртка повинні знати:

- великі і малі жанри усної народної творчості їх ознаки;
- основні елементи логічної виразності.

Члени гуртка повинні вміти:

- працювати з довідковою літературою;
- переказувати (усно і письмово) невеликі за обсягом епічні твори;
- самостійно записувати з уст народних фольклорні твори різних жанрів;
- складати власні казки, загадки.

Рекомендована література.

1.Серія “Шкільна бібліотека” Таємниці віків. – К., “Трамота”, 2001.

2.З живого джерела. Українські народні казки в записах, переказах та публікаціях українських письменників. – К., 1990.

3.Знойко О. Міфи Київської землі та події стародавні / О. Знойко. – К., 1999.

4.Калинова сопілка. Антологія української народної прозової творчості. – К., 1998.

5.Серія “Золота бібліотека учня”. Золота книга казок. Українські народні казки. – К., 1990.

6.Українські приказки. прислів'я і таке інше. – К., 1993.

Загадково прекрасна і славна давнина рідного краю (16 год.)

Епіграф: Пісня – душа українського народу, її історія жива ***Усна народна творчість***

Роль пісні в житті українців. Різноманітність тематики народних пісень. Головні календарні обряди та виникнення народної обрядової поезії.

Календарно-обрядові пісні: пісні літнього календарного циклу (русальні, купальські, жнивварські), зимового циклу (колядки, щедрівки), весняного циклу (веснянки: гаївки, маївки, великодні пісні). Народні звичаї та обряди новорічних святкувань, Різдва та Воскресіння Христового.

Коломийка як різновид пісні. Багатство і різноманітність змісту коломийок. Своєрідність форми, використання архаїзмів.

Колискові пісні. Роздуми про тепло рідного дому, про мамину колискову. Роль колискової у вихованні дитини.

Історичні пісні: опришківські, стрілецькі, пісні УПА. Патріотичні мотиви та героїчний пафос історичних пісень. Пісні Марусі Чурай.

Т/л: поняття про народні пісні та їх види, коломийку як різновид народної пісні. Гіпербола, повтори (рефрен), анафора. Художні особливості та значення народних пісень.

Практична робота:

- фольклорні експедиції (запис народних пісень від старожилів);
- розучування календарно-обрядових пісень та ігор;
- підготувати і провести вечір інсценізованої народної пісні, Андріївські вечорниці (театралізоване дійство). Свято дівочої долі;
- складання власних переспівів на мотив народних пісень;
- випуск літературної газети;
- оформлення матеріалів фольклорних експедицій;
- презентація власних учнівських переспівів.

Члени гуртка повинні знати:

- жанрові особливості народної пісні (в т.ч. коломійок та колискових);
- роди і види літератури;
- календарно-обрядові традиції та пісні, пов'язані з Різдом та Воскресінням Ісуса Христа.

Члени гуртка повинні вміти:

- водити календарно-обрядові пісні та ігри;
- знаходити в тексті народних пісень зображувально-виражальні засоби мови;
- спроба реалізувати власні творчі задатки, уміння.

Рекомендована література.

1. Закувала зозуленька. Антологія української народної поетичної творчості. – К.,1998.
2. Календарно-обрядові пісні. – К.,1987
3. Колядки і щедрівки. – К., 1991.
4. *Русак І.* Український фольклор у школі / І. Русак // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – № 2–3 1999, №3, 2000.
5. *М.Жулинський.* Слово і доля / М. Жулинський. – К.,2002.

Становлення нової української літератури в Західній Україні (4 год.)

***Епіграф:** Встаньмо з колін, розірвімо пута, якими нас віками приковано до чорних скель, високо підведімо голови, як це одвіку було написано нам на роду*

Я. Гоян

Складність і суперечливість суспільно-політичних умов у Галичині, Буковині, Гуцульщині. Виникнення гуртка Галицької прогресивної інтелігенції “Руська трійця” (М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький). Альманах “Русалка Дністровая” як маніфест національного і свідчення початку нової літератури на західно-українських землях.

Чотири розділи альманаху:

1. “Пісні народні” (з передмовою І.Вагелевича).

2. “Складання” (оригінальні твори М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я. Головацького).

3. “Переводи” (переклади членами “Руської трійці” Сербських народних пісень).

4. “Старина”.

Висока оцінка “Русалки Дністрової” Іваном Франком.

Для додаткового самостійного читання.

Маркіян Шашкевич (1811-1843). Поезії, новела “Олена”

Іван Вагилевич (1811-1866). Балада “Мадей”, казка-балада “Жулин і Калина”.

Яків Головацький (1814-1888). Поезії.

Практична робота:

– провести урок власної поезії (перші спроби пера).

Члени гуртка повинні знати:

– діяльність “Руської трійці”;

– процес становлення нової української літератури в Західній Україні;

– необхідні поняття з теорії літератури;

– тексти, рекомендовані для вивчення напам’ять.

Члени гуртка повинні вміти:

– виразно, вдумливо читати та розуміти художні твори;

– складати відгук на самостійно прочитаний художній твір;

– писати твір-роздум після вивченого художнього твору;

– написати власну поезію про почуту чи прочитану поезію.

Рекомендована література.

1. “Русалка Дністровая”. – К., 1967.

2. “Руська трійця” в історії суспільно-політичного руху й культури України. – К., 1987.

Літературні угруповання кінця XIX – початку XX століття (2 год.)

*Епіграф: Воскреснемо! Бо ми вічно були на цій Богом даній землі як народ,
і рідне небо хай пошле нам силу для життя.*

Я. Гоян

Літературне угруповання “Молода Муза” та її представники: П. Карманський (збірка “Пливе по морі тьми”), В. Пачовський (збірка “Розсипані перли”). Романтично-елегійне сприйняття дійсності в поезії Б. Лепкого (“Журавлі”, “Час рікою пливе”). Проза Богдана Лепкого. Поезії в прозі Дніпрової Чайки, емоційно-психологічні оповідання Олени Пчілки, збірка оповідань Наталії Кобринської “Казки”, експресивні психологічні новели М.Яцкова, сатирично-гумористичні оповідання О. Маковея, новели М. Черемшини.

Літературні організації в Україні (ВУСПП, “Гарт”, “Плуг”, “Аспанфут”, ВАПЛІТЕ, “Ланка”).

Літературна дискусія 1925–1928рр., роль у ній М. Хвильового.

Т/л: модерністські течії (футуризм, імпресіонізм, неокласицизм, експресіонізм, символізм) та їхнє значення у виведенні українського письменства на світовій обшири.

Практична робота.

– Читацька конференція “Яскраве сузір’я творчих особистостей (Микола Зеров, Євген Плужник, Григорій Косинка, Микола Хвильовий, Лесь Курбас, Василь Чумак, Михайло Драї-Хмара, Валер’ян Поліщук).

– Захист науково-дослідницьких робіт.

Члени гуртка повинні знати:

– основні літературні угруповання кінця ХІХ–початку ХХ століття та їх представників;

– модерністські течії в літературі.

Члени гуртка повинні вміти:

– визначати місце і роль митця в літературному процесі доби та в контексті національної і світової літератур;

– працювати з довідковою літературою: літературно-критичними статтями, довідниками, словниками;

– готувати реферати, доповіді, науково-дослідницькі роботи;

– визначати найхарактерніші ознаки літературних напрямів і течій.

Рекомендована література.

1. *Антонич Б.-І.* Національне мистецтво / Б.-І. Антонич // Наука і культура. Україна: Щорічник. – Випуск 24. – К., 1990.

2. *Єфремов С.* Історія українського письменства / С. Єфремов. – К., 1995.

Ідейно-естетичні пошуки в українській літературі другої половини ХХ ст.

(6 год.)

*Епіграф: Воскреснемо, брати і сестри,
бо земля наша хоч і розп’ята на хресті історії, але свята.*

Я. Гоян

Кінець 50–початок 60 років – початок нового етапу розвитку української літератури ХХ ст.

Реабілітація несправедливо забутих і репресованих письменників (П. Куліш, М. Костомаров, М. Вороний, О. Олесь, Є. Плужник, Б. Антоненко-Давидович та ін.).

Літературно-творче об’єднання українських письменників у США “Слово”, його роль у розвитку української літератури (В. Барка, Ю. Косач, Є. Маланюк, У. Савчук, О. Зуєвський, С. Гординський).

“Шістдесятники” і пробудження національної свідомості в суспільстві. Поява яскравих молодих талантів: Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, Г. Тютюнник, Є. Гуцало, І. Світличний.

Тематично-жанрові та ідейно-естетичні пошуки в українській прозі, зокрема в новелістиці (Г. Тютюнник, Є. Гуцало, В. Шевчук) та поезії “шістдесятників” (І. Драч “Ніж у сонці” та “Балада буднів”, Л. Костенко “Маруся Чурай”).

Продовження репресій проти українських письменників (І. Світличний, В. Стус, М. Руденко, В. Марченко, С. Сверстюк).

Несправедлива критика окремих творів письменників (“Собор О. Гончара, “Мальви” Р. Іваничука, “Меч Арея” І. Білика), в яких порушувалися проблеми історичної пам’яті народу, формування його національної свідомості.

Практична робота:

1. Зустріч у літературній кав’ярні з поетом-земляком, лауреатом Шевченківської премії Р. Іваничуком.

2. “Поезія – душі моєї свято” – звучать учнівські вірші (тематика різноманітна).

Гуртківці повинні знати:

– суспільно-історичний контекст та особливості розвитку української літератури;

– світочів другої половини ХХ ст. і творчість “шістдесятників”;

– основні стильові тенденції в літературі ХХ ст.

Гуртківці повинні вміти:

– визначити місце і роль митця в літературному процесі доби в контексті національної та світової літератури;

– визначати найхарактерніші ознаки літературних напрямів і течій;

– працювати з літературно-критичними статтями, користуватися довідниками, словниками, енциклопедіями;

– писати твори, науково-дослідні роботи на основі вивченого матеріалу, в тому числі і поезії.

Рекомендована література.

1. *Гречанюк С.* На тлі ХХ ст. літературно-критичні нариси / С.Гречанюк. – К., 1990.

2. *Жулинський М.* Слово і доля / М. Жулинський. – К., 2002.

3. *Ільницький М.* Від “Молодої музи” до “Празької школи” / М. Ільницький. – Львів, 1995.

4. *Мовчан Р.* Українська проза ХХ ст. / Р. Мовчан. – К., 1997.

5. *Сюсюра В.* Розстріляне безсмертя / В. Сосюра. – К., 2000.

Література рідного краю

(38 год.)

*Епіграф: Треба нам жити на рідній землі,
Щоб зникли навіки невігласи злі,
Щоб наша квітуча і щедра земля
Справді для людства раєм була.*

Ф. Тишко

Письменник – особливо обдарована людина. Його праця над художнім твором. Літературне краєзнавство, шляхи його становлення. Літературна карта Гуцульщини: Гуцуліана другої половини ХІХ–початку ХХ ст. (Ю. Федькович, М. Павлик, І. Франко, М. Коцюбинський, Л. Українка). Складні суспільно-політичні умови розвитку української літератури на Гуцульщині в 70 роках

XIX ст. Новий етап національно-визвольного руху. Культурно-просвітницька діяльність “Троади”. Роль західно-українських періодичних видань у поширенні українського друкованого слова.

Новий етап розвитку української поезії. Роль І. Франка в українській поезії наприкінці XIX ст. Поглиблення змісту, збагачення форми. Провідні теми, мотиви. Інтенсивний розвиток прози. Становлення жанрів великої прози: соціально-побутова повість, соціально-психологічний роман. Темі села, життя інтелігенції. Історична тема. Розвиток жанру Новелістики. Роль драматургії в українському літературному і культурному житті. Гуцульський театр Г. Хоткевича.

На рубежі століть (Б. Лепкий, В. Пачовський, О. Кобилянська, О. Маковей, В. Стефаник, М. Черемшина, О. Олесь, Г. Хоткевич).

Оновлення української літератури: домінуючі особистісні чинники в світогляді людини на межі XIX–XX ст., активні націотворчі процеси. Основні риси раннього українського модернізму.

Крізь пекло гулагів (В. Атаманюк, Д. Загул, М. Марфієвич В. Гжицький, М. Ірчан, А. Крушельницький).

На роздоріжжі історії (О. Бабій, Р. Купчинський, М. Матіїв-Мельник, Ю. Шкрумеляк, Б. Антонич, М. Капій, В. Костинюк, Марійка Підгірянка).

Розмаїття творчих індивідуальностей, стильових тенденцій, течій. Угрупування, організації. Втручання влади в літературний процес. Масові репресії письменників. “Розстріляне відродження”.

Гуцуліана другої половини XX ст. (В. Вовк, Я. Гавучак, Р. Іваничук, Д. Павличко, О. Василяшук, Р. Федорів, Б. Радиш-Маринюк, Р. Юзва, Д. Арсенич, М. Яновський, Т. Мельничук, М. Влад, С. Пушик, О. Князький, В. Шкурган, В. Гостюк, Б. Томенчук, Л. Яворська, І. Андрусак, Т. Девдюк, І. Бойчук).

Якісні зміни в українській літературі: утвердження гуманістичних, загальнолюдських цінностей. Традиційність громадянської та інтимної лірики, її патріотизм. Громадянські мотиви та національна проблематика поезії рідного краю, вплив на неї творчості “шістдесятників”.

– Лауреати Шевченківської премії Косівщини: Д. Павличко, Т. Мельничук, Р. Іваничук, В. Гарасим’юк, Г. Василяшук, Ф. Погребенник, М. Стеф’юк.

Практична робота:

- літературні тематичні екскурсії;
- “Він – родом з дитинства” (рідне село лауреатів Шевченківської премії);
- написання членами гуртка творчих науково-дослідницьких робіт з літературного краєзнавства;
- зустрічі з поетами рідного краю;
- літературні вечори – театралізовані свята;
- районний форум юних поетів;
- випуск тематичних літературних газет;
- випуски дитячих літературних збірок, друк поезій юних талантів на сторінках “Освітнянського вісника”;

– години власної поезії: “Поезія – душі моєї свято”.

Гуртківці повинні знати:

- письменників рідного краю на тлі загального літературного процесу;
- особливості розвитку літератури рідного краю в ХІХ–ХХ ст.;
- основні стилеві тенденції в літературі цього періоду;
- лауреатів Шевченківської премії Косівщини, їх твори.

Гуртківці повинні вміти:

- з’ясувати зв’язок між світоглядом письменника та його творчістю;
- визначати місце і роль митця в літературному процесі доби та в контексті національної і світової літератури;
- готувати реферати, доповіді, повідомлення, науково-дослідницькі роботи на літературні теми.

Рекомендована література.

1. Білецький О. Літературно-критичні статті / О. Білецький. – К., 1990.
2. Жулинський М. Слово і доля / М. Жулинський. – К., 2002.
3. Крет Н. Гуцульщина літературна / Н. Крет. – Косів, “Писаний Камінь”, 2002.
4. Мовчан Р. Українська проза ХХ ст. / Р. Мовчан. – К., 1997.
5. Павличко С. Дискурс українського модернізму / С. Павличко. – К., 1999.
6. Сосюра В. Розстріляне безсмертя / В. Сосюра. – К., 2000.
7. Тарнавський О. Відоме і позавідоме / О. Тарнавський. – К., 1999.

Гуцульщина в літературі

(12 год.)

Епіграф: Є в світі зваби немалі,

Цікава стежка кожна...

Але до рідної землі

збайдужитись не можна.

В. Коломієць

Уроженці гуцульської землі, які займалися або займаються літературною працею. Основні відомості про літературознавців, істориків, фольклористів, етнографів і дослідників Гуцульщини.

Зображення Гуцульщини в словесному мистецтві. Гуцульщина в творчості “Руської трійці”.

Юрій Федькович – Буковинський кобзар.

Видатні дослідники Гуцульщини далекого і ближнього зарубіжжя: Антоневич Кароль, Барсусувна Марія, Баум Гардтен Александер, Беняш Юзеф, Борсуневич Стефан (Польща); Петро Вершигора (Молдова), Василь Вишиваний (Італія), Вчелічко Геза, Галін Теодот, Затлоукан Ярослав, Ключурак Степан, Гакет Бальтазар, Ольбрахт Іван (Франція), Гординський Святослав, Луцик-Рем Ольга, Остромира Марія, Смолій Іван, Микола Погідний (США), Дові Мені Мюріел (Шотландія), Еренпрейс Мордехай (єврейський письменник), Конрад Джозеф (Англія), Нойбауер Ернст Рудольф, Сахер-Мазох Леопольд (Австрія), Ігор Чмола (Канада).

Практична робота:

- залучити членів літературного гуртка до написання дослідницьких науково-творчих робіт (за бажанням) і посприяти їм у цьому;
- провести читацьку конференцію “Гуцульщина в літературі”;
- свято учнівської поезії під девізом “Поезія – це завжди неповторність, якийсь безсмертний дотик до душі”(Презентація учнівських збірок).

Члени гуртка повинні знати:

- літературні імена Гуцульщини та їх творчі доробки;
- видатних дослідників, фольклористів, етнографів Гуцульщини.

Члени гуртка повинні вміти:

- визначати найхарактерніші особистості літературного процесу Гуцульщини певного періоду та ознаки індивідуального стилю митця в контексті з національною та світовою літературами;
- готувати доповіді, реферати на літературно-мистецькі теми, оформляти науково-творчі дослідницькі роботи.

Рекомендована література для керівника гуртка

1. *Ващенко Г.* Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава, 1994.
2. *Лосюк П.* Гуцульщина в українській національній школі / П. Лосюк. – Косів, “Писаний Камінь”, 2001.
3. *Пелипейко І.* Косів: Люди і долі / І. Пелипейко. – Косів. “Писаний Камінь”, 2001.
4. *Пелипейко І.* Мій рідний край: природа, населення, господарство Гуцульщини / І. Пелипейко. – Косів “Писаний Камінь”, 1998.
5. *Пелипейко І.* Плай. Книга для читання про Гуцульщину / І. Пелипейко. – Яворів, “Гуцульська школа, 1996.
6. *Пелипейко І.* Флюяра. Хрестоматія з гуцульського фольклору / І. Пелипейко. – Косів, “Писаний камінь”, 1999.

Орієнтовний курс “Гуцульщинознавство” для випускних 9 і 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів (35 годин)

Лосюк П.В.

Україна, м. Косів, Науково-дослідна лабораторія “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України

№ з/п	Назва тем	К-сть год
1.	Етнографічні регіони України	1
2.	Наш край Гуцульщина	1
І. Фізико-географічне положення та природно-кліматичні умови Гуцульщини		
3.	Фізико-географічне положення Гуцульщини	1
4.	Корисні копалини, селі і печери	1
5.	Клімат (аналіз спостережень учнів)	1

6.	Рослинний світ	1
7.	Тваринний світ	1
8.	Семінарське заняття “Фізико-географічне положення та природно-кліматичні умови Гуцульщини”. Туристські походи (маршрути за вибором вчителя і учнів)	1
II. Гуцульщина в XIV–XIX ст.		
9.	Історія заселення Гуцульщини. Походження назв “гуцул”, “Гуцульщина”. Аналіз версій	1
10.	Гуцульщина за часів Галицько-Волинської держави та Польсько-Литовського панування	1
11.	Опришківський рух під проводом Олекси Довбуша та його послідовників	1
12.	Селянське повстання на буковинській Гуцульщині під проводом Лук'яна Кобилиці	1
13.	Обговорення повісті Василя Костинюка “Трембіти грали” (ж. “Гуцульська школа”, 2000, №9–10)	1
III. Участь гуцулів у визвольних змаганнях у першій половині XX ст.		
14.	Участь гуцулів у Першій світовій війні. Українські січові стрільці	1
15.	Гуцульщина у складі ЗУНР і УНР	1
16.	Події 1920–1940 років (повстання в Жаб'ї, проголошення Карпатської України)	1
17.	Гуцульщина під фашистським і комуністичним режимами. Створення УПА і рух опору на Гуцульщині в 1942–1950 роках	1
18.	Презентація книги-альбому “Яворівський фотоархів УПА”. Перегляд кінофільму “І один у полі воїн”	1
19.	Виселення гуцулів у Сибір і Казахстан. Примусова колективізація (зустріч із старожилами села)	1
IV. Соціально-економічне життя на Гуцульщині в XVI–XX ст.		
20.	Міста і торгівля	1
21.	Сільське господарство. Полонинське літування	1
22.	Лісозаготівля і обробка деревини. Будівництво і архітектура	1
23.	Народне мистецтво. Династії яворівських різьбярів Шкрібляків-Корпанюків	1
24.	Зустріч з народними умільцями (різьбярами, вишивальницями, ліжникарками та ін.)	1
25.	Семінарське заняття “Методика підготовки науково-дослідницьких робіт”	1
26.	Практичне заняття “Оволодіння навичками екскурсовода в шкільних музеях”	1
27.	Історія розвитку, сучасний стан та перспективи освіти на Гуцульщині	1

28.	Розбудова гуцульської школи як регіональної української національної за роки незалежності України	1
29.	Гуцульщина літературна. Письменники рідного краю (зустріч з письменниками)	1
30.	Словесний, музичний і танцювальний фольклор. Методика запису гуцульських говірок	1
31.	Обряди, звичаї і традиції на Гуцульщині	1
32.	Культурне, релігійне і громадське життя на Гуцульщині	1
33.	Семінарське заняття “Модель гуцульської школи майбутнього”	1
34.	Захист науково-дослідницьких робіт	1
35.	Підсумковий урок	1

ЗНАЧЕННЯ ОБРАЗУ МАТЕРІ У ВИХОВАННІ ЗРОСТАЮЧОЇ ОСОБИСТОСТІ

Коновець С.В.,

*доктор педагогічних наук,
старший науковий співробітник лабораторії
громадянського та морального виховання
Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України*

Значення образу Матері у вихованні зростаючої особистості.

У статті розглядається значення образу Матері, втіленого у творах образотворчого мистецтва, з погляду його впливу на виховання зростаючої особистості. З цією метою представлено образ Матері у відповідних творах образотворчого мистецтва. Зміст статті може успішно використовуватися викладачами різноманітних навчальних закладів у проведенні навчальних занять, а також у факультативній та позакласній або позааудиторній виховній роботі.

Ключові слова: образ Матері, образотворче мистецтво виховання зростаючої особистості.

В умовах еволюції сучасного суспільства на засадах демократизації, духовності, культурних й етичних цінностей пріоритетним в національній освіті є ствердження принципів гуманізму, милосердя та поважного ставлення до кожної без винятку людини. Тому особливої актуальності у вихованні зростаючої особистості набуває значення образу Матері, втіленого у творах образотворчого мистецтва.

Загальновідомо, що майже кожна людина з дитинства зберігає у своїй пам'яті образ матері, котра дарує своє душевне тепло, ласку, безкорисливу любов та приємні емоції, допомагає бачити у красі людських відносин духовне

благородство, доброту, щирість і на цій основі стверджувати прекрасне у самому собі.

Материнську любов, за висловом відомого вченого-психолога Е. Фромма, “сповнену альтруїзму та відсутністю егоїзму, називають найпіднесенишим різновидом любові, а її зв’язки найсвятішими з усіх емоційних зв’язків” [1, 136]. Окрім того, важливо згадати, що Е. Фромм вважав любов Матері “найдоступнішим для розуміння прикладом продуктивної любові, оскільки сама її сутність у турботі та відповідальності” [2, 116].

З огляду на зазначене, варто зауважити, що саме образ Матері має незрівняний вплив на виховання зростаючої особистості. Вибір засобів образотворчого мистецтва для виховання молоді є не випадковим та навіть необхідним, адже наше сьогодення повсякчас підтверджує важливість взаємозв’язку мистецтва та особистості. Оскільки мистецтво впливає на особистість, певною мірою виховуючи та удосконалюючи її, а особистість знаходить у мистецтві задоволення широкого діапазону важливих для неї потреб й підтримує певну емоційну стійкість. Але, при цьому слід пам’ятати, що насамперед мистецтво сприяє входженню людини у світ краси, стає для неї важливим орієнтиром щодо певних пізнавальних, культурних і моральних цінностей.

Важливо також наголосити на безумовній ефективності використання образотворчого мистецтва у цьому процесі, оскільки завдяки своїй універсальності саме цей вид мистецтва є чи не найефективнішим у розвитку емоційно-почуттєвої сфери людини, поглибленні її знань, інтенсифікації візуального і сенсорного досвіду, формуванні загальної й естетичної культури, а також – в успішному моральному вихованні особистості.

Цілком справедливими при цьому варто визнати переконання істинного цінителя краси – В. Сухомлинського, який підкреслював, що справжнє пізнання мистецтва починається там, де людина осягає прекрасне для себе, для повноти свого духовного розвитку, живе у світі мистецтва та прагне прилучатися до прекрасного.

У контексті зазначеного, важливо підкреслити, що з-поміж найважливіших складових цілісного розвитку особистості, за переконанням справжнього “Оракула Духу” – Г.Сковороди, є образ Матері, який він визнавав “Природою (Натурою) тому, що все... народжене від тасмних безмежних Її надр, як від Всеєдиної Матері лона, часове своє має Начало” [3, 72].

Зважаючи на те, що образ Матері унікальний за своєю природою ще й тим, що, з одного боку, є близьким кожній окремій людині, а з іншого, у контексті Великої Матері своїм корінням сягає глибин історії та прадавніх міфів, і тому в мистецтві безсумнівно може здійснювати ефективний вплив на виховання моральної самосвідомості кожної зростаючої особистості. З огляду на це, слід згадати та погодитися зі справедливістю висновків всесвітньо відомого психолога К. Юнга, який називав материнську любов незабутнім спогадом у нашому житті, а також – найважливішою причиною зростання, розвитку та змін, началом та кінцем усього суцього. Водночас, дослідник вважав, що

“Мати – головна фігура там, де здійснюється магічне перетворення і воскресіння...” [4, 218].

У всесвітній еволюції з архетипом образу Матері перш за все пов’язані такі позитивні особистісні якості, як: доброта, материнська турбота та співчуття, мудрість та терпіння, сприяння зростанню та плодючості. Тому цей архетип, як і будь-який інший архетип, має практично необмежене різноманіття своїх проявів, починаючи з конкретних матерів, бабусь, сестер, дочок тощо – до матерів категорії богинь, зокрема, Богоматері, Діви, Софії.

З-поміж значної кількості відомих зразків архетипів Великої Матері українська міфологія також має свої аналоги. Наприклад, язичницька Богиня Мокош, яка була охоронницею родинного вогнища, чи праслов’янська Богиня Сонце (іноді – Коляда або Берегиня), котра завжди сприймалася людьми з повагою та шаную як мати-годувальниця, як княгиня, як удова.

В українських міфах образ Великої Матері завжди був пов’язаний з культом життєдайної матері-Землі, котра є джерелом усього живого. За словами І. Нечуя-Левицького: “Богиня Сонце обмальовується такими блискучими фарбами, що її легко впізнати і одрізнити од інших міфічних образів” [5, 10]. Це підтверджується й тим, що на теренах України впродовж довгого часу було знайдено чимало скульптурних зображень так званих “скіфських баб”, а також зразків трипільської керамічної дрібної пластики культового призначення у вигляді жіночих фігурок. Характерними є також приклади з використання різноманітних варіантів семантичних знаків і символів Берегині у писанкарстві, ткацтві, вишивці, гончарстві свідчить про неоднозначну роль жінки-матері у наших пращурів ще з далеких часів матріархату.

Таким чином, цілком справедливим є твердження українських дослідників, що образ Матері в Україні “...встає з полинових степів і глибинної чорноземної скиби, як брова, зоріє із зажури поліських озер, що чистими очима довірливо дивляться на світ, виростає небосяжно на повен зріст із карпатських верховин. Стоїть на землі Мати, вища і святіша від усіх богинь. Стоїть на вершині двох тисячоліть і молиться за свій народ, як дві тисячі літ тому на Голгофі стояла на колінах перед розп’ятим на хресті сином Ісусом Мати Божа і молила Всевишнього пощадити її дитину” [5, 7].

Велику роль у відображенні образу Святої Богоматері в образотворчому мистецтві має іконопис – особливий різновид мистецтва, що базувався на системі певного релігійного світогляду. На іконах здавна зображувалися сцени зі старозавітної та євангельської історії, події з життя Богоматері, Ісуса, Іоанна Предтечі, апостолів, пророків, а також святих.

Як відомо, мета ікони – не ілюстрування Євангелія і не спроба дати портретний характер певного святого. Мистецтво створення ікони вимагає спеціального виразу, котрий відмінний від реалістичного показу життя. Це своєрідна форма візуалізації того, про що йдеться у Святому письмі. Саме тому говорять, що ікони не малюють, а пишуть.

Іконописцями найчастіше ставали монахи, які перед написанням ікон постили та перебували у молитві. Згідно переказів найпершим іконописцем був Святий Лука. Йому приписують декілька найдавніших ікон Богоматері з

дитям, зокрема Одигітрі. Одним з найвідоміших іконописців пори Київської Русі був монах з Печерської Лаври – Аліпій, з яким пов'язано багато поетичних легенд, з чого видно, що ікони цього талановитого майстра не лише мали велику популярність, але й служили взірцем для інших іконописців.

Значний пласт у вітчизняному сакральному мистецтві складають лики святої Божої Матері, котрі розрізняють за кількома основними іконографічними типами: Оранта (Молитвениця), де Богоматір зображується без дитини з піднесеними догори руками; Одигітрія (Провідниця) – поясне зображення Богородиці з маленьким Ісусом, що сидить на її лівій руці; Елеуса (Замилування) – також поясне зображення, де маленький Христос тулиться лівою щогою до матері; Панагія (Всесвята) – ікона із зображенням Богородиці у повний зріст з колом слави на грудях, в якому є образ маленького Ісуса; Знамення (Втілення) – аналогічне попередньому зображення, але поясне; Покрова (Заступниця) – традиційне розміщення Божої Матері у центрі з покровом у руках.

Одним із найдавніших образів Богородиці на теренах України є її зображення у Софії Київській, що було виконано у техніці мозаїки із смальти під іменем Святої Марії-Оранти, або Молитвениці. “Оранту” справедливо називають шедевром мерехтливого живопису, адже саме так виглядає образ Божої Матері, виконаний давніми майстрами із сяючої золотом та синьо-блакитними, зеленими та пурпуровими відтінками смальти (розпеченого вогнем скла зі шматочками золота та природних “барвників”). Отже, з давніх часів на центральній абсиді собору Святої Софії високо над головами людей їх зустрічає Пресвята Марія-Оранта, урочисто виступаючи над землею та піднімаючи руки до неба у тихій молитві до Бога.

Ймовірно, що кожна віруюча людина завжди бачила в образі Марії-Оранти “велику язичницьку Берегиню”, з руками, піднятими до сонця... Але перевтілена новим мистецтвом, вона була не лише як “мати усього суцього”, але і заступницею, усією своєю міццю відгороджуючи свою країну від багаточисленних ворогів, й тому в роки випробувань вона назвалася “непорушною стіною” [6, 110]. Ось чому “Марію Оранту” здавна й дотепер називають заступницею Києва. І тому саме це сьогодні має визначний вплив на виховання моральної самосвідомості кожної зростаючої особистості, яка вважає себе патріотом України.

Поряд із втіленням образу Матері у сакральному мистецтві чимало українських художників зверталось до нього й в інших видах образотворчого мистецтва (станковому живописі, книжковій графіці, скульптурі, писанкарстві та інших). Яскравим прикладом цього може передусім слугувати малярська робота видатного художника-поета Тараса Шевченка – “Катерина” [7] з вітчизняного музею Тараса Шевченка у м. Києві. Її було написано Тарасом Шевченком за власною одноіменною поемою, де в алегоричній формі відтворювався образ улюбленої, виплеканої в уяві, рідної України. Безперечним є те, що картина “Катерина” – свідчення високої професійної майстерності художника Тараса Шевченка. Адже він надзвичайно вміло

використав колірну палітру, переконливо передав повітряний простір та сонячне світло. Та найголовнішим у цій картині стало розуміння природи жінки-матері й шанобливе до неї ставлення. Тому зовсім не випадково є неоднозначна аналогія у композиційному трактуванні зображення простої селянської дівчини-кріпачки Катерини та постаті святої Марії у “Сикстинській мадонні” Рафаеля. Отже, Тарас Шевченко пропонує глядачеві своє сприйняття Катерини як справжньої української “Мадонни”, майстерно передаючи в цьому образі високу духовну красу та людську гідність. Тобто в українському образотворчому мистецтві Тарас Шевченко був одним з перших, хто з великою силою та художньою образністю розкрив трагедію поневоленої жінки, нагадуючи усім, що і жінка, як будь-яка інша людина, має право захищати свою гідність та свободу.

Водночас необхідно зазначити, що образ Матері привертав увагу й багатьох інших вітчизняних майстрів пензля змогою розкрити засобами мистецтва не лише багатогранну особистісно-духовну сутність кожної жінки-матері, але і її визначний вплив на виховання наступних поколінь. Для прикладу, відомий український художник Федір Кричевський талановито передав широкий діапазон материнських почуттів – ніжності, тихої радості та щастя у гармонійному поєднанні внутрішньої й зовнішньої краси простої селянської дівчини в картині “Замріяна Катерина” [7], що зберігається у Національному музеї образотворчого мистецтва (м. Київ).

Запозичений у Тараса Шевченка сюжет про сільську дівчину Катерину має багато художніх інтерпретацій. Одна з них – зворушлива картина Ф. Кричевського, в котрій все ж простежуються емоційні переживання самого живописця, який має власну оцінку цього сюжету. Художник пропонує глядачеві цілком свою версію загальновідомої події, наполягаючи на її позитивному сприйнятті. Картина “Замріяна Катерина” – перш за все розповідь про молодість, кохання, надії та мрії про щасливу долю й радісне життя. І хоча Катерина – проста дівчина, художник показує її природну привабливість, щирість та мрійливість. До того ж, він захоплено пише чудовий український пейзаж, що робить настрої картини спокійним та поетичним. Створюючи цю картину, митець безперечно прагнув створити опоетизований, світлий, позбавлений сірої буденності образ української Матері, що міг би бути відповідним і художньому ідеалу Богоматері.

Підсумовуючи зазначене, є ймовірним висновок, що велике значення для особистісного розвитку людини у таких його напрямках, як: антропоцентричний, коли накопичуються базові знання і цінності, – здійснюється її індивідуалізація та самореалізація; геоцентричний – з метою формування милосердя, довіри, скромності, мужності, високої моральності; соціоцентричний, коли відбувається трансформація набутого життєвого і культурного досвіду через взаємодію свідомості, почуттів та діяльності особистості, – має образ Матері, втілений як в особах жінок-матерів, так і в творах мистецтва, зокрема – мистецтва образотворчого.

Отже, у сучасних умовах для розв’язання проблем, пов’язаних з особистісним розвитком людини, мають широко використовуватися такі

засоби образотворчого мистецтва, які особливо сприяють впливу образу Матері на виховання зростаючої особистості, оскільки саме вони сприяють здійсненню індивідом відображення власних міркувань, формуванню духовності, гуманності, рефлексії, толерантності, набуттю нового етичного та естетичного досвіду.

Література

1. *Любимов Л.Д.* Искусство древней Руси / Л.Д. Любимов. – М.: Просвещение, 1981. – 336 с.: іл.
2. *Нечуй-Левицький І.* Світогляд українського народу / І. Нечуй-Левицький. – К. АТ “Обереги”, 1992. – 88 с.
3. *Український живопис. Сто вибраних творів.* К.: Мистецтво, 1989. – 191 с.: іл.
4. *Фромм Э.* Душа человека / Э. Фромм. – М.: Республика, 1992. – 430 с.
5. *Фромм Эрих.* Психоанализ и этика / Э. Фромм. – М.: АСТ-ЛТД, 1998. – 566 с.
6. *Хитрук В.О.* Оракул Духа – Григорій Сковорода.. Ессея-Життєопис “Горня Республіка Духа Григорія Сковороди” / В.О. Хитрук. – Київ – Херсон – Львів, 2013.
7. *Юнг Карл Густав.* Душа и миф. Шесть архетипов / Г. Юнг. – К. – М., 1997.

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО ГУЦУЛЬЩИНИ В СУЧАСНІЙ ДІЯЛЬНІСНО-РОЗВИВАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ НАЦІОНАЛЬНО- ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДОПРОФЕСІЙНОЇ ХУДОЖНЬОЇ ОСВІТИ

Григорук А. Г.,
*заслужений працівник освіти України,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії
“Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство”*

Актуальність проблеми. Глобалізаційні процеси, які охопили всі сфери суспільства, одночасно поставили питання етнічної ідентичності українців, збереження національних традицій, автохтонного себевиявлення, презентованого найперше в народному мистецтві.

Тому народне мистецтво, насамперед як яскраве оприявлення української етнічної ментальності, стає важливим чинником навчально-виховного середовища, міцним підмурівком навчальних програм шкільних, позашкільних навчальних закладів та початкової ланки художньої освіти і насамперед – засобом національно-патріотичного виховання.

Стан дослідження. Питаннями мистецької освіти в Україні займалося не надто багато дослідників із причин складності теми та специфіки її

проектування на суспільно-історичні процеси розвитку освітньо-художньої галузі в нашій країні. Серед наявних праць вартують на виокремлення дослідження Р.Шмагала та О.Попика, статті І.Андроновой, О.Кайдановської, А.Чебикіна, О.Хапка, В.Савіна та ін.

Вплив народного мистецтва на розвиток свідомості особистості був предметом уваги в дослідженнях О.Балл, О.Данченка, Р.Захарченка, І.Зязюна, П.Лосюка, Г.Васяновича, О.Гончаренко, Н.Ничкало, В.Фіголя.

Р.Шмагало у дисертаційному дослідженні “Мистецька освіта в Україні середини XIX – середині XX століття: структурування методологія, художні позиції” представив широкий фактологічний матеріал становлення та розвитку мистецької освіти, аналіз регіональних мистецьких шкіл, в т.ч. й косівської, висвітлено взаємозв’язки українського освітньо-мистецького процесу із західноєвропейським [1].

О. Попик у роботі “Розвиток художньої освіти на Поділлі в кінці XIX – поч.XX століття” висвітлює місце подільської художньої школи в контексті мистецької освіти регіону, говорять про можливості інтегрування її здобутків у модернізації мистецької освіти в теперішніх умовах [2].

Поряд із тим питання ролі народного мистецтва у гармонійному розвитку дитини, формуванні національної свідомості, розвитку здібностей особистості в процесі допрофесійної підготовки, організаційних засад та науково-методичного супроводу художньо-освітнього процесу галузі “Мистецтво” бажають ширшого аналізу та висвітлення в науковій літературі.

Цим проблемам присвячено пропоновану статтю.

Питання мистецької освіти охоплюють широкий спектр тем, найважливішими з яких є задоволення мистецьких освітніх запитів населення та забезпечення прав громадян України на мистецьку освіту відповідного рівня, змісту та якості, організація гармонійного розвитку та реалізація творчих можливостей особистості, засвоєння і розвиток традицій українського національного мистецтва, національно-патріотичне виховання дітей і молоді засобами мистецтва, навчально-матеріальна та науково-методична база спеціалізованих та фахових навчальних закладів тощо.

Ці проблеми знаходять практичне вирішення в діяльності мережі навчальних закладів України, яка включає в себе:

- дошкільні навчальні заклади;
- загальноосвітні навчальні заклади;
- початкові спеціалізовані мистецькі навчальні заклади (центри), будинки дитячої творчості, школи мистецтв, художні школи системи позашкільної освіти; художні студії;
- спеціалізовані класи ЗНЗ, спеціалізовані школи, ліцеї, які забезпечують здобуття загальної середньої освіти та допрофесійної підготовки;
- професійні художні училища з певного виду підготовки майстрів (різьблення, вишивки, гончарства тощо);
- вищі мистецькі навчальні заклади I–IV рівнів акредитації.

У Косівському районі на Гуцульщині допрофесійна мистецька освіта здійснюється в системі загальноосвітніх навчальних закладів, в позашкільних

зкладах – центрах дитячої творчості м. Косова та селища Яблунова, зкладах початкової художньої освіти – школах мистецтв м. Косова та селища Кутів.

Допрофесійну підготовку з ліжникарства, вишивки, ткацтва, різьбярства проводять 16 шкіл району, які розташовані у відомих осередках народної творчості: у Яворові, наприклад, школярі на належному ремісничому рівні опановують різьблення на дереві, вишивку та ліжникарство, у Брустурах – різьблення на дереві, вишивку, вироби із сиру, у Рожнові – різьблення, вишивку, ткацтво, кераміку, дизайн; різьба вивчається в таких школах I–II ступенів, як Бабинській, Великорожинській, Космач-Рушірській, Соколівській; різьба і вишивка – у Верболицькій, Городянській.

У загальноосвітніх навчальних закладах I–III ступенів різьба і вишивка викладаються у таких школах, як Косівська № 1 і № 2, Косівська гімназія, Кутська, Річківська, Старокосівська школи.

Мистецька спадщина народних майстрів Гуцульщини в поєднанні з доробком сучасних художників декоративно-прикладного мистецтва є потужним національним культурним пластом, який повинен активно використовуватись у навчально-виховному процесі, партіотичному, естетичному і трудовому вихованні дітей і шкільної молоді. Це тим більше важливо, що в нинішніх умовах інформаційного суспільства, глобального поширення мас-медійних засобів, естетичне ставлення школярів до світу, до різних видів мистецтва формується переважно під впливом стихійних факторів соціального оточення.

Аналіз сьогоденної практики вивчення народного декоративно-прикладного мистецтва засвідчує, що в цій сфері значною мірою втрачено зв'язок з багатовіковими народними традиціями: діти і молодь слабо уявляють собі джерела та історичний розвиток народного мистецтва свого етноregionу, не знають національних особливостей культури України. В результаті – мистецтво як джерело і засіб національно-патріотичного виховання українців загубило свої домінуючі позиції.

Теоретичне розпрацювання педагогічної моделі національно-патріотичного виховання дітей і молоді засобами декоративно-прикладного мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах повинно відображати його механізми та принципи формування національної свідомості у процесі спілкування з прекрасним, методи освоєння культурної спадщини українців.

У зв'язку з цим необхідно врахувати:

- етноregionальні особливості культурної спадщини;
- вплив різних видів мистецтва на формування духовного світу школярів;
- вікові особливості художнього сприймання образно-символічної мови декоративно-прикладного мистецтва;
- характер завдань, які сприяють ціннісному ставленню до національної культури і традицій декоративно-прикладного мистецтва;
- системність як єдність мети, змісту, організаційних форм, методів і способів виховного процесу.

Духовний розвиток особистості школяра, формування в нього рис громадянина-патріота України повинен ґрунтуватися на особистісно-

діяльнісному підході і передбачати створення таких організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних та педагогіко-методичних впливів на учня, специфіка та дієвість яких ставала б на заваді утвердженню бездуховності та національного нігілізму як характеристики індивідуальної культури.

Вимушені з жалем констатувати, що дисципліни художньо-естетичного циклу посідають надто скромне місце в загальноосвітніх навчальних закладах, на що зверталася увага в Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах [3].

Про це свідчать і нові навчальні плани початкової освіти, де зменшено кількість годин на освітню галузь “Мистецтво”. “Їх недостатньо для розвитку емоційно-почуттєвої сфери учнів, їхніх художніх здібностей і мислення, здатності до самовираження і спілкування як реалізації одного із завдань, визначених затвердженим Державним стандартом”, – наголосив у своєму виступі на колегії освіти начальник відділу освіти Косівської РДА Володимир Козьменчук [4].

Те, що в загальноосвітніх навчальних закладах Косівщини ґрунтовно вивчається народне гуцульське мистецтво, можна вважати радше винятком на загальнодержавному тлі. За активної позиції відділу освіти в цьому питанні обласне управління освіти і науки схвалило ініціативу створення регіональної програми вивчення народного мистецтва. Програма затверджена Міністерством освіти, науки, молоді та спорту України [5].

Шкільна мистецька освіта дозволяє:

1. Виявити обдарування, нахили дітей до занять декоративно-прикладним мистецтвом.

2. Створити умови для розвитку обдарувань і талантів учнів.

3. Здійснювати вплив на всебічний та гармонійний розвиток особистості шляхом виховання на кращих традиціях народного гуцульського мистецтва.

4. Сприяти розвитку дитячої народної творчості шляхом створення нових художніх форм.

5. Усебічно розвивати творчу активність учнів, їх працьовитість, наполегливість, цілеспрямованість, професійну скерованість.

6. Формувати українську ідентичність школярів, виховувати в них риси любові до своєї Вітчизни, гордість за її культурно-мистецькі надбання, а отже – риси громадянина-патріота України.

Реалізація вказаних завдань є можливою завдяки належному кадровому забезпеченню – всі вчителі названих вище шкіл, центрів дитячої творчості, шкіл мистецтв мають вищу фахову мистецьку освіту, та матеріально-технічній базі – у всіх закладах освіти, як шкільних, так позашкільних, функціонують відповідні навчальні кабінети з необхідним обладнанням.

Учителі мають у своєму розпорядженні й необхідні навчально-методичні посібники, зокрема “Гуцульська різьба та інкрустація” П. Андріюка та Й. Приймака, “Декорування виробів з дерева” П. Андріюка, “Українське народне вишивання” К. Сусак, Н. Стеф’юк; “Гуцульська вишивка” Д. Пожоджука, Я.Ткачук, О. Никорак, Р. Захарчук-Чугай, К. Сусак, “Люблю тебе, Гуцульщино” (упорядник А. Григорук) [6].

Аналіз організаційно-методичної роботи методичного кабінету дає нам можливість окреслити пріоритетні цілі цього напрямку освітньої діяльності. Ними є:

1. Робити кожен урок “люди́нотворчим”.
2. Формувати в свідомості дітей повагу до високого рівня професіоналізму в мистецтві.
3. Дотримуватися єдиних педагогічних позицій в розвитку творчого потенціалу учнів.
4. Формувати на засадах мистецтва високодуховну, всебічно розвинену, патріотично налаштовану особистість.

У структурі районних постійно діючих форм методичної роботи організаційно актуалізовані такі, як:

- районне методичне об’єднання учителів різьби (вишивки, інших видів народного мистецтва);
- постійно діючий семінар;
- динамічна творча група;
- школа молодого педагога предметів художньо-естетичного циклу [7].

Підвищенню кваліфікації педагогічних кадрів сприяють:

- зустрічі “за круглим столом”;
- відкриті уроки;
- презентації “Творчий портрет учителя, керівника гуртка”;
- творчі звіти “Я атестуюся”.

Патріотичному вихованню та зросту творчого потенціалу школярів сприяють:

- пошуково-дослідницька діяльність, вивчення локальних осередків народного декоративно-прикладного мистецтва Гуцульщини;
- зустрічі з народними майстрами та професійними художниками;
- уроки-екскурсії в музеї декоративно-прикладного мистецтва;
- майстер-класи;
- участь у конкурсах народних ремесел, різдвяної іграшки, писанкарства тощо;
- участь у фестивалях різних рівнів;
- участь у Зльотах обдарованої гуцульської молоді (на районному рівні їх проведено 10, на регіональному – 18);
- робота в Малій академії наук;
- виставкова діяльність.

Крім цього, на художньо-патріотичне виховання та художньо-творчу самореалізацію учнів впливають різноманітні класні та загальношкільні заходи, свята, виховні години, на яких діти відповідно до індивідуальних можливостей та вікових етапів розвитку виявляють свої художні обдарування, мають змогу представити продукти власної творчої діяльності.

У своїй практичній роботі з дітьми педагоги виходять з того, що народне мистецтво має унікальні можливості впливу на людину, тому художньо-естетичне виховання потрібно розглядати не лише як процес набуття мистецьких знань і умінь, а, насамперед, як універсальний засіб особистісного

розвитку школярів на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних потреб та інтересів.

Навчання за регіональною програмою сприяє тому, що в процесі сприймання творів декоративно-прикладного мистецтва Гуцульщини, практичної художньо-творчої діяльності в учнів формується особистісно-ціннісне ставлення до дійсності та мистецтва, розвивається естетична свідомість, загальнокультурна і художня компетентності, здатність до самореалізації, потреба в духовному самовдосконаленні, українська національна ідентичність.

Коротко торкнемося досвіду роботи з національно-патріотичного виховання та розвитку художніх нахилів і здібностей учнів у школах Косівщини. Опишемо лише деякі методичні прийоми, які допомагають дитині досягнути закономірності творення художнього образу з опорою на традиції народного мистецтва, його композиційні структури та символіку.

Система методичних прийомів, що її застосовують учителі району в навчальному процесі, уможлиблює поетапне формування художньо-естетичного досвіду школярів з урахуванням їх світосприймання та ментальних рис, вироблених під впливом гуцульського етнографічного культурно-соціального середовища.

Регіональна програма для 5–9 класів, підготовлена творчою групою учителів району під керівництвом методиста методичного кабінету Н.М.Кіщук, відзначається чіткою тематичною послідовністю у викладі матеріалу, наступністю, нерозривним зв'язком між роками навчання.

Це дозволяє враховувати вікові особливості дітей, простежувати шляхи становлення індивідуального творчого стилю учнів у руслі української художньої традиції.

В учнівських роботах активно використовуються елементи декоративно-зображувального репертуару гуцульського різьблення, вишивки, ткацтва, кераміки, писанкового розпису, що накопичилися впродовж століть – починаючи від найпростішої лінії чи стібка до стилізованих зображень солярних знаків, квітів, дерева життя, конкретних предметів і людських постатей.

Перш ніж самотійно виконати ескіз декорування певного виробу за народними мотивами, учні під керівництвом учителя намагаються вникнути у таємниці творення чи то різьбленої тарілки, чи барвистого ліжника, чи розписаного куманця в різноманітних ситуаціях взаємодії “народний майстер – твір мистецтва”.

Школярі починають розуміти, що елементи орнаменту різних видів народного мистецтва зародилися в далекому минулому. Вони зазнали стилізації від форм реалістичних до форм декоративних, умовно-спрощених.

Іноколи лише назви цих елементів (“бані”, “заячі вушка”, “підківки”, “рачки”) вказують на безпосередній зв'язок з реальністю. Однак незважаючи на багатоміжові трансформації цих елементів та індивідуальні інтерпретації народних майстрів, вони все ж дійшли до наших днів і активно використовуються в декоративно-оздоблювальній практиці.

Система методичних прийомів декоративно-прикладної освітньої діяльності дозволяє сформувати в учнів міцні навички для практичного виготовлення достатньо широкого асортименту виробів – лінійок, рамок, кухонних дощечок, касеток, тарелів, скриньок, ліжників і речей ліжникового ткання (подушок, накидок), тканих і вишитих рушників, доріжок, килимків, сумок, жіночих прикрас, керамічних підвазонників, розписних плиток, іграшок та ін.

Учні виявляють ґрунтовну навченість у володінні різноманітними інструментами, обладнанням та пристосуваннями, як-то прямими і скісними долотами, різцями, свердлами, стеками, вишивальними інструментами, вміло працюють за ткацькими верстатами.

Аналіз методики викладання мистецьких дисциплін дозволяє зробити висновок про те, що система згаданих прийомів забезпечує не лише нагромадження у дітей певної суми знань з історії розвитку народних ремесел Гуцульщини, але й сприяє наближенню до них ситуацій творення цих речей в минулому, закріпленню в їхній свідомості феномена творчої емпатії, своєрідного вміння поглянути на довколишній світ очима давнього майстра, співпережити разом з ним радість творення й мистецького успіху. Це дозволяє формувати художні здібності дитини у нерозривній єдності з естетичним світобаченням народу, враховувати особливості національного художнього мислення.

Однак найважливішим результатом впливу мистецтва на особистість школяра є зростання національної самосвідомості, збудження потягу до національного самопізнання, інтенція української ідентичності. З огляду на це, мистецтво має стати органічною компонентою освіти і національного виховання, адже воно сприяє набуттю соціального досвіду, успадкуванню духовних надбань нашого народу, досягненню високої культури, формуванню в молоді рис громадян Української держави.

Якщо б в українському суспільному житті і шкільництві зокрема чітко визначилася саме така тенденція, вона б стала незаперечною альтернативою тим негативним явищам, які з гіркотою все більше доводиться констатувати. Серед них – прогресуюче падіння культури суспільства, і зокрема молоді; агресивність поведінки, цинізм, аморальність.

Натомість приходиться спостерігати інше – повну неухвагу з боку держави до проблем митців і мистецтва загалом, що не може не позначатися і на мистецькій освіті.

Маємо на увазі насамперед відповідне нормативне забезпечення – необхідність розробки та прийняття Закону про загальну художню освіту, про який ведеться мова вже багато років.

Прийнятий 2009 року Указ Президента України “Про збереження та популяризацію гуцульської культури” не виконується в повному обсязі [8].

Друге, на що хотілося б наголосити, це відсутність підручників для учнів, які б дозволили їм повніше й успішніше засвоювати програмовий матеріал.

На часі також створення навчально-методичних комплексів: програм, методичних рекомендацій, навчально-методичних посібників, довідників, словників народних майстрів, альбомів орнаментів тощо.

Існують проблеми і щодо фахової мистецької курсової підготовки вчителів художньо-естетичного профілю.

Мистецька освіта сприяє гуманізації всіх сторін суспільного життя, формує індивідуальні творчі стратегії особистості. Виходячи з таких концептуальних засад, доцільно інтегрувати народне мистецтво, у нашому випадку мистецтво Гуцульщини, в сучасні особистісно-орієнтовані технології освіти, змінюючи знанняву парадигму на діяльно-розвивальну.

Виховання мистецтвом знаходиться у нерозривному зв'язку з культурним життям кожного народу, в тому числі й українського. З одного боку, воно постає як історична пам'ять народу в якій відображено його культурний розвиток, збережені споконвічні традиції, звичаї, обряди, вірування, а з іншого, стимулює подальший розвій культури, активно впливає на створення нових духовних і матеріальних цінностей, зберігає і підсилює всебічну зацікавленість мистецькою та культурною спадщиною народу, тим самим стверджуючи духовний розвиток як усієї нації загалом, так і її окремих представників.

Декоративно-прикладне мистецтво України, і Гуцульщини зокрема, що в своїй скарбниці закумулювало культурні надбання нашого народу, які творилися впродовж тисячоліть його історії, повинно стати тією непорушною основою, на якій зростатиме особистість української людини – громадянина, патріота, творця і будівничого своєї великої держави.

Література

1. Андріюк П., Приймак Й. Гуцульська різьба та інкрустація: Навчальний посібник / П. Андріюк, Й. Приймак. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 64 с.
2. Козьменчук Володимир. На порозі нового навчального / Володимир Козьменчук // Освітнянський вісник. – 2012. – 31 серпня.
3. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах Масол Л.М.- (Інтернет-адреса документа: http://www.yur.info.org.ua/index.php?lang_id=1&menu_id=1182&article_id=165701#).
4. Люблю тебе, Гуцульщино: Навчально-методичний посібник / Упорядник і автор вступної статті Аделя Григоруk. – Косів: Писаний Камінь, 2012. – 396 с. – С. 308–371.
5. Оршанський Леонід, Андріюк Петро. Основи гуцульського художнього деревообробництва: навчальний посібник для учнів шкіл та студентів ВНЗ I–III рівнів акредитації / Леонід Оршанський, Петро Андріюк. – Косів: Писаний Камінь, 2002, 238 с., іл.
6. Пожоджук Д., Ткачук Я., Никорак О., Захарчук-Чугай Р., Сусак К. Гуцульська вишивка / Д. Пожоджук, Я. Ткачук, О. Никорак, Р. Захарчук-Чугай, К. Сусак. – К.: Родовід, 2012. – 200 с., іл.
7. Попик І.Р. Розвиток художньої освіти на Поділлі в кн. XIX – поч. XX ст.: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / О.І. Попик; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2003. – 22 с.
8. Про збереження та популяризацію гуцульської культури: Указ Президента України від 2 вересня 2009 року № 703/2009 // Сільська школа: реалії та перспективи. Видання п'яте. – Снятин: Прут Принт, 2009. – С.4.
9. Структура районних постійно діючих форм методичної роботи // Освітнянський вісник. – 2015. – 28 вересня.

10. Сусак К., Стеф'юк Н. Українське народне вишивання / К. Сусак, Н. Стеф'юк. – К.: Науковий світ, 2006. – 281 с., іл.

11. Трудове навчання. Художнє різьблення по дереву: Регіональна програма: 5–9 класи – 2010. Трудове навчання Українська народна вишивка: Регіональні програми модулів: 8-11 класів. – 2010.

12. Шмагало Р.Т. Мистецька освіта в Україні серед. ХІХ – серед. ХХ ст.: структурування, методології, художні позиції / Р.Т. Шмагало. – Львів: Українські технології, 2005. – 528 с., 742 іл.

Анотація. У статті піднімаються питання ролі народного декоративно-прикладного мистецтва в гармонійному розвитку особистості школяра, формуванні художніх здібностей учнів у процесі допрофесійної підготовки, організаційного та науково-методичного супроводу освітньої галузі “Мистецтво”.

Ключові слова. декоративно-прикладне мистецтво, Гуцульщина, мистецька освіта, діяльнісно-розвивальне навчання, допрофесійна підготовка, методичні засоби і прийоми, національна свідомість, національно-патріотичне виховання, композиція, орнамент, стилізація, інтерпретація, ментальний тип, естетичне світобачення.

Аделя Григорук

Народное искусство Гуцульщины в деятельно-развивающей парадигме своевременного допрофессионального художественного образования

Аннотация. В статье поднимаются вопросы роли народного декоративно-прикладного искусства в гармоническом развитии личности школьника, национально-патриотическом воспитании, формировании художественных способностей учеников в процессе допрофессиональной подготовки, организационного и научно-методического сопровождения образовательной отрасли “Искусство”.

Ключевые слова. Декоративно-прикладное искусство, Гуцульщина, художественное образование, деятельно-развивающее обучение, допрофессиональная подготовка, методические средства и приемы, национальное сознание, национально-патриотическом воспитании, композиция, орнамент, стилізація, інтерпретація, ментальний тип, естетичне видення мира.

Adelya Hryhoruk

The folk art of Hutsulshchyna in the active - developing paradigm of a modern before- professional art education.

Annotation

In the article the questions about the role of a folk art in a harmonic developing of a pupils personality, creating their art abilities in the process of a before-professional preparation, organizational and scientific-methodological support of an educational field “Folk art” are studied.

Key words: arts, Hutsulshchyna, art education, active – developing education, before-professional preparation, methodological means and techniques, national consciousness, composition, ornament, stylization, interpretation, mental type, aesthetic outlook.

ТРАДИЦІ НАРОДУ – ПЕРШООСНОВА ДУХОВНОГО ЗДОРОВ'Я НАЦІЇ

Лященко Т.В.,

*завідувач сектором розвитку мислення,
спілкування і взаємодії відділу
неформальної та інформальної освіти дітей
Інституту модернізації змісту освіти*

Царик Л.П.,

*методист в. к. сектору розвитку мислення,
спілкування і взаємодії відділу
неформальної та інформальної освіти дітей
Інституту модернізації змісту освіти*

У Державній національній програмі “Освіта” (“Україна ХХІ століття”) підкреслюється: “Головна мета національного виховання – набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури міжнаціональних взаємин, формування в молоді незалежно від національної належності особистих рис громадян Української держави, розвиненої духовності, фізичної досконалості, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, економічної культури”.

У загальноосвітніх навчальних закладах Міністерства освіти і науки України одним із напрямів громадянського виховання є вивчення учнями та студентами народознавства. Перш за все, це: вивчення історії України, історії і культури рідного краю.

Людина народжується, росте, розвивається, і в житті її надходить пора, коли природна потреба в спілкуванні, у самовиявленні і самоутвердженні набуває особливого загострення. Настає час інтенсивного формування особистості – соціальної, емоційної та інтелектуальної зрілості. Це пора отроча, юнацька.

Упродовж своєї історії український народ створив цілу систему соціалізації молоді, виховання в неї високих духовних і громадянських якостей.

У Законі України про освіту зазначено, що освіта і виховання в Україні повинні здійснюватись з урахуванням національних традицій. Це дає змогу, по-перше, звернутись до тисячолітньої історії регіональних традицій народу і, по-друге, сприяти спадкоємності поколінь.

Соціалізація дітей і молоді (за визначенням) передбачає активне засвоєння і відтворення соціального досвіду попередніх поколінь.

Народна педагогіка – це педагогіка наших дідів і прадідів. Тому ми все частіше звертаємось до витоків народної освіти та виховання, оскільки саме там ми знаходимо відповіді на безліч важливих питань сьогодення. У народній педагогіці ми прагнемо знайти підтримку у боротьбі за моральне та фізичне здоров'я молоді.

Виховання учнів на основі народної педагогіки та християнської моралі

У народній педагогіці не було й немає сформульованих законів, систематизованих положень, наукових термінів. Народна мудрість вчила,

перш за все, вихованню у молоді глибокої самосвідомості, а християнська мораль – богобоязні за гріхи, що й стало основою народної педагогіки, мета якої проста і людяна – виховати дитину так, щоб вона любила Батьківщину, жила її радостями, тривогами і надіями, не цуралась ніякої праці, була чесною, доброю.

На Русі-Україні сім'я вважалась основним вихователем дитини. Вона несла відповідальність за якість виховання перед громадою. Першочерговим в розвитку дитини народна педагогіка вважала безпосередній родинний зв'язок з батьками, бабусями та дідусями.

Прийшов час повернути культ батька й матері в доброму розумінні цього слова. Дітям, що зневажливо ставляться до своїх батьків, під час етичних бесід класного керівника варто нагадати народну притчу про сина, який вигнав стареньку матір з хати доживати віку в холодному хліві, згодом розчулився, дав ряднину, щоб мати прикрила плечі, а вона йому радить: “Синку, відірви половинку, бо й тобі ж колись згодиться...”.

У народі кажуть, що дитину треба любити так, щоб вона про це навіть не здогадувалась, бо від надмірної опіки “сяде на голову”.

Самозреченість, безмірна материнська любов яскраво виражена в українській народній пісні про сина, який на вимогу своєї вередливої, цинічної дівчини “Як ти мене любиш і віриш мені, то серденько неньки в руках принеси” виконав її жахливе бажання і:

Четвертої ночі, немов хижий звір,
Вийняв серденько у матері він,
І серденько неньки в руках він держав,
Він біг до дівчини – гонив його жах,
Він біг до дівчини – знесилів, знеміг,
Та раптом спіткнувся і впав на поріг,
А серденько неньки все кров'ю стекло,
Востаннє до сина озвалось воно:
Ой, сину рідненький, ти дуже стомивсь,
Упав на порозі, чи ти не забивсь?...

Такий пісенний народний твір з впевненістю можна віднести до змісту народної педагогіки, яка вчить нас любові, пошани, відданості своїм батькам. Бо вони нам дали найдорожче – життя.

Найважливішою формою виховної дії на дітей було батьківське благословення: “Благословляем вас всех на ратные подвиги, да не посрамите вы землю Русскую!” – говорили старійшини родин, проводжаючи до війська за часів Київської Русі. З проханням не зганьбити родину, своє прізвище, звертаються і сьогодні батьки до синів, яких проводять до армії, матері до дочок, яких віддають заміж, бажаючи “віку довгого і розуму доброго”.

“Ось підеш в армію, там з тебе зроблять людину”, – ці слова із покоління в покоління стали крилатими. Їх часто можна почути як від батьків вдома, так і від вчителів у школі. Але з уст ветеранів війни, воїнів-інтернаціоналістів, які пройшли загартування в бойових діях, ці слова трактуються по-іншому. “До армії треба, в першу чергу, іти людиною, тому що від зрадництва гине більше,

ніж від куль”, – сказав у свій час генерал-майор, командуючий 56 БШД в Афганістані В.А. Раєвський.

Сьогодні ми все частіше звертаємось до витоків народної освіти та виховання, оскільки саме там ми знаходимо відповідь на безліч важких питань у вихованні молоді. У науковій літературі минулого є багато міркувань щодо цнотливості молодих людей на вечорниціях (М.Сумцов, П.Чубинський, Д.Бантшиш-Каменський та ін.). Усі дослідники сходилися на тому, що вечірні і нічні (вечорниці та досвітки) зібрання молоді ґрунтувалися на суворій моральності. Молодь не дозволяла собі ніякої нескромності, яка б виходила за рамки моральних засад і звичаїв. Такі чисті, довірливі взаємини хлопців та дівчат забезпечували як самі народні традиції суспільного життя села (громадська думка, осуд, обряди і закони), так і сама молодіжна громада.

У науковій літературі історії слов'янських народів (див. П.Іванов “Жизнь и поверья крестьян Купянского уезда Харьковской губернии”. – Харьков, 1907 – с.187) говориться про те, що “увійшовши до хати, парубки приказували “добрий вечір” чи “боже поможи”, вітаючись при цьому за руку з кожною дівчиною. Юнак чи дівчина, які опорочили себе в гурті на вулиці аморальними вчинками (розпустою, випивками чи сквернослів'ям) (Авт.) не були удостоєні честі дружнього рукостискання в своєму селі.

Про такі історичні надбання морального виховання молоді треба говорити як юнакам і дівчатам в індивідуальних етичних бесідах, так і їхнім батькам.

Народна педагогіка в родинному вихованні – це передача від покоління до покоління соціального досвіду життя, норм поведінки серед людей, засвоєння моральних законів, традицій, закріплених в культурних звичаях народу.

Найстрашнішим покаранням вважався людський осуд. Батьки, обговорюючи поганий вчинок або ж попереджуючи його, суворо запитували своїх дітей: “А що скажуть в селі, що скажуть на вулиці, ти про це подумав?!” От і виходить, що на відміну від сьогоднішньої вулиці, яка впливає на дітей негативно, вулиця, громада села, за часів наших предків, була високоморальною і допомагала батькам у вихованні дітей.

У педагогіці всіх слов'янських народів одним з найважливіших факторів виховання являється природа. Як зазначив відомий педагог В.О.Сухомлинський: “У дитини, вихованої в умовах дефіциту спілкування з природою, розвивається емоційна глухота, агресивність як до людей, так і до об'єктів природи”. Народна батьківська педагогіка застерігала: “Не лузай насіння на городі, бо заведуться миші”, “Не розрушай гнізда ластівки, бо на тебе нападе муратиння” та ін., що певною мірою формувало у дітей самосвідомість.

Формування системи цінностей, як правило, відбувається завдяки наслідуванню еталонному зразку. Добре, якщо такий зразок є поруч в сім'ї – батько, мати чи старші брати, сестри. Але сьогодні життя доводить зворотнє. Соціологічні дослідження показують, що доля впливу сім'ї на становлення особистості зменшується, а неорганізоване середовище вулиці, засоби масової інформації беруть гору, частіше всього, гальмуючи процес саморозвитку особистості, даючи йому негативну спрямованість.

Виховний потенціал родини дедалі знижується через нестабільність шлюбів, збільшення числа батьків, які в силу негативних особливостей соціального розвитку держави, зокрема безробіття, змушені в пошуках роботи залишати дітей на бездоглядність.

Систематичне добре, лагідне, шанобливе ставлення до дитини, вміння порозумітись, залучити його до справ і турбот, якими живе сім'я, вважається в народній педагогіці найважливішою умовою виховання. Підліток повинен бути по максимуму завантажений цікавими для нього справами. Бажано, щоб це була позашкільна освіта, спортивні ігри або ж посильна для дитини праця в домі чи на присадибній (дачній) ділянці.

Як під час занять спортом і першими перемогами, так і від успіху у виконанні дорученої справи по домашньому господарству, у підлітка виробляється необхідна для повноцінного самовираження особистості, кількість так званого "гормону щастя", а крім того, не залишається часу на безглузді думки і вчинки.

У ранньому дитинстві підліток повинен засвоювати просту, але важливу істину – праця ніколи не буває легкою, але дякуючи саме їй людина досягає соціального статусу і поваги з боку інших людей.

Про моральну направленість праці говориться навіть в дитячій пісеньці-забавці для найменших. Згадаймо, наприклад, Сороку: вона кашку варила і діток годувала, але той хто дрова не рубав, хату не топив, воду не носив, кашку не варив, нічого не отримав.

Важливо відмітити також диференційований підхід народної педагогіки до виховання хлопчиків і дівчаток. Хлопчик – це майбутній воїн, зодчий, рибак, хлібороб, батько сім'ї, дівчинка ж – майбутня мати, хранителька домашнього вогнища. У них в житті різні призначення, звідси і виховання має бути різним. Соціологічні дослідження показують, що їх відношення до праці залежить від стереотипної ролі батька і матері, від тих установок, які даються в сім'ї.

Мудрість народного виховання, як історично перевіреного досвіду, покликана стати основою сучасних навчально-виховних систем. Це не означає, що треба використовувати весь арсенал народних засобів і методів виховання без змін і критичної оцінки. Необхідно брати з них ті, які спрацьовують сьогодні і співзвучні з нашими уявленнями про гуманізм і загальнолюдські цінності. У своїй роботі слід намагатись зосередити увагу на толерантності в молодіжному середовищі, перш за все у національно-етнічному аспекті. Якщо ми дійсно хочемо мати Україну єдину в державному відношенні, нам вкрай необхідно взаємно шанобливе ставлення до наших різних історій. Мова йде не про взаємне їх визнання, чого мабуть ніколи не буде, а про взаємне примирення з ними як з минулим. Прискорити розвиток позитивних тенденцій і знизити, по можливості, ріст негативних факторів в процесі відродження націй, етносів і регіонів – це на сьогодні повинна бути одна з основних функцій школи та всієї системи виховання дітей і молоді.

Патріотичне виховання, як невід'ємна складова громадянського становлення учнів, на засадах народознавства та християнської моралі, повинно бути направлене на формування громадянських якостей особистості.

Такої особистості, яка буде жити комунікабельно з усіма етнічними групами людей, що живуть у державі, суворо дотримуючись Закону України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23 квітня 1991 року № 987-ХІІ, зокрема (ст.3, 4, та 6). Бо тільки “Батьки або особи, які їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії”, – сказано в Законі.

В умовах, коли іде пряма, відверта, а головне небезпечна для умів підлітків ідеологічна боротьба на міжнаціональному підґрунті педагогам важливо знати, що думає саме молодь про сучасні міжнаціональні проблеми, як вона сприймає морально-політичну атмосферу, яка склалась в сфері етнічних відносин.

У педагогіку офіційно увійшли такі поняття як “національне виховання”, “народознавство”, але основною повинна бути, для будь кого, хто береться за цю справу, заповідь “не навреди”. Не можна допускати виховання, яке іде в руслі національної зверхності.

Кожному педагогу вкрай необхідна готовність до виховання як у дітей, так і у їхніх батьків культури міжнаціонального спілкування, в розуміння якої входять такі елементи, як етика етнічного поведіння, такт у підході до національних розрізень, психологічна прихильність і взаємоповага до сприйняття історії, культури, традицій і особливостей інших націй.

Тут велике поле діяльності для педагога творчого, який би навчив своїх вихованців, вкладаючи у них свідомість загальносуспільної історичної долі всіх народів країни, почуття єдиної сім’ї народів.

Педагоги повинні вести роз’яснювальну роботу серед учнівської молоді про те, що не в інтересах народів іти назад. Важливо не забувати, і педагогам і їхнім вихованцям, що для будь-якого з народів, його культури, національної самосвідомості згубні самоізоляція, власне возвеличення.

Педагогічна реалізація гуманних цінностей, спрямована на підвищення загальної культури особистості, прилучення до національних і загальнолюдських цінностей, вимагає посилення культурологічної спрямованості освіти, що ґрунтується не тільки на здобутих людством знаннях, життєвому досвіді і способах діяльності, а й здатності створити нове.

Найголовніше призначення духовно-моральної культури закладеної в методологічну основу народної педагогіки – це плекання усього того, що полегшує, облагороджує життя людини, робить її щасливою, створює у суспільстві гуманну атмосферу, гуманітаризує освіту.

Позакласна виховна робота з народознавства засобами інноваційних технологій

На думку науковців, вибір тієї чи іншої форми виховної роботи залежить від змісту виховної роботи, віку учнів, майстерності вихованців та інших умов, у яких відбувається процес виховання.

Чи можна ці фактори покласти в основу класифікації всієї різноманітності форм виховної роботи? Так, але така класифікація не буде досконалою, тому що у виховній роботі потрібно брати до уваги ще й такі фактори, як стосунки між вихованцями й вихователями, мету і вид діяльності.

Для практичної роботи дуже важливо мати чітке уявлення про залежність форм виховної роботи від виду діяльності. Ефективність патріотичного виховання значною мірою залежить від реалізації діяльнісного підходу.

Особистість громадянина-патріота формується ефективніше, якщо він любить Батьківщину не на словах, а на ділі, якщо бере реальну участь у роботі, в якій апробуються на практиці громадянські цінності, якщо ця діяльність проходить через його почуття, відповідає його потребам та інтересам. До видів такої діяльності, на думку авторів, у першу чергу варто віднести історико-краєзнавчу роботу з питань вивчення та дослідження етнографії, фольклору, традицій та звичаїв рідного народу.

Формування громадянського досвіду особи розпочинається з її найближчого середовища – сім'ї, роду, рідного села, міста, країни. Саме краєзнавство дає для цього невичерпні можливості.

Краєзнавча робота характеризується надзвичайною різноманітністю її організаційних форм. Умовно їх можна розділити на стаціонарні (гуртки, клуби, товариства) і туристичні (прогулянки, походи, подорожі та екскурсії). Пізнання нового притаманне молодим завжди і здійснюється воно в пошуках. Зумовлено це тим, що ніколи не вичерпається допитливість дитини.

Процес патріотичного виховання здійснюється в навчальній, позакласній та позашкільній роботі, в сім'ї, дитячих та громадських об'єднаннях.

Інтенсивність патріотичного виховання у позакласній роботі значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, форм та методів його організації. Серед сучасних методів і форм патріотичного виховання засобами народознавства пріоритетна роль належить активним методам, що ґрунтуються на демократичному стилі взаємодії; спрямовані на самостійний пошук істини і сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи та творчості.

До таких методів належать: соціально-проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, демократичний діалог (культур, релігій), методики колективних творчих справ з використанням символіки, ритуалів, використання засобів масової комунікації – так звані арт-технології, що відповідають інтересам і потребам сьогоденної молоді людини.

Арт-технології – це ті, що запозичені з певних жанрів мистецтва. Використання сучасних арт-технологій у громадянському становленні учнівської молоді дає змогу надавати соціально важливу інформацію за допомогою яскравих художніх образів, орієнтуючись на емоційну сферу особистості. Це допомагає глибоко проникнути в свідомість підлітка, який звик сприймати світ через “рекламні картинки” чи монітори комп'ютерів.

Саме тому арт-технології можуть стати дієвим інструментом формування особистої позиції молоді людини в ставленні до процесів, які відбуваються сьогодні в українському суспільстві.

Перш за все рекомендуємо використовувати такі арт-технології, як:

- технології сучасного театру;
- художньо-прикладні технології;

- ігрові технології;
- фото-відео технології;
- евенттехнології.

Крім названих вище можна застосовувати також традиційні методи: бесіди, диспути, лекції, семінари, різні форми роботи з книгою, періодичною пресою тощо.

Технології сучасного театру

Театральні технології є досить складними, але цікавість до них настільки велика, що робить ці технології найпопулярнішими в роботі з молоддю та дітьми. Сценічна вистава пропонує для розгляду соціальну проблему, а кожен персонаж вистави виконує певну соціальну роль. Глядачами вистав може стати велика кількість дітей та молоді (на відміну від тренінгу чи уроку), ці технології можуть бути використані під час будь-яких загальношкільних акцій чи святкових зібрань.

Серед театральних технологій доречних в роботі з дітьми та молоддю можна виділити декілька видів вистав: публіцистична, пластично-хореографічна, драматична, гумористична.

Публіцистична вистава

Ця сценічна форма є спадкоємницею відомої колись агітбригади. Жанр народився як можливість вести агітаційну роботу за допомогою сценічних прийомів: віршовані тексти, відомі пісні за темою, використання прийому “апарт” (яскраві словесні заклики, звернені безпосередньо до глядачів), театралізовані мініатюри, піраміди – ось характерні ознаки цього жанру. У ньому документальний публіцистичний зміст набуває художніх форм.

Публіцистична вистава – це монтаж різноманітних епізодів, художніх жанрів від драматичних до гумористичних. В цілому така вистава може стати насправді дієвою, якщо інформація, художні прийоми, емоційні ознаки в ній будуть яскраві та переконливі.

Зрозуміло, що публіцистична вистава часто є найдоречнішою формою для громадянського становлення учнівської молоді засобами народознавства. Основна риса цієї виховної технології полягає в сучасності й актуальності, тобто зміст і сценічна дія відповідають вимогам часу.

Пластично-хореографічна вистава

Основним засобом вираження у цій виставі є пластика: рухи тіла, міміка, жести. Така вистава говорить мовою символів. Звертаючись до цього жанру, слід прагнути дієвої, яскравої візуалізації. Це потребує виразних костюмів, реквізиту, інколи гриму, сценічних атрибутів. Сюжет такої вистави повинен бути чітким і зрозумілим навіть без слів, але з яскраво вираженою музикою згідно теми вистави.

Дійовими особами такої вистави можуть бути як герої-люди (діти) так і герої-символи (птахи, квіти, вогонь, тощо). Пластична вистава буде більш зрозумілою для аудиторії глядачів, якщо в ній “за кадром” звучатиме голос – це дасть змогу ширше розкрити зміст вистави.

Драматична вистава

Драматична вистава потребує існування певного драматичного сюжету, де дійові особи виступають носіями певних характерів чи вчинків, де напружено відбувається внутрішня боротьба.

Цей жанр дає змогу розповісти реальну життєву історію, що робить виставу дуже зрозумілою і переконливою. Сюжет в такій виставі може розвиватися не так стрімко, але потребує логіки сценічної дії.

Важливо, щоб така вистава захоплювала дітей і молодь, а таке можливо лише тоді, коли актори самі дуже глибоко розуміються на змісті того, що вони представляють, коли вони самі переконані в необхідності своєї вистави, коли прагнуть максимально донести зміст своїх слів за текстом вистави до свідомості глядачів.

Художньо-прикладні технології

Художньо-прикладні технології завжди широко використовувалися в роботі з дітьми та молоддю. Це конкурси малюнків, плакатів, виставки творчих робіт за тематикою з народознавства. Але молодь сьогодні виявляє цікавість до більш сучасних жанрів мистецтва, і тому ми пропонуємо доповнити наш перелік такими арт-технологіями як колажування, графіті, 3d інстляції тощо.

Колажування

Метод колажування полягає в прикріпленні (приклеюванні) до якої-небудь основи різноманітних матеріалів, що відрізняються від неї за кольором і фактурою.

Матеріалами для колажу можуть бути і глясові журнали, різноманітні зображення, природні матеріали, предмети.

Популярність цієї технології полягає в тому, що при виготовленні колажу не виникає напруги, пов'язаної з відсутністю в підлітка, що створює колаж, художніх здібностей. Тому ця техніка дозволяє кожному отримати успішний результат.

Окрім того, на відміну від малюнка, де є авторство, колаж допускає колективну творчість, а вона, як відомо, справляє на молоду людину більш потужний вплив.

Графіті

Зі словом графіті передусім асоціюється добре відомий нам “розпис” будинків, парканів, гаражів, тощо і не завжди, на жаль, з позитивною метою. Але, зважаючи на популярність цієї художньої технології серед молоді, варто влаштовувати серед підлітків конкурс графіті за відповідною народознавчою тематикою. До такої акції з розумінням віднесуться оточуючі. До речі, традиційні конкурси дітей крейдою на асфальті, це також певна форма графіті.

3d інстляції

Інстляція – це сучасна художня техніка, яка використовує тривимірні об'єкти. Інстляції влаштовуються зазвичай у приміщенні. Елементами інстляції можуть бути різні об'єкти. Символіка цих предметів, розташування їх у просторі саме і складають зміст інстляції.

Ця технологія не потребує того, щоб її виконавці мали якісь особливі художні здібності, тому створити інстляцію може кожна людина. Хоча

важлива і колективна творчість. Створити виставку 3d інстляцій за народними мотивами зовсім не складно, а зважаючи на те, що це дуже популярна в сучасному мистецтві технологія, цікавість серед молоді до такої виставки буде дуже великою.

Ігрові технології

Головна відмінність гри від іншої діяльності полягає в тому, що її предмет – сама людська діяльність. Тобто важливим є не стільки сам результат гри, як її процес. Це масовий захід, основним засобом якого є гра. Саме гра ілюструє тему акції, саме через гру учасники отримують потрібні навички та відпрацьовують власні моделі поведінки в певних ситуаціях, формують характер, набувають світоглядних переконань.

Фото-відео технології

Останнім часом неабияку цікавість у молоді викликають фото та відео-технології. Багато хто з підлітків вміє робити аматорські знімки і, навіть, знімає власне відео. Саме тому, в плані національно-патріотичного виховання дуже доречним буде використання фотовиставок, відеороликів тощо.

Використовуючи велику кількість фотографій, наприклад у музейній справі з краєзнавства, ми можемо розраховувати на велику активність старшокласників, бо для того, щоб зробити декілька фотографій треба зовсім небагато зусиль. А учасниками фотовиставки, наприклад “Великодна крашанка”, залюбки погодиться стати велика кількість підлітків. Організаторам лише необхідно сформулювати тему виставки та встановити деякі технічні формати, аби фотографії були якісними.

Велику кількість фотографій (до 100 і більше) можна об’єднати в маленький фотофільм. Матеріалом для нього можуть бути авторські фотографії, чи зображення з Інтернету. Бажано, щоб такий фотофільм: “Вечорниці”, “Купальські гуляння” тощо супроводжувала тематична музика, закадровий голос, певні написи.

Евенттехнології

Слово “евент” перекладається українською як “подія”. Маються на увазі масові заходи: акції, мітинги, тощо. Сучасними популярними молодіжними формами активності є: флешмоби, квести, перформанси тощо.

Флешмоби проводяться з метою привернення уваги суспільства до певної проблеми. Це може бути заздалегідь спланована акція, у якій невелика кількість учасників з’являється в запланованому певному місці, виконує необхідні дії і зникає. Свідками цих дій стають всі, хто перебуває на той час на тому місці. Завданням організаторів є задумка дій, що розкриють зміст проблемної теми, а також залучити до заходу як можна більше учасників.

В ідеалі, інформація про флешмоб та його сценарій розміщується в Інтернеті, тоді всі зацікавлені зможуть взяти участь в акції. Фоторепортаж про дії флешмоберів можна зняти на відео і розмістити його в Інтернеті, тим самим поширюючи соціально важливу інформацію.

Описана евенттехнологія прийшла до нас із Західної Європи, де так звані флешмобери часто проводять флешмоби (стихійні акції), що на думку авторів привчають молодь до анархії і всездозволеності. Варто зауважити, що в роботі з

учнівською та студентською молоддю завжди слід керуватись чинним законодавством відносно організації та проведення вище вказаних заходів.

Більш цікавою та корисною у формуванні допитливості, на наш погляд, є евенттехнологія “квести”. Цей жанр гри запозичено з комп’ютерних ігор. Її характерні ознаки: участь декількох команд, що виконують отримані в ході квесту певні завдання. Наприклад, краєзнавча вікторина з історії виникнення народних обрядових свят: “Купальська ніч”, “Святий вечір”, “Щедрики”, “Великдень” тощо, в якій дві команди проводять між собою турнір. Хто перший виконає завдання – отримує бонус.

Організаторам гри необхідно підготувати завдання для учасників таким чином, щоб у ході турніру розкрити тему квесту, надати його учасникам важливу інформацію чи дізнатися про рівень інформованості команд із заданої теми.

При творчому підході до використання інноваційних технологій, з урахуванням вітчизняних традицій в освіті, – сучасні арт-технології розширюють можливості виховної роботи з учнівською молоддю.

Література

1. Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” від 23 квітня 1991 року № 987 – XII, ст.ст. 3, 4,6.
2. Державна національна програма “Освіта” (“Україна XXI століття”) (постанова КМУ від 3 листопада 1993 р. № 896).
3. Иванов П. “Жизнь и поверья крестьян Купьянского уезда Харьковской губернии” / П. Иванов. – Харьков, 1907 – с.187.
4. Безпальча Р., Григоріва М., Немая Я. [та ін.]. Крок до толерантності: використання арт-технологій у захисті прав дітей-біженців: навч.-метод. посіб. / Р. Безпальча, М. Григоріва, Я. Немая. – К.: Школа Рівних Можливостей, 2010. – 24 с.
5. П.Толочко, академік НАН України, доктор історичних наук (фрагмент статті “Условия реванша это крах страны”), газета “2000”, 26.10.2007р.

СТАН ВИХОВАНOSTІ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕДЖУ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

Кобзаренко Л.А,

*аспірант лабораторії громадянського
та морального виховання*

*Інституту проблем виховання
Національної академії педагогічних наук України*

З метою виявлення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу було проведено констатувальний етап експерименту, що передбачав визначення експериментальної бази

дослідження, добір діагностувальних методик і адекватних методів вивчення проблеми, які б забезпечили визначення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів на основі критеріїв та показників та розв'язання наступних завдань:

- визначення критеріїв і показників вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки;
- проведення педагогічної діагностики;
- виявлення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу.

Виходячи з розуміння морально-ціннісних орієнтацій, визначених структурних компонентів, критеріальну базу констатувального етапу експерименту склали когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний критерії.

З метою розв'язання поставлених завдань дослідження використовувався комплекс діагностувальних методів та адаптованих методик, які б відповідали віковим особливостям студентів педагогічного коледжу, взаємодоповнювали та забезпечували валідність.

Для з'ясування розуміння студентами педагогічних коледжів сутності поняття “морально-ціннісні орієнтації” було проведено пілотажну бесіду. Результати бесіди дозволили виявити декілька груп студентів, що відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

**Розуміння студентами педагогічних коледжів сутності поняття
“морально-ціннісні орієнтації”**

№ з/п	Характеристика відповідей	К-сть	%
1	Правильна повна і розгорнута відповідь	24	5,3
2	Правильна достатня відповідь	75	16,4
3	Правильна неповна відповідь	273	59,5
4	Неправильна відповідь	52	11,4
5	Не відповіли	34	7,4
	Всього:	458	100

Дані, представлені в таблиці 1 показують, що 21,7% студентів педагогічного коледжу мають уявлення про морально-ціннісні орієнтації, однак переважна частина студентів (59,5%) поки що не має цілісного уявлення та 18,8% не справились із завданням. Серед відповідей першої групи, найбільш поширеними є наступні: “Морально-ціннісні орієнтації є зразками, що дають людині змогу організувати свою діяльність”, “Морально-ціннісні орієнтації скеровують людину на вищі моральні цінності і моральні зразки у її діяльності орієнтують на надбання українського народу”.

Серед неповних відповідей, як правило, превалювали характеристики якоїсь однієї ознаки чи характеристики досліджуваного поняття, серед яких найпоширенішими були такі: “Це схвалювані народом цінності і якості особистості”, “Орієнтують на моральні цінності і моральну поведінку”, “За якими живе особистість”, “Визначають стосунки людей”.

Серед невірних визначень можна виокремити наступні: “Це норми, яких потрібно неухильно дотримуватись”, “Правильна поведінка”, “Норми, які регулюють стосунки людей”. Окрім цього, 7,4% студентів педагогічних коледжів не змогли відповісти на запитання, що потребує уваги педагогів до зазначеної проблеми.

У розробленій нами анкеті студентам пропонувалось поміркувати над запитаннями “Які морально-ціннісні орієнтації визначають характер українського народу?” та “Які морально-ціннісні орієнтації українського народу є визначальними у педагогічній діяльності?” Відповіді студентів на перше запитання засвідчили правильне, хоча і не повне розуміння значущості морально-ціннісних орієнтацій у житті народу та у вихованні дітей. Водночас, у відповідях студентів простежується тенденція до превалювання морально-ціннісних орієнтацій, які визначають ставлення до інших людей. Серед яких: співчуття (22,6%), доброта (20,1%), милосердя (13,6%), розуміння інших (7,8%), прагнення допомагати іншим (6,4%), чуйність (4,8%), щирість (3,6%), доброзичливість (2,9%), чесність (2,5%), людяність (2,1%), чемність (0,7%), стриманість (0,5%), привітність (0,5%), вихованість (0,4%), порядність (0,4%), безкорисливість (0,4%), емпатійність (0,4%), лагідність (0,4%), відвертість (0,3%), виваженість (0,3%), відкритість (0,2%), почуття обов’язку (0,2%), дисциплінованість (0,1%), почуття гумору (0,1%), великодушність (0,1%), вірність (0,1%), надійність (0,1%), простота (0,1%), щедрість (0,1%), повага до людей (0,1%), ніжність (0,1%), терпимість (0,1%). Студенти приділяють значно менше уваги морально-ціннісним орієнтаціям, які визначають ставлення до себе, називаючи самоповагу (1,5%), любов (1,5%), справедливість (1,2%), мудрість (0,8%), самоприйняття (0,5%), совість (0,5%), духовність (0,3%), душевність (0,2%), незалежність (0,2%), шляхетність (0,1%), моральність (0,1%), оптимізм (0,1%), охайність (0,2%). Жоден студент у своїх відповідях не вказав гідність чи вдячність. Також поза увагою студентів залишились морально-ціннісні орієнтації, які б визначали ставлення до Батьківщини, що свідчить про недооцінку їх значущості у житті особистості. Не відповіли 0,7% студентів. Всього було опитано 458 студентів.

У відповідях на друге запитання студенти педагогічного коледжу цілком слушно відзначили, що морально-ціннісні орієнтації не лише визначають характер українського народу, а й мають виховне значення. Такими, на їхню думку, є орієнтація на добродійство (15,5 %), повагу до людей (14,8 %), людяність (12,3 %), милосердя (9,6 %), честь (дівочу, чоловічу) (9,6 %), гідність – (8,9 %), щирість – (6,1 %), вдячність – (5,7 %), толерантність (4,5%), чесність (3,5%), миролюбність (2,4%), любов (до дітей, до протилежної статі, батьків) (1,7%), дружбу (1,5%), відповідальність (1,2%), відданість (0,9%), справедливість (0,5%), доброту (0,5%), чуйність (0,2%), захист слабших (0,1%), віру у власні сили (0,1%), добросовісність (0,1%), виваженість (0,1%), делікатність (0,1%), тактовність (0,1%). Однак, ніхто зі студентів не назвав морально-ціннісну орієнтацію на любов до Батьківщини, яка в сучасних умовах є пріоритетною.

Наступні запитання стосувалися перспектив виховання морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді засобами етнопедагогіки і можливих наслідків неуваги до цієї проблеми. Результати анкетування наводяться у таблиці 2.

Таблиця 2

Проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки

№ з/п	Перспективи виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки	К-сть	%	Можливі наслідки неуваги до проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки	К-сть	%
1	Виховання справжніх патріотів	121	26,5	Почуття меншовартісності	117	25,4
2	Виховання поваги і любові до української культури	89	19,5	Орієнтація на чужі морально-ціннісні орієнтації	109	23,8
3	Формування національної ідентичності	67	14,4	Втрата державності та національних ознак	99	21,6
4	Формування моральної свідомої особистості	53	11,6	Орієнтація на хибні або квазіцінності	65	14,7
5	Запобігання сепаратизму	42	9,3	Ідентифікація себе з іншими народами	34	7,4
6	Почуття гордості за свій народ	36	7,8	Втрата мови, культури	15	3,2
7	Запобігання втрати історичної пам'яті	27	5,9	Ненависть до всього людства	11	2,3
8	Любов до своєї культури, народної мудрості та шанобливе ставлення до інших	16	3,5	Нехтування моральними принципами	5	1,1
9	Не відповіли	7	1,5		3	0,5
	Усього:	458	100		458	100

Результати, представлені у таблиці, переконують у тому, що студенти педагогічних коледжів усвідомлюють роль і значення виховання морально-

ціннісних орієнтацій у молоді засобами етнопедагогіки у сучасних умовах, що можна пояснити як віковими особливостями, так і фаховою підготовкою у навчальному закладі. Якщо у своїх відповідях на перші запитання студенти називали “любов до Батьківщини”, то, розмірковуючи над перспективами такого виховання і можливими наслідками неувagi, доходять логічного висновку про необхідність такої морально-ціннісної орієнтації, що свідчить про несистематичну виховну роботу коледжу у цьому напрямі.

Рольові ігри показали, що більшість студентів педагогічного коледжу стикались з подібними ситуаціями у житті. Окрім того студенти у багатьох випадках опирались на свій дитячий і шкільний досвід, досвід неформального спілкування та ін. Найбільше зацікавлення викликали ситуації неувagi вчителя (викладача) до проблем вихованців (24,1%), некоректного виховного впливу (17,8%), фаворитизму у вихованні (16,3%), ігнорування народного досвіду (14,5%), привернення уваги надто широкого загалу та переадресація виховного впливу (12,4%), порушення конфіденційності (7,8%), невірне розуміння проблеми та неадекватна оцінка ситуації (4,6%), поспішні висновки (1,5%).

У ході обговорення студенти дійшли висновку, що їм самим бракує необхідних педагогічних знань для вирішення таких проблем у майбутній професійній діяльності (32,6%), правові знання обмежуються Конвенцією ООН про права дитини (19,2%), брак знань про гідність як категорію моралі і права (17,8%), відсутність практичних навичок протидії порушенню власної гідності (15,9%), поверхові знання про те як ця проблема вирішувалась в українській народній педагогіці (14,5%).

Нас також цікавило, як знають студенти педагогічного коледжу спадщину українського народу і яке місце у їхньому житті вона займає. З цією метою ми використовували педагогічне спостереження в аудиторній і позааудиторній діяльності. Програма педагогічного спостереження включала різні ситуації, де б могли проявитися морально-ціннісні орієнтації студентів педагогічного коледжу.

Практика підтвердила, що студенти виявляють повагу до людей у присутності викладачів і педагогів, ретельно підбирають слова ввічливості, пропонують допомогу, однак поза навчальним закладом, досить вибірково виявляють повагу до інших, нерідко ігнорують правила етикету, бувають грубими з батьками, що пояснюється конфліктом “батьків і дітей”, бажанням зламати стереотипи, самоствердитись тощо. Студентам іноді буває важко підібрати слова вдячності, хоча емоційно вони переживають це почуття.

Аналіз конфліктних ситуацій зі студентами засвідчив, що вони болісно реагують на критику та зауваження викладачів, потребують коректного ставлення до себе, однак мають труднощі у визнанні власної неправоти, помилок, бо їм здається, що цим вони принижують себе.

Милосердя є важливою моральною цінністю і виховання відповідної орієнтації у студентів педагогічного коледжу є важливим завданням. Зазначена морально-ціннісна орієнтація є динамічною, що пояснюється зміною потреб, мотивів у молодшому юнацькому та юнацькому віці. Значущість милосердя як

морально-ціннісної орієнтації у юнацькому віці також обумовлена соціалізацією, включеністю у виховний процес педагогічного коледжу. Педагогічне спостереження зафіксувало зміни у системі цінностей, на які студенти орієнтувались раніше, бажання краще зрозуміти себе і свої прагнення. Хоча студенти добре розуміють значущість милосердних вчинків і долучаються до них, однак їхня участь є здебільшого пасивною. Педагогічне спостереження показало, що студенти, зорієнтовані на милосердя, відчувають себе більш захищеними, дружелюбні, завжди співчують своїм товаришам, виявляють готовність допомогти, мають низький рівень суперництва по відношенню до своїх товаришів, що позначається на їхній просоціальній поведінці. У студентів з низьким рівнем милосердя простежується невпевненість у собі, своїх силах, боязнь брати на себе відповідальність, а також бажання перекласти відповідальність на інших, певний формалізм.

Педагогічне спостереження показало, що любов до Батьківщини у студентів педагогічного коледжу залежить від усвідомлення себе громадянином України, що прагне осмислити українську історію, етику, культуру, традиції, звичаї, символіку, мистецтво.

Наше дослідження підтвердило положення К.Чорної, яка вважає, що „педагогів здебільшого задовольняє вміння учнів повторити інформацію, не вникаючи в її суть, не розглядаючи причинно-наслідкові звязки” [1, 18].

Хоча студенти педагогічного коледжу зазначають, що любов до Батьківщини – це готовність її захищати (25,2%), віддано служити (20,5%), готовність відстоювати державні інтереси (18,6%), готовність працювати та розбудовувати свою країну (16,7%), поширення української культури (6,2%), знання історії, мови (4,9%), любов до родини і своєї домівки (4,5%), шанування народних звичаїв і традицій (3,4%), однак їхні слова не завжди відповідають мотивам і діям.

Про те, наскільки студенти педагогічного коледжу послуговуються духовною спадщиною українського народу у житті, представлено у таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка використання студентами педагогічного коледжу у власному житті духовної спадщини українського народу

№ з/п	Назва	К-сть	%
1	Активно використовують в аудиторній, позааудиторній діяльності та міжособистому спілкуванні	134	7,4
2	Використовують переважно у навчальному закладі	127	29,4
3	Використовують переважно у міжособистісному спілкуванні	98	21,4
4	У залежності від ситуації	56	27,7
5	Використовують рідко	34	12,3
6	Використовують вимушено, коли не має змоги замінити на щось більш сучасне	4	0,8

7	Не мають змоги чи бажання використовувати	2	0,4
8	Не замислювались	1	0,2
9	Не відповіли	2	0,4
	Усього:	458	100

Дані таблиці переконують у тому, що лише 7,4 % учнів активно використовує спадщину українського народу у різних сферах своєї діяльності, тоді як переважна більшість студентів робить це час від часу, здебільшого у навчальній діяльності, коли того вимагає ситуація, але мало хто робить це самостійно, що потребує стимулювання і зацікавлення студентів.

Отримані дані у ході констатувального етапу експерименту дозволили виявити рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки на основі зіставлення знань, мотивів і поведінки на основі визначених нами критеріїв і показників.

Високий рівень морально-ціннісних орієнтацій мають студенти педагогічного коледжу, які володіють систематичними знаннями, глибокими судженнями про моральні цінності українського народу (гідність, повагу до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини). Студенти цієї групи виявляють інтерес до духовної спадщини українського народу, усвідомлюють значущість морально-ціннісних орієнтацій у своєму житті, добре знають свої права і обов'язки. Їхні уявлення і знання про морально-ціннісні орієнтації адекватні мотивам і поведінці. Як правило, студенти з високим рівнем вихованості морально-ціннісних орієнтацій виявляють повагу до себе та до інших, цінують те, що для них роблять інші люди, здатні до співчуття і вчинку-милосердя, уміють відстоювати і захищати свою гідність, права, виявляють громадянську активність у житті педагогічного коледжу, протистоять аморальним впливам, приниженню гідності, активно працюють над собою.

Студентам з достатнім рівнем вихованості притаманне превалювання морально-ціннісних орієнтацій спрямованих на себе. Вони мають добрі знання про морально-ціннісні орієнтації українського народу, у них розвинені почуття самоповаги, почуття гідності, любові до Батьківщини. Водночас спостерігається вибіркковість у виявленні поваги до людей, милосердя, вдячності. Студенти з достатнім рівнем вихованості морально-ціннісних орієнтацій дотримуються етикетних норм, однак роблять це не з власних переконань, а через привченість, суспільну схвалюваність, бажання отримати заохочення. Студенти цієї групи беруть активну участь у житті закладу, лише у тому випадку, якщо це їм цікаво, відстоюють свою гідність та вибірково гідність інших, розраховуючи на взаємну підтримку. Робота над собою здійснюється час від часу і не має систематичного характеру.

Студенти з середнім рівнем вихованості характеризуються неповними чи однобічними знаннями про морально-ціннісні орієнтації, недостатньо усвідомленими на особистісному рівні та нестійким інтересом до них. Їхні фрагментарні знання негативно позначаються на ставленні до себе, до інших і до Батьківщини. У поведінці студентів цієї групи превалюють мотиви

конформізму і егоцентризму. У своїх діях студенти орієнтуються на групу, шукають компромісу, схвалення, легко підпадають під вплив товаришів, поступаються своїми переконаннями. Студенти бурхливо реагують на критику, не вміють відстоювати свої права та не помічають проблем інших.

З низьким рівнем вихованості студенти мають безсистемні, недостатні та невірні знання про морально-ціннісні орієнтації українського народу. Студенти цієї групи невпевнені у собі, що негативно позначається на стосунках з іншими, нездатності чуйно реагувати на чужі проблеми, боязні проявити милосердя, вдячність. Не знають своїх прав і свобод. Участь у громадському житті школи пасивна на рівні колективних заходів. Любов до Батьківщини розцінюється як гасло. Невміння володіти собою робить їх вразливими до критики, грубими з випадковими людьми. виявляється і в грубому ставленні до інших, відсутній досвід розв'язання ситуацій та дилем з використанням етнопедагогічних знань, неадекватність проявів морально-етичних цінностей виховання через їх нерозуміння, інтуїтивний характер поведінки та моральних вчинків; відсутнє прагнення до самовдосконалення.

Проведений констатувальний експеримент показав, що основні причини низького рівня вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу полягає у недостатньому рівні знань студентів про морально-ціннісні орієнтації українського народу та усвідомлення їх у власному житті, відсутності систематичного і цілеспрямованого характеру виховання у коледжі, неефективність змісту, форм і методів виховання, що призводить до фрагментарних знань у студентів, несформованості мотиваційної і поведінкової сфери.

Література

1. Виховуємо громадян-патріотів України: Науково-методичний посібник / [Бех І.Д., Чорна К.І., Журба К.О., Киричок В.А., Шкільна І.М.]. – Черкаси: Вид-во ЧОПОПП, 2012. – 268 с.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ЗАСОБАМИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА ПРИКАРПАТТЯ

Демків В.В.,

*методист лабораторії дисциплін
естетичного циклу та фізичного виховання
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

У період становлення української державності, побудови громадянського суспільства, інтеграція України у світове та європейське співтовариство передбачають орієнтацію на Людину, її духовну культуру і визначають

основні напрями навчально-виховної роботи з учнями шкіл та модернізацію навчально-виховного процесу, спрямованого на національно-патріотичне виховання учнів [5].

Від часу здобуття незалежності України, побудови власної держави, відродження історичної пам'яті народу, мови, культури, мистецтва, національної системи виховання особливої актуальності набуває питання *національного виховання* різними засобами, у даному випадку засобами народного мистецтва.

Національне виховання передбачає вироблення умінь щодо примноження культурно-мистецьких надбань народу, розвитку високих естетичних ідеалів, формування потреб і здібностей до образотворчого мистецтва в процесі художнього осмислення світу.

Кожен регіон України багатий своєю неповторною культурою, традиціями, а особливо осередками народного мистецтва. Так, Прикарпаття славиться декоративно-прикладним мистецтвом (різьба по дереву, кераміка, вишивка, килимарство, художня обробка металу, писанкарство та ін.). Народне мистецтво має за мету перетворювати та естетично насичувати навколишнє середовище і водночас виступає *важливим засобом виховання*.

Дивовижна і велична природа нашого регіону з прадавніх часів сформувала особливий світогляд тутешніх українців, викристалізувала дух незалежності і боротьби з поневолювачами, почуття гордості за свою Вітчизну. Природа вплинула і на їх естетичний смак, зумовила розвиток різноманітних художніх промислів і ремесел, сприяла появі справжніх талановитих майстрів та художників.

Перлиною Прикарпаття безперечно є Гуцульщина, осередком якої є місто Косів. Там найбільше збереглися самобутні традиції народного мистецтва, які передаються з покоління в покоління. Сьогодні роботи умілих гуцульських різьбярів, косівська кераміка, космацькі писанки, яворівські ліжники відомі на весь світ.

Косівські різьб'яні вироби відзначаються особливо витонченим “сухим” різьбленням та різьбленням у сполученні з інкрустацією перламутром, металом, бісером. Саме ж мистецтво “сухої” різьби по дереву зародилося в селі Яворові, що на Косівщині, засновником якої був Юрій Шкрібляк (1823–1885 р.р.). Сьогодні тут живуть і працюють його нащадки – заслужені майстри народної творчості України Василь Корпанюк та Дмитро Шкрібляк. У Яворові започаткований і унікальний вид народного мистецтва – ліжникарство.

Приваблива косівська кераміка вирізняється світлим колоритом, яскравим розписом, витягнутими пропорціями. Сьогодні імена визначних майстрів-керамістів – династії Баранюків, Олекси Бахматюка, Петра Кошака, Павлини та Григорія Цвіликів відомі далеко за межами Косівщини.

Відомим центром народних мистецтв є й гірське село Річка. Воно славиться своїми майстрами різьби по дереву, випалювання по дереву, художньої обробки металів та шкіри, художнього ткацтва, вишивки, писанкарства. У селі багато відомих мистецьких династій – Мегеденюків, Кіщуків, Тонюків та ін. Верховина славиться давньою технікою інкрустації різьб'яних виробів рогом та

металом. У селі Космачі шиють національний одяг і чудово вишивають яскравими кольорами: жовтим, червоним, помаранчевим, коричневим, зеленим. Космацькі писанки за своєю композицією, мініатюрним малюнком та золотисто-жовтими теплими кольорами вважаються одними з найкращих [6].

Писанкам на Прикарпатті віддано особливе місце. 1987 року в місті Коломиї відкрито єдиний та найбільший у світі музей писанкового розпису (неофіційна назва Музей “Писанка”), виконаний у формі яйця-писанки. У ньому представлено писанки з Прикарпаття, інших областей України, а також писанкарські школи багатьох країн світу. За результатами акції “Сім чудес України” музей посів восьме місце (за голосами інтернет-користувачів).

На сучасному етапі розвитку освіти важливим питанням залишається виховання такого різнобічно та гармонійно розвиненого, національно свідомого, високоосвіченого, життєво компетентного учня, який буде здатний до саморозвитку та самовдосконалення, спроможний до виявлення національної гідності, самореалізації в соціумі як громадянин, сім'янин, професіонал, носій культури.

У діючому Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти (затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 року № 1392) важливу роль у набутті загальнокультурної компетентності, яка передбачає здатність учня аналізувати та оцінювати досягнення *національної* та світової культури, орієнтуватися в культурному та духовному контексті сучасного суспільства, застосовувати методи самовиховання, орієнтовані на загальнолюдські цінності, відіграє освітня галузь “Мистецтво”.

Основною метою освітньої галузі є формування в учнів у процесі сприймання, інтерпретації, оцінювання ними творів мистецтва та провадження практичної діяльності системи ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей як цілісної єдиної основи світогляду, а також здатності до художньо-творчої самореалізації і культурного самовираження. Одним із принципів освітньої галузі є поєднання загальнолюдського, національного та етнокраєзнавчого аспектів змісту освіти, який передбачає цілісний художньо-естетичний розвиток особистості учня шляхом опанування різних видів мистецтва і координації знань, умінь та уявлень, набуття яких необхідне для формування у свідомості учнів полікультурного і поліхудожнього образу світу.

Предмети мистецтва в загальноосвітній школі мають важливе естетико-виховне спрямування, якому підпорядковуються дидактичні завдання, тому вчитель має сприяти зростанню в учнів інтересу до мистецтва, розвитку здатності емоційно реагувати на художні твори (зокрема твори народного мистецтва) і знаходити в них особистісний смисл.

Безпосереднє спілкування з творами народного мистецтва важливе для педагогічної практики, воно активізує дитячі емоції, викликає творчу уяву, стимулює фантазію, пробуджує почуття, збагачує образне мислення. Саме через творчу працю максимально розкривається й опредмечується духовний світ людини, формуються такі риси характеру, як почуття власної гідності,

цілеспрямованість, прагнення до морально-естетичних ідеалів, які впродовж століть виробив український народ.

Реалізуючи мету національного виховання учнів засобами народного мистецтва, учителі образотворчого мистецтва часто звертаються до кращих надбань народного мистецтва у навчально-виховному процесі у різних формах роботи: тематичні уроки, екскурсії в музеї народного мистецтва, творчі зустрічі з майстрами, майстер-класи та ін.

Учитель образотворчого мистецтва Івано-Франківської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 13 Федів Ігор Степанович на уроках образотворчого мистецтва використовує елементи орнаменту гуцульської кераміки у виготовленні виробів із солоного тіста (*Фото 1, 2*).

Фото 1. Кахлі. Солоне тісто

Фото 2. Вітальна листівка

Різьба по дереву є невід’ємною складовою педагогічної діяльності Крутофоста Володимира Миколайовича, учителя образотворчого мистецтва Рожнівського навчально-виховного комплексу “Туцульщина” імені Ф. Погребенника Національного університету “Києво-Могилянська академія” Косівської районної ради, заслуженого вчителя України, який привчає молодих вихованців до народної творчості свого регіону (Фото 3).

Фото 3. В. Крутофіст з учнями

Фокшей Ігор Богданович, учитель образотворчого мистецтва Косівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів № 2, на уроках образотворчого мистецтва та заняттях гуртка навчає учнів техніки різьби по дереву, наслідуючи основоположника Косівської школи різьбярства з елементами інкрустації видатного майстра В. Девдюка (Фото 4, 5).

4

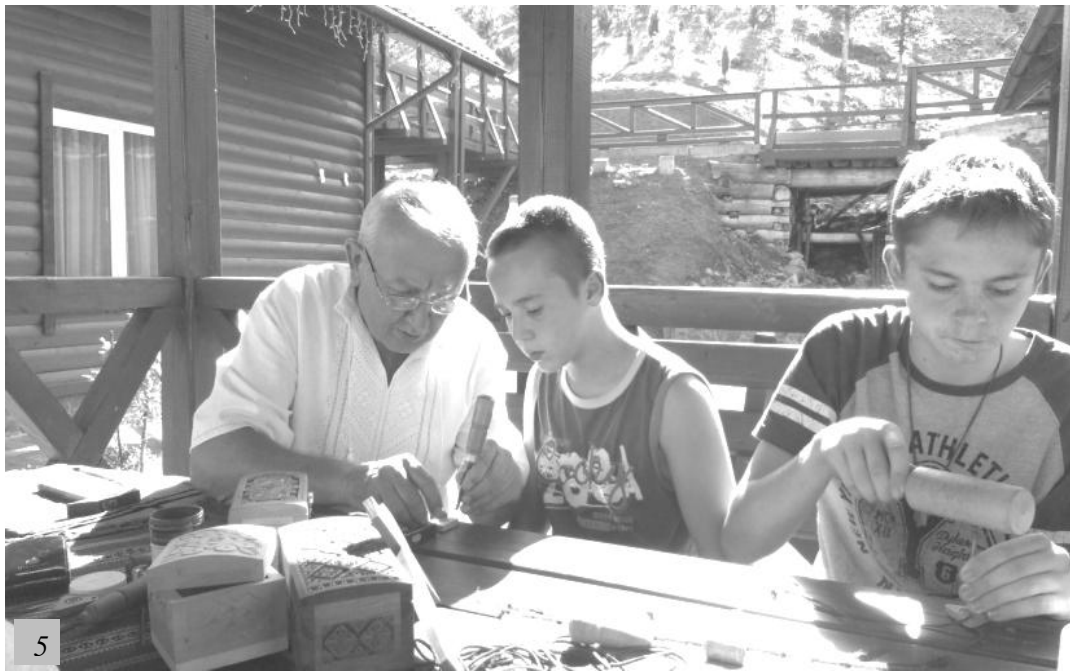

Фото 4, 5. І.Б.Фокшей з учнями

Навички декоративного розпису по дереву набувають учні Оболонської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Долинської районної ради, учитель Івасів Віталій Віталійович (*Фото 6, 7*).

Фото 6, 7. Роботи учнів

Не одного майстра вишивки, серед них і дочка Ольга, виховала Сагановська Стефанія Дмитрівна (*Фото 8*), учитель образотворчого мистецтва Гостівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів Тлумацької районної ради, учитель методист, заслужений вчитель України. Віддана своїй справі, працююча й оптимістична, у вільний час вишиває рушники, сорочки, скатертини, подушки,

картини (Фото 9, 10) та передає свою майстерність учням на уроках та позакласній діяльності.

Фото 8. Стефанія Дмитрівна із дочкою Ольгою

Фото 9. Карпатський пейзаж

Фото 10. Стелися, доле, рушниками

Народна творчість надихає молодих педагогів. Так, учитель образотворчого мистецтва Одаївської загальноосвітньої школи I–II ступенів Тисменицької районної ради Калинчук Юлія Мирославівна використовує елементи народного орнаменту вишивки та ткацтва у розробці власних дизайнерських виробів (*Фото 11, 12*).

Фото 11, 12. Сумка

Дружиніна Оксана Богданівна, учитель образотворчого мистецтва Кривецької загальноосвітньої школи І–ІІ ступенів Богородчанської районної ради, керівник гуртка, використовує з вихованцями традиційні техніки обробки шкіри та притаманний цьому виду народного мистецтва орнамент у створенні футлярів для телефонів, гаманців, сумочок (Фото 13, 14, 15).

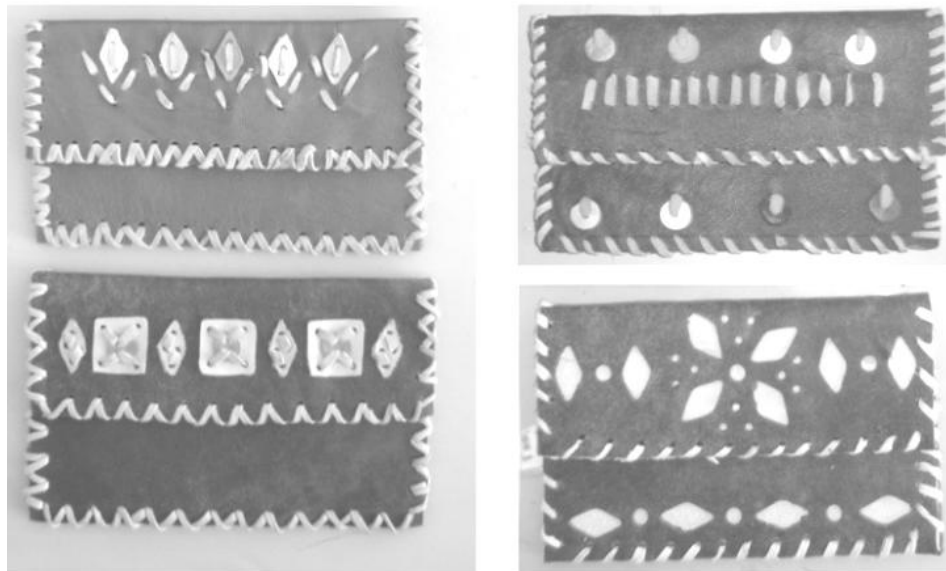

Фото 13. Гаманець

Фото 14. Футляр до телефону

Фото 15. Сумка

Національне виховання дітей засобами народного мистецтва буде ефективнішим через організацію позакласної роботи, що будується на принципах зацікавленості й добровільної участі в ній і враховує індивідуальні інтереси та нахили дітей. Позакласна робота є логічним продовженням класно-урочних занять, допомагає учням успішно навчатися, розвиває ініціативу, сприяє розумовому, фізичному, естетичному та національному вихованню, спрямовує їхню активність на корисну діяльність.

В. О. Сухомлинський писав, що дитяча творчість найкраще розвивається на основі проникнення у зміст і характер різноманітних видів народної творчості. Пізнаючи і продовжуючи творчі традиції народу, учні засвоюють матеріалізоване в них народне творче мислення. Оволодіваючи, наприклад, мистецтвом чи ремеслом, діти опановують творчий досвід батьків, дідів. Це сприяє формуванню у них умінь, навичок реалізації, задумів, створенню власних проєктів, конструкцій. Так формується творчий потенціал особистості.

Національне виховання повинно забезпечувати передумови формування особистості, які стали б спонукальною силою її самореалізації, сформували б у неї постійну внутрішню потребу в безперервному самовдосконаленні. Кінцевим результатом національного виховання має бути сформована цілісна особистість – повноправна, самостійна та творча, яка відчуває свою співпричетність до української національної культури, ідентифікує себе з українською нацією й реалізує свої потенційні можливості на благо України.

Література

1. *Авер'янова Н.*, Національне виховання в контексті глобалізації / Н.Авер'янова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Українознавство. – Вип. 11. – К., 2007. – С. 53–56.
2. *Башкардін О.М.* Формування любові до рідного краю засобами художньо - естетичних дисциплін /образотворчого мистецтва/ на прикладі творчих робіт вчителів та учнів Запорізької області / О.М.Башкардін // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції з питань патріотичного виховання молоді. / Упорядник М.А.Шконда. – Запоріжжя: “Акцент”, 2008. – С.9-12.
3. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти, затверджена колегією Міністерства освіти і науки України 28 лютого 1996 року.
4. *Масол Л.М.* Концепція художнього естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах / Л.М.Масол // Шкільний світ. – 2002. – № 9 (137).
5. Режим доступу: http://arhiv.ukrajinci.hu/arhiv/hromada_70/kultur/prek_mestectvo.htm.
6. Режим доступу: <http://hutsul.museum/pysanka> / Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти. Постанова КМУ від 23 листопада 2011 р. № 1392 Інформаційний збірник та коментарі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України 4-5/2012. – С.3-57.
7. Режим доступу: http://mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088/
8. *Сухомлинський В.О.* Вибрані твори. В 5-ти т. / В.О.Сухомлинський. – К., Рад.школа”, 1977. – Т.3: 670 с.
9. *Ягупов В.В.* Педагогіка: Навч. посібник. / В.В.Ягупов // – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ Й КРАЄЗНАВСТВА: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Осідач Е. Ю.,

*методист методичного кабінету
відділу освіти Долинської районної
державної адміністрації Івано-Франківської області*

У час, коли світ сповнений глобальних інтеграційних процесів, коли інформація стала всепроникною, а молодь активно прилучається до всіх проявів сучасної цивілізації, важливим завданням школи є формування в молодих людей чітких *соціокультурних орієнтирів* і усвідомлення свого місця в сім'ї, соціальній групі, суспільстві, світі.

Важливу роль у забезпеченні належної теоретичної підготовки школярів до майбутньої активної участі в будівництві держави, формуванні особистості громадянина покликане відіграти шкільне краєзнавство. Виступаючи в своїй різноманітності форм, воно сприяє моральному, трудовому, естетичному, екологічному, фізичному вихованню, розширює світогляд школярів, розвиває їх пізнавальні інтереси. У процесі краєзнавчої роботи учні самостійно засвоюють навчальний матеріал, набувають навичок, необхідних у житті, готуються до практичної діяльності та розширюють загальноосвітні знання.

Спершу треба вчити про себе, про своїх батьків, дідів, про своє місто, село, край і лише після того, як за плечима буде відповідний багаж, виходити на широку дорогу історичного пізнання – пізнання історії Вітчизни, Європи, світу. Відсутність такого підходу відстежуємо не лише у шкільній історії, а й у повсякденному житті на побутовому рівні. Саме тому необхідно поставити перед собою завдання максимально повно використовувати краєзнавчий матеріал як на уроках історії України, створюючи єдиний курс, де історія краю подавалася б у контексті вітчизняної історії й слугувала тією основою, що сприятиме історичному пізнанню загалом, так і в позакласній роботі. Саме такий підхід, на мою думку, дає можливість доторкнутися до краєзнавчої історичної спадщини, вивчити її, усвідомити значущість на тлі вітчизняних здобутків, сформувані інтерес до історії загалом, закласти здорову основу історичного пізнання.

Теоретичні основи краєзнавства:

➤ Краєзнавство у школі – це вивчення учнями на уроках і в позаурочний час природи, соціально-економічного і культурного розвитку місцевого краю, шкільного мікрорайону, села, міста, району, області.

➤ Суть шкільного краєзнавства полягає у всебічному вивченні учнями в навчально-виховних цілях певної території свого краю за різними джерелами і головним чином на основі безпосередніх спостережень під керівництвом викладача.

➤ Шкільне краєзнавство поділяється на навчальне, характер і зміст якого визначається шкільною програмою, та позапрограмане, що будується згідно з планом виховної роботи школи.

Краєзнавча робота проводиться на уроках, факультативних заняттях, у позакласній і позашкільній роботі. Краєзнавство стало важливим засобом підвищення якості занять, воно сприяє формуванню в учнів наукового світогляду, вихованню моральності. Основні особливості шкільного краєзнавства на сучасному етапі – висока ідейність, суспільно корисна спрямованість, його пошуково-дослідницький характер.

Краєзнавство відкриває широкі можливості для самостійної діяльності учнів, творчого пошуку, дослідження і навіть невеликого відкриття. Це пробуджує у школярів інтерес до історії краю, країни, викликає тягу до знань, створює сприятливі умови для застосування у навчально-виховній роботі

різноманітних елементів пошуку й дослідження, широкого використання місцевих джерел та інноваційних технологій.

Прояву індивідуальності, реалізації учнями своїх природних нахилів, здібностей та потреб, можливості самовираження, саморозвитку сприяє їх *участь у колективній творчій та проектній діяльності*. В основі методу проектів – інноваційна ідея, що й складає поняття “проект” (від латинського “спрямований вперед”, тобто “план, задум, реалізація мети”). Зрозуміло, що при такій організації навчально-виховного процесу педагогічний результат можна побачити, усвідомити, застосувати на практиці.

До прикладу, участь у проектній діяльності дає змогу вихованцям здійснювати свідомий вибір: спочатку визначення сфери діяльності у майбутньому, а потім наближення до свідомого вибору професії (це положення набуває особливої актуальності саме зараз, коли ми стоїмо перед проблемою здійснення профільного навчання).

Якщо учень братиме участь у розробці і реалізації різних проектів, то здобуде навички й уміння, які істотно підвищать його адаптованість до сучасного життя.

Так, при підготовці проекту: “Наш край під владою іноземних держав” школярі змогли:

- здійснити цікаву й корисну мандрівку у часі, щоб дослідити історію вулиць міста;
- зібрати інформацію про сучасні назви вулиць, походження їх назв та усі попередні назви вулиць;
- аналізувати та порівнювати спільні й відмінні риси міста в різні історичні періоди;
- висловлювати власну думку.

Загалом учнями опрацьовано інформацію про 16 вулиць м. Долини. Ця робота дала можливість не лише вивчити місцевий матеріал, а й розширити свої знання з історії, літератури та збагатити ерудицію учнів. Частина школярів та вчителів зараховані до міського клубу любителів краєзнавства, організованого у музеї “Бойківщина”. Їхні дослідження видані в збірнику історико-краєзнавчих статей “З історії Долини”.

При підготовці до конкурсу “Я – громадянин України” вчителями Лолинської загальноосвітньої школи I–II ступенів реалізовано творчий міжпредметний проект “Франковими стежками”. Завдання групам: зібрати матеріали про І.Я. Франка; дослідити творчу історію родини Рошкевич, знайти низку деталей топографічного і топонімічного плану, що пов’язує “географію” творчості Франка з нашим районом; виготовити демонстраційний стенд “Світлини часів І.Франка” для музею; підготувати і провести усний журнал; виготовити буклет “Франковими стежками” (*Фото 1*).

Фото 1. Франко і Лолин

Підготовка щодо вивчення місцевого матеріалу повинна вестись відповідально, тому в своїй діяльності вчителі спираються на наступні важливі моменти:

- доступність матеріалу (при підготовці вчитель прослідковує, щоб матеріал відповідав віковій і розвитуку учнів. Тільки той матеріал, який доступний учням, може їх зацікавити і тим самим дати поштовх для уяви подій далекого минулого);

- вміння правильно використовувати існуючий матеріал з краєзнавчої тематики під час круглого столу, диспуту, уроку, лекції, розповіді, бесіди, науково-практичної конференції, при захисті проєктів на підсумковому етапі конкурсів.

Музейна педагогіка визначає модель становлення творчої особистості як піраміду, в основі якої – гуманітарна людина зі своєю сукупністю творчих запитів, здібностей, мотивів. Такі якості, як дослідник-громадянин, дослідник-експериментатор, дослідник-теоретик, найбільше розвиваються в учнів під час музейних уроків та пошукової роботи.

Найбільш масовою формою позакласної краєзнавчої роботи є *екскурсії*. Вони допомагають створити правильне відображення минулого, безпосередньо пов'язати з конкретними, історичними речами, предметно та просто знайомлять з минулим рідного краю.

Перший етап екскурсії розпочинається із складання перспективного плану, попереднього вивчення об'єкта та визначення його мети. Учителі проводять цикл одно- і багатотемних супровідних екскурсій за такою тематикою: “Соціально-економічне становище населення Прикарпаття між Першою та Другою світовими війнами”, “Суспільно-політичний рух на території краю”, “Утворення ЗУНР та його політика”, “Наші земляки – визначні діячі ЗУНР”.

Багатогранна позаурочна краєзнавча робота, її тісний зв'язок із навчальним процесом створюють умови для широкого застосування знань та вмінь, отриманих учнями у клубах, на екскурсіях, у походах, експедиціях, під час вивчення нового програмового матеріалу, а також для встановлення міжпредметних зв'язків.

З 2006 року учні беруть участь у районній експедиції “*стежками стрілецької звитяги*”, завдання якої:

- вивчення та збереження традицій і звичаїв бойківського краю;
- активізація краєзнавчої роботи учнівських гуртків, загонів, класів та інших об'єднань, їх пошуково-дослідницька діяльність з увічненням героїв та учасників стрілецького і партизанського рухів; встановлення нових імен жертв, які зазнали репресій;
- вивчення історії дисидентського руху;
- поглиблення знань учнівської молоді і педагогічних працівників про правдиву історію та географію краю.

Відповідно до Положення визначено три етапи експедиції:

I етап (підготовчий) – вересень: Планування роботи. Визначення основних напрямків проведення. Формування гуртків, загонів.

II етап (шкільний) – жовтень-квітень: Пошуково-дослідницька робота.

III етап (районний) – травень-червень: Багатоденна туристична мандрівка. Туристичний зліт. Підсумки роботи. Завдання на наступний рік.

У рамках експедиції:

- зібрано та вивчено історичні, архівні документи, література, свідчення очевидців і учасників подій для встановлення нових імен осіб-учасників національно-визвольних змагань, дисидентського руху, жертв до- і повоєнних репресій;
- проведено з учнями і педагогами екскурсії до місць, які є національними святинами краю (Гошівський монастир, Дем'янів Лаз, поховання героїв визвольних змагань), походи до місць дислокації стрілецьких (партизанських) загонів і з'єднань, місць боїв (в урочище Чорний Ліс, гір Маківка, Яворина, Лиса, Яйко та інші); відвідано музеї національно-визвольних змагань (музеї Івано-Франківська, Степана Бандери в с.Старий Угринів, Зіновія Краківського

в с.Витвиця, “Бойківщина” в м. Долина, шкільних – в селах Старий Мізунь, Шенченково, Лолин, Гошів, Новошин, Тростянець, селищі Вигода);

- проведено шкільні заходи (ранки, уроки стрілецької звитяги, шкільні свята) для вшанування героїв і ветеранів визвольних змагань;
- залучено шкільну молодь до суспільно корисної роботи по догляду за символічними могилами в населених пунктах, похованнями полеглих за волю і незалежність України;
- написано учнівські твори, оповідання, вірші з використанням зібраного матеріалу про національно-визвольні змагання;
- оформлено шкільні Книги Пам’яті;
- проведено шкільні і районні конкурси учнівських науково-пошукових робіт з історії рідного краю;
- узагальнено й систематизовано зібраний матеріал на шкільному та регіональному рівнях (Фото 2, 3).

Фото 2. Музей історії та культури с.Старий Мізунь

Фото 3. Одна з експозицій музею

Різноманітність напрямків і форм краєзнавчої роботи при оптимальному забезпеченні сучасними інноваційними технологіями робить її важливим засобом реалізації системи виховної роботи.

Висновки.

1. З'ясовано, що важливою передумовою успішної організації шкільного краєзнавства є системний підхід до вивчення історії рідного краю. Експериментально доведено, що забезпечення логічної цілісності урочної та позаурочної роботи школярів сприяє розвитку їх умінь використовувати сформовані ними знання про рідний край для розкриття суті історичних процесів.

2. Застосування принципу систематичності у процесі організації краєзнавчої роботи учнів забезпечує сприятливі умови для впровадження у навчально-виховний процес проблемно-пошукових методів навчання.

3. З'ясовано, що застосування краєзнавчого принципу характеризується складністю і багатоваріантністю інноваційних методів, зростанням ролі самостійності, творчості у процесі навчання та виховання учнів.

4. Розкрито, що результативність краєзнавчої діяльності школярів залежить від упровадження принципу послідовності, поступового ускладнення змісту та реалізації пошукових завдань. Саме поняття рідного краю при такому підході з часом зливається із поняттям рідної Вітчизни.

5. Велике значення краєзнавчої роботи полягає у вихованні в учнів патріотизму, формуванні активної громадянської позиції.

6. Місцевий матеріал дуже важливий при встановленні зв'язку історичного минулого з сучасністю, у процесі пізнання проблем суспільних відносин, у розкритті понять про народ, спосіб життя, вивченні науки, техніки, економіки, культури.

7. Краєзнавство створює сприятливі умови для застосування у навчально-виховній роботі різноманітних елементів пошуку й дослідження, широкого використання місцевих джерел. Краєзнавчий матеріал володіє поліфункціональністю, поєднуючи в собі навчальні, виховні та розвивальні функції.

8. Практика переконує у тому, що краєзнавча робота дає найбільший педагогічний ефект тоді, коли вчитель не обмежується передачею готових відомостей, а організовує учнів на самостійний пошук краєзнавчих знань, застосовуючи інноваційні технології, заохочуючи використання ними цих знань.

Література

1. Мисан В.О. Сучасне шкільне історичне краєзнавство / В.О.Мисан // Історія України. – 2008. – № 13 (557). – С.1-6.
2. Мисан В.О. Програма курсу “Історія рідного краю” / В.О.Мисан // Віхи століть. – 2007. – № 3-4. – С.38-48.
3. Перелигіна Л. Використання краєзнавчого матеріалу на уроках історії та у виховній роботі / Л.Перелигіна // Історія та правознавство. – 2007. – №35. – С.9-11.
4. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі / О.Пометун, Г.Фрейман – К.: 2006.
5. Треф’як Я. Методика краєзнавчої роботи в школі / Я.Треф’як // Історія в школах України. – 2002. – № 1. – С.33-37.
6. Ярич І. Тисячоліття в обличчях / І.Ярич. – Долина, 2000.
7. З історії Долини. Збірник історико-краєзнавчих статей. Випуски I, II, III. – 2009, 2010, 2011.

III. ФОРМИ, МЕТОДИ І ЗАСОБИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ТА МОЛОДИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

МЕТОДОЛОГІЯ ВИКОРИСТАННЯ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА ЯК ЗМІСТОВОЇ СКЛАДОВОЇ ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ НАЦІОНАЛЬНИХ МИСТЕЦЬКИХ КАДРІВ

Григорук А.А.,
викладач спеціальних дисциплін
Косівського училища
декоративно-прикладного мистецтва
Львівської національної академії мистецтв

Анотація. У статті розглядаються проблеми методології художньої освіти, потреба переорієнтування навчального процесу на формування творчої індивідуальності, перехід на суб'єкт-суб'єктну модель освіти. Звертається увага на актуальну необхідність поповнення змістової складової освіти засвоєнням системних знань з україно-гуцульщинознавства, виховання національно-патріотичних мистецьких кадрів.

Ключові слова. Нове педагогічне мислення, методологія освіти, творча індивідуальність, декоративно-прикладне мистецтво, Гуцульщина, гуцульщинознавство, навчально-виховний процес, раціонально-прагматичне мислення, поетично-образне сприймання, ментальний тип, освітня модель, національна свідомість, гуцульський етнокультурний феномен, народні традиції, європейський освітній простір.

Актуальність проблеми. Сьогоднішній час розбудови незалежної української держави, відродження й розвиток національної свідомості, формування новітнього українського мистецтва зумовлює потребу в новій генерації національно свідомих, висококваліфікованих, щирих українських патріотів-державобудівників, творців духовних скарбів народу. Це непростий і тривалий процес, в успішному становленні якого важливу роль відіграє школа та освіта. За висновком Михайла Галущинського, освіта “має впливати на подальший розвиток державно-політичних і суспільних форм, в котрих має проявлятися цілісність життя народу” [1, 10].

У розв'язанні сучасних проблем освітнього життя колосальне значення має кардинально нове педагогічне мислення. Ця проблема повністю екстраполюється у формат нових дидактичних вирішень, оскільки при її розв'язанні цілком очевидним є функціонування науково-теоретичної думки й практичної навчально-виховної діяльності в руслі педагогіки автентичної, тобто дійсної, вірної, тієї, що ґрунтується на першоджерелі. І тут перш за все треба сміливо й назавжди відкинути застарілі, зашкарублі, фальшиві, підступні

догми та постулати або й просто банальне небажання вчити і навчати. Атрофована ініціативність, педагогічна безпорадність або – навпаки – придумування новацій, ігнорування національним, насадження чужих систем – такі явища, на жаль, не поодинокі в нашій повсякденній мистецькій освіті. Як справедливо зауважує Остап Ханко, “маємо потребу цілковитого переорієнтування художньої освіти. Враховуючи творчий крах інтернаціональної течії у світовому мистецтві, спрямування й опертя має бути саме на національні корені, витoki і традиції” [2, 78].

Змістова компонента фахової освіти в галузі декоративно-прикладного мистецтва має під собою міцний фундамент мистецтва народного, виплеканого віками, міцно закоріненого в український національний ґрунт. У нашому випадку це несказанно багатий скарб Гуцульського краю, репрезентований численними ремеслами й оприявлений у творчому доробку відомих майстрів і династичних мистецьких родів. Здавалося би, нічого нам і турбуватися, художнє середовище Косівщини й Гуцульщини загалом природно інтегрується у фахову освіту, органічно проявляється в навчальному процесі, лише уважно слухай, дивись і переймай. Насправді все зовсім інакше. На наш погляд, найпершою проблемою в щоденній практиці є буквально наслідування взірців народної творчості, неухильне їх копіювання, що міцно бере в полон ще недосвідченого й невинного студента і породжує в ньому боязнь працювати самостійно, бо результат очевидно що буде гіршим, аніж взорований твір. Такі міметичні вправи в інших студентів породжують категоричне неприйняття, небажання копіювати традиційні зразки. Найчастіше вони скаржаться, що хочуть “зробити щось нове, своє, а викладач не дозволяє”.

І спільною проблемою як тих, так і інших є компілювання орнаментальних мотивів у довільних композиціях, де розбалансовується мова знаків і символів, порушується споконвіків усталена семантика образних висловів, профанується орнаментальна партія виконаного твору.

Тут логічно поставити запитання ЧОМУ? На наше переконання, причиною таких явищ аж ніяк не можна вважати несумлінність студента чи відсутність бажання вчитися. Річ у тому, що офіційна школа орієнтована на раціонально-прагматичне світовідчуття, що є чужим для української ментальності, для якої іманентно властивим є художньо-образне світобачення. Саме такий ментальний тип дає розвиток українській індивідуальності з яскраво вираженими креативними можливостями. Однак якщо навчальний процес у мистецьких навчальних закладах базується на суто логічних інтелектуальних засадах, тоді в найкращому випадку студентами буде опанована зовнішня форма – ритм, лінія, рух, пластика, композиція, узагальненість тощо. Що ж стосується “внутрішньої думки” твору, індивідуально потрактованої, пропущеної через особистісне переживання й бажання самовисловитись, то на це годі й сподіватися, як рівно ж і на ознаки національного в таких роботах. Зазвичай, як уже було сказано вище, “національним” може бути перенесення в одній роботі елементів багатьох робіт сучасного чи давнішого мистецтва, що інакше, як плагіатом, не називається. Глибинне засвоєння відсутнє, що робить

неможливим продовження і розвиток мистецької традиції. Що ж стосується фаховості, то можна говорити про певний, часто достатньо високий, рівень ремісничої вправності, але не більше. Тому й випускаємо виконавців, а не мистців.

Чи можна цьому зарадити?

Так. Як цілком слушно писав, відповідаючи на це болюче запитання, Юрій Лащук, “треба повернути народові, передовсім молоді, відчуття духовності, свідомість ДЕРЖАВИ ДУХУ, якої українці ніколи не втрачали, перестати мавпувати чужі моделі, явні спекуляції чи то в економіці, чи в політиці, чи в культурі та над усе – в мистецтві, яке вимагає докорінної перебудови з позицій культурології, збагачення даними української етнопсихології та етностетики. І починати такий виклад не з деспотій Єгипту, Месопотамії чи навіть Київської Русі, а від Мізина, культури Трипілля, майстерності скифів” [3, 69]. Для фахової підготовки художників декоративно-прикладного мистецтва в Косові актуальною є і Програма з гуцульщинознавства, автор якої – заслужений працівник освіти України І.А.Пелипейко. Знайдеться немало опонентів, які вважають непотрібним такий курс для вивчення студентами училища й інституту, адже питання народного мистецтва Гуцульщини вивчаються в програмі історії мистецтва за фахом, і – що найголовніше – такі предмети, як композиція, робота в матеріалі, частково технологія, оперті на традиційне мистецтво краю.

Все це так. Проте навіть за такої освітньої моделі, забезпеченої великою кількістю навчальних годин, методологія залишається старою, прямо протилежною до нового педагогічного мислення та природньої ідеологічної концепції. Дозволемо собі розкрити повніше висловлену думку. За навчальною програмою вивчаються і виконуються різноманітні вироби – неоднакові за формою, техніками виконання, технологічними операціями, призначенням, вживанням, – однак всі вони є об’єктом матеріального світу, вжитковими предметами, здатними виконувати певні функції. І це повністю відповідає традиційній радянській ідеології про первинність буття і вторинність свідомості, бо саме такі традиційні підходи передбачають першочергове розкриття явищ матеріального світу як засадничих і лише після цього – сприйняття явищ духовної сфери. Цей шаблон настільки міцно утвердився, що залишається непорушним і по сьогодні. Натомість логічно спочатку засвоїти усі аспекти духовної культури Гуцульщини, організації співжиття мешканців цього незвичайного краю, які виникли в процесі історії. Це не що інше, як єдність духовного світу людини зі сферою її виробничо-господарської діяльності. Такий методологічний принцип давав би можливість простежити походження мешканців Гуцульщини, їх етнічний зв’язок з іншими регіональними групами українців, виявити спільні національні риси, що об’єднують український народ, визначити яскраву своєрідність гуцулів як субетносу, архетипальність їх художнього мислення.

Така дидактика цікава і сучасна і, будучи сформатованою в системі суб’єкт-суб’єктної моделі навчання, не викликала б спротиву зі сторони студентів:

мовляв, що ви все про гуцульське та гуцульське; ми хочемо чогось іншого, модерновішого.

Але систематизований курс “Гуцульщинознавство” у нас не викладається, зник із навчального плану й короткий курс “Міфологія”, в процесі вивчення якого студенти мали змогу хоча б частково ознайомитися з міфотворенням гуцулів, їх віруваннями, обрядами, звичаєвою культурою, релігійним світовідчуттям, мовним етикетом, уснопоетичною творчістю, вокальним, музичним і танцювальним фольклором.

Звичайно, працюючи над завданням із композиції, курсовими роботами, студенти вишукують етнографічні, культурологічні матеріали, які дають їм змогу пізнавати самотність і неповторність гірського населення Карпат. Однак такі знання неповні, вутлі, розрізнені. Та й не кожен викладач може дати студентові консультацію з тих чи інших питань краєзнавства, оскільки для цього потрібна все-таки попередня підготовка. Тому курс “Гуцульщинознавство” був би дуже корисним в системі знань і фахової підготовки, дозволив би студентській молоді глибоко пізнати гуцульський етнокультурний феномен, а водночас і примножувати рівень етнографічної самосвідомості, що має прямий і безпосередній вплив на збереження і розвиток кращих традицій гуцульської самотньої культури в майбутньому. Кандидат географічних наук Марія Лаврук із Львівського національного університету ім. І.Франка вважає, що така крайова самосвідомість є дуже важливим чинником збереження природної і етнокультурної цілісності Гуцульщини [4, 125].

Способи вивчення гуцульщинознавства можуть бути такими:

- викладання як окремого курсу за рахунок варіативної частини навчального плану (спецкурс);
- викладання як факультативу;
- введення тем з гуцульщинознавства до відповідних розділів інших предметів (історії, літератури, географії, екології тощо – в училищі; історії, культурології, педагогіки і т.ін. – в інституті) як додаткового краєзнавчого матеріалу;
- введення тем з гуцульщинознавства в систему виховної роботи із студентами через загальноінститутський план роботи та плани роботи кураторів академічних груп.

За такої системи роботи нам вдалося б ввести студента в поетичний і образний світ населення Українських Карпат, дати можливість пізнати космологічність світосприйняття українця з подальшим його осмисленням і розшифруванням. Це, в свою чергу, якісно змінило б творчі пошуки студента, орієнтувало б його на знаходження образу, символу, знаку як продукту власної думки, власного мислення, а не еkleктичних поєднань (тоді не з’являтимуться в композиціях студентських робіт зображення зірки Давида, хрестографіми тамплієрів і т.ін.). У такий спосіб мистецькій освіті вдалося б зробити найголовніше – виховати мистця, здатного сказати своє слово в українській культурі XXI століття.

Переорієнтування на творчу індивідуальність, плекання креативних здібностей, формування яскравої мистецької особистості – перспективні завдання викладацького колективу на освітньому просторі третього тисячоліття. Цим продовжується тяглість української педагогічної традиції. Ще наш славетний філософ і педагог Григорій Сковорода сказав: “Клубок сам собою поточиться із гори: відніми тільки йому заважаючий камінь. Не вчи його котитися, а тільки помагай. Яблуні не вчи родити яблука: вже сама натура її навчила. Огороди її тільки від свиней, відріж вовці, очисти гусінь” [5, 173].

Викладач не повинен нав’язувати студентіві свою думку, керувати його творчим пошуком, а тільки спрямовувати, тактовно підказувати, даючи студентіві право остаточного вирішення. Такий педагогічний підхід є важливим стимулом у навчальному процесі, він не формує комплексу меншовартості, узалежненості студента від викладача, а є важливою передумовою мистецького мислення, формування національно ідентифікованого художника.

Це важливо ще й тому, що наша присутність в європейському освітньому просторі вимагає свідомого оприявлення в художній освіті визначальних українських рис, а не наслідування чужого, бездумного запозичення західної мистецької моди. Це неминуче завело б нас у глухий кут. Тому бережливе ставлення до здобутків українського мистецтва, як народного, так і професійного, розширення уявлень студента про культурні традиції українського народу, зацікавлення духовними надбаннями свого краю, регіону, усієї України, формування національних рис характеру через освоєння мистецької спадщини свого народу, реалізація себе у сфері професійного мистецтва дають можливість сподіватися на те, що наші вихованці гідно продовжать традиції вітчизняного мистецтва, яке без ознак вторинності та провінційності рівноправно і повно буде репрезентоване в контексті світової культури.

Література

1. *Галуциньський М., Наторп П.* Суспільна педагогіка. Наторп П. Народна культура й культура особистості: Шість викладів. – Львів, 1921.
2. *Ханко Остап.* Мистецька освіта в Україні: потреба переорієнтування. // Артанія. – 1993. – № 2.
3. *Лацук Юрій.* Пізнання і засвоєння чи імітація і загибель? // Артанія. – 1993. – № 2.
4. *Лаврук Марія.* Етнографічний аспект формування крайової самосвідомості гуцульської молоді. // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів”. – Верховина, 2001. – 250 с.
5. *Сковорода Г.* Вибрані твори в двох томах. Т.1. – К.: Дніпро, 1972. – 280 с.

Анотація

В статтє рассматриваются проблемы методологии художественного образования, необходимость переориентации учебного процесса на формирование творческой индивидуальности, переход на субъект –

суб'єктну модель освіти. Звертається увага на актуальну необхідність поповнення змістової складової освіти засвоєнням системних знань з українсько-гуцульщинознавства, виховання національно-патриотических кадрів в галузі мистецтва.

Ключеві слова: нове педагогічне мислення, методологія освіти, творча індивідуальність, декоративно-прикладне мистецтво, Гуцульщина, гуцульщинознавство, навчально-виховний процес, раціонально-прагматичне мислення, поетично-образне сприйняття, ментальний тип, освітня модель, гуцульський етнокультурний феномен, національне свідомість, народні традиції, європейське освітнє простір.

Annotation.

Anton Hryhoruk. To the problems of training methodology of national artistic personnel. The article considers problems of methodology in art education, need to focus the study process on molding a creative individual and change to subject-subject model of education. Special attention is paid to bare necessity in mastering systematic knowledge in Ukrainian Hutsulshchyna study, which widens the educational process itself; and training of national patriotic artistic personnel.

Key-words: new pedagogic way of thinking, educational methodology, creative individual, decorative and applied arts, Hutsulshchyna, Hutaushchyna study, training process, rational pragmatic way of thinking, poetic figurative perception, educational model, national consciousness, Hutsulian ethnic and cultural phenomenon, folk traditions, European educational net.

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ ТА
ДУХОВНОГО СВІТУ ПЕДАГОГА – ГОЛОВНИЙ ПРІОРИТЕТ
І ОБОВ'ЯЗОК МЕТОДИСТА РМК**

Клибус Г.В.,

*методист методичного кабінету
відділу освіти Богородчанської районної
державної адміністрації Івано-Франківської області*

*Якщо ви різьбите щось із мармуру, ця праця згине;
якщо ви куєте щось із заліза, його знищить час;
коли будете велетенські будівлі, вони з часом розлетяться.
Але якщо працюєте над безсмертним умом – душею,
впоюєтев них засади любові до Бога й людства,
тоді витискаєте той знак, виконуєте ту працю,
що існуватиме й сяятиме через цілу вічність*

Св.І.Золотоустий

Найскладніший час для життя – це час на зміні епох. Порушуються усталені норми і права, змінюються суспільні відносини, загострюються соціальні

проблеми. Людство вступило у третє тисячоліття – нову історичну добу, за якої наша молода держава Україна повинна розквітнути, стати високорозвинутою. В нових соціально-економічних умовах вчителі відповідальні за те, щоб випускники школи відповідали вимогам часу, щоб в них поєднувалися висока духовність, національна свідомість, інтелектуальний потенціал.

В період становлення молодшої незалежної української держави на перше місце повинно виступити поняття духовності особистості, яке треба формувати, починаючи з раннього віку дитини. Бо в такому світі дуже легко занедбати, а то й загубити душу.

А глибока віра є тим фундаментом, основою, яка стримує людину від зла. Духовна людина живе одухотвореною, піднесеною діяльністю і чинить відповідно до Законів Божих.

Тому основне завдання педагога, продиктоване вимогами часу і суспільства – плекання людини нового типу, яка необхідна Україні у ХХІ столітті – професіонала та гідного громадянина, який би у майбутньому відстоював інтереси свого народу, у якого були б сформовані високоморальні риси характеру, який би розумів цінність скарбів української культури в інтегральній причетності до загальнолюдських надбань, планомірно займався б саморозвитком, самовихованням та самонавчанням.

Враховуючи потреби України, школа покликана забезпечити наповнення всіх ланок навчально-виховного процесу змістом, який би допомагав педагогам виховувати душу, сильні характери, формувати сумління і громадянські чесноти, спонукав би школярів у співпраці з Богом вирости корисними своєму народові. Саме від того, яку мету поставить перед собою людина, буде залежати, яке життя вона проживе. Людина, яка ставить перед собою мету духовного вдосконалення, розвитку своїх здібностей та талантів і прагне за допомогою них принести користь іншим людям, суспільству, державі, не прив'язується до матеріальних речей. У неї на першому місці – душа. Суть людини – в її активному земному житті; головне її завдання – знайти Бога, тобто бачити його правду і жити за Його законами, заповідями і настановами.

Тільки завдяки самопізнанню людина усвідомлює власну значимість і завдяки самовдосконаленню досягає висот людської гідності, душевного оновлення, приходять до щирої віри і активної життєдіяльності для власного блага і заради інтересів народу.

І саме християнське виховання ставить перед собою завдання: плекання духовності української нації, формування особи школяра на засадах християнської моралі, виховання доброти, людяності, милосердя, чесності, працьовитості, духовно багаті особистості, яка б усвідомлювала свою відповідальність перед Богом, Батьківщиною, народом. Лише тоді ми зможемо говорити про духовність суспільства, якому дуже важко подолати стереотипи матеріалізму. Бо без турботи про ближнього, про народ, про державу, про природу наше життя не зміниться. Бог любить всіх і турбується про всіх. А багато людей турбуються і думають лише про себе. Щоб цього не було, ми

повинні навчити наших дітей любити та виконувати Заповіді Любові, які приніс на землю Ісус Христос. Саме на них базується духовність. Коли діти навчаться любити, то ніколи не порушуватимуть Заповіді Божі, робитимуть діла милосердя, турбуватимуться про державу і свій народ, стануть справжніми людьми. Їх душа буде чистою від гріха.

У дітей потрібно розвивати доброту, милосердя, працьовитість, безкорисливість, співчуття та прагнення до досконалості і гармонії зі світом і з собою.

Християнське виховання є вихованням в людині головного почуття – почуття істини. Адже людина вважається сформованою особистістю тільки тоді, коли вона не тільки розрізняє поняття добра і зла, а коли добро керує її волею. Тільки тоді людина стає здатною до справжнього діалогу зі світом, не розчиняючись у ньому, не гублячи свого сумління.

Виховання є плідним тільки тоді, коли воно звернене до духовного життя, просякнуте вірою в силу Божу, що світиться в людині, як образ Божий. Воно здатне запалити дитячу душу любов'ю до добра і правди. Суть християнського виховання полягає в тому, щоб усвідомити шлях спасіння, допомогти дитині відкрити серце для Господа, впустити Його і крокувати разом протягом усього земного життя.

З кожним днем ми все більше переконаємося в необхідності християнського виховання молоді – майбутнього людства, майбутнього нашої держави, яка теперішніми школярами буде розбудована як християнська і займе гідне місце серед цивілізованих народів світу. Для цього всім інституціям – родині, церкві, школі – треба працювати над підвищенням ролі християнських ідеалів і цінностей українського народу в духовному вихованні молоді, відкидаючи моральні ідеали будівника “світлого” майбутнього попередньої тоталітарної епохи і не копіюючи західного світу, де часто християнське виховання трактується як щось вторинне. Ми є свідками, як там гостро постають моральні проблеми. Здавалося б, матеріальний достаток дає можливість удосконалювати духовне життя і особи, і суспільства. Але натомість помічаємо зневіру в життя, наркоманію, знецінення духовної освіти, розпад сім'ї, поглиблення психологічного бар'єру між батьками і дітьми. Це пропагується і засобами масової інформації, які мають величезний вплив на молодь і спроможні формувати громадську думку. На жаль, маючи величезну можливість формувати внутрішній світ людини з доброго матеріалу, часто телебачення, радіо і преса ігнорують цим, продукуючи аморальність, розбещеність, жорстокість. Чого лише не вчать заокеанські фільми, якими нині перенасичений ефір – вбивства, злочинства, розпуста, обман. Щодня з усіх радіо РМ навіть не лунає, а гримить музика, що базується на якихось диявольських ритмах. І тільки християнське моральне оздоровлення може тут зарадити. Лише йому під силу змінити внутрішню духовну суть молодого покоління, адже обов'язок школи – виховати людину, здатну до життя на основі принципів загальнолюдської моралі: гуманізму, доброти, справедливості, працелюбства, милосердя та інших добродійностей.

На сучасному етапі реалізувати завдання національного і духовного виховання здійснюють учителі, класні керівники, педагоги-організатори, заступники директорів з виховної роботи, вихователі ГПД які, наче хлібороби, засівають в серцях дітей і молоді зерна Христової науки, використовуючи багато плідних засобів. Вони не отримували спеціальної освіти у вищих навчальних закладах (на класних керівників не вчать), але є ключовими фігурами, основною рушійною силою виховного процесу.

Основою моделі виховника є його покликання, усвідомлення ним свого обов'язку, свого служіння, турбота про своє власне добре виховання, ріст фахової майстерності. Тут йдеться не тільки про здобування певного знання та передавання його, але про здоровий спосіб життя, про праведну християнську поведінку.

В системі методичної роботи з вище названими категоріями дуже важливо планувати і проводити заходи, спрямовані на усвідомлення ними свого покликання. Заслужують тут на увагу зустрічі виховників з духовними провідниками, священиками – місіонерами, які доводять до свідомості всіх, що професія вчителя надзвичайно відповідальна й потрібна у нашому суспільстві. І цей дар, покликання бути учителем, подібно як інші дари, це – не тільки тому, що хтось так бажав: стати учителем; але надзвичайно річ очевидна, – щоб ним служити іншим. “Служіть один одному кожен тим даром, що його прийняв...” (1 Петра 4,10), – закликає апостол. Ми повинні бути свідомі того, що ми собі дарів не дали, а прийняли їх від Господа. Святий апостол Павло пригадує: “,...” та кожен має свій особливий дар від Бога, один – такий, а другий інший” (1 Кор 7,7). Наш Творець призначив кожній людині різний дар чи талант, і немає тут кращих чи гірших, але кожен повинен використати свій талант так, щоб його помножувати і ним служити ближнім. Нічим не кращий білий колір від зеленого, чи зелений від чорного, а кожен несе свою красу якомусь предметові та своє наповнення. Зрештою, потрібно пам'ятати, що за використання отриманих талантів будемо відповідати перед Всевишнім: “Нема створіння, скритого від нього; все оголене і явне перед очима того, кому ми маємо звіт дати” (Євр 4,12), – читаємо у Святому Писанні. Це також, не залежить від того, чи ми хочемо прийняти це за правду чи ні, про це переконається кожна людина після своєї смерті.

Велике значення для формування національної самосвідомості педагога має підготовка ним заходів, присвячених національним героям і духовним подвижникам нашого краю. Психологи й філософи здавна стверджують, що особистість завжди прагне мати високі взірці для життя і діяльності, служіння рідному народу національно-демократичній державі, а через них – і всьому людству. Усіх вабить подвижництво, героїзм, шляхетні пориви серця і душі, високі ідеали боротьби за Гідність і Честь кожної людини, за Волю і Свободу кожного народу і нації.

Історія християнської церкви знає немало осіб, які, маючи небуденну силу волі, гарну душу і незламні переконання, не сходили з обраного служіння Богові шляху навіть у найтяжчі життєві хвилини. До когорти таких діячів належать святі Ольга і Володимир, Борис і Гліб, священомученик Йосафат

Кунцевич – архієпископ Полоцький, великий святий землі української, який загинув геройською смертю, склав свою голову за Христа, святу віру, за з'єднання всіх християн, за злагоду і братолюбство між людьми, якого церква вшановує 25 листопада.

Особливо благодатний матеріал для виховання справжніх патріотів-християн дають життєписні дані і творчий шлях князя нашої церкви митрополита Андрія Шептицького, який був великим борцем за незалежність, самостійність і соборність українського народу.

27 червня 2001 року були беатифіковані Святішим Отцем Іваном Павлом II у Львові Блаженні Мученики Єпископ Станіславівської (Івано-Франківської) Єпархії УГКЦ Григорій Хомишин, Іван Слезюк та Симеон Лукач, які загинули від переслідувань комуністичного режиму. Останній є уродженцем села Старуня нашого району, похоронений біля сільської церкви, в нашому краї проживає багато його родичів. Надзвичайно захоплюючими будуть позакласні заходи, присвячені цим особам, так як із вічності вони допомагають нашому народові, який просить у молебні до них:

Святі Священномученики Григорію, Симеоне та Іване, згадайте, що ви брати наші із кості і крові, тому заступайтеся в Бога за народ, з якого ви вийшли. Вчиніть, наші святі Покровителі, своїми могутніми мотивами, щоб у всьому українському народі настала єдність у святій вірі, щоб усі стали дітьми одної Христової Церкви та щоб наш народ, збагачений дочасним і вічним благословенням, прославляв Бога, який нагородив вас нев'яжучими вітками слави у своєму Небесному Царстві”.

Формують національну свідомість учителів і виховують майбутніх патріотів колективні творчі справи, на яких розглядається тернистий шлях о. Ярослава Лесіва – справжнього лицаря Духу і Слова, сестри Йоанни Соловей, священника Романа-Степана Луканя – літописця у чернечій рясі, священника Івана Галавая. Всі вони жили з великою вірою в Бога, працювали для блага Української Греко-Католицької Церкви, мали за життя великі терпіння і муки, але не зрадили Богові, рідній Церкві, не нарікали на свою, даровану Господом Богом, долю, молилися за людей, за церкву, за Україну.

Для розвитку національної самосвідомості педагога велике значення мають конференції, присвячені нашим національним провідникам – С. Бандері, Р. Шухевичу тощо, видатним педагогам минулого Г. Сковороді, Г. Ващенко, Я. Чепізі та іншим. Хіба можуть залишитися байдужими виховники після усвідомлення змісту слів Я. Чепіги із його праці “Самовиховання вчителя”:

“В особі вчителя ми маємо ту культурну силу, що несе людям світло, знання й поступ, він повинен дбати про розвиток своїх чеснот, бо самі знання без морального життя не зроблять його авторитетною силою в суспільстві, повинен пам'ятати, що дітям має віддати частину своєї душі, так як народ довіряє йому навчання і виховання свого майбутнього”.

“Для вчителя українця національне самовиховання так само обов'язкове, як обов'язкове для вчителя активне життя, а не пасивне животіння. “Носій культури” – учитель – тільки тоді передасть її народові, коли зіллється всією

істотою з ним, коли національний організм народу стане базою всієї його діяльності”.

Людина – єство спільнотове, уже від самого зачаття і народження вона є під впливом середовища, а якому знаходиться, тому дуже важливо, аби останнє було високодуховним. Подбати про високий рівень перших природних вихователів – батьків – також мусить школа, готуючи молодь до сімейного життя, церква, суспільство і держава.

Надалі важливо, аби всі учасники творчого освітньо-виховного середовища кожної школи – учні, учителі, соціум – були носіями культури, моральності, позитивних можливостей людини: її розуму та волі, її цілей та устремлінь.

Навчальні заклади велику увагу приділяють рівню виховного середовища, пам’ятаючи постулати вічних істин про те, що людина, як єство спільнотове, підпадає під вплив оточення, яке повинно подавати лише добрий приклад. В іншому випадку того, хто “спокушає меншого, чекає справедлива заплата за це”, треба прикладати всі зусилля, аби “нічого не класти перед братом, об що він спотикнувся б” (Мт.,18,6-8;2Кр.6,3).

Манявська школа використовує для розвитку духовного світу учня можливості Манявського скиту-монастиря УПЦ (КП), Старунська-капличку духовних подвижників нашого краю блаженного Симеона Лукача і літописця у чернечій рясі Романа Степана Луканя, Порогівська-світлиць відомого художника Модеста Сосенка, художника-гумориста Дмитра Фуфалька, Яблунська і Бабченська-місць, пов’язаних з життєвим і творчим шляхом Антіна Могильницького, Богородчанські №1 і №2 – світлиці Олекси Гірника, Солотвинський НВК – музей краєзнавця О.Феданка, Дзвиняцька-музею-криївки Марка Боеслава, Горохолинська-світлиці о.Андрія Романа Кияка, Саджавська-шкільного музею етнографії і побуту. Матеріали такого виховного середовища допомагають класним керівникам усвідомити, що в роботі з дітьми і молоддю чільне місце мають займати, з одного боку, високі громадянські мотиви, цілі, ідеали, а з другого – романтика й символіка, героїка і оптимізм, адже психологи й філософи здавна стверджують, що підлітки і юнаки прагнуть мати високі взірці для життя, служіння рідному народу, національно-демократичній державі, а через них – і всьому людству.

Дуже важливим напрямом роботи методиста є підготовка класного керівника до активної співпраці з родинами вихованців.

Любов батьків до дітей є живим образом і проявом любові Отця Небесного до них, згідно з яким право батьківства – це велика Божа нагорода, а виховання – природний обов’язок, який треба сумлінно виконувати, тому що згідно четвертої Божої Заповіді Творець і дітей підкорив батькам, і в батьках розбудив любов до дітей, адже в посланні до Ефесян апостол Павло говорить: “Батьки, виховуйте своїх дітей в законі Господнім” [Еф. 6, 4].

А чи завжди батьки справляються з функцією перших вихователів? Чи володіють вони достатньою культурою, складовою частиною якої є і педагогічна? Отже, на перший план ставимо завдання, які пов’язані з вихованням батьків. Підсилити цю тему можуть слова великого педагога Я.А.Коменського: “Ніхто не може зробити людину мудрою, окрім мудрого,

ніхто красномовним, окрім красномовного, ніхто – моральним і благочестивим, якщо не моральний і благочестивий”.

Вчитель, класний керівник мусить на такій духовній основі проводити широкомасштабну педагогічну освіту батьків і всього населення, підвищувати їхню педагогічну культуру.

Підмогою в цьому є твори багатьох духовних осіб. Особливо корисним є навчання Григорія Сковороди, варто не забувати його спадщини. В своєму творі “Вдячний Єродій” Григорій Савич нагадує таку мудрість: “Є два головні батьківські обов’язки: добре народити і добре навчити”. Якщо хто жодної не дотримав, то цей не батько дитині, а винуватець вічної загибелі... Нема нічого кращого від виховання: ані чин, ані багатство, ні сім'я, ні милість вельмож”.

В даний момент інша соціальна біда, яка вразила нинішню нашу вільну Україну, – це те, що не сотні, не тисячі, а понад 8 мільйонів її синів і доньок, батьків чи матерів (як подають останні статистичні дані) покинули рідну землю, щоби заробити на гідне проживання – своє чи своєї сім’ї. Однак чи це є добром для майбутнього, то варто згадати слова Сковороди: “Не за потрібним, а за зайвим за море пливуть...” Тому треба пам’ятати, що церква розвивається, святе передання доповнюється і сучасними творами, з приводу сучасної еміграції дуже гарними є роздуми о.Василя Рака “Збережімо українську родину, які були надруковані в часописі “Галичина” і змогли б нагадати багатьом батькам, що спочатку треба шукати царство небесне, а все інше нам додасться”.

Необхідно переглянути існуючі стосунки батьків і школи, адже організація родинно-шкільного виховання потребує зміни традиційних настанов учителів, тому що відносини співпраці передбачають рівність сторін і повагу.

Тільки на основі співпраці з родинами вихованців можна буде закласти в них ті благодатні зерна, які розцвітуть відродженням нашої держави.

Ось примірні тематика педагогічного всеобучу для батьків на засадах християнської моралі:

1 клас

1. Дитина – Божий дарунок, шлях батьків до спасіння.
2. Як виховати дітей правдивими.

2 клас

1. Святий Йосиф – взірець батька для усіх християнських родин.
2. Завдання християнського виховання дітей.

3 клас

1. Послух. Християнське розуміння послуху. Як виховати дітей послушними.
2. Дитячий вік. Батьківська опіка і дитяча самостійність.

4 клас

1. Пресвята Богородиця- Пречиста Діва Марія- взірець для усіх матерів у християнських родинах.
2. Способи виховання християнського характеру в родині.

5 клас

1. Аспекти духовного життя родини, необхідні для християнського виховання дітей.

2. Як навчати дітей дотримуватись Божих заповідей.

6 клас

1. Роль батьків у збереженні духовного і фізичного здоров'я дітей.

2. Способи розвитку у дітей потреби у молитві.

7 клас

1. Християнське виховання дітей в родині в умовах існування світської культури.

2. Спілкування з дітьми в період перехідного(підліткового)віку.

8 клас

1. Як виховувати дітей у благочесті і чистоті.

2. Вічні істини про відповідальність батьків перед Творцем за виховання дітей.

9 клас

1. Як підтримувати авторитет батьків у християнській родині.

2. Батьки-християни – надійні провідники своїх дітей до Бога.

10 клас

1. Творча спадщина духовних отців про подружжя і виховання дітей.

2. Святі отці про виховання у молоді розуміння християнських цінностей.

11 клас

1. Григорій Сковорода про виконання батьківських обов'язків.

2. Як виховувати у молоді бажання добре виконувати обов'язки свого стану.

Розвиток душі і серця педагога, формування його національної самосвідомості знайшли своє відображення і в картотеці передового педагогічного досвіду райметодкабінету. Ось адреси кращого ППД.

№ п/п	Автор (носій) досвіду	Тема	Посада	Адреса	Ким узагальнено досвід
1.	Середюк Галина Михайлівна	Виховання громадянина України – носія національних цінностей та загальнолюдських надбань	класний керівник	Хмельівська ЗОШ І-ІІ ступенів	Г.Клибус, методист РМК
2.	Лукач Ганна Михайлівна	Реалізація виховного ідеалу Г.Ващенка в системі роботи педагога-організатора	педагог-організатор	Старунська ЗОШ І-ІІІ ступенів	Г.Клибус, методист РМК
3.	Дідух Марія Іванівна	Розвиток духовного світу школяра в системі роботи класного керівника	класний керівник	Іваніківська ЗОШ І-ІІІ ступенів	Г.Клибус, методист РМК

4	Гуцуляк Надія Вікторівна	Співпраця педагога-організатора з органами учнівського самоврядування та дитячим об'єднанням "Рід" як засіб розвитку лідерських якостей школяра	педагог-організатор	Грабовецька ЗОШ І-ІІ ступенів	Г.Клибус, методист РМК
5.	Пулишій Наталія Іванівна	Виховна система класу в контексті формування життєвих компетентностей школярів	класний керівник	Космацька ЗОШ І-ІІ ступенів	Г.Клибус, методист РМК

Як результат розвитку релігійної і національної свідомості педагогів у навчальних закладах Богородчанського району функціонує виховна система, спрямована на розвиток і формування особистості школяра як громадянина України, носія національних цінностей та загальнолюдських надбань, її основу становлять виховні системи навчально-виховних закладів. Це "Школа виховання українця-патріота" (Кричківська, Саджавська школи), "Школа юних талантів" (Старобогородчанська), "Школа розвитку особистості" (Глибівська), "Школа зростання особистості "Ластів'янка" (Ластівецький НВК), "Школа радості і зростання" (Яблунська, Монастирчанський НВК), "Школа великої родини", "Школа – єдина родина" (Дзвиняцька та Богородчанська школи тощо). Відповідно класні керівники турбуються про виховні системи класів. Ось окремі назви виховних систем класів ЗНЗ Богородчанського району:

- 1.З Богом і Україною в серці – в майбутнє!
- 2.Я – людина.
- 3.Мій життєвий проект.
- 4.Клас дружби, взаємодопомоги, успіху.
- 5.Земля – наш дім, а ми її частина.
- 6.Я – життєво компетентна особистість.
- 7.Виховуємо нашої країни цвіт.
- 8.Ми – патріоти рідної землі.
- 9.Клас-родина "Усмішка".
- 10.Класний колектив – місце радості і зростання.
- 11.Ми – майбутні громадяни України.
- 12.Я – успішна людина.
- 13.Виховуємо успішну особистість.
- 14.Клас-родина – осередок формування суспільно активної особистості.
- 15.Клас успішної особистості.
- 16.Ми – майбутні громадяни християнської України.

17. Ми – майбутні громадяни – патріоти.

18. Я – європеєць, я – українець.

Формування релігійної і національної свідомості педагогічних працівників є запорукою виховання еліти української нації, зростання авторитету батьків і педагогів, які особистим прикладом будуть утверджувати християнську мораль як основу нашого національного буття, допоможе виховати молодь, яка стане надійною опорою своїм батькам, народові, державі.

Література

1. Святе Письмо Старого і Нового Завіту.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України.
3. *О.М.Шполянський*. Християнське виховання дітей у сучасному світі.
4. *О.Петро Мельничук*. Християнська родина: батьки і діти.
5. *Г.Сковорода*. Пізнай себе (збірник).
6. *Ю.Катрій*. Божі заповіді – наш дороговказ. Л. “Свічадо”, 1996.
7. *Г.Ващенко*. Виховний ідеал. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан., 1999.
8. *М.Стельмахович*. Українська родинна педагогіка. Київ, 1996.
9. *А.Шептицький*. “Як будувати рідну хату”, Львів, “Свічадо”, 1998.
10. Моральна цінність християнства і відродження національної школи. – Київ, Тернопіль, 1995.
11. Духовне відродження. Методичні рекомендації. – Пустомити, 1993.
12. Здобутки. – Збірник методичних матеріалів для керівників шкіл, класних керівників, учителів християнської етики. – Ш. – Львів. – 1997.

ВИХОВАННЯ ДУХОВНОСТІ І НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ УЧНІВ НА ТРАДИЦІЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ТА ЗАСАДАХ ХРИСТІЯНСЬКОЇ МОРАЛІ

Зварчук Я.М.,

заступник директора з виховної роботи

Рогатинської гімназії імені Володимира Великого
Рогатинської районної ради Івано-Франківської області

Вступ

Невід’ємною складовою частиною традицій та культури українського народу є вірування, у яких кількатисячолітня традиція теоцентризму впродовж останніх 1025 років активно інтегрувалася з християнством. Цілком логічно було б вивчати в школах України, де основну частину становлять діти з християнських родин, саме християнську мораль, відносячись з повагою і до моральних надбань інших релігій. Занепокоєння викликає те, що з навчальних планів світських шкіл зникає предмет “християнська етика” і навіть просто “етика”. Подібні освітні зміни можуть мати негативні наслідки для морального та духовного виховання дітей. Втрата критеріїв розрізнення добра і зла

негативно позначиться на формуванні особистості. Таким чином, держава ризикує виховати безпринципних осіб. Адже відсутність аналізу прикладів добродісної поведінки сприятиме прояву і формуванню негативних рис і асоціальних дій, залежностей та аморальності. Відомо, що саме християнські цінності впродовж понад тисячолітньої історії були в основі виховання українського народу [1].

В Основних орієнтирах виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України окреслено загрози, з якими вже сьогодні зустрічається українська школа: “Стан духовної культури і моралі суспільства як у світі, так і в Україні викликає занепокоєння. Корозія усталених духовних цінностей є наслідком прагматизації життя, пропаганди насилля, нехтування правових, моральних, соціальних норм і за своїми масштабами становить глобальну соціальну проблему”[2, 3].

Отже, що потрібно робити, щоб сформувати в школі морально-духовну життєво компетентну особистість, яка успішно зможе самореалізуватися в соціумі як громадянин, сім’янин, професіонал?

На нашу думку, завдяки розвитку новітніх технологій відбудеться переосмислення змісту навчальних програм. На провідне місце в школі справедливо вийде виховання. Школа майбутнього – це школа, у якій будуть конкурувати виховні системи. Повинен буде здійснитися перерозподіл навчального часу та фінансування в бік виховного процесу. Мають бути розроблені детальні державні стандарти, що стосуються усіх сторін виховної діяльності та вихованості учня.

Сучасний світ вимагає від випускника школи, не лише глибоких теоретичних знань і практичних навичок у певній галузі, володіння комплексом різноманітних знань, умінь і особистісних якостей, що дадуть йому змогу стати висококваліфікованим фахівцем, самостійно приймати рішення, бути ініціативним, брати на себе відповідальність та ефективно взаємодіяти з оточенням, але і вміння жити в гармонії з Божим законом, з людьми, природою та самим собою, прагнення до самовдосконалення, до вищого рівня моральності, соціальної активності, патріотичних вчинків. На провідне місце повинно вийти створення у школі такого виховного середовища, яке буде комфортне учневі та допоможе у соціальній орієнтації та самореалізації в суспільстві.

Духовний розвиток особистості: традиції, реалії, тенденції, перспективи

У створенні системи виховної роботи відродженої 1991 року Рогатинської гімназії імені Володимира Великого педагогічний колектив використав багатий виховний потенціал традицій старої довоєнної гімназії, яка увібрала в себе кращі досягнення української та європейської педагогіки того часу. Перший директор гімназії Михайло Галущинський та вчительський колектив, що складався з талановитих національно свідомих педагогів, втілили тут свої найкращі педагогічні ідеї. Невдовзі після відкриття української гімназії у Рогатині австрійська влада змушена була констатувати, що цей навчальний заклад увійшов у число кращих гімназій Австро-Угорської імперії.

Українська гімназія в Рогатині філія Українського Педагогічного Товариства “Рідна школа” була відкрита 1909 року з ініціативи священиків повіту. Тому вплив церкви на виховний процес був дуже великий.

Саме греко-католицькі священники стояли біля колиски освітнього руху на Рогатинщині ще за часів Австро-Угорщини. Вони стали організаторами філії Українського Педагогічного Товариства “Рідна школа” 1897 року в Рогатині, а 1909 року на засіданні філії УПТ “Рідна школа” о.Степан Городецький рішучим і авторитетним виступом переконав усіх присутніх у необхідності заснування приватної української гімназії. Українська повітова каса під умілим проводом о.Льва Залужного фінансувала будівництво гімназійного приміщення. Керівництво фінансовими справами здійснював “Гімназійний комітет”, до якого увійшли о.Степан Городецький – голова, о.Омелян Ваньо, о.Йосип Яворський, о.Павло Кудрик, о.Лев Залужний та інші. 15 вересня 1909 року було відкрито гімназію відразу з трьома класами, які підготував о.Ваньо на курсах у Заланові і у бурсі “Просвіти” в м.Рогатині [3, 420–424].

У часі будови нового приміщення гімназії її відвідав Митрополит Андрей Шептицький. Він зробив запис у пропам’ятній книзі: “Нехай Господь благословить велике діло”[4, 468]. Пізніше, коли гімназію 1930 року в часі “пацифікації” закрила польська влада, щоб урятувати навчання, Митрополит Шептицький відкрив на базі гімназії Малу духовну семінарію.

Кожен тиждень гімназисти брали участь у спеціальній Службі Божій, мали уроки релігії. Цю традицію ми перенесли і в нову гімназію.

Виховання національної свідомості і самосвідомості гімназиста: досвід минулого і сучасного

Патріотичне виховання в “старій” гімназії проводилось на дуже високому рівні. У перші роки в закладі була заснована учнівська самоврядна організація “Молода Січ”, якою опікувались Микола Угрин-Безгрішний та Антін Лотоцький. Перед I Світовою війною 1913 року завдяки старанням Никифора Гірняка та Миколи Бабина був створений перший пластовий полк “Запорожжя”. У Рогатинській гімназії, як і в інших українських гімназіях того часу, а особливо Львівській Академічній гімназії, патріотичне виховання здійснювалось за допомогою Пласту – передової на той час у світі системи скаутського виховання. Вже 1914 року рогатинські гімназисти-пластуни відбули до Львова, щоб взяти участь у сокільсько-січовому Шевченківському здвизі [5, 430].

Яскравим результатом того, що гімназія була кузницею національно свідомих кадрів, став той факт, що директор Михайло Галущинський став першим командантом Легіону Українських Січових Стрільців, а з учителів та учнів-старшокласників була сформована Рогатинська сотня січових стрільців.

Багато учнів та випускників гімназії стали членами ОУН, УПА, комбатантами УНА. У Рогатинську гімназію зі Стрия був направлений на навчання брат Степана Бандери – Богдан, щоб налагодити активну працю підпілля ОУН. Багато випускників гімназії склали свої голови на фронтах у боях за волю України. Багато було репресовано. Ті, хто зміг емігрувати за кордон, працювали для України, а з проголошенням Незалежності допомагали та допомагають закладу.

Сучасна гімназія теж береже традиції національного виховання, щороку відзначаючи свята Покрови, День ЗУНР, День Соборності, День Героїв Крут.

З 1992 року в гімназії відроджено пластовий рух, який у Рогатині колись був одним із найпотужніших у Галичині. Щорічно пластуни проводять вишкільні

літні табори на Осовій та Золотій полянах, місцях вишколу сотень УПА. У Рогатинському Пласті гімназії в 30-і роки виховувався Василь Івахів, який став пізніше одним із засновників УПА. Про нього співається у відомій народній пісні “Волинський марш”:

*Десь на Півночі, на Волині,
Створилась армія УПА,
Щоби воскресла Україна
І завитала свобода,
Горіли села і містечка,
Бійці боролись ніч та й день.
В перших рядах борців-героїв
Унав Івахів наш Василь.*

Учні гімназії та пластуни кожного року здійснюють багато мандрівок і екскурсій у місця, пов’язані з героїчним минулим нашого народу.

Слід відзначити поїздки на Полтавщину, Кам’янець-Подільський, Хотин, Берестечко, систематичні поїздки до музею Степана Бандери в с.Старий Угринів, музей визвольних змагань у м.Івано-Франківськ, обласний краєзнавчий музей, музеї Древнього Галича, музеї м.Бережани, Києва.

Особливо цікавими були контакти пластунів-гімназистів з польськими скаутами-харцерами. Рогатинці відвідали польський харцерський табір, зліт харцерів Катовіцького воєводства, ознайомилися з життям своїх побратимів-скаутів у Польщі, розповіли про життя українських пластунів.

Варто підкреслити позитивний досвід у проведенні пластунами-рогатинцями пластових таборів для пластунів усієї області. Нашими гостями були пластуни з Крилоса, Болехова, Надвірні, Івано-Франківська, Яремча, Стрия, Львова та інших міст. Особливо пам’ятними були зустрічі з пластунами Коломийської гімназії. Для пластунів області запам’яталися табори “Роксолянія” до 500-річчя Роксолани-Насті Лісовської та “Лицарські Вогні” до 100-річчя Романа Шухевича, що проводились на Рогатинщині (Фото 1).

Фото 1. Пластовий табір Івано-Франківської округи “Роксолянія–2005” на Рогатинщині

У пластовому середовищі учні вчаться активно виконувати вимоги Пластової присяги, а саме: бути вірним Богові й Україні, допомагати іншим, жити за Пластовим законом. Пластуни не можуть вживати алкоголю і тютюну, наркотичні речовини, повинні вести і пропагувати здоровий спосіб життя, жити в гармонії з природою, витривало працювати над своїм характером, вміти взяти на себе відповідальність провідника, лідера.

Активно діє у гімназії система учнівського самоврядування, що кожного року модернізується і вдосконалюється. Учні вчаться проводити демократичні прямі вибори учнівського президента. Отримують навички ведення засідань, оформлення протоколів, уміння брати відповідальність за проведення різних акцій, корисних справ, шкільної преси, вечорів відпочинку тощо. Гімназисти вчаться заробляти власні кошти, складають і затверджують бюджет, фінансову звітність. Особливої уваги заслуговує досвід проведення днів самоврядування, коли учні-випускники мають можливість спробувати себе у ролі вчителів не тільки для учнів всіх класів гімназії, а й для всього педагогічного колективу, з якого формується у день самоврядування окремий клас. На перший погляд, ця ділова гра, коли учнівський президент стає на один день директором гімназії, здається веселою розвагою. Але за цією формою роботи прихована кропітка праця всього педагогічного колективу та дирекції. Результатом проведення дня самоврядування є підвищення самооцінки випускників, зростання поваги до них з боку молодших колег, усвідомлення випускниками великої ваги педагогічної праці. За цей день учні-випускники дорослішають на очах. А ті, хто проводив уроки, яскраво розкривають свої таланти, світяться перед всім педагогічним колективом невідомими до того гранями своєї душі.

Гімназія сьогодні

Гімназія має з часу відродження 1991 року свій герб, прапор та гімн. Відзнаку з гербом гімназисти носять на учнівській формі. На прапорі гімназії зображено портрет нашого Патрона – Святого князя Володимира Великого.

У академічній книжці, що замінила нам табелі впродовж усіх років навчання учня у гімназії, ведуться записи не тільки навчальних успіхів гімназистів, а і досягнення в творчих конкурсах, змаганнях, олімпіадах, науково-дослідницькій діяльності. Також тут фіксується діяльність учнів за 3-компонентною рейтинговою системою: “навчальний”, “творчий” та “моральний” компоненти. До сфери оцінювання “морального” компоненту входять рівень вихованості, дисципліни, правдивості, ввічливості, охайності, дотримання вимог до зовнішнього вигляду та гімназійної форми, ставлення до навчання, культура поведінки, активність у виконанні громадських доручень, дотримання вимог Кодексу честі гімназиста. За найвищі місця в рейтингу та завдяки тому, що при гімназії створено “Благодійний фонд відродження та розвитку Рогатинської гімназії імені Володимира Великого” і ведеться активна робота з меценатами, дирекція щороку нагороджує учнів великою кількістю премій.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 12.05.2005 р. № 286 Рогатинська гімназія з 2005 по 2010 рік була експериментальним майданчиком Всеукраїнського рівня для проведення дослідно-

експериментальної роботи за темою “Виховання духовності та національної свідомості особистості на засадах християнської моралі та національних цінностей українського народу”. Вибір саме нашого навчального закладу поряд із Українським колежем ім.В.О.Сухомлинського (школа № 272) м.Києва для участі в цій експериментальній роботі стався завдяки тим великим виховним традиціям, які успадкувала нинішня Рогатинська гімназія. Педагогічний колектив сучасної гімназії творчо розвиває і примножує виховні традиції, не копіюючи сліпо старі, а те, що потрібне нинішньому гімназистові, адаптовує до сучасних реалій, запозичує кращі досягнення своїх колег, передовий педагогічний досвід української та світової педагогічної науки, залишаючи при цьому незмінний дух “старої гімназії” – виховання високої духовності та національної свідомості особистості.

Кожного понеділка навчання починається зі Служби Божої для учнів, під час якої співає гімназійний хор, якому з 1997 року Міністерством освіти України присвоєно звання “зразковий” (Фото 2).

Фото 2. “Зразковий” хор Рогатинської гімназії

Хор гімназії виконував духовні твори і співав Службу Божу не тільки у храмах Рогатина та понад десятка сіл району, а і в кафедральному соборі Святого Воскресіння в Івано-Франківську, під час відзначення 400-річчя Берестейського єднання на площі Роксолани в Рогатині. У репертуарі хору – кращі зразки української хорової духовної музики. Хор є багаторічним лауреатом обласного конкурсу “Розколяда”, виступав у Івано-Франківському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, Українській гімназії № 1, школі-лицей № 23 м.Івано-Франківська. 1999 року хор нагороджено дипломом лауреата на III Всеукраїнській хоровій асамблеї в Мелітополі. 2002 року хор нагороджений дипломом лауреата конкурсу за популяризацію творів композиторів Галичини на V Всеукраїнському хоровому фестивалі-конкурсі “Весняні голоси” у Тисмениці. Хоровий колектив є серед переможців районних та обласних оглядів-конкурсів. Учасники хору з 1994 по 2004 рік щорічно брали участь у фестивалях “Весна Глівіцька” в Польщі. Учні

презентували українську культуру під час проведення польсько-українських симпозиумів, співали в костелах, монастирях Кракова, Ченстохови, Глівіц, Жешова. Хоровий колектив нагороджено почесною грамотою Івано-Франківської єпархії УГКЦ, грамотою товариства розвитку польсько-українських стосунків “Контакт”. У хоровому колективі в учнів засобами музичного мистецтва і хорового співу формуються духовність, християнські чесноти, почуття національної свідомості, патріотизму, гордості за великі скарби нашої національної музичної культури, багатство і неповторність обрядів, культурних і мистецьких традицій рідного краю.

Учасники хору виступають із сольними та ансамблевими номерами під час різноманітних концертів та конкурсів. Звучала наша пісня і під час святкування п’ятої річниці Незалежності на Полтавщині, у колегіумі НаУКМА в м.Києві, Школі лінгвістики № 12 м.Ірпінь, Зарваниці та ін.

З 1991 року за рішенням Ради гімназії згідно звернень батьків та громадськості в кожному класі учні мають можливість вивчати предмет “Основи християнської етики”. Щороку проводяться зустрічі зі священниками, представниками монаших згромаджень, тижні духовної обнови. Учні, вчителі, батьки беруть участь у прощах, екскурсіях до монастирів, хресних дорогах, колядуваннях. Особливу духовну опіку надає нам отець-доктор Іван Музичка з Риму. Він завжди, коли приїжджає в Україну, відвідує гімназію, читає свої незабутні лекції для учнів, вчителів, батьків, підкреслюючи, що його виховала і навчила Рогатинська гімназія. Але при цьому робить наголос на слові ВИХОВАЛА.

Гімназія з 2000 року є колегіумом Національного університету “Києво-Могилянська Академія”, а з 2006 підписала договір про співпрацю з Українським Католицьким Університетом у Львові. З цими закладами нас пов’язує тісна співпраця у різних програмах.

Сучасна гімназія підтримує добрі зв’язки зі священниками різних конфесій. Особливо ми горді тим, що число наших випускників, які поступають вчитися у духовні семінарії, щороку росте. Частими гостями у гімназії є наші випускники – студенти теологічних закладів та священники.

У гімназії учні вчать розуміти, відзначати та святкувати релігійні свята. Традиційною стала благодійна акція “Заповіт святого Миколая”, коли гімназисти з подарунками та концертами відвідують учнів школи-інтернату.

Новорічні свята в гімназії – це парад вертепів, Маланки, коляди, щедрівки.

Щорічно гімназисти відвідують Унівську Святоуспенську лавру, Гошівський монастир, Манявський скит, храми Львова, Івано-Франківська, Крилоса, Галича та інших святих місць. У нашому районі гімназисти відвідують чудотворні образи Божої матері в Лучинцях та Фразі. Цього літа представники гімназії побували в Києві на посвяченні Патріаршого собору та брали участь у концертній програмі.

Гімназія видає методичні матеріали, щорічні звіти про роботу закладу, матеріали учнівських наукових досліджень у рамках Малої Академії Наук, творчі розробки вчителів; гімназійна учнівська преса – щомісячний вісник “Молода нація”, літературно-мистецький часопис “Рогатинські світанки” та ін.

Сьогодні в Рогатинській гімназії втілюються модель виховної системи закладу, модель випускника, модель сучасного українського вчителя. Випускники сучасної гімназії, займаючи відповідне місце в суспільстві, стають тими, хто доводить результативність нашої системи на практиці.

Література

1. *Интерв'ю з Головою Комісії УГКЦ у справах освіти та виховання – с.Христофорою Буштин з нагоди початку навчального року.* – Режим доступу: <http://www.edu-ugcc.org.ua/news/item/174-intervju-z-s-chrystoforoju.html>.

2. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. – Режим доступу: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-3B2118269809F/list-D4A04AF326>.

3. *Зварчук Наталія, Зварчук Ярема, Яновський Богдан.* Роль духовенства у становленні та розвитку Рогатинської гімназії / Наталія Зварчук, Ярема Зварчук, Богдан Яновський // Ювілейна книга Рогатинської гімназії ім. Володимира Великого. До сторіччя заснування 1909–2009. – Львів. ЗУКЦ, 2009. – 688 с.

4. *Угрин-Безгрішний Микола.* Українська гімназія Рідної школи в Рогатині (історичний нарис з приводу 25-ліття гімназії) / Микола Угрин-Безгрішний // Ювілейна книга Рогатинської гімназії ім. Володимира Великого. До сторіччя заснування 1909-2009. – Львів. ЗУКЦ, 2009. – 688 с.

5. *Зварчук Ярема, Лукаш Василь, Яновський Богдан, Лукаш Леся, Зварчук Наталія, Зварчук Тарас.* Роль Рогатинської гімназії у розвитку Пласту на Рогатинщині / Ярема Зварчук, Василь Лукаш, Богдан Яновський, Леся Лукаш, Наталія Зварчук, Тарас Зварчук // Ювілейна книга Рогатинської гімназії ім. Володимира Великого. До сторіччя заснування 1909-2009. – Львів. ЗУКЦ, 2009. – 688 с.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ ЗАСОБАМИ БІБЛІОТЕЧНОЇ РОБОТИ

Столярчук Г.Я.,

*методист лабораторії національного виховання
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

Відповідно до Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013), наказу Міністерства освіти і науки України № 641 від 16.06.2015 р. “Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного

виховання у загальноосвітніх навчальних закладах” бібліотекарям навчальних закладів необхідно:

1.Долучитися до Всеукраїнського місячника у рамках проведення міжнародного місячника шкільної бібліотеки “Виховуємо громадянина – патріота України” (щорічно);

2.Надавати рекомендаційні бібліографічні списки “Бібліотека для учителя”, присвячені національно-патріотичній тематиці (щорічно);

3. Розробити методичні рекомендації “Патріотичне виховання засобами шкільних бібліотек: методи та підходи” (2017 р.).

У питанні національного виховання шкільна бібліотека посідає важливе місце. Вона традиційно бере на себе важливу функцію: допомогти педагогам, учням і батькам у формуванні творчої, соціально активної особистості.

Для реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах сьогодні перед шкільними бібліотеками стоять три основні завдання:

- дати учневі-читачеві вичерпну інформацію з усіх питань, які його цікавлять, розвивати пізнавальність, прагнення довідатись і пізнати більше;

- допомогти у вивченні і засвоєнні шкільної програми, виховати культуру читання;

- ціленаправити свою діяльність на організацію дозвілля учнів саме через книгу.

У рамках цих завдань здійснюється вся робота з формування національної свідомості учнів, що передбачає: освоєння молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм. Для виконання цих завдань бібліотекарі повинні використати всі форми і методи бібліотечної роботи. Ці форми і методи проявляються в індивідуальному та груповому підходах до роботи з учнями та є надзвичайно різноманітні. Вони добираються залежно від віку учнів. З педагогічним колективом бібліотекарі спільно планують заходи, особливо з учителями української мови та літератури, історії, географії, музики та ін.

Бібліотека школи має якнайповніше забезпечити учнів підручниками і через книгу залучити їх до скарбів духовної культури українського народу, формувати естетичні смаки, вподобання, національну свідомість, а також популяризувати літературу про рідний край, традиції, обряди, залучати школярів до кращих зразків українського та світового мистецтва, розвивати їхні творчі здібності. Отже, бібліотека школи працює згідно “Основних орієнтирів виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України”(Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України №1243 від 31.10.2011. – http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/.)

- Ціннісне ставлення особистості до суспільства і держави
- Ціннісне ставлення до людей
- Ціннісне ставлення до природи

- Ціннісне ставлення до мистецтва
- Ціннісне ставлення до праці
- Ціннісне ставлення до себе

Виходячи з цього річний план роботи шкільної бібліотеки охоплює всі аспекти виховання в учнів національної свідомості і соціальної активності, високих духовних якостей, з глибокими родинними і патріотичними почуттями, здатними до саморозвитку і самовдосконалення.

У зміцненні патріотичних почуттів велику роль відіграє героїко-патріотичне виховання, покликане формувати бойовий, морально-психологічний дух, спонукати до фізичного вдосконалення громадянина-патріота, виробляти глибоке розуміння громадянського обов'язку, готовність у будь-який час стати на захист Батьківщини, оволодівати військовими і науково-технічними знаннями а також вивчати бойові традиції та героїчні сторінки історії українського народу, його збройних сил.

Заслужують на увагу та повинні бути постійно діючими такі форми бібліотечної роботи: літературні свята, презентації книг, літературні ранки, вечори, уроки народознавства, засідання клубів за інтересами, поетичні години, усні журнали, літературно-мистецькі презентації, години спілкування, літературні години, години роздумів, огляди краєзнавчої літератури, зустрічі з відомими людьми, години цікавих повідомлень, усні журнали, заочні подорожі рідним краєм, конкурси учнівських проєктів, виховні заходи змагального характеру (інтелектуальні ігри, брейн-ринги), флеш-моби, і т.д.

Велике значення в роботі шкільної бібліотеки має наочна форма популяризації книги – книжкові виставки. Адже естетичний смак учня – читача формується при спогляданні та ознайомленні з красивим та корисним. Професійно правильно та естетично оформлена книжкова виставка викликає в учнів інтерес до книги і формує в них певні естетичні смаки. Особливо цікавими є віртуальні книжкові виставки.

В бібліотеці необхідно організувати такі книжкові виставки, які популяризують літературу, котра спонукає учнів вивчити глибше історію своєї країни; для учнів 10–11 класів оформити книжкові виставки сучасних українських письменників Прикарпаття.

Значну роль у роботі шкільної бібліотеки повинен відігравати її довідково-інформаційний апарат, який покликаний допомогти читачам-учням і вчителям у виборі потрібної книги та теми. Найбільш гнучкою в цьому плані є систематична картотека статей та краєзнавча картотека, які дають повну інформацію з тієї чи іншої теми.

Велику роботу бібліотекар загальноосвітнього навчального закладу повинен провести, щоб навчити учнів користуватися каталогами та картотеками, довідковою літературою бібліотеки, тобто виховувати інформаційну культуру.

Сьогодні без тісної взаємодії школи і бібліотеки в реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді не обійтись, оскільки лише спільними зусиллями ми можемо і мусимо зберегти і розвинути той дух інтелектуального збагачення і національного потенціалу, який живе в наших дітях.

Література

1. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 //Шкільна бібліотека плюс. – 2013.– № 21-22.– С. 11–26.
2. Основні орієнтири виховання учнів 1–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. – Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України № 1243 від 31.10.2011. – http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/24565/.
3. *Артюх Л.* Шкільна бібліотека – інформаційний центр шкільного краєзнавства/ Л.Артюх // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2014.– № 3 .– С.19-25.
4. Бех І., Чорна К. Патріотичне виховання дітей та молоді / І. Бех, К. Чорна // Позашкільля .– 2011 .– № 10 .– С. 9–16.
5. *Богуш А.* Патріотичне виховання починається з доброти : педагогіка Добра у спадщині Василя Сухомлинського / А. Богуш // Дошкільне виховання. – 2014.– № 11.– С. 4–7.
6. *Вишневський О.І.* Українська педагогіка на шляху до свободи // О.Вишневський // Освіта. – 2014. – № 33.
7. *Жосан О.Є.* В.Сухомлинський про книгу як важливе джерело та засіб розумового виховання учнів /О.Є. Жосан //Шкільна бібліотека плюс. – 2014.– № 15–16.– С.2–7.
8. *Касьяненко А.С.* Мистецтво в моєму житті/ виховний захід: ціннісне ставлення до мистецтва/ А.С.Касьяненко //Шкільний бібліотекар. – 2013. – № 6.– С. 22–25.
9. *Кухаренко Г.* Формування правової культури засобами шкільної бібліотеки/ Г.Кухаренко // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2014. – № 5.– С.21–26.
10. *Кушнарченко Н. М.* Бібліотечне краєзнавство: підручник/ Н.М. Кушнарченко – К.: Знання, 2007.–502 с.
11. *Лупіцька В.* Ресурси бібліотеки для професійного самовизначення учнів/ В.Лупіцька // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2013. – № 2. – С. 24–29.
12. *Микитюк Л.* Методичні рекомендації щодо організації та проведення у загальноосвітніх навчальних закладах позакласної роботи з вивчення та популяризації творчої спадщини Тараса Шевченка/ Л.Микитюк //Шкільна бібліотека плюс. – 2014. – № 3–4. – С. 5–7.
13. *Молчанова С.* Веб-квести як інноваційна форма популяризації літератури рідного краю/ С.Молчанова // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2014. – № 3. – С.29–34.
14. *Ночвінова О.* Шкільна бібліотека – осередок виховання в учнів загальнолюдських цінностей /О.Ночвінова //Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2015.– № 6.– С.79–80.
15. *Островський В.* Історія Прикарпаття /В.Островський – Івано-Франківськ.– Лілея-НВ. – 2008. – 351 с.
16. Педагогічні погляди Т.Г.Шевченка у контексті розвитку освіти: Рекомендаційний бібліографічний список до 200-річчя від дня народження

Тараса Григоровича Шевченка //Шкільна бібліотека плюс. – 2014. – № 3–4. – С. 8–19.

17. *Подолька В.Д.* Використання педагогічної спадщини В.О.Сухомлинського в роботі шкільної бібліотеки /В.Д. Подолька // Шкільний бібліотекар. – 2015. – № 9. – С.14–16.

18. *Попова Н.* Краєзнавча робота в бібліотеці /Н. Попова// Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2014. – № 3. – С.40–49.

19. *Руденко Т.Д.* Слово і доля: Рекомендаційний покажчик літератури до 200-річчя від дня народження Т.Г.Шевченка/ Т.Д.Руденко /Шкільна бібліотека плюс. – 2014.– № 7–8.– С.27–31; № 11–12.– С.12–24.

20. *Томків Л.* Допомагаємо виховувати успішну, творчу, обдаровану особистість/Л. Томків // Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2013. – № 10. – С. 10–14.

21. *Шевченко О.* Шевченкова педагогіка / О.Шевченко// Шкільний бібліотечно-інформаційний центр. – 2014. – № 1. – С.24–29.

ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ РОБОТИ З СУЧАСНИМИ ПІДРУЧНИКАМИ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Адамович Г. М.,

*старший викладач кафедри теорії
та методики навчання*

Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти

В умовах гострої суспільно-політичної кризи, збройного конфлікту на Сході України, зростання агресії і соціальної напруги, міграційних процесів, складних змін, що мають місце останнім часом у нашій державі, особливої актуальності набуває виховання в дітей патріотичних почуттів, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції. Початкова ланка освіти покликана сприяти формуванню патріотів України, які будуть готові до самовідданої праці на благо країни як суверенної, незалежної, демократичної, правової, соціальної держави, забезпечуватимуть її національну безпеку, сприятимуть єднанню українського народу та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві.

Національно-патріотичне виховання в Україні проголошено державною політикою. Причому, за словами міністра освіти і науки С. Квіта, “кожен курс у загальноосвітніх навчальних закладах повинен містити елементи національно-патріотичного-виховання” [2]. Таку ж позицію підтримують науковці. Так, Н.Власова стверджує, що формування патріотизму в навчальних закладах “значною мірою зумовлюється змістовими характеристиками освітніх предметів, які сприяють оволодінню системою знань про людину та суспільство” [1].

Посилення патріотичного виховання дітей з-поміж багатьох аспектів передбачає формування толерантного “ставлення до цінностей і переконань представників іншої культури, а також до регіональних та національно-мовних особливостей” [5].

Важливим чинником виховного впливу, що водночас забезпечує якість змісту освіти, є шкільний підручник, який в Україні затверджується Міністерством освіти і науки. Тим самим держава через підручник “виголошує та просуває свої цінності”, спрямовує підростаюче покоління, як стверджують французькі вчені Ф.-М. Жерар та К. Роеж’єр, до пошуку свого місця “в сім’ї, в суспільстві, в культурному та національному середовищі” [3, 73]. Зрештою, зміст навчальної літератури повинен відповідати ідеології держави та перспективам розвитку суспільства загалом.

Відомий український методист, один з авторів підручників з української мови для молодших школярів М. Вашуленко зазначає, що виховна функція навчальної книги полягає у “формуванні загальнолюдських та національних цінностей школярів: добра, гуманізму, толерантності, любові до рідного краю, своєї держави, відповідальності за її майбутнє” [4, 12]. З огляду на це особливий інтерес для нас становило висвітлення в підручниках з української мови для молодших школярів питання національно-мовних та регіональних особливостей населення України, толерантного ставлення до інших націй та їх мов як одного з важливих елементів національно-патріотичного виховання.

Проаналізувавши чинні навчальні книги для 3 класу, ми можемо констатувати, що в підручнику автора М. Вашуленка вміщено одну вправу, з якої учні можуть дізнатися, що в Україні, крім українців, є представники інших національностей: вправа 289. *В Україні проживають представники багатьох національностей. Запиши назви кількох з них* [6, 122]. У підручнику також мають місце вправи, в яких згадуються назви українських міст [6, 8]; розповідається про українську мову як державну, необхідність добре нею володіти, берегти її, при цьому зазначається:

*Можеш мов багато знати,
Кожну мову шанувати,
Та одну із мов усіх
Щоб у серці ти зберіг* [6, 17].

Натомість у паралельному підручнику автора М. Захарійчук є текст, в якому розповідається про українців, що живуть в інших країнах світу, при цьому українська мова є рідною для них [7, 7], у достатній кількості представлені тексти про любов до рідної мови, її значення в житті народу (“*Вона об’єднує людей інших національностей, для яких батьківщиною є Україна*” [7, 7]).

Позитивний вплив на формування поваги до інших народів мають тексти, де згадуються різні країни світу, вказується на багатоманітність культур. За допомогою такого матеріалу молодші школярі дізнаються, що, окрім України, у світі існує чимало держав, інших народів, а отже, й інших культур. Наприклад, у підручнику за ред. М. Вашуленка цікавим для третьокласників є текст до вправи 467 про особливості навчання в сучасній Індії [6, 187]. Однак тексти такого виду представлені в підручнику одним зразком.

На ознайомлення з іншими країнами та народами світу спрямовані завдання вправи 288 “Запиши, де хто живе. А де живуть іспанці, французи, американці, англійці?”

У Болгарії – болгари: у Польщі – ...;
в Італії – ...; в Естонії – ... [6, 122].

Натомість з підручника за ред. М. Захарійчук учні ознайомлюються з історіями, пов’язаними зі Стародавньою Індією, Стародавнім Єгиптом, Стародавньою Грецією та Римом [7, 37, 38, 98–99], і жодного тексту нами не виявлено про події в сучасних країнах світу. У цьому ж підручнику є вправа із завданням “Які держави світу ви знаєте? Якою мовою спілкуються в цих країнах? Запишіть за зразком”.

Зразок: Росія – російська, ... [7, 8].

У підручнику М. Вашуленка ми також зафіксували кілька зразків з народної творчості (прислів’їв, приказок), в яких наголошується на необхідності вирішення конфліктів і суперечок мирним шляхом (“Без згоди не можуть жити народи” [6, 67]; “Згода будує, а незгода руйнує” [6, 163]). Є текст, в якому звучить ідея заперечення війни, потреби вшанування пам’яті загиблих солдатів у війні, які відстоювали мир [6, 99–100].

Натомість у підручнику М. Захарійчук є промовистий вірш М. Луківа, в якому йде мова про протиставлення добра і зла та необхідність діяти і жити з добрими намірами, вміти прощати :

Зло нічого не дає, крім зла.

Вмій прощати, як прощає мати.

За добро добром спіши воздати, –

Мудрість завше доброю була [7, 45].

Як бачимо, завдання нормативних документів з питань національно-патріотичного виховання та вимога навчальної програми з української мови стосовно формування в школярів толерантного ставлення до інших націй забезпечується в підручниках фрагментарно і потребує ґрунтовнішого представлення в змісті навчальних книг. В обох підручниках зафіксовано обмаль завдань і вправ, з яких учні можуть дізнатися про національно-мовні особливості регіонів України, до того ж більшість завдань обмежується констатацією фактів і практично не впливає на формування толерантних міжнаціональних стосунків.

Зважаючи на те, що формування толерантного ставлення до представників інших народів є одним з елементів національно-патріотичного виховання, цьому аспекту змістового наповнення підручників слід приділяти більше уваги і врахувати під час розробки нових та удосконалення чинних навчальних книг.

Література

1. *Власова Н.Ф.* Концептуальні ідеї патріотичного виховання в системі освіти / Н.Ф.Власова. – Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vup7/konf1/Vlasova.pdf.

2. Патріотичне виховання є державною політикою. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/48277/>

3. Жерар Ф.-М., Роеж'єр К. Як розробляти та оцінювати шкільні підручники / Пер. з фр. М. Марченко / Ф.-М. Жерар. – К. : К.І.С., 2001. – 352 с.

4. Вашуленко М. Методика навчання української мови в початковій школі: навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / За наук. ред. М.С.Вашуленка. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 364 с.

5. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Наказ Міністерства освіти і науки України № 641 від 16 червня 2015 р. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/.

6. Вашуленко М.С. Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням українською мовою / М.С.Вашуленко, О.І.Мельничайко, Н.А.Васильківська. – К. : Видавничий дім “Освіта”, 2013. – 192 с.

7. Захарійчук М.Д. Українська мова : підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою / М. Захарійчук, А.Мовчун. – К. : Грамота, 2013. – 176 с.

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ФІЗИКИ

Войтків Г.В.,

*доцент кафедри теорії та методики навчання
Івано-Франківського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти*

Анотація. У статті розглядаються проблеми оновлення змісту фізичної освіти за рахунок посилення ролі виховного аспекту навчального матеріалу та методи реалізації нових завдань Концепції національно-патріотичного виховання, які диктуються вимогами часу.

Ключові слова. Зміст фізичної освіти, виховання громадянина, світогляд, виховний аспект уроку, національно-патріотичне виховання.

В умовах нових суспільно-політичних реалій в Україні після Революції гідності, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції, формування засобами змісту навчальних предметів якостей особистості, що характеризуються ціннісним ставленням до суспільства, держави, самої себе та інших, природи, праці, мистецтва тощо, тобто виховання громадянина – одне із головних завдань української системи освіти, основний напрямок національно-патріотичного виховання [3, 4]. Але, якщо морально-психологічна сторона цього процесу є досить високою, то дається взнаки

відсутність необхідної інформації у підручниках, навчальних та методичних посібниках тощо.

Тому метою статті є виокремлення складових змісту навчального матеріалу, зокрема з фізики, що впливає на формування патріотичних якостей учнів та методів реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді на уроках фізики.

Завдяки результатам педагогічних досліджень встановлено, що 40 відсотків від загального обсягу виховних впливів на становлення й розвиток дитини займає школа, в якій важливе соціокультурне значення має і сучасна фізика, яка стала невідомою складовою культури високотехнологічного інформаційного суспільства. “Фундаментальний характер фізичного знання як філософії науки і методології природознавства, теоретичної основи сучасної техніки і виробничих технологій визначає освітнє, світоглядне та виховне значення шкільного курсу фізики як навчального предмета” [5, 3]. Фізика не можна розглядати лише як об’єктивне пізнання природи, яка не взаємодіє з людиною – учень повинен знати, заради чого пізнається природа, розуміти значення науки в житті суспільства й кожної людини зокрема.

Зважаючи на процеси, які відбуваються у нашій державі, в оновленні змісту фізичної освіти слід велику увагу звертати на процес формування патріотичних якостей учнів, виховання національної свідомості, поглиблення знань про свій народ, його наукові та культурні традиції, формування тих фундаментальних начал, котрі мали неперехідне значення стимулів людського життя та діяльності і в основі яких лежить певна національна ідея й водночас загальнолюдські християнські цінності [2]. Велику роль у цьому відіграє **практична спрямованість та світоглядний потенціал** фізики як навчального предмета.

На основі викладеного вище, бачимо, що фізика має великі виховні можливості, значні резерви щодо результативного формування в особистості системи ціннісних орієнтацій як компоненту її світоглядної позиції. **Постає запитання як реалізувати ці виховні можливості предмета у навчально-виховному процесі, зокрема на уроці фізики?**

Оскільки формування в дітей соціальних установок і цінностей відбувається за наявності інформації (на основі принципів інформування, ідентифікації та імітації) та в діяльності, то виділимо **теоретичні** (наведення фактів, розповідей, прикладів) та **практичні** (залучення до діяльності із формування основ патріотизму) методи реалізації виховних можливостей фізики, як навчального предмета.

До **теоретичних** методів віднесемо методи **переконання та стимулювання**.

✓ **Переконання** – формування переконань в необхідності суспільно корисної діяльності, шляхом наведення прикладів досягнень вітчизняної науки в різних галузях народного господарства; демонструючи досліди, макети фізичних приладів та установок, які відтворюють видатні фізичні відкриття та винаходи в Україні [4, 23].

✓ **Стимулювання** – засвоєння соціальних установок і цінностей шляхом зіставлення себе із “кумиром” в галузі фізики (наприклад, Б.Є. Патона,

Л.Д. Ландау та ін.) [1, 38]; реалізується в процесі ознайомлення із різноманітними прикладами епізодів із життя видатних українських вчених, які вели активну соціальну позицію, брали участь у державотворчих процесах, зробили значний внесок для розвитку української науки її світового визнання [4, 25].

До практичних – методи особистого прикладу, самовдосконалення, імітації.

✓ **Особистий приклад** – діяльність вчителя, що ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, його особистісна висока моральність та патріотична спрямованість.

✓ **Самовдосконалення** – процес активного формування молодшої людини, виховання почуття патріотизму, формування наукового світогляду і внутрішньої потреби в самовихованні, яке реалізується шляхом самостійного навчання та самоконтролю.

✓ **Імітація** – процес формування основ поведінки у соціумі, розуміння ролі прав та обов'язків, відповідальності за свої дії, готовності до компетентної участі у громадському житті та ін. шляхом організації різних форм групової діяльності.

Велику роль для включення виховного аспекту у канву уроку відіграють методичні прийоми, які сприяють національно-патріотичному вихованню учнів. Наприклад, прийом **“Епіграф до уроку”** допоможе вчителю досягти поставлених виховних цілей шляхом використання висловів відомих особистостей; прийом **“Інформаційна палітра”** передбачає доповнення навчального матеріалу цікавими відомостями, фактами, історичними даними, що мають виховний аспект.

Отже, покликання освітніх закладів полягає у тому, щоб крім міцних професійних знань забезпечити у молодих людей – завтрашньої еліти країни, також формування духовно багатого та національно свідомого світогляду, усвідомлення себе учасником державотворчих процесів та почуття відповідальності за них. Реалізація основних завдань національно-патріотичного виховання на уроках фізики можливе за умови використання теоретичних та практичних методів формування патріотизму на уроках та актуалізації уваги на матеріалах патріотичної спрямованості, що забезпечує виховання та формування патріотичних якостей учнів, як компонентну світоглядної складової.

Література

1. *Головко М.В.* Використання матеріалів з історії вітчизняної науки при вивченні фізики та астрономії. / М.В. Головко – К, 1998. – 93 с.

2. *Мисліцька Н.А.* Деякі аспекти реалізації принципу історизму під час вивчення фізики в основній школі / Н.А. Мисліцька // Збірник науково-методичних праць “Теорія та методика вивчення природничо-математичних і технічних дисциплін”. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 13. – Рівне: Волинські обереги, 2009. – С. 151–154.

3. Концепція національно-патріотичного виховання. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://don.kievcity.gov.ua/files/2015/6/17/contserciya.pdf>.

4. Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16. 06. 2015 р. № 641 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/06/16/nacziionalno-patriotichne-vixovannya/>

5. Навчальна програма з фізики (7–9 класи) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/index.php/ua/diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalna-serednya/zagalna-serednya-osvita/183-diyalnist/osvita/doshkilna-ta-zagalnaserednya/navchalni-programi/10320>.

ВИХОВАННЯ ПАТРІОТИЗМУ У СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З ІНФОРМАТИКИ

Руденко Ю.О.,
викладач

Сумського кооперативного технікуму

Анотація: у статті розглядається проблема виховання патріотизму у студентів на заняттях з інформатики. Приділена увага українським видатним вченим комп'ютерної галузі, які зробили значний внесок у розвиток і становлення інформаційного суспільства. Підкреслена роль виховання шанобливого ставлення до історичного минулого Батьківщини і свого народу, гордості за наукові технічні досягнення своєї країни як вагомих факторів формування патріотизму.

Ключові слова: патріотизм, український вчений, комп'ютерний всесвіт, виховання патріотичних почуттів.

Сучасна практика патріотичного виховання у вищих навчальних закладах не може бути фрагментарною або непослідовною. Вона повинна охоплювати всі сфери навчально-виховного процесу і поширюватись не тільки на заняття гуманітарного циклу, а й технічного. Незважаючи на навчальну дисципліну або виховний захід, де створені умови для виховання патріотичних почуттів, важливе значення має розуміння патріотизму, як однієї із найбільш значущих цінностей суспільства.

Важливе значення має виховання патріотизму саме у молодого покоління, у студентів, які, у силу вікових особливостей юнацького віку, відзначаються становленням національної самосвідомості, розвитком рефлексії і є тим інтелектуальним потенціалом, що у недалекому майбутньому буде створювати, вдосконалювати і прославляти свою державу.

Аспекти виховання патріотизму завжди привертали увагу науковців, втім, сьогодні, на теренах України, вони стали предметом особливої уваги провідних вітчизняних науковців І. Беха, К. Журби, О. Мельникової, О. Сухомлинської, К. Чорної, та інших. Вони аналізують явище патріотизму у педагогічній площині з позицій науки і намагаються виявити ті методи і форми впливу на особистість, які будуть результативними у виховній діяльності. Так, згідно з думкою О. Мельникова “сутність патріотизму ґрунтується на соціальному, політичному, моральному принципах, ставленні людей до своєї країни, до свого народу, яке проявляється у складному комплексі суспільних почуттів і певних діяч” [3]. У науковому посібнику “Виховуємо громадян – патріотів України” згадуються складові, які необхідно прищеплювати молоді при вихованні патріотизму. Серед них важливе місце займають виховання шанобливого ставлення до історичного минулого Батьківщини і свого народу; гордість за соціальні, технічні, економічні, політичні, спортивні та культурні досягнення своєї країни [2]. Оскільки багата спадщина наукових надбань українців має місце і у розвитку світового інформаційного суспільства, то цей факт причетності вітчизняних науковців до глобальної інформатизації та комп’ютеризації обов’язково повинен висвітлюватися на заняттях з інформатики.

Одним із способів виховання патріотизму на заняттях з інформатики є проведення їх у формі лекції-презентації, прес-конференції, інтелектуальної гри, де засобами інформаційно-комп’ютерних технологій яскраво і наочно розповідати про українських видатних вчених-кібернетиків, завдяки яким людство має всі привілеї інформатизованого, глобалізованого комп’ютерного світу.

Так, на заняттях з інформатики у Сумському кооперативному технікумі була проведена практична конференція “Роль українців у розвитку інформаційного світу”, присвячена яскравим науковим постатям інформаційно-комп’ютерної галузі, які прославили Україну і якими слід пишатися.

На конференції окремої уваги заслуговували доповіді про видатних кібернетиків, нагороджених світовим комп’ютерним товариством IEEE Computer Society медалями “Піонер комп’ютерної техніки”, професора С. Лебедева, під керівництвом якого було створено і введено в експлуатацію першу на території СРСР ЕОМ (електронну обчислювальну машину) та фундатора наукової школи кібернетики українського вченого В.Глушкова, який створив першу у світі “Енциклопедію кібернетики”.

Яскравою та вражаючою була доповідь про жінку-програміста Катерину Ющенко, автора мови програмування високого рівня, яка є другою жінкою після Ади Лавлейс (1823 рік), що створила бездоганну комп’ютерну мову.

На конференції підкреслювалось, що і сучасні українські винахідники, програмісти, технічні інженери не стоять осторонь науково-комп’ютерного прогресу. Так, немалий внесок в еволюцію світу комп’ютерів зроблено Любомиром Романківим, винахід якого у способі запису інформації на магнітну головку жорсткого диска і сьогодні успішно працює в компанії ІВМ.

Він є членом Академії інженерних наук України і академії інженерних наук ІВМ.

Мармуровий куб від корпорації “Майкрософт” за інновації отримав 26-річний житель Чернівців Андрій Ключевський; неодноразово нагороджувався преміями національного і світового рівня Сергій Григорович, розробник комп’ютерних ігор, автор найпопулярнішої комп’ютерної гри “Козаки”; відома досконала програма-оболонка Volkow Commander була розроблена українцем Станіславом Волковим.

З інтересом сприймалось студентами інформаційне повідомлення про співзасновника всесвітньовідомої компанії Apple, Стіва Возняка, який має українське походження (його батьки виїхали до України після Вітчизняної війни) і який сьогодні багато часу приділяє доброчинності та підтримці знедолених.

Такі відомості особливо впливали на почуття національної гордості студентів, на їхню самосвідомість і віру у себе та своїх співвітчизників. Однак, виховання на почутті піднесення національної самосвідомості та гордості за своїх співвітчизників повинне виховуватись на гуманістичних, морально-етичних засадах, а не сприяти роздуванню національної пихатості, зазнайства та роздуванню конфліктів за привласнення наукових та культурних надбань.

Отже, виховання патріотизму і національної свідомості студентів доцільно здійснювати на всіх рівнях навчально-виховного процесу, використовуючи ефективні виховні технології і гармонійно поєднуючи зміст дисциплін з національним внеском у них співвітчизників.

Література

1. Бех І.Д. Виховання особистості: Сходження до духовності: Наук. видання. – К.: Либідь, 2006. – 272 с.
2. “Виховуємо громадян-патріотів України” Ч.1: Науково-метод. посіб. / авторський колектив за заг. ред. К. Чорної. – Черкаси. Видавництво ЧОПОП, – 2011. – 273 с.
3. Мельнікова О.В. Проблеми патріотичного виховання сучасної молоді. // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2012. – № 2 (49), – с. 23–25.

ФОРМИ ТА МЕТОДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Козак Ю.В.,

методист науково-методичного відділу

Державне підприємство

“Український дитячий центр “Молодагвардія”

Розвиток сучасного суспільства характеризується глобальними трансформаціями всіх сфер соціального життя, що безпосередньо відбивається

на системі духовних цінностей підростаючого покоління. Подальший розвиток держави і суспільства в цілому сьогодні неможливо без розвитку національної свідомості та формування патріотичних якостей у дітей та підлітків. Тому, патріотичне виховання стало, сьогодні пріоритетним напрямком державної культурної та освітньої політики.

Так, у сучасному рекреаційному закладі Українському дитячому центрі “Молода гвардія”, серед низки освітньо-виховних напрямків, важливе місце посідає національно-патріотичне виховання. Реалізація цілей і завдань якого, здійснюється через систему заходів:

- розробка програм тематичних змін;
- організація роботи тимчасових дитячих об'єднань;
- дозвіллева діяльність;
- спортивна робота;
- гурткова робота;
- позашкільні виховні заходи;
- здійснення волонтерської діяльності.

В умовах сучасного соціуму, педагоги часто стикаються з тим, що традиційні форми роботи не завжди дають очікуваного виховного ефекту. Соціально-культурні переваги підростаючого покоління змушують запроваджувати в освітню систему нові форми і технології в реалізації національно-патріотичного виховання.

Тому, з метою підвищення ефективності національно-патріотичного виховання у педагогічній практиці “Молодої гвардії”, на ряду з традиційними формами роботи: літературні читання, вечори пам'яті, уроки мужності, літературно-музичні композиції, кінолекторії, тематичні вогники, широко використовуються інноваційні освітні технології. Так, досягненню поставлених виховних цілей сприяло використання інноваційних технологій соціально-культурної анімації та проектної технології, дебатної технології та технологій театральної педагогіки, які сприяють підвищенню рівня сформованості патріотизму у підростаючого покоління.

Соціально-культурна анімація (фр. Animer – надихати, спонукати до певної діяльності) – є інтерактивною діяльністю, яка передбачає сукупність різних форм та видів роботи направлених на забезпечення умови для реалізації різнобічних можливостей та активізацію внутрішніх ресурсів особистості.

Застосування соціально-культурної анімації в УДЦ “Молода гвардія” дозволило ефективно організувати роботу, спрямовану на активізацію внутрішніх ресурсів саморозвитку особистості, зростання їх самосвідомості та розкриття потенціалу, що є головною особливістю у підвищенні рівня сформованості патріотизму. Дана технологія являє собою комплекс виховних заходів національно-патріотичного спрямування різноманітних видів і форм діяльності представлених в таких тематичних блоках:

Блок I. Родина. Рід.

Інтерактивна бесіда “У своєму будинку – своя правда, і сила, і воля ...”;

Театральна постановка “Не перші гуляння”;

Пошукова експедиція “Скарб поколінь”;

Творча майстерня “Родовідне дерево”.

Блок II. Рідний край

Сюжетно-рольова гра “Подорож містом-героєм Одеса”;

Виїзди до меморіального комплексу “Катакомби”, у складі якого пам’ятник “Народні месники” і Музей Партизанської Слави; відвідування Меморіалу слави, що включає пам’ятник Невідомому матросу та Алею слави з похованнями; пам’ятника “Крила Перемоги”, меморіалів 411-й і 412-й батареї; пам’ятника захисникам Одеси – воїнам 26 прикордонного полку і 3-го полку морської піхоти; пам’ятника Малиновського Р.Я., Ніни Онілової, О. Марінеско, І.Д. Черняхівського;

- Співпраця з Культурними центрами національних меншин України;
- Колективно-творча справа “Особливості мого міста”.

Блок III. Україна – наша Батьківщина

– Акція “Бажаю Україні щастя! Бажаю Україні миру!”;

– Флеш-моб “Україна – багатонаціональна країна”;

– Круглий стіл “Збереження традицій і цінностей культури національних меншин України в умовах глобалізованого світу”;

- Ерудит-шоу “Знаю все про Україну”;
- Журналістське розслідування “Топ Великих українців”;
- Пісенно-ігрова програма “Подорож Україною”;
- Смолоскипна хода “Герої живуть вічно”.

Блок IV. Символи України

- Станційна гра “Обереги нашої долі”;
- Усний журнал “Державні символи України: Герб, Прапор, Гімн”.

Блок V. Побут України

– Музей живих експонатів “Народні ремесла”;

– Шоу-програма “Модники і модниці” (показ національного одягу різних регіонів України, конкурсний показ-імпровізація національного костюма XXI);

– Пізнавально-творча майстерня “Національна кухня”;

– Ярмарок-фестиваль з дегустацією національних страв “Національний колорит”.

Блок VI. Національні традиції та свята

- Театральна постановка “Різдво Христове”;
- Пізнавально-показова програма “Ой, на Івана Купала”;

Блок VII. Українське національне мистецтво

- Шоу-програма “Вінок українських пісень”;
- Музей живих експонатів “Ремесла України”.

Представлені форми роботи в тематичних блоках виключають одноманітність видів діяльності, сприяють створенню сприятливого середовища для формування патріотичних якостей, виховання свідомого громадянина і патріота своєї країни, в цих особливостях і є цінність соціально-культурної анімації.

У напрямку національно-патріотичного виховання у педагогічній практиці “Молодої гвардії” широко використовується **проектна технологія**. Так був розроблений і апробований проект “Ми – спадкоємці Великої Перемоги!”.

метою якого є формування патріотичної культури, яку визначають історична пам'ять, любов до Батьківщини, патріотична діяльність. В рамках проекту діти долучаються до дослідницької діяльності колективної та індивідуальної форми, яка передбачає збір, узагальнення і систематизацію інформації про події Другої світової війни 1939–1944 р.

На першому етапі реалізації проекту, метою якого є формування образу патріота-захисника своєї Вітчизни, організовується інформаційно-пошукова робота, під час якої, діти знайомляться з героїчними подвигами людей у період Другої світової війни. В якості окремого напрямку проекту, досліджується діяльність підпільних молодіжних організацій, зокрема, діяльність підпільної організації “Молода гвардія”.

Другий етап – практичний, реалізацію якого здійснюють учасники дитячого патріотичного об'єднання “Палаючі серця” за кількома напрямками: волонтерський, екскурсійний, культурно-дозвільний.

Волонтерська діяльність передбачає допомогу ветеранам війни, шефську роботу та проведення акції “Свічка пам'яті героям”.

Реалізація екскурсійного напрямку здійснюється через реалізацію програми:

- відвідування комплексу “Катакомби”, у складі якого пам'ятник “Народні месники” і Музей Партизанської Слави;

- екскурсія до Меморіалу слави, що включає пам'ятник Невідомому матросу та Алею слави з похованнями;

- відвідування пам'ятника “Крила Перемоги”, меморіалів 411-й і 412-й батареї; пам'ятника захисникам Одеси – воїнам 26 прикордонного полку і 3-го полку морської піхоти; пам'ятника Малиновського Р.Я., Ніни Онілової, О. Марінеско, І.Д. Черняхівського.

У цьому напрямку діти займаються збором і обробкою інформації про події Другої світової війни, вивчають архівні матеріали, ведуть активну діяльність в музеї дитячого центру.

Основна діяльність учасників патріотичного об'єднання в “культурно-дозвільному напрямку”, здійснюється через проведення тематичних загонових і таборових заходів. На цьому етапі реалізації проекту, проводиться основна підготовка до проведення фінального заходу, який є заключним етапом проекту.

Проведення фінального заходу – смолоскипної ходи, є значущою подією, в якій беруть участь всі табори дитячого центру. До підготовки та організації ходи залучаються велика кількість педагогів-організаторів та відпочиваючих дітей. Смолоскипна хода – урочиста церемонія з елементами сюжетно-рольової гри. Даний формат заходу дозволяє акцентувати увагу дітей на значущості патріотизму, гуманізму, моральності суспільства. Участь у ході дає можливість відчувати причетність до сьогодення та минулого, відчувати єдність історії. Звернення до подвигу молодогвардійців дозволяє актуалізувати важливість патріотичного виховання в сучасних умовах розвитку суспільства, зацікавити дітей історичною спадщиною нашої країни. Форма смолоскипної ходи, відрізняється новизною, масштабністю і урочистістю.

Реалізації мети та завдань національно-патріотичного виховання в дитячому центрі “Молода гвардія” також сприяє впровадження в освітнє середовище **дебатної технології**, яка націлена на розвиток інтелектуальних здібностей, формування критичного мислення та комунікативної культури, що є ключовими компетенціями громадянина демократичного суспільства. Так, в “Молодій гвардії” функціонує дебатний клуб “Акцент”, учасники якого під час дебатних турнірів мають можливість побатувати на актуальні теми, зокрема, в напрямку національно-патріотичного виховання проводились дебатні турніри на теми: “Справжній патріот повинен купувати продукцію тільки власного виробництва”, “Толерантність запорука миру в сучасному суспільстві”. Дебатна технологія дала можливість дитячому центрі створити сприятливе середовище для підготовки інтелектуального потенціалу демократичного суспільства: ерудованих, із високою культурою, із гнучким мисленням, цілеспрямованих, упевнених, вільних від стереотипів громадян, які готові брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу.

Театральне мистецтво є важливим чинником морального, естетичного, громадянського та національно-патріотичного виховання особистості.

Як відомо, саме в юному віці закладається фундамент моральності, засвоюються загальнолюдські моральні норми, формуються вищі почуття, до яких відноситься і почуття патріотизму, і аналізуються шляхи їх виховання. Особлива увага звертається на національно-культурну ідентифікацію, за допомогою якої може здійснюватися занурення дитини в художній світ твору патріотичної спрямованості. Об’єктом національно-культурної ідентифікації в цьому випадку є герої, котрі, як правило, займають домінуюче становище у творі і викликають у вихованців симпатію. Ототожнення себе з такими персонажами розглядається як один з соціально-психологічних механізмів впливу театрального мистецтва на особистість. Його наслідком є народження у дітей нових почуттів, подібних почуттів улюблених героїв, і виховання відповідних ціннісних орієнтирів.

Пережиті на емоційному рівні факти героїчної історії своєї країни, представлені в театралізованій постановці “Героїчна Одеса”, “Подвиг молодогвардійців”, народжують почуття гордості і своєї причетності до історії своєї Батьківщини, повною мірою служать цілям виховання громадянина і патріота.

Серед театральних музичних постанов великі потенційні можливості морально-патріотичного впливу полягають у народних обрядових дійствах. З народними традиціями зв’язане проведення у “Молодій гвардії” свят “Проводи масляниці”, “Пасха”, “Зелені свята”, “Івана Купала”, “Покрова”, “Св. Миколая”. Свята являють собою дійсно цікаве, веселе дійство, несуть неповторний дух народних традицій.

Народні твори ненав’язливо, часто у веселій ігровій формі знайомлять дітей зі звичаями і побутом свого народу, працею, дбайливим ставленням до природи, життєлюбством, почуттям гумору. Вони викликають інтерес дітей,

приносять їм радість, створюють гарний настрій, знімають почуття страху, неспокою, тривоги – словом, забезпечують емоційно – психологічне благополуччя. Багатство і різноманітність змісту дитячої народної фольклору дозволяють вибирати найбільш яскраві його зразки. Вони володіють великими художніми достоїнствами і високою пізнавальною цінністю. Допомогою народної фольклору діти знайомляться з життям і побутом свого народу, з кращими зразками народної творчості. Таким чином, долучаючи дітей до культурної спадщини свого народу, ми виховуємо в них почуття патріотизму, а воно невіддільне від виховання почуття національної гордості. На сцені “Молодої гвардії” поставлені музично-театральні дійства: “Сватання на Гончарівці”, “Сорочинський ярмарок”, “За двома зайцями”, “Не перші гулі”, “Зі смаком про Україну”.

Особливо важливими є: інтерес до проведеного заходу у самих дітей, розуміння значущості, важливості, і безпосередня участь дітей у підготовці всіх обраних форм. Дотримання цих умов дозволяє зробити обрані форми патріотичного виховання потужним фактором в розвитку у підростаючого покоління почуття любові до Батьківщини, сім’ї, близьких, відповідальності за сьогодні і майбутнє.

Педагогічний колектив дитячого центру “Молода гвардія”, приділяє особливу увагу національно-патріотичному вихованню, створюючи освітній простір для пошуку, розробки і впровадження нових форм та напрямків роботи, що сприяють підвищенню ефективності досягнення цілей і завдань національно-патріотичного виховання.

Література

1. *Алгазін Д.А.* Виховання юних патріотів. М. Просвещение, 1979.
2. *Блонський П.П.* Цивільне або людське виховання? // Вільне виховання і вільна школа. 1918. – №4.
3. *Беспятова. Н.К., Яковлев Д.Є.* “Військово-патріотичне виховання дітей та підлітків” Москва: Айріс-прес.
4. *Газман О.С.* Громадське громадянське виховання: Погляд у майбутнє // Радянська педагогіка. 1990. – №7.
5. *Горький М.* Про громадянське виховання // Питання літератури. – 1990. – № 4.
6. *Кадашнікова. Н.Ю.* “Виховуємо патріота і громадянина” Волгоград: Учитель, 2009р.
7. *Тісленкова І. А.,* “Цивільно-патріотичне виховання” Волгоград: Учитель 2006р.
8. Інтернет ресурси: <http://www.dissercat.com/content/tekhnologii-sotsialno-kulturnoi-animatsii-v-protsesse-korreksii-deviantnogo-povedeniya-podr#ixzz3EgkNRxKZ>

МЕТОДИ, ЗАСОБИ І ФОРМИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ І МОЛОДІ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Григорук А. Г.,
науково-дослідна лабораторія
“Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство”
Національної академії педагогічних наук України

Кожна національна спільнота живе й розвивається в певному етнічному середовищі, яке впродовж життя прямо й безпосередньо впливає на формування ментальних рис представників того чи того народу. Не є винятком у цьому й ми, українці. Історичні умови, колоніальна залежність України від інших держав не минули безслідно. Тому сьогодні, в час російської агресії, коли наша Вітчизна утверджує свою державність і право йти власним шляхом розвитку, проблеми національно-патріотичного виховання стали першоплановими й означилися як пріоритетні й невідкладні.

У зв'язку з цим важлива роль покладається на освіту, яка здатна забезпечити системне й цілеспрямоване виховання особистості від дошкільного до юнацького віку.

Дитина від народження перебуває не лише під впливом соціально-економічних умов, а й національної специфіки побутового життя, культури, народних звичаїв і традицій. Вона засвоює від батьків багатства рідної мови, відчуття приналежності до свого народу, духовної єдності з ним, поступово призвичаюється до усталених моральних норм. Усе це формує в ній особливі риси національної психології, які стають базовими для виховання громадянина-патріота.

Тому одним з найважливіших педагогічних завдань, визначених законодавством про освіту, є виховання любові до України, формування української ідентичності як найважливішої складової в особистості дітей та молоді.

Над цими завданнями необхідно працювати з дошкільного віку, враховуючи при цьому психологічні особливості дітей цієї вікової категорії.

Дошкільний вік (із 3 до 6 років) – пряме продовження раннього віку. Це період оволодіння соціальним простором людських стосунків через спілкування з батьками, родичами, педагогами, а також через ігрові й реальні стосунки з ровесниками.

Дошкільний вік приносить дитині нові принципові досягнення: вона освоює світ постійних речей, оволодіває все більшою кількістю предметів, в ній формується здатність ціннісного ставлення до світу, який її оточує. Дитина навчається тонкої рефлексії на інших людей, розвиває здатність ідентифікувати себе з людьми, а також з казковими та уявними персонажами, природними об'єктами, іграшками, зображеннями тощо.

Дитина засвоює усталені норми позитивного спілкування, інтенсивно розвиває мовну комунікацію, спілкування за допомогою виразних рухів, дій,

які відображають її емоціональний стан і готовність до взаємодії з дорослими та однолітками.

У цей період дитинства з трьох до шести років виразно проглядається тенденція раннього онтогенезу людини: бурхливий стрімкий розвиток психічних властивостей, який переривається вираженими зупинками – періодами стереотипного відтворення досягнутого.

У віці з трьох до шести років самосвідомість дитини розвивається настільки, що це дає підстави говорити про дитячу особистість.

Виходячи з цих психологічних вікових особливостей, слід будувати систему національно-патріотичного виховання дошкільників на основі красзнавства (у нас гуцульщинознавства) як важливого дидактичного принципу.

Патріотичні почуття дітей дошкільного віку засновуються на їх інтересі до найближчого оточення – сім'ї, батьківського дому, рідного міста, села – яке вони бачать щодня, вважають своїм, рідним, нерозривно пов'язаним з ними.

На основі цього й визначаються напрями, завдання, методи і форми організації національно-патріотичного виховання в дошкільних навчальних закладах.

Основні напрями національно-патріотичного виховання

- Формування уявлень про свою сім'ю, родину, рід, родовід
- Засвоєння знань про край, в якому вони народилися й живуть, в нашому випадку – Гуцульщину
- Ознайомлення з традиціями, культурою, мистецтвом прекрасного куточка України – Гуцульщини
- Засвоєння знань з історії України, ознайомлення з державними символами
- Ознайомлення з явищами суспільного життя
- Формування знань про людство.

Завдання національно-патріотичного виховання

- Формування любові до рідного краю, усвідомлення належності до своєї сім'ї, рідного дому, родини
- Формування в дитини почуття власної національної гідності як представника українського народу
- Усвідомлення національних особливостей українського народу, виховання любові й поваги до них
- Формування в дитині духовно-моральних якостей на основі народної етики
- Виховання любові до культурно-мистецьких надбань українського народу і, зокрема, Гуцульщини
- Толерантне ставлення до ровесників, дорослих, представників інших національностей та їх культур.

Методи і форми організації національно-патріотичного виховання дошкільників

- Екскурсії вулицями рідного міста/села, історичними місцями, відвідування історичних пам'яток, музеїв
 - Розповіді вихователя
 - Зустрічі з видатними людьми
 - Читання та інсценування літературних творів про рідний край, Україну, визначні події історії держави
 - Відвідування виставок, майстерень художників, народних майстрів
 - Проведення майстер-класів з народних ремесел (кераміки, писанкарства, витинанки, виготовлення народної іграшки, вишивання, ткацтва, різьблення, бісероплетіння тощо)
 - Запрошення на заняття в ДНЗ батьків, їх розповідь про трудові професії, важливість праці для розвитку й розквіту України
 - Зустрічі з батьками за місцем їх роботи
 - Проведення виховних заходів за участю батьків та членів родини
 - Організація й проведення родинних свят – Дня сім'ї, Дня матері, Дня бабусі тощо; календарних свят – Миколая, Різдва, Великодня та ін..
 - Мистецька творчість дітей, заняття малюванням, ліпленням, конструюванням; організація виставок та конкурсів дитячих робіт
 - Розучування фольклорних творів – уснопоетичних, пісенних, хореографічних, музичних тощо, використання їх на щоденних заняттях з дітьми та під час ранків і свят.

Пропоновані форми і методи організації національно-патріотичного виховання дошкільників реалізуються через:

- роботу вихователя
- роботу з дітьми
- роботу із сім'єю.

Тільки системна робота з дошкільниками здатна забезпечити формування духовно багаті особистості. А національні традиції, покладені в основу виховання, і є тим живильним ґрунтом, на якому зійдуть перші паростки патріотизму в чистих дитячих душах.

Виховання патріотизму молодих школярів

Щоб український народ оформився як політична нація, необхідні конкретні заходи у всіх сферах суспільного життя. І основна роль в цьому процесі відводиться школі, адже вона здійснює освітньо-виховний вплив на кожного, хто є громадянином України.

Патріотизм, як уже зазначалося, провідна, фундаментальна риса характеру особистості. Щоб його формування було успішним, слід починати з раннього віку, адже саме в цей період життя закладаються основи особистісного розвитку людини.

Школярі 1–4 класів поступово розширюють свої знання про країну, яка є їх Батьківщиною, засвоюють основні віхи історичного розвитку України, знайомляться з її культурою та мистецтвом. На основі цих знань виникає любов до України, бо, як зазначає І.Д.Бех, “неможливо бути патріотом і не відчувати свого кровного зв’язку з рідною землею, не знати чи забути, як уміли розповідати своїм нащадкам про цю любов” [Бех І.Д. Виховання особистості...].

Дитина молодшого шкільного віку у своєму морально-психічному розвитку проходить складний шлях формування ціннісних орієнтацій.

Якщо діти-шестилітки на перший план виносять особисті цінності, семилітки починають сприймати еталони соціальної поведінки, восьмирічні школярі вже усвідомлюють потребу вийти за рамки лише дитячого життя, то в дев’яти-десятирічних дітей відбувається якісний стрибок в оцінці явищ дійсності, “ціннісні орієнтації складаються в розвинену систему, яка визначає їх активну життєву позицію” [Там само. – С. 99–101].

Позаурочна діяльність дає змогу вміло поєднати навчальну роботу з позашкільною, сприяє практичному оволодінню дітьми знань, застосуванню їх в конкретних умовах.

Патріотична вихованість молодших школярів формується в ході різноманітних заходів. Форми і методи їх проведення різноманітні: це й традиційні бесіди, розповіді, екскурсії та інноваційні – метод проектів, міні-диспути, дискусії, ігрові методики, участь в акціях, добродійна діяльність тощо.

Виховання патріотизму молодших підлітків

Психологічні особливості молодших підлітків у віковий період з 10 до 12 років (5–7 класи) передбачають скоординований підхід до виховання в них патріотизму школи, сім’ї та громадськості й урахування при цьому індивідуальності кожної дитини. Властиві молодшим підліткам емоційність, прагнення до самоствердження, почуття дорослості, ціннісні орієнтації, пошуки сенсу життя, активна самотворча діяльність і бажання вдосконалюватися є тим добрим ґрунтом, у який можна сіяти зерна добра, моральності, любові до України, сподіваючись на щедрі сходи.

Непересічне значення для формування патріотизму в молодших підлітків є усвідомлення ними свого нерозривного зв’язку з рідною Батьківщиною, почуття захищеності і власної значущості в житті країни, причетності до її долі, почуття обов’язку та відповідальності, правдивості, почуття власної гідності.

Тому для виховання почуття патріотизму в молодшому підлітковому віці мають важливе значення мають суспільні, культурні, педагогічні та родинні умови виховання, зокрема, державна політика, законодавство, суспільні пріоритети, соціальне становище родини, інформативне оточення; особливості національної ментальності, ставлення до історії народу, мови, культури,

мистецтва, релігії; умови навчання й виховання в школі, кваліфікованість педагогів, уважне ставлення до кожної дитини; рівень патріотизму батьків, їх готовність до виховання власних дітей, спосіб родинного життя.

Заходи, запропоновані для практичного використання в позашкільній роботі з молодшими підлітками, допоможуть учителям здійснювати патріотичне виховання серед цієї вікової категорії та залучати до співпраці батьків.

Виховання патріотизму старших підлітків у позаурочній діяльності (8–9 класи)

Характеристика вікових особливостей старших підлітків включає такі риси, як цілеспрямованість інтересів, самостійність, встановлення власної життєвої мети, визначення ідеалів і бажання їх наслідувати, планування майбутнього.

Старші підлітки виявляють інтерес до суспільного життя, бажання брати участь у колективних справах. Тому ці риси в позаурочній діяльності слід спрямувати на опанування національних і патріотичних цінностей, що дасть їм змогу набути досвіду збереження культурних надбань, народних традицій, стати міцною ланкою в ланцюзі єдності поколінь, готувати себе до розбудови державності в Україні.

Для старшого підлітка важливим є його особистий результат діяльності, тому залучення цієї вікової категорії до позашкільних заходів, де кожен виконує певну роботу і бачить власне досягнення в ній, викликає в учнів позитивні емоції, збуджує пізнавальні інтереси, формує вольові зусилля. Для цього процес патріотичного виховання в позаурочний час повинен мати відповідне змістове наповнення, бути добре спланованим. У ході його здійснення слід використовувати різноманітні методики, але такі, які мають привабливість для учнів, зокрема, діяльні сні: акції, метод проектів, ігри, в т.ч. рольові, аналіз проблемних ситуацій, змагання, пошукова діяльність, мозковий штурм тощо.

Варто використовувати такі форми роботи (та поєднання їх), як індивідуальні, групові, колективні, масові, самостійні, систематичні, епізодичні тощо. Виховні години, екскурсії, факультативи, гурткова робота, студії, клуби, робота в бібліотеці, робота з інтернет-ресурсами – все це створює ефективні умови для виховання патріотизму в старших підлітків та їх самореалізації.

Формування патріотизму старшокласників

Завдання патріотичного виховання старшокласників – формування громадянської свідомості, утвердження якостей громадянина – патріота України, усвідомлення молоддю людиною свого громадського обов'язку уже в недалекому майбутньому забезпечити Україні достойне місце в цивілізованому світі, а у випадку воєнної загрози змогти відстояти її незалежність та суверенітет.

Недооцінка патріотизму як найважливішої складової суспільної та індивідуальної свідомості призводить до послаблення соціально-економічних,

духовних і культурних основ держави, національного нігілізму, сепаратизму, зради своєї Батьківщини, відвертого служіння ворогам України.

Період ранньої юності характерний формуванням суб'єктності індивіда. Хлопці та дівчата оволодівають соціальним досвідом, стають самостійнішими, у них формується здатність до ціннісних орієнтацій, певна вікова стійкість. Разом з цим з'являється страх перед майбутнім, вороже сприйняття суспільства і навіть себе самого, розвивається егоїзм та індивідуалізм. Старшокласник висуває надмірні вимоги до оточуючих, критикує старших, педагогів, батьків, суспільство, але в свою адресу критики не сприймає, власних вад чи поганих вчинків не визнає категорично.

У цей період життя молоді прагнуть визначити своє місце в суспільстві, в них з'являється така важлива якість, як соціальна відповідальність. Старшокласники ідентифікують себе з українським народом, вони прагнуть жити в Україні, служити їй в майбутньому своїми фаховими знаннями, працювати на її благо, зміцнювати її суверенітет та національну єдність, вони готові стати на захист своєї Вітчизни, оскільки виникла така потреба.

Шкільна молодь бережно ставиться до національної культури, прагне глибше пізнати історію України, шанує рідну мову і розмовляє нею, поважає свободу і демократію, готова дотримуватись Конституції та законів України.

Ефективність патріотичного виховання в позакласній діяльності значною мірою залежить від спрямованості виховного процесу, його форм та методів його організації. Пріоритетними слід вважати активні методи, що спрямовані на самостійний пошук відповідей на поставлені запитання, сприяють формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості.

До таких методів належать соціально-проектна діяльність, ситуаційно-рольові ігри, соціограма, метод відкритої трибуни, соціально-психологічні тренінги, інтелектуальні аукціони, мозкові штурми, ігри-драматизації, аналіз конфліктів, моделей, стилів поведінки, розв'язування проблемних ситуацій і прийняття рішень, організація колективних заходів, свят, концертів, екскурсій, пошукових експедицій, вивчення народних традицій, обрядів, символіки, випуск за результатами вивчення стінних газет, учнівських альманахів, каталогів виставок, збірників літературних творів та ін.

Запропоновані форми і методи патріотичного виховання покликані формувати в учнівської молоді потребу участі в громадському житті, сприяти їх соціалізації, набуттю вмінь і навичок адаптації в соціальному середовищі, адекватної орієнтації в суспільних обставинах, які швидко змінюються, вмінню поважати інтереси і права людей, відстоювати власні права, виконувати свої обов'язки.

Наводимо приклади різних заходів патріотичної тематики, підготовлені й проведені вихователями ДНЗ та вчителями загальноосвітніх навчальних закладів.

Дитяче свято
“Багато різних “Я”, а разом – Україна”

Мета. Формувати уявлення про те, що ми живемо в Україні, про нашу столицю Київ, своє рідне місто (село), рідну вулицю.

Продовжити ознайомлювати дітей із державною символікою: прапором, гербом і гімном України.

Формувати національну ідентичність дітей, риси характеру особистості – щирість, гостинність, доброту.

Виховувати гордість за свою державу, культуру спілкування, любов і повагу до людей.

Обладнання: символи України, карта України, ілюстрації, фото.

На свято запрошені батьки дітей, письменники, художники, видатні люди краю.

Хід заняття

Вихователь.

Добрий день вам, друзі щирі,
Хай живеться вам у мирі,
Не минайте нас у свято –
Буде в нас гостей багато!
Гостей добрих ми вітаємо щиро,
Стрічаємо з хлібом, любов'ю і миром!

Дівчинка.

Хліб ми підносим
І щиро просим:
Любий гостю наш, приймай
Символ дружби – коровай!

*Дівчинка і хлопчик підносять коровай одному із почесних гостей.
Вихователь знайомить дітей з гостями.*

Вихователь.

Добрий день, мої малята,
Дуже рада вас вітати!
Наберем в долоні сміху,
Кинем всім гостям на втіху.
Насторожим наші вуха,
Щоб могли ми всі-всі слухать.
Ми поплескаєм завзято,
Будем дружно працювати.

Діти плескають в долоньки.

Вихователь.

Сьогодні, діти, день людяності і гідності відзначає наш український народ, День Незалежності нашої держави, а отже – день її народження. Тому на нашому святі ми поговоримо про Україну, нашу рідну землю, яка для кожного українця – наче рідна мати.

Входить дівчинка Калинка.

Вихователь.

– Хто ти дівчинко гарненька?

Дівчинка.

– Українка я маленька.

Я Калинкою зовуся

І ім'ям своїм горджуся

Вихователь приносить карту, розгортає її на стіні.

Вихователь.

Йде Калинка по шляхах,

По зарошених стежках

І питає в дітлашні:

Калинка.

– Це чиї дзвенять пісні ?

Діти.

– НАШІ!

Калинка.

– А оці рясні лани,

Що не змірять ширини?

Та оці густі ліси

Дивовижної краси?

Діти.

– НАШІ!

Калинка.

– А чиї оце річки

Мчать до моря навпрошки,

Та стрімкі гірські верхи

Височіють навкруги?

Діти.

– НАШІ!

Калинка.

– А осяяні міста,
Де малеча вироста,
І матусі та батьки –
Цих країв трудівники?

Діти.

– НАШІ!

Калинка.

– Як же зветься ця земля,
Гарна зблизька і здаля?

Діти.

– У-К-Р-А-Ї-Н-А!

*Вихователь показує на карті Україну, північ, південь, захід, схід,
області, міста, ріки, гори.*

Звучить пісня “Матінка Земля”.

Вихователь.

– Діти, як називається наше рідне місто?
– А річка, яка протікає через нього?
– В якому селі ви народилися? Де живете? На якій вулиці?

У кожного з нас є маленька батьківщина, а якщо разом скласти, це буде велика Україна – з людей, дітей, багато різних “Я”.

І в нашому місті є багато людей, які творять красу нашого чарівного краю – Гуцульщини. Це письменники, художники, майстри.

Звучить “Косівський вальс” (вірші Я. Гавучака, музика П. Хруща)

Косове мій, сиві задумані скелі,
Рибниці шум, ніжні замріяні трелі,
Почерк різця, сяйво зірок на касеті,
Косове мій – місто митців і поетів!

Діти виконують вальсові танцювальні фігури.

Хлопчик.

Україна – рідний край.
Поле. Річка. Синій гай.

Любо стежкою іти,
Тут живемо я і ти.

Дівчинка.

Ми малі, та всі ми – друзі,
Ми – одна родина.
І для всіх одна в нас мати –
Рідна Україна.

Хлопчик.

Ми всі – одна сім'я.
Ми всі – одна родина.
Мільйони різних “Я”,
А разом – Україна!

Усі декламують хором.

Народ України – велика родина.
Мова і пісня у нас солов'їна.
Квіти, барвінок, червона калина,
Рідна земля для всіх нас – Україна!

Звучить пісня “Україночка” (виконують дівчатка).

Вихователь.

- Як називають людей, які живуть в Україні?
- А якою мовою розмовляють українці?

Хлопчик.

Гарні діти,
Ми – малята,
Будеш нами втішатися,
Україно – мати!

Дівчинка.

Гей, яка чудова,
Свіжа і багата
Українська мова –
Мова мами й тата!

Хлопчик.

Мова мами й тата,
Дідуся й бабусі.
Знаю її добре,
Ще краще навчуся.

Вихователь.

Наша Україна – молода держава, але вона, як і всі держави, має герб прапор, гімн.

Гімн – це величальна пісня, яку виконують стоячи, тримаючи руку на серці.

Всі встають, дорослі й діти співають Гімн.

Дівчинка.

Синьо-жовтий прапор маємо,
Синє небо, жовте жито.
Прапор свій оберігаємо,
Він святий, це знають діти.

Хлопчик.

Наш Герб – тризуб –
Це воля, сила, слава.
Наш Герб-тризуб
Неволя не здолала!

Вихователь.

– А як називається столиця України?
– Хто Президент України?
– Яка подія зараз найбільше хвилює людей? Що ви бачите по телевізору про війну?

Діти відповідають на запитання.

Вихователь.

Діти! У цій війні Україна обов’язково переможе, бо вона бореться за свою волю і незалежність.

Дівчинка.

Київ – місто історичне,
Йому вже багато літ.
А вона красиве, вічне,
Навесні – каштанів цвіт.

Хлопчик.

З нього почалась держава
У прадавнії часи,
В ньому – наша міць і слава,
В ньому – предків голоси.

Звучить пісня “Козачата” (виконують хлопчики).

Дівчинка.

Яблуневий ніжний цвіт,
Соняхи й калина.
Це найкраща на Землі
Наша Україна!
І дитячий наш садок,
Група і родина –
Все це рідне назавжди,
Наша Україна!

Виходять 2 дівчинки і хлопчик.

I дівчинка.

Ми є діти українські,
Хлопці та дівчата,
Рідний край наш – Україна,
Красива, багата.

II дівчинка.

Ми малі, та всі ми друзі,
Ми – одна родина.
Та найбільша наша мати –
Ненька Україна.

Хлопчик.

Хоч про тебе, Україно,
Я ще мало знаю,
Та чомусь серденьком чую:
Я тебе кохаю.

Виконується пісня-гра “Ой у саду, у садочку”.

Виступ письменника, художника чи когось із батьків.

Діти читають вірші. Фоном звучить “Карпатська сюїта” М. Скорика.

I.

Прикарпаття, Полісся, Донбас,
Крим, Волинь і Буковина –
Все це наш чудовий край –
Наша Україна.

II.

Ясне сонце сяє
В небі з висоти,
Нашу Україну
Любим я і ти.

III.

Яка Земля наша маленька,
Яка беззахисна вона,
Нехай її обходить лихо,
Нехай мине її війна!

IV.

Нехай завжди сміються діти,
Хай квіти квітнуть навесні,
Нехай завжди пісні лунають,
Дзвінки, веселі, голосні!

V.

Нехай завжди нам сонце світить,
Хай небо буде як блакить,
І клич дитячий “Мир і Дружба”
Хай над планетою летить!

Діти по черзі прикладають свою фотографії на карту “Україна – єдина”.

Підсумок заняття

Діти відповідають на запитання вікторини “Люби і знай свій рідний край”.

1. Як називається наше рідне місто?
2. Як називається край, де ми живемо?
3. Як називаються гори, що їх бачимо з наших вікон?
4. Якою мовою розмовляють українці?
5. Які державні символи ви знаєте?
6. Як називається наша країна?
7. Яке місто є столицею України?

Вихователь.

- Чи сподобалося вам заняття?
- Чи любите ви свою країну? Чому?

Діти відповідають.

Вихователь.

Любі діти! Ось і завершилося наше свято. Я сподіваюся, що відсьогодні ви ще більше полюбите свою рідну землю, нашу Україну і будете пишатися тим, що всі ми – українці!

Звучить “Козацький марш”.

Сценарій свята уклала **Христина ПАНЧУК**

УРОК МУЖНОСТІ

1 клас

Тема. За Україну, за її волю, за честь, за славу, за народ...

Мета. Ознайомити дітей з поняттями “Україна”, “держава”, “єдина”, “Січові стрільці”; розширити знання про рідний край; розвивати почуття любові до рідної землі, вдячність за все, що дає кожному рідний край; виховувати почуття патріотизму, бажання захищати рідну землю і примножувати її багатства.

Обладнання. Дитяча карта України, малюнки українців, рідного краю, пісні про Україну, у кожного учня – папір для малювання, кольорові олівці.

План і хід уроку

(Звучить пісня про Україну)

I. Організаційний момент

Привітання

Учитель.

Добрий день, мої любі діти.
Ви сьогодні до школи прийшли,
Щоб співати, учитись, радіти
Й світ безмежний пізнати могли.
Навчитеся читати, писати,
В таємничий поринете світ,
В казку будете всі мандрувати
Ви у школі з малесеньких літ.
Бо життя чарівне, мов казка,
І дається людині раз.
Не марнуйте його, будь ласка, –
І удача не зрадить вас.

– Сьогодні таких діток, як ви, маленьких першокласників, у школи України прийшло дуже багато. Всі вони, як і ви, сядуть уперше за парти і почнуть здобувати знання. Адже нині свято Першого вересня, початок навчання у школах, університетах, училищах, тобто – День Знань!

Вчитися в цей день починають не тільки діти, а й молоді люди та дорослі. А ви це робите вперше, бо дотепер були ще малята. А сьогодні одержали нове звання – школярі, учні.

– Чого б ви хотіли навчитися в школі?

(Відповіді дітей)

II. Актуалізація опорних знань учнів

Учитель.

Вже сьогодні ви дізнаєтесь багато цікавого. Зверніть увагу на прапорець – це Державний Прапор нашої Батьківщини – синьо-жовтий.

– Як називається наша Батьківщина?

– Як називається цей знак (тризуб, Державний Герб)?

– Як називається столиця України, її головне місто?

(Вчитель показує краєвиди Києва)

– Як називається село, в якому ми живемо?

– Чи любите ви своє село? За що?

III. Мотивація навчальної діяльності

Учитель. Рідна хата, батьки і родина – це маленька моя Батьківщина. Звідси починається Україна, держава, в якій живемо ми, українці. Її не можна забрати чи розділити, бо вона в серці кожного з нас. Ось вона – Україна – на карті.

(Знайомство з дитячою картою України)

(Вірші про Україну)

IV. Робота над темою

Учитель. За право називатися державою боролося не одне покоління українців. Ми з вами помандруємо в минуле, в ті часи, коли Українські Січові стрільці сто років тому стали на захист української землі, культури. Це були патріоти, які хотіли бачити Україну незалежною державою. Патріотами були і герої Небесної Сотні.

Сльоза зорі стоїть над обеліском,

Сховавши клопоти людські і сни.

Сьогодні треба поклонитись низько

Усім, усім, хто не прийшов з війни.

Діти (разом) “Вічна слава героям!” *(На дошці віночок пам’яті)*

Хвилини мовчання

Учитель. Ми здобули незалежність 24 роки тому. Це сталося 24 серпня 1991 року. А тепер кожному з нас треба все зробити, щоб наша держава стала багатогою і щасливою. Ви ще зовсім маленькі, але маєте у своїх грудях добре серденько, яке вам підкаже, що робити.

– А що можете зробити для України ви, діти, щоб вона стала кращою?

Відповіді дітей – добре вчитися, посадити дерево...

Хвилини творчості

Учитель. Ось і ваші маленькі рученята долучилися до великої справи – збереження пам’яті про тих, хто загинув у боротьбі за незалежність України. Запам’ятайте же цей час.

– А щоб ви завше пам’ятали сьогоднішній урок, день, події в Україні, спробуємо на папері залишити “слід” від вашої долоньки.

(Діти відмальовують свою долоньку)

Учитель. Сьогодні, у цей час, тисячі ваших ровесників ведуть розмову про свій рідний край, про Україну. Ми радіємо, що нас багато. Віримо, що всі діти хочуть миру на рідній землі, у єдиній державі – Україні. Шлемо вітання всім, хто живе на українській землі.

(Діти розказують вірші про Україну та прикріплюють відмальовані долоньки довкола карти України)

V. Підсумок уроку

Учитель. Ось і завершився перший урок. Ви вже школярі. Хай буде щасливим цей день і всі наступні дні й роки вашого навчання. В добрий час, любі діти!

– А зараз всі встаньмо й візьмімся за руки, щоб утворився віночок. Віднині ми одна сім'я, велика і дружна, нам вчитися разом 11 років.

Діти стають у коло і беруться за руки, повторюють за вчителем:

Єднаймося люди, у дружній родині.

Бо ми – українського роду.

Хай злагода буде у нашій країні,

Добробут і щастя народу.

(Звучить пісня “Де на світі є така земля...”, яку виконує дівчинка, а діти водять танок)

ГЕРОЇ ЗАВЖДИ ПОМІЖ НАС **Позакласне заняття (5–6 класи)**

Мета. Ознайомити учнів з національними символами України, сторінками її історії; виховувати пошану до людей, які своїми героїчними вчинками прислужилися своєму народові, формувати прагнення присвятити свої знання та вміння рідній землі.

Хід заняття

Мотивація.

Учитель мотивує дітей до заняття за допомогою запитань.

- Що таке героїзм?
- Яких людей можна назвати героями?
- Яких героїв України ви знаєте?

Слово вчителя. Героїзм – найвищий прояв відданості певній ідеї або високоморального ставлення людини до людини. Як правило, виявляється за екстремальних ситуацій, коли в людині спрацьовує внутрішній ідеалізм: “Якщо не я, то хто? Я”. Чимале значення має присутність поруч однодумців чи, навпаки, супротивників, що надає впевненості у діях, тому героїзм під час війни – явище масове. Героїзм – це альтруїстичний вчинок, вчинок – самопожертва, що заслуговує на повагу та шанування, тому воєначальники нерідко визнавали подвиг героя навіть ворожої армії. Саме таке ставлення до людини, яка беззастережно захищає ідею або іншу людину, характеризує суспільство як дійсно цивілізоване. Втім, навіть у мирний час є місце для подвигу. Це в першу чергу допомога людям у надзвичайних ситуаціях, підкорення космосу, вершин, винаходи на благо людства, боротьба зі смертельними хворобами та ін. Є люди, для яких їх щоденна робота пов'язана з героїзмом.

Практична робота

Слово вчителя. Хоча багатьом з нас здається, що діти не можуть бути героями, історія знає чимало прикладів, коли якраз діти були героями. Про один з таких прикладів ми зараз прочитаємо.

Читання і обговорення реальної ситуації:

Ця історія трапилась у 2006 році. Костя Гудилов із села Абрикосівка, що в Криму, йшов на день народження до друга. Його увагу привернув густий дим, який огорнув усе подвір'я сусіда дідуся Петра. Хлопець відкрив хвіртку і зайшов на подвір'я. Дим валив з вікна. Костя, не вагаючись, кинувся до хати,

заглянув у вікно і побачив на підлозі палаючий матрац, Не зважаючи на свій святковий одяг, хлопець відкрив двері і погукав дідуся. Та старенький вже не міг відповідати, бо він непритомним лежав на підлозі. Костя витяг дідуся з палаючої хати і заходився приводити до тями. Дідусь голосно схлипнув і відкрив очі.

- Як ви дідусю? Попийте води, – запропонував хлопець.
- Та ніби-то живий, – відповів дідусь.
- Тоді побіжу по допомогу.

Саме в цей час Костя побачив на вулиці Маринку і попросив її покликати когось на допомогу.

– Не маю часу, – відповіла вона, – я поспішаю на день народження. А ти чому такий брудний? Бувай. Зустрінемося пізніше.

Втім, не зважаючи ні на що, Костик справився з ситуацією. Скоро на місце події прибули сусіди, пожежники, медики.. Всі вони були здивовані правильними діями Кості Гудимова, який вів себе як справжній герой. На день народження він прийшов пізніше. Його друзі висловлювали своє захоплення. От тільки Маринці було ніяково.

Запитання до тексту

- Чому Маринці було ніяково?
- Що б ви їй порадили?
- Як можна назвати вчинок Кості?
- Як би ви діяли на місці Кості?

Творча робота “Колаж героїв”

Дітям пропонується підготувати розповідь про героїв Небесної Сотні, проілюструвати її власними малюнками, вирізками з газет чи фотографіями. Якщо є можливість, навести висловлювання інших людей про свого героя. Усі дитячі роботи прикріпити на дошку чи ватман аби всі могли побачити їх.

Дати можливість висловитись кожному. Звернути увагу дітей на те, що героїчні вчинки вимагають від людини зусиль інколи протягом багатьох років. Такими героями можуть бути ваші близькі, рідні та знайомі. Це і жінка, яка сама виховала дітей, людина, що подолала хворобу, за несприятливих умов досягла своєї мети тощо.

Вправа №1

Деякі люди вважають, що сьогодні немає справжніх героїв. А ті, кого вважають героями, не можуть бути взірцями для наслідування. А ви як вважаєте, кого можна назвати героєм? Підкресліть правильну відповідь.

- Той, хто є зразком для вас?
- Той, хто уособлює гуманістичні цінності і чесноти?
- Той, хто допомагає іншим розв’язати проблему чи подолати лихо?
- Той, хто заради інших ризикує власним життям?

Складіть список своїх героїв. Вони можуть бути реальними і вигаданими, старими і молодими, нашими сучасниками чи історичними особистостями.

Після того, як діти складуть списки і зачитають їх, вчитель просить їх пояснити, чому вони включили тих чи інших героїв до свого списку.

Коли всі діти прочитають свої списки, вчитель просить віднайти те, що об'єднує цих всіх людей (діти можуть називати одних і тих же людей, а також звернути увагу на те, які якості чи чесноти притаманні їм усім).

Слово вчителя. Якщо герої несуть позитивне начало, то антигерої навпаки – негативне. Подумайте, кого можна віднести до антигероїв?

Питання для обговорення

- Які риси мають бути притаманними усім героям?
- Які цінності є визначальними у вдачі героїв?
- На яких героїв ти рівнявся у дитинстві, а на яких тепер?
- Як ти думаєш, чому змінились твої герої?
- Чи відрізняються герої, на яких орієнтується сучасна молодь від героїв батьків чи дідів?
- Які цінності героїв, на яких ти орієнтуєшся притаманні тобі самому?
- Які риси ти хочеш виховати у собі?
- Чи можна назвати героями бійців, які воюють на східному фронті? Чому?

Творча робота. Скласти монолог.

Розкажіть своїм героям-бійцям, чому ви захоплюєтеся ними. Можна написати одному з героїв. У цьому листі можна написати, чому ви обрали саме цю людину і як намагаєтеся наслідувати поведінку та вчинки свого героя. Лист можна відіслати поштою. Якщо важко знайти адресу, можна звернутися по допомогу до вчителя, бібліотекаря чи волонтерів.

Прочитай й поясни вирази

- “Важкі задачі виконуємо негайно – неможливі трохи пізніше” (Девіз ВПС США).
- “Герой не хоробріший за звичайну людину, але зберігає хоробрість на п'ять хвилин довше”. (Р. Емерсон).
- “Мужність більше виявляється не в тому, щоб побитися, а щоб уникнути бійки”. (М. Андерсон).
- “Якби у героїв був час подумати, героїзму не було б зовсім”. (П.Устинов).
- “Герой – це той, ким міг би бути я. Але не став. Бо духу нестало.”(І.Незваний).

Вправа №2

Підберіть антоніми до слова “герой”. Прочитайте уривок і скажіть, що заважає людям бути героями?

*Нині всі ми словами герої,
З вітряками ідем на бої,
А як дійсно прийдеться до діла –
Де ж той розум, де ж тії науки?
Мліє серця, трясуться нам руки,
А відвага?.. Кудись полетіла...*

Б. Лепкий

Учитель

- Скажіть, будь ласка, чи може чиєсь боягузтво завдати людям шкоди? В яких випадках?
- Що, на вашу думку, потрібно зробити, щоб подолати страх?

Підсумок заняття.

Вчитель підбиває підсумок заняття за допомогою запитань:

- Що таке героїзм?
- Кого ми називаємо героями?
- Героїзм – це особистий вибір чи збіг обставин?

Слово вчителя. Герої робили свою справу за велінням сердець, напевне, не думаючи, що творять подвиг. Подвиг (справжній!) – не самоціль. До нього спонукають високі ідеали добра правди, справедливості, прогресу, також труднощі й перепони, що виникають на шляху до їх досягнення. Сильні й високоморальні долають ці труднощі, йдучи дорогою Хреста, який прийняв мученицьку смерть задля спасіння людей. Слабкі й лукаві шукають легшого шляху, збиваються на манівці. У нашому складному житті, коли Україна відстоює свою незалежність, є чимало прикладів героїчного патріотизму. Будьте сильними й мужніми і ви!

Позакласна діяльність. Дітям пропонується участь в проекті “Який героїчний вчинок варто було б вписати в історію сучасної України золотими літерами” (діти готують розповіді про героїв, розучують пісні, малюють ілюстрації). На основі виконаних завдань провести ранок на тему: “Героям України присвячується”, на який запросити батьків та героїв Майдану або воїнів – учасників боїв на східному фронті.

А МИ ТУЮ СТРІЛЕЦЬКУЮ СЛАВУ ЗБЕРЕЖЕМО...

Година спілкування

8 клас

Тема. Пісні Січових стрільців: історія створення і відомості про авторів. 110 років Вашківецькому товариству “Січ” (2015р.)

- Історія створення
- Національно-патріотичне виховання молоді у товаристві “Січ”
- Імена Вашківецьких січовиків
- Вплив Першої світової війни на подальшу долю Січей на Буковині

Мета.

Ознайомити учнів з піснями Січових стрільців (“Ой у лузі червона калина”, “У Січі, у Січі гуртуймось, брати”, “Їхав стрілець на війноньку”, “Повіяв вітер степовий, “Тей, там на горі Січ іде”).

Знати історію створення пісень, відомості про авторів віршів і музики; історію створення Вашківецької Січі, відомості про організаторів та активістів, зміст діяльності січовиків, ставлення до січовиків урядовців шинкарів.

Усвідомити епоху і її вплив на долю людей, а також вплив пісні на піднесення патріотичного духу молоді.

Обладнання. Кросворди “Незалежність”, “Вашківецька Січ”, виставка книг, карта Буковини з місцями Січей у Вижницькому районі, поминальний хліб, калина, свічки, образ святого архістратиґа Михаїла.

І. Представлення гостей: хор “Просвіта” Вижницького Союзу українок (керівник Тарас Бойчук).

IV. Отже, ключовим словом є золоте слово – **незалежність**.
Як казав Франко.

*Не від Бога те щастя нам спаде,
Не святі його з неба знесуть,
Але власний нам розум посяде,
Спільна воля і спільний наш труд.*

Щоб наблизити цю незалежність, січовикам потрібно було засукати рукави і добре попрацювати. А то були нелегкі часи, коли шинкарі споювали люд горілкою. Шинки скликали на набутки. Але колись і час прозріння має приходити до людей. Інтелігенція – очі народу – взялася за виховання молоді. Оголосила австрійській владі, що створює протипожежне товариство. Гасити пожежу Австрія дозволяла: учіться гасити – але грошей не давала. Скориставшись дозволом, інтелігенти створили таке товариство у Вашківцях. І ось як це було... Тут я мушу покликати на допомогу юних дослідників, що в своїй пошуковій роботі спирались на працю Н. Черкач, нашого краєзнавця.

Учень. У 1900р. коломийський адвокат Кирило Трильовський створив у селі Заваллі (тоді Снятинського повіту) “Січ” як спортивно пожежне товариство. Таке ж товариство було створене у Кіцмані і навіть у селах Виженці, Іспаї, Рівні.

Учениця. Агітували за створення Січі у Вашківцях Осип Безпалко, Іван Герасимович, Юрій Князький, Микола Лютик, директор школи Веренька, інспектор шкіл Микола Спинул, священник Купчанко, Євген Стрийській і його син Іван, суддя Лисинецький, начальник пошти Микола Никорович, Іван Брусак, Юрій і Михайло Лесани, Степан Козоріз, Михайло Леонтюк. Завдяки праці Наталії Черкач ми знаємо їх імена і можемо собі уявити, якими були вони, чим жили, до чого прагнули... Усіх їх об’єднувало бажання прислужитися рідному краєві, а ще

- любов до рідної землі,
- патріотизм,
- прагнення змін і кращої долі.

Учень. Всі вони і стали членами створеного ними комітету з підготовки свята відкриття Вашківецької Січі. Вибрали місце святкування, купили аж у Львові прапор, стрічки, зібрали лави для сидіння, верети, килими, запросили гостей.

Учитель. Яким же був прапор Вашківецької Січі?

Учень. Прапор, куплений у Львові, був малинового кольору, з одного боку намальований портрет Богдана Хмельницького, з другого – святий архистратиг Михаїл. Намалював художник Ярослав Пестрак.

Учитель. Як проходило відкриття “Січі”?

Учениця. У неділю 4-ого жовтня 1905р. о 8-ій годині ранку відправили в церкві молебень за новостворене товариство “Січ” і освятили прапор. Прибули запрошені гості, делегати з інших Січей. Було багатолюдно. Виступали голови “Союзу Січей Буковини”, а також Еротеї Пігуляк – кошовий Кіцманської Січі. Зачитали привселюдно Статут товариства “Січ”.

Учитель музичного мистецтва. Маршовою піснею стала пісня “Ой там на горі Січ іде”. Співаймо її (*звучить пісня у виконанні восьмикласників*).

Учитель українознавства. Звертаю вашу увагу на значення Січі в житті вашківчан:

- Січ утримувала народ від пияцтва;
- вчила народ робити справу гуртом, а не поодинці;
- закликала молодь до науки;
- усі січовики займалися спортом, уміли гасити пожежу;
- їздити верхи;
- стріляти;
- читали книги в створених ними читальнях;
- учили грамоти населення;
- ходили до церкви щонеділі й у великі свята.

Учитель музичного мистецтва. Виконаємо пісню “У Січі, у Січі гуртуймось брати” (*звучить пісня*).

Учитель музичного мистецтва. Гімном січовиків була пісня “Гей у лузі червона калина”. А чи знаєте ви історію її створення?

Учень. Пісня написана в 1910р. Автор слів – Степан Чернецький. Це був відомий на той час поет – пісняр, директор і режисер театру “Руська Бесіда”. Музику до пісні створив Михайло Гайворонський – січовий стрілець, а потім – відомий композитор, автор багатьох стрілецьких пісень. Згодом пісня стала військовим гімном стрілецтва.

Звучить пісня “Гей у лузі червона калина”.

Учитель українознавства. Повертаємось до вашківецьких січовиків. Як жили вони, чим займалися?

Учень. Вони здружилися, вчилися стріляти, займалися спортом, вчилися протипожежної справи у Чернівцях, їздили верхи, плавали, веслували, освоювали ровер. Влаштували вечорниці, благодійні концерти, читали книги, навчали неграмотних азів письма та математики. Кожен січовик вносив щомісячну плату за користування майном.

Учитель українознавства. Які були звання в товаристві “Січ”?

Учениця. Старшина, кошовий, осавул, писар. Вони засідали кожного місяця. Відзнаки виготовляв Іван Чупрей з Коломиї та Танаско Мегера з Шипинців. Управляли товариством збори, які збиралися чотири рази в рік. Січовики на зібрані гроші купили вогнегасник. Прославилася пожежна дружина під керівництвом Івана Стрийського.

Учитель музичного мистецтва. А чи знаєте ви, що Буковинський Сейм не виділяв коштів на утворення Січей? За що ж вони існували? Кошти один раз на рік їм виділялися з відділу краєвого пожежного фонду. Так, у 1905р. фонд виділив 300 крон (на ці кошти можна було придбати 103 золоті обручки або 333 срібні).

У 1909р. товариство “Січ” отримало 350 крон. Тож за 5 років існування товариство змогло купити землю під забудову власного будинку. Лише з коляди того року зібрали 200 крон для будівництва дому. У лютому 1908р. товариство “Січ” нараховувало 400 чоловік.

Учитель українознавства. Настав страшний 1914рік. Почалася Перша світова війна за новий поділ світу. Що послужило приводом до війни?

Учень. Убивство австрійського престолонаслідника Фердинанда I та його дружини Софії у місті Сараєві (столиці австрійської провінції Боснії).

Учитель українознавства. У Першу світову війну (1914–1918рр.) цар дозволив створити частини українських Січових стрільців і прирівнював стрільців у правах до царських військових. Більшість січовиків була мобілізована до Австрійської армії і не потрапила в бойові відділи українських Січових стрільців. Поіменний список свідчить, що тільки один вашківчанин Кость Мар'янчук (1898 р.н.) був у складі Шостої сотні 1-ого полку стрільцем. Саме вони захищали гору Маківку в 1915р. від російських військ.

Учитель музичного мистецтва. Сумні пісні воєнних років співали січовики. Ми з вами вчили одну з них – “Повіяв вітер степовий”.

Звучить пісня

Популярними були пісні “Їхав стрілець на війноньку”, “Йде січове військо”.

Україну прагнули пошматувати з усіх боків вороги. Тож захисникам нічого не залишалося, як тільки оборонятися. Одна з найбільш жорстоких битв в ході цієї війни була за гору Маківку на початку травня 1915р. Там воювали Кость Мар'янчук з Вашківців та Ірина Кузь з Банилова. Саме про ці події пісня “Ой на горі, на Маківці”. Маківка – найвища гора на Бойківщині, її висота – 958 м.

Бій був з 22-го квітня по 5-те травня, в ході якого Січові стрільці отримали перемогу над регулярною армією царської Росії. Слухаймо пісню!

Звучить пісня “Ой на горі, на Маківці”.

Учитель українознавства. Після війни “Січ” не могла набрати того розмаху, який був до війни, багато хто з січовиків загинув на фронтах. Згадаймо про них.

Учні запалюють свічки біля поминального хліба. Всі встають і виановують пам'ять загиблих хвилиною мовчання

Бойовий дух був надломлений новим окупаційним режимом – прийшли румуни. З'явилася нова пісня Любомира Селянського “Наш меч і клич”.

Послухаємо цю пісню у виконанні хору “Просвіта” Вижницької організації Союзу українок.

Вашківецьке товариство було заборонено представниками румунської влади. А тепер підсумуємо наші знання за допомогою кросворду.

1. Населений пункт, де було засновано товариство “Січ” на Вижниччині.
2. Одне із сіл, де теж заснували товариство “Січ”.
3. Микола Никорович був начальником...
4. Ім'я засновника Січі в Заваллі.
5. Ім'я одного з братів Лесанів.
6. Прізвище директора, що агітував за створення товариства “Січ” у Вашківцях.
7. Один з агітаторів.
8. Одне з завдань комітету – вибрати...
9. Прізвище одного з агітаторів.
10. Ім'я Лютика.
11. Що купили січовики у Львові?
12. Агітатор за “Січ” у Вашківцях – суддя...

13. Ім'я майстра з Коломиї, що виготовляв відзнаки січовикам.

14. Прізвище вашківцевого січовика, учасника бою на горі Маківці.

				1.	В	а	ш	к	і	в	ц	і		
2.	І	с	п	а	с									
	3.	п	о	ш	т	и								
			4.	к	и	р	и	л	о					
		5.	ю	р	і	й								
			6.	в	е	р	е	н	ь	к	а			
7.	й	о	с	и	п	б	е	з	п	а	л	к	о	
		8.	м	і	с	ц	е							
	9.	к	н	я	з	ь	к	и	й					
			10.	м	и	к	о	л	а					
			11.	п	р	а	п	о	р					
			12.	л	и	с	и	н	е	ц	ь	к	и	й
				13.	і	в	а	н						
	14.	М	а	р	'я	н	ч	у	к					

V. Виступ композитора, керівника хору “Просвіта” Вижницької організації Союзу українок Тараса Бойчука.

VI. Заключне слово вчителя музичного мистецтва. Виконання патріотичної пісні В. Малиш “Пісня про Україну” (прем’єра).

Виконують учні 8-А класу.

“Пісня про Україну”

Вірші В. Малиш

Музика О. Бродовінського

I.

Від зелених Карпат до донбасівських меж

В перелісках барвіста рівнина.

Аж до Чорного моря й Азовського теж

Простягнулась моя Україна.

На просторах твоїх ще із давніх-давен

Живуть люди міцні й працьовиті.

В наших душах завжди дух могутніх імен,

У пісні і легенди повитий.

Приспів:

Україно моя, рідний краю,

Видноколи твої чарівні.

Я за тебе віддам все, що маю,

Ти повір, Україно, мені.

II.

Пам’ятаймо думки, що залишив Тарас,

Йому шану складемо належну.

Бережімо, як матір свою, повсякчас
Україну нову, незалежну.

Приспів.

Хай не думає хтось, що нас легко зломить,
Ми боротимемось до загину,
І в далеких краях не забудем й на мить,
Свою неньку святу – Україну.

Приспів.

Програш.

Україно, рости, Україно цвіти,
Прославляйся на вічні віки.
В європейській сім'ї мрій себе зберегти,
Твої діти прекрасні й великі.

Приспів.

Пісня про Україну

Урочисто $\text{♩} = 100$ Вірш та музика В. Малин

Голос *mp* Від зе - ле - них Кар - пат до дов - ба - сів - ських меж. Все - ре -

діс - кас бар - виле - та рів - ни - ва. Але до

Чор - но - го мо - рю й А - зов - сько - го теж. Про - стя - ну - лиш мо -

я Ук - ра - ї - на. На про - с - то - рях тво - їх і - та дав - ніх да -

вен. Жи - вуть до - ді міші в пра - шо - ан - ті. В на - ших ду - ших - зав -

жан дух мо - гуч - ніх і - мен. У ніс - ній і ле - ген - ди но - во - ї

mf Ук - ра ї - но мо - я, рід - ний кра - а - ю, Вид - во - ко - ли ти -

ї ча - рів - ні. *mp* Я за те - - - бе від - дам все що ма - ю.

Ти мо - ір Ук - ра - ї - но ме - ні -

Захід підготували і провели вчителі Вижницької ЗОШ І–ІІІ ступенів ім. Ю. Федьковича Кибич Надія Олексіївна (вч. українознавства) та Беженар Сергій Іванович (вч. музичного мистецтва).

УРОК МУЖНОСТІ

11 клас

Тема. За рідний край життя віддай!

Мета. Розширити і поглибити поняття громадянськості, розвивати в учнів прагнення бути свідомими громадянами, патріотами України; спонукати учнів до усвідомлення ними необхідності бути корисними своїй державі, захищати Батьківщину; формувати почуття патріотизму, національної гордості, любові до Батьківщини

Обладнання. Вислови про патріотизм; фонограми пісень: К.Бужинської “Україна”, Т.Петриненка “Україна”; відеофільми “Небесна Сотня”, “Сотня юних ангелів”.

*Всім серцем любіть Україну свою,
І вічні ми будемо з нею.
В. Сосюра*

Хід уроку

I. Організаційна частина

II. Мотивація навчально-виховної діяльності учнів

Вчитель. Перш ніж розпочати наш урок, я хочу звернути вашу увагу на пісню (*прослуховування пісні К. Бужинської “Україна”*).

Чи зрозуміли ви, про що ми будемо з вами сьогодні говорити? Так, про нас і нашу любов до рідної Батьківщини. Тепер, як ніколи, це питання є актуальним. Тисячі громадян України сьогодні захищають рідну неньку Україну від російської агресії.

Робота в парах. Скласти сенкан “Україна”.

Оголошення теми, епіграфа уроку.

III. Основна частина

Вчитель. Все починається з малого... З маленького, але такого важливого – з любові. Любові до матері, малої батьківщини, традицій, історії та Батьківщини.

Ми – українці! І повинні цим пишатись. У нас багата держава, і багата не тільки матеріально, але й духовно. Ми співучі, щедрі, розумні, віддані, рішучі ...

Будь-яка країна розсиплеться на попіл, якщо її громадян не об’єднує прихильність до землі, на якій вони живуть.

Метод “Відкритий мікрофон”.

Запитання:

1. Що таке патріотизм?
2. Як ви можете проявити свої патріотичні почуття зараз і в майбутньому?
3. Чи можна пишатися своєю країною? Коли ви відчували це почуття?
4. Що ти можеш зробити, щоб жителі нашої країни частіше відчували гордість за неї?

Вчитель. Патріотизм (грец. *Πατριότης* – співвітчизник, *patris* – батьківщина, Вітчизна) – це любов та відданість Батьківщині, прагнення

своїми діями служити її інтересам. Слово походить з грецького *πατρίς*, що означає земля батька, предка.

Патріотизм передбачає гордість за матеріальні й духовні досягнення свого народу, своєї Батьківщини, бажання зберегти її характерні особливості, її культурні надбання та необхідність інтереси своєї громади, народу в цілому.

Україна горда від того, що зуміла виховати людей, здатних об'єднатися на Майдані, здобути волю, вибороти справедливість. Ми заявили про себе як про велику націю, гідну зайняти достойне місце у світовій спільноті. Трагічні події в Україні, починаючи з листопада минулого року, тривожать і не залишають байдужим жодного громадянина країни. Кожному з нас необхідно усвідомити, за що боролися учасники Євромайдану і заради чого по жертвувала своїм життям Небесна Сотня.

(Перегляд відеофрагменту “Небесна Сотня”, кліпу “Сотня юних ангелів”).

Дівчина-Україна.

Україна я, страдниця-мати,
Яка споконвіку була у ярмі.
Турецьким, російським...
Та всіх не назвати,
Бо зайти є різні, а муки – одні.
Не тільки чужинці мене шматували,
Були і свої в нас жорстокі тирані.
Вони видавали укази й закони,
Тому і загинуло всіх нас мільйони.
Немов маля, що в муках народилось,
У долі, радості і різних неладах, –
Так я з неволі відродилась
І намагаюся стояти на ногах.
Ще зовсім молода і непокірна,
А на чолі – блакитно-жовтий стяг,
Прошу мені служити вірно,
Нехай Господь благословить мій шлях.

Учитель. Стаття 65 Конституції нашої держави говорить, що захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України. Наша армія існує для захисту кордонів рідної землі, а не для нападу на інші країни. Щоб захистити Батьківщину в майбутньому, треба любити спорт, бути сильним, спритним, мужнім.

Зараз нашій країні, як ніколи, потрібно бути єдиною та згуртованою. На цілісність нашої держави посягнули вороги, і багато наших земляків сьогодні мобілізовано до лав українського війська. Вони з честю воюють на сході з терористами та сепаратистами, відвойовують та захищають кордони нашої держави.

Слово надається учасникові АТО, бійцеві батальйону “Айдар”, нашому односельчанину В. Верпуку

Робота в групах. Написати лист до воїнів “Лист пораненому”.

Вчитель. Символічним є те, що, виборюючи свою свободу й нове життя для України, стоять поруч пліч-о-пліч представники різних регіонів України: Івано-Франківська і Харкова, Львова і Кіровограда, Чернівців і Полтави, Рівного, Одеси і Севастополя. Хвилиною мовчання вшануємо пам’ять героїв України, воїнів та всіх загиблих у боротьбі за свободу, цілісність та єдність нашої держави, тих, хто віддав життя за рідний край.

Хвилина мовчання

Вчитель. Після анексії Криму та подій на сході України сотні сімей, зіткнувшись із труднощами, змушені були покинути рідні місця у пошуках безпеки. Їх охоче прийняли родини з Прикарпаття, Волині, Київщини, Черкащини та інших територій України.

Перед вами лежать вирізані з паперу голуби. Пропоную вам написати слова підтримки вашим одноліткам, сім’ї яких змушені були покинути свої домівки у пошуках безпеки.

(Учні записують свої побажання, слова підтримки на голубах з паперу та прикріплюють їх на дошці).

Вчитель. Любов до Батьківщини. Вона є, тому що є країна, в якій народила тебе мати, де народилися й спочивають із миром на цвинтарях твої предки. Саме в цій країні, а не в іншій. І невидимі нитки зв’язують тебе із твоїм родом, отже й з батьківщиною. Тому ти й любиш її тією любов’ю, що пояснити важко: бачиш всі її недоліки й все-таки любиш.

Наша Україна – зовсім молода держава, доля якої не зовсім щаслива. Але український народ знайде в собі сили й волю, щоб подолати всі труднощі, розумно синтезувати найкращі національні надбання та світовий досвід на шляху розбудови своєї держави.

Учень.

Сьогодні нам дивиться в очі і зове молодих в майбуття,
Де сіяють нам гасла пророчі, де достойне і світле життя.
Нам за нього боротись, долати загати, йдучи до мети,
Щоб тобі, наша рідная мати, більш ніколи не знати біди.

Учень.

Ми тебе завітчаєм любов’ю, ми добром тобі встелемо шлях.
І усе, що освячено кров’ю, ми вославимо в наших ділах.

Учень.

Щоб пишалась ти нами у світі, щоб за нас тебе сором не пік,
Ми клянёмось тобі, твої діти, що віднині стоять Україні,
Що віднині цвісти Україні вовік!

Дівчина-Україна.

Не розчаровуйсь в Україні.

Немає єдності у нас –

То наша головна провина

За весь неволі довгий час.

Не розчаровуйсь в Україні,

А розумій її печаль.

Що робиш ти для неї нині –

У себе спершу запитай.
Не розчаровуйсь в Україні.
Вона – свята, а грішні – ми.
В її недолі часто винні
Її ж бо дочки і сини.
Не розчаровуйсь в Україні,
Ідеї волі певним будь,
Бо тільки той є справжнім сином,
Хто вміє неньки біль збагнуть.
Не розчаровуйсь в Україні,
Вір, що мине важка пора,
Розквітне пишній цвіт калини
В садах достатку і добра!

IV. Підсумок уроку

Вчитель. Ви – майбутнє України. Тож своїми знаннями, працею, здобутками створимо її культуру, своїми досягненнями прославимо її. Будьмо гідними своїх предків, любімо рідну землю так, як заповідав великий Тарас, бережімо волю й незалежність України, будьмо готові захистити рідну Батьківщину!

Завершуючи наш сьогоднішній урок, ми дякуємо і вклоняємось нашому гостю. Бажаємо йому щастя, здоров'я, а головне, хай Господь збереже Вас і всіх, хто захищає нашу Батьківщину.

Після уроку учні піднімають Державний Прапор України біля кутка, присвяченого Небесній Сотні.

ЇМ У ВІКАХ СУДИЛОСЯ БЕЗСМЕРТЯ

Виховний захід

Мета: формувати в учнів ціннісне ставлення до Батьківщини, розвивати національну самосвідомість та громадянську активність, виховувати патріота, громадянина, готового захищати свою Батьківщину, її єдність і незалежність.

Хід заходу

Учень 1. Україна! Моя Батьківщина! За її волю і незалежність пролито море крові, виплакано океан сліз. Найкращі сини України протягом віків віддавали свої життя за неї.

Учень 2. Україна пам'ятає своїх героїв і горда від того, що зуміла виховати людей, здатних об'єднатися у боротьбі за свободу та державну єдність, здобути волю, вибороти справедливість, організувати Майдан.

Учень 3.

Народе мій, пишаюся тобою!
Моя душа – частинка твого “Я”.
Красою правди у святім двобою
Понад Майданом сонця диск сія.
Є нація! Хай знають всі у світі.

Ми є! Народ піднявся із колін!
І переможно сонце правди світить,
Лунає гордо наш Державний Гімн.

Усі учасники заходу виконують Державний Гімн України

Учитель. Наша Україна – це могутня і сильна держава. Її історія і велич творилася віками героями, патріотами, чиї імена вічно житимуть в серці кожного українця. Героїчна і трагічна історія України.

В 1920 році у своєму творі “Відродження нації” Винниченко писав: “Історію України треба читати з бромом ...”

Кожне покоління українців народжувало своїх героїв, які віддавали найцінніше – своє життя за волю і свободу держави.

Нам випало жити у XXI столітті. Ми щасливі, бо вже йде 24 рік незалежності України, яка захотіла зробити свій вибір, європейський вибір, подолати корупцію, стати справді правовою, демократичною, квітучою, вільною європейською країною. На жаль, боротьба за такі цінності стала кривавою і жорстокою. Знову гинуть найкращі, знову кров і сльози.

Сьогодні наш виховний захід присвячений героям нашого часу, героям Революції Гідності, героям Євромайдану, героям неоголошеної війни на Сході.

Учень 1. Пам’яті патріотів, героїв України XXI століття присвячується!

Учень 2. Листопад 2013-лютий 2014 – Революція Гідності.

Учень 3. Революція гідності або Європейська революція та Єврореволюція – це політичні та суспільні зміни в Україні з 21 листопада 2013 року до лютого 2014 року, викликані відходом політичного керівництва країни від законодавчо закріпленого курсу на Європейську інтеграцію та подальшою протидією цьому курсу.

Учень 1. Євромайдан – це національно-патріотичні протестні акції в Україні проти корупції, свавілля правоохоронних органів та спецпризначенців, а також на підтримку європейського курсу в зовнішній політиці України.

Протести розпочалися 21 листопада 2013 р. як реакція на рішення Кабінету Міністрів України про призупинення процесу підготування до підписання угоди про асоціацію між Україною та Євросоюзом. Протести значно посилювалися після силового розгону демонстрації в Києві 30 листопада 2013 року. До кінця 2013 року відбуваються мітинги, демонстрації, студентські страйки не тільки в Києві, а по всій Україні.

Учень 2. 30 листопада – вдосвіта “Беркут” розганяє мітинг на Майдані незалежності. Учасники акції зазнають жорстокого побиття. Вдень частина людей (близько 200) ховається від “Беркуту” в Михайлівському соборі.

Священики надають допомогу постраждалим. Вже під вечір збирається багатотисячний мітинг. Скандують: “Київ, вставай!”

1 грудня – в Києві відбувається перше народне віче. Люди штурмують будівлю Адміністрації Президента, їх б’ють, над ними тривають судові процеси. “В’язні Банкової” – назвав їх народ.

8 грудня – друге народне віче в Києві, 2 млн. людей. Скинули і розбили пам'ятник Леніну в Києві. В Україні починається “ленінопад”.

Учень 3. 11 грудня – “Беркут” рухається на Майдан.

16 січня – Верховна Рада ухвалює “диктаторські закони”. Відповідно до них людині загрожує арешт за участь у мітингу в захисному шоломі і з закритим обличчям. Забороняється їхати колоною, більшою за п'ять машин. Вводяться поняття “екстремісти”, “іноземні агенти”.

18 січня – сутички з міліцією в обидва боки летять коктейлі Молотова. Палять автобуси.

22 січня – від вогнепального поранення загинули Сергій Нігоян та Михайло Жизневський. Знайшли закатованого в лісі Юрія Вербицького.

23 січня – настає перемир'я.

30 січня – Майдан підтримують за кордоном.

Учень 1. 14 лютого – на Майдані з'являються діячі культури, артисти, які організовують концерти для протестувальників.

18 лютого – сутички в урядовому кварталі, на розі Інститутської та Шевченкової вулиць. Багато поранених. Вбиті літний чоловік і жінка, горять барикади.

9 лютого – спалахнув Будинок профспілок, врятувались не всі.

У ніч на 20 лютого силовики оточують майдан і йдуть на штурм, стріляють, загиблих кілька десятків, з 18 до 21 лютого – 77 загиблих.

Учень 2. 23 лютого – Верховна Рада призначає дострокові вибори президента.

“Небесна Сотня” – прийнята в Україні узагальнена назва загиблих учасників акцій протесту (Євромайдану) у грудні 2013 – лютому 2014 року. Це мирні протестувальники, які мали безпосередній стосунок до ідеї та акції Майдану.

Учень 3. 21 лютого 2014 року офіційна влада України юридично визнала жертвами загиблих мітингувальників Майдану. Цього дня на Майдані відбулось прощання із загиблими повстанцями, яких в жалобних промовах назвали “Небесною Сотнею”. Під час прощання жалобна пісня “Пливе кача...”. Список на виплату одноразової грошової допомоги родинам загиблих у розмірі 121 800 грн. налічував 98 осіб.

На екрані йдуть кадри Революції Гідності. Потім демонструються портрети Героїв України, родом з Івано-Франківщини. Ведучі озвучують їх фотографії.

Учень 1. 3 Івано-Франківської області на Майдані загинули Герої України:

Калиняк Богдан, (52 роки), родом з Коломиї Івано-Франківської області. Працював слюсарем на заводі “Сільмаш”, потім став приватним підприємцем. Допомагав Євромайдану грошима та товаром. 28 січня 2014 року помер у шпиталі в Івано-Франківську. Міський голова Коломиї Ігор Слюзар розповів, що Богдан Калиняк два місяці з маленькими перервами стояв на Майдані і, маючи рідну сестру в Києві, не ходив до неї відігріватися, бо вважав, що має бути разом з усіма. За словами мера, після того, як на Грушевського чоловіка полили крижаною водою з

водомета, він захворів, запустив хворобу. При цьому брав на себе найважчі завдання: нічні чергування, допомагав пораненим.

Грабовський Ярослав, 34 роки, з села Печеніжина Коломийського району Івано-Франківської області. Загинув на Майдані. Дата смерті – 21 лютого 2014 року.

Гурик Роман, 19 років, з Івано-Франківська, студент Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Загинув у Києві 20 лютого від кулі снайпера. Хлопця поховали в Меморіальному сквері по вулиці Мельника в Івано-Франківську, де знаходяться могили січових стрільців та вояків УПА. Як повідомив ведучий івано-франківського Майдану Ростислав Микитюк, жителі міста пропонують назвати одну з вулиць обласного центру Прикарпаття на честь Романа Гурика. З такою ініціативою звернуться до міської ради.

Дідич Сергій, 44 роки. Депутат Городенківської районної ради Івано-Франківської області від ВО “Свобода”, директор туристичного клубу “Золоте Руно”. Загинув 18 лютого 2014 року. Сотник івано-франківської сотні на столичному Майдані. У Жовтневому палаці він відповідав за порядок на другому поверсі. Сергій Дідич більшу частину свого життя присвячував туристичному розвитку рідного краю. Його громадську організацію “Золоте Руно”, яка займалася перш за все сплавами по Дністру, знають в усій Україні і за її межами. Він перший почав розробляти туристичні маршрути сплавів по цій річці. Дністер, за планами

Сергія, мав стати другим масштабним центром туристичного розвитку Івано-Франківщини. Будучи депутатом райради, їздив на стареньких “Жигулях” і завжди намагався допомагати людям. У загиблого – дорослий син та донька-школярка, батьки. Сергій із дружиною на Майдані був з початку грудня, Різдво відсвяткував на передовій. 18 лютого 2014 року граната розірвала йому сонну артерію на шії.

Костишин Михайло, 1971 р.н., з села Нижнього Струтина Рожнятівського району Івано-Франківської області. Михайло був на Майдані у Києві одразу після побиття студентів. Його також жорстоко побили. Із 27 січня перебував у лікарні. Помер 26 лютого.

Павлюк Володимир, з Коломиї, вік біля 40 років. Загинув 20 лютого. Отримав чотири поранення: три у ногу, одне у ліве око.

Ткачук Ігор, 1975 р. н. Мешканець Великої Кам’янки Коломийського району Івано-Франківської області. Загинув від пострілу снайпера 20 лютого 2014 року. Мав трьох дітей – 17, 11 років та кілька місячне немовля.

Хунтсаар Артур, 29 років, з Івано-Франківська. Загинув 18 лютого від кульового поранення. За словами очевидців, це трапилося в Маріїнському парку, де “тітушки” та беркутівці влаштували справжню бійню.

Шеремет Василь, 1950 р. н. (за іншою інформацією – 1949 р. н.), з села Ланчина Надвірнянського району, Івано-Франківська область. Мав трьох синів, залишилася 93-річна мати, що мешкає в рідному селі Ланчині. Походив із багатодітної родини: їх було десятеро дітей.

Учень 2. Ці події тривожать і не залишають байдужими жодного громадянина нашої держави, і тому кожному з нас необхідно усвідомити, за що боролися учасники Євромайдану і заради чого пожертвувала життям Небесна Сотня.

Учень 3. Кривоточать рани наших сердець з приводу того, що відбувається на Сході України. Не висихають сльози на очах у матерів, сини яких захищають єдність і незалежність нашої землі.

Учень 1. Всім тим, хто виконав свій громадянський обов’язок, хто рішуче став на захист суверенітету і єдності нашої держави, наш низький доземний уклін.

Учень 2. У Конституції України записано: “Обов’язком громадян України є захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України”. Але захист Батьківщини – це не тільки мужність, не тільки відданість, це ще і каліцтво, і смерть. Майже кожного дня проводжають в останню путь героїв України, які гинуть під час виконання бойових завдань в АТО.

Учень 3. Вшануймо пам'ять героїв Небесної Сотні, борців за свободу під час Революції Гідності, героїв Східного фронту, що полягли у боротьбі, захищаючи суверенітет незалежність та територіальну цілісність нашої України, хвилиною мовчання.

Учень 1. Україна! Сьогодні на всі п'ять материків і на всі чотири сторони світу видно, як ми живемо, за що боремося, на чий стороні правда. Ми не здамося. Ми переможемо!

В цей нелегкий час, коли точаться бої на Сході і Півдні, ми повинні бути справжніми патріотами, відстоювати єдність України, знати свою історію і завжди пам'ятати своїх героїв. Герої не вмирають. Слава Україні! Героям слава!

Під час проведення заходу учні виконують патріотичні пісні та декламують вірші, розповідають про участь жителів свого населеного пункту в Революції Гідності та АТО, запрошують їх і вшановують.

Захід підготувала і провела з учніми Тюдівської ЗОШ І–ІІІ ступенів учитель історії **Марія ЧОЛАНЮК.**

Нормативно-правова база з питань патріотичного виховання

1. Конституція України
2. Закон України “Про освіту”
3. Закон України “Про загальну середню освіту”
4. Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські організації”
5. Указ Президента України від 24.09.2014 р. № 744 “Про невідкладні заходи щодо захисту України та зміцнення її обороноздатності”
6. Указ Президента України від 14.10.2014 р. № 806 “Про День захисника України”
7. Указ Президента України від 13.11.2014 р. № 871 “Про День Соборності України”
8. Указ Президента України від 13.11.2014 р. № 872 “Про День Гідності і Свободи”
9. Наказ Міністерства освіти і науки України від 27.11.2014 р. № 1232 “Про затвердження плану заходів щодо посилення національно-патріотичного виховання дітей та учнівської молоді”.
10. Лист Міністерства освіти і науки України від 27.11.2014 р. №1/9-614 “Про методичні рекомендації з патріотичного виховання”.

ЖИТТЄДАЙНЕ ДЖЕРЕЛО НАРОДОЗНАВСТВА

Лященко Т.В.,

*завідувач сектором розвитку мислення,
спілкування і взаємодії відділу
неформальної та інформальної освіти дітей
Інституту модернізації змісту освіти*

Царик Л.П.,

*методист в. к. сектору розвитку мислення,
спілкування і взаємодії відділу
неформальної та інформальної освіти дітей
Інституту модернізації змісту освіти*

ВЕЧОРНИЦІ

Людина народжується, росте, розвивається. І в житті її надходить пора, коли природна потреба в спілкуванні, у самовиявленні і самоутвердженні набуває особливої загостреності. Настає час інтенсивного формування особистості – соціальної, емоційної та інтелектуальної зрілості. Це пора отроча, юнацька.

Упродовж своєї історії український народ створив цілу систему соціалізації молоді, виховання в неї високих духовних і громадянських якостей.

Народна педагогіка виробила, зокрема чимало форм гуртування молоді в товариства, братства, громади та ін.

Подібно до того, як по великих містах влаштовувались молодіжні клуби, звані бали, тощо, в українських селах і містечках відбувались свої цікаві традиційні зібрання молоді під назвами вулиці, музики, вечорниці, досвітки, ігрища, попряхи, оденки та інші. Одним з найулюбленіших зібрань молоді були вечорниці.

Починались вони пізньої осені, найчастіше на Покрову (14 жовтня) (див.: Москвитянин – 1854. кн. I–II – № 5 стор. 74) або на Семена- літопроводця (14 вересня) (див.: Милорадович В. Народные обряды и песни Лубенського уезда Полтавской губернии – Харьков 1897, – стор. 60).

То був час, коли сонце повертало на зиму і природа поступово засинала, коли зібраний був хліб і городина, коли наставали довгі вечори.

Для проведення вечорниць дівочий гурт підшукував простору, зручну хату самотньої жінки: вдови, рекрутки, а бувало що і в молодих за віком господарів, де в сім'ї жила молода дівчина. Після взаємної згоди господиню обраної хати молодь вже називала “досвітчаною матір’ю”.

У великих селах, де було багато молоді, кожен куток (частина вулиці) мав свої вечорниці. Часто наймали і по дві (та більше) хати на кутку. В одній збирались доросла молодь – “старші” (17–18 років), а в другій “менші” (підлітки 14–6 років) (див. :Н. Сумцов. Культурные переживания, – К., том 890 стр. 190.).

Залежно від розмірів помешкання в одну хату приходило від 5 до 15 дівчат, а парубків і того більше.

Бо якщо дівчата здебільшого трималися тільки свого гурту, то хлопці могли відвідувати усі вечорниці в своєму селі і навіть мандрували на чужі села, роздивлялися, де є гарні та моторні дівчата.

Дівчата намагалися якось віддячувати вечорничій (досвітчаній) матері за дозвіл збиратися в її господі. Перед зібраннями вони самі освітлювали, опалювали та чепурили (мазали, білили) вечорничу хату.

Йдучи на вечорниці чи досвітки, як хлопці так і дівчата несли до хати по декілька полін, скіпочок чи лою до каганця. А пізніше у складчину закупляли гас.

У складчину (кожний що міг) вони зносили продукти: борошно, крупу, квасолу, а перед великими святами і ковбасу, м'ясо, сало, курей (на Різдво, Великдень, Масляну).

Слід зазначити, що вечорниці на Україні мали багато варіантів. Найбільше відрізнялися своїм змістом буденні і святкові. А власне вечорницями (Уманщина, Полтавщина та ін.) називали тільки святкові, розважальні сходи́ни і складчини молоді (вечорниці – це гулянка) (Терещенко А. Быт русского народа- СПб. 1848 ч. 5 стор. 169, Рукописні фонди ІМФС ім. М.Т. Рильського АН УРСР.-Ф1-33д., од.зб.331 арк. 21,38).

Досвітками називали тому, що молодь проводила цілу ніч “до світа”. Основою буденних (досвітків) була робота: прядіння, шиття, вишивання, хоч тут і не бракувало розваг. Як не бракувало ніколи на Україні пісень, дотепів, жартів при будь-якій гуртовій роботі (на толоках тощо).

На святкових вечорницях молодь відпочивала, розважалася, зав'язувала стосунки. Музика, співи, танці, ігри, ошатний одяг, спільна вечеря – все говорило про не буденність.

Святкові вечорниці, в свою чергу, теж не були однотипними, оскільки пов'язувалися з певною подією чи святом: недільні (по неділях), весільні (у сезон весіль), прощальні (проводили рекрутів до війська) і празникові (складчини, ігрища).

На буденні вечорниці, як тільки вечоріло, сходилися дівчата у вечорничу хату і несли різні “причандалля” для роботи: веретена, прядки, днища, гребені; по кілька мичок пряжі для прядіння, полотно та нитки для шиття та вишивання, дротики, кольорові стружки, папір тощо – для виготовлення квітів (на вінки для нареченої, вільця, “шаблі”).

Ото посходяться усі дівчата до хати, порозсідаються одна біля одної навколо каганця, прилаштованого на діжі (чи стільці), і шиють, вишивають, прядуть. Прийдуть хлопці – жартують, але не покидають роботи, бо вранці треба буде показати свою роботу матері. Та й самі дівчата знали, що їхнє придане залежить від їхньої працьовитості. А іще ж перед всіма не хотілось виглядати лінивою, бо таких у гурті не любили.

У п'ятницю, а часто і в суботу чи проти якогось свята не пряли, а тільки шили, бо не годилося тоді (за народними звичаями) виконувати важку роботу.

За роботою дівчата співають пісень, жартують, а то заводять мову про свою жіночу долю. За співами, розмовами час збігає враз, гуртом одноманітна, сидяча робота “охотніше” спориться.

Десь годині о десятій вечора приходили парубки з музиками та ласощами: горіхами, насінням, пряниками і цукерками.

На Слобожанщині хлопці стукали у вікно і просили дозволу увійти до хати. Перш ніж відчинити двері, дівчата дивилися, чи то ті хлопці, яких вони очікували. Чужим відмовляли. Чужим хлопцям можна заходити тільки у супроводі кутковських, задалегідь про це домовившись.

Увійшовши до хати, парубки приказували “добрий вечір” чи “боже поможи”, вітаючись при цьому за руку з кожною дівчиною. А тоді розміщувалися, де хто хотів (на ослінчиках, на лавах коло дівчат, чи просто долі на соломі).

Подекуди і самі парубки (кутковські) бралися за роботу: плели шлеї або рукавиці (саморобними ключечками); лагодили упряж, заготовляли скалки, вистругували очеретяні чи бузинові сопілочки.

Та найчастіше хлопці після важкої домашньої праці – цілоденного молотіння хліба, рубання дров або ремісництва, уже нічого не хотіли робити, тільки залишатися до дівчат.

Вони розважали їх: пригощали ласощами, розповідали дотепно про сільські новини, або про всякі небилиці, жартували, грали на балалайці, скрипці, мандоліні, гармошці (якщо хтось умів).

А то сідали хлопці грати у карти: “у дурня”, “козиря”, “свиню”, “відьму”, “мельника”, “хвильку”, “короля”, “городка” – знали більше 20 ігор. І ніколи не грали на гроші.

Була на вечорницях і гуртова робота. Особливо тоді, коли засватають когось із дівчат, а в неї не вистачає рушників на весілля. Отоді подружки “пособляють” нареченій, вишиваючи для неї рушники.

Часом спільно хлопці і дівчата лушили кукурудзу, теребили квасоллю або вимикали мички конопель чи льону.

Декілька дівчат по черзі, поки інші працювали, готували скромну вечерю: галушки, вареники, млинці, узвар. Але не скрізь на буденних вечорницях влаштовували спільну вечерю, бо з харчами було сутужно і молодь (якщо без складчини) то вечеряла вдома.

Після вечері дівчата працювали недовго. Днища, гребені, прядки, шиття ховали під лави і починали ігри, танці, співи. Опівночі розходилися по домівках. Кожну дівчину проводив хлопець і ніс прядку.

Частина молоді залишалася ночувати в досвітчаній хаті, переважно ті, що мали пару. Вносили соломи, розстеляли на долівці, накривали ряднами і вкладалися покотом відпочивати. Ненадовго, бо “удосвіта, не на світанку, а перед світом” дівчата знову бралися до роботи, а хлопці йшли додому (Сумцов Н. Культурные переживания стор. 189)

У науковій літературі минулого є багато міркувань щодо цнотливості молодих людей на вечорницях (М.Сумцов, П. Чубинський, Д. Бантиш-Каменський та ін.). Усі дослідники сходилися на тому, що вечірні і нічні зібрання молоді ґрунтувалися на строгій моральності. Молодь не дозволяла собі ніякої нескромності, яка б виходила за рамки моральних засад і звичаїв.

Такі чисті, довірливі взаємини парубків та дівчат забезпечували як самі традиції суспільного життя села (виховання, громадська думка (осуд), весільні

обряди і закони), так і сама парубоцька та дівоцька громади. В двох словах – народна педагогіка, яка передбачає передання від покоління до покоління соціального досвіду життя, норм поведінки серед людей, засвоєння моральних законів, традицій, закріплених в культурних звичаях народу.

Багатовікові спостереження народу дали змогу врахувати в навчанні й вихованні вікові психологічні особливості молодої людини, добирати відповідні засоби і методи впливу.

У народній педагогіці не було й не має сформульованих законів, систематизованих положень, наукових термінів. Народна мудрість вчила, перш за все, вихованню у молоді глибокої самосвідомості, а християнська мораль – богобоязні за гріхи. Що й стало основою так званої народної педагогіки.

Вчилися не лише етики поведінки на людях, не лише майстерності ремесел, а ще готуючись до святкових вечорниць, проходили справжню школу майбутньої господині в кухарстві.

Під досвідченим керівництвом господині дому всім дівчатам знаходилася робота: хто тісто місив, хто вареники ліпив, хто розтирав сир, мак, а хто нарізав м'ясо, хліб, овочі тощо.

Навиків умінь вчилися, як одна в однієї, (бо в кожній сім'ї вчать по-різному), так і в господині, яка дохідливо, ненав'язливо, навчала дівчат української кухні, часом жартуючи: “Як приготуєте, так і з'їсте. У свій рот – не в мій”.

Ця довірлива атмосфера вселяла впевненість і розкутість в іще не досвідчену дівочу роботу на кухні.

Слід зазначити, що як самі терміни для означення молодіжних зібрань, так і їх зміст не були однаковими в усіх регіонах України. Їх треба розрізняти і спеціально досліджувати для того щоб впроваджувати в обряди сьогодення.

Наводимо примірний сценарій українських вечорниць характерних для областей Лівобережної України.

Ці вечорниці проводились в наші дні, як дань історії і традиціям рідного краю, як поєднання сивої давнини і сучасності.

СЦЕНАРІЙ УКРАЇНСЬКИХ ВЕЧОРНИЦЬ

Затишна українська хата. Вечір. На лаві біля печі сидить господиня і веде бесіду з кумою Солохою. Господар на ослінчику сидить набиває люльку тютюном.

Ведуча: З давніх-давен у нас на Україні любить народ після трудового дня збиратися на свої ігрища, посиденьки. Тут і жарти, і пісні, і танці. Вони у нас вечорницями називаються. Ось і сьогодні ми, відновлюючи традиції наших предків, раді вітати вас на наших українських вечорницях!

(Чути голоси дівчат, мабуть донька господарів веде до себе дівчат, стукають у вікно (двері)).

Господиня (збуджено) заметушилася, причепурюючись. Іде відчиняти двері, запрошує дівчат до світлиці. Кума Солоха непомітно покидає хату, спішиє додому.

Господиня: Заходьте, просимо, просимо!

Ви заходьте в нашу хату
Превелику, пребагату
Від зірниць й до зірниць,
Хай лунають вечорниці.

Дівчата: – Добрий вечір, люди добрі, наша господине!

– Краси та вроди Вам і всьому Вашому дому!
– Щастя, здоров'я, віку довгого, розуму доброго
– Бажаємо всьому роду вашому!

Господиня: – Спасибі, дівчатонька, за побажання.

Проходьте, сідайте у нас ...

(за звичкою кінчиком фартуха змахує пилку з лавки), примовляючи:

Звемо всіх на вечорниці
Будуть з сіллю паляниці
Будем пити березовий квас –
Присідайте, просимо в нас.

Господар: Українські вечорниці

Починаємо не в перший раз
Хай веселий сміх іскриться
В серці кожного із нас.

Господиня: Хай дзвінке, веселе слово пружно рветься в небеса

Наша пісня пречудова хай ніколи не згаса!

Господар: Хай на наших вечорницях

Хто сумний – розвеселиться!
Співи, танці й небилиці –
Гарні будуть вечорниці!

Разом: – Люди добрі!

Діти милі! Зручніше сідайте.

А ви, мої дівчаточка, пісню починайте.

(Дівчата розсівшись по лавках, ослінчиках і на припічку починають виводити пісню: (наприклад “Ой не світи, місяченьку...”, “Ой чи є то жито”, “А в полі береза” і ін.)

Господарі милуються дівчатами, хвалять їхній спів, дівчата жартують між собою. Надворі чути гомін, грають музики, до хати просяться хлопці. Господар впускає їх до хати, але при умові, що гарно заспівають. Хлопці починають співати, а потім жартуючи примовляють:

1 хлопець: Вечір добрий! Дайте нам пиріг добрий

А коли скупі на плату, то пустіть нас хоч у хату.

2 хлопець: Стрічайте пирогами смачними і масними
Бо ми прийшли з піснями, піснями голосними!

(Хлопці продовжують почату ними пісню).

Разом: Здорові були, дівчата і шановні господарі! *(кланяються).*

*Заграли музики веселої польки, хлопці запрошують дівчат до танцю,
потім разом співають пісні, розсівшись по лавках біля дівчат.*

Дочка господарів: Хай пісня чудова лунає у нас
Гумор хай стане у нас без прикрас
Хай артисти з'являться,
з чудовими ролями справляться.
Звеселять нас грою справною
Піснею причарують гарною!

*До світлиці заходить збуджена кума Солоха і по-змовницьки
звертається до куми – господині дому:*

Солоха: Ой кумонько, що тільки що було зі мною, що зі мною було...
(охає, ахає, хреститься).

Господиня: Ой лишенько, що ж з вами було? Коли було? Ви ото так швидко зникли з хати, як зайшли дівчата, що я аж зобидилась. Ну посиділи б з нами, погомоніли. Челядь он яка, як світ... Ну, гаразд, швидко розкажіть що у вас стряслось? Та заспокойтесь, бо!

Солоха: Ой що було, ой що було. І сміх і гріх. Ось послушайте.
(Виконується уривок з жартівливої інтерлюдії М.В.Гоголя "Ніч перед Різдом".)

*В цій самій світлиці біля печі, Солоха кидає під піч віник, повертається,
натикається на мішок і з серцем говорить:*

Солоха: Ах, Вакула, принес эти мешки, чтоб этим мешкам, чтоб ему... ну пусть же он сам и выносит.

Из печи вылазит Черт, подбегает к Солохе, целует руки, берет за сердце и говорит:

Черт: Если ты, милая Солоха, не согласишься удовлетворить мои страсти и, как ведется наградить...то я готов на все: брошусь в воду или душу отправлю прямо в пекло...

(Вдруг у двери послышался голос, наверное Головы. Встревоженная Солоха бежит открывать дверь, а проворный Черт влезает в лежащий под ногами мешок).

Солоха: Ведет Голову к столу, кокетничает, наливает чарку и дает пить из своих рук.

Голова: Выпивает, подмигнувши Солохе:

Ой, Солоха, ты Солоха, ах ты ж славная молодлица...

(пытается обнять, прижать к себе)

А я вот не пошел к дьяку, потому что поднялась метель, а увидел свет в твоей хате, завернул к тебе, моя ягодка, решил погреться возле тебя.

(пытается взять женщину в объятия.)

Не успел Голова это сделать, как в дверь послышался стук и голос дьяка.

Голова: Ну вот, нечистая, его несет. Спрячь меня куда-нибудь. Мне очень не хочется теперь встречаться с дьяком.

(Солоха думает бегая по хате, куда б спрятать такого плотного телосложения гостя, увидев мешок с Чертом быстро придумала: выбрала самый большой мешок, посадила в него гостя, а сама побежала открывать дверь дьяку.)

Входит дьяк, побряхтывая, потирая руки:

Дьяк: А я вот ожидал нашего Голову в гости, а он не явился, но я то знаешь, этому сердешно рад, так как очень уж мне хотелось погулять у тебя, славная моя Солоха.

(Тут он подошел к ней поближе, какхикнул, усмехнулся, дотронулся своими пальцами до ее обнаженной руки и произнес с великим лукавством и самоудовольствием:

Дьяк: показывая пальцем на ее руку: А что это у вас, великолепная Солоха?

(И сказав это он отскочил несколько назад).

Солоха: Как что? Рука, Осип Никифорович.

Дьяк: Гм, рука! Хе-хе-хе... (произнес сердечно довольный своим началом. Дьяк прошелся по комнате, подступил к ней снова и обхватив ее слегка за шею, так же отскочил назад).

Дьяк: А это (указывая на шею) что у вас, дражайшая Солоха?

Солоха: *(Ни чуть не робея, в сладком ожидании чего-то...)* Будто не видите, Осип Никифорович, – шея, а на шее монисто.

Дьяк: Гм, на шее монисто! Хе-хе-хе... *(Дьяк снова прошелся по хате, потирая с довольным видом руки и прохаживаясь рядом возле Солохи.)*

Дьяк: жадно смотрит на полную, пышную грудь Солохи и дрожащим от страсти голосом спрашивает:

– А что... это у вас,... несравненная Солоха?
(вдруг послышался стук в дверь и голос казака Чуба).

Дьяк: (кричит писклявым голосом) Ах, боже мой, странное лицо! Что тепер будет, если застанут особу моего звания тут? Дойдет до отца Кондрата! Ради бога, добродетельная Солоха... (дрожит в голосе) Стучатся, ей-богу стучатся! Ох, спрячьте меня куда-нибудь!
(Солоха, привычным уже движением, прячет его в следующий мешок. Входит козак Чуб).

Чуб: (игриво) Ну здравствуй, Солоха! Ты что, может не ожидала меня? А? Правда не ожидала? Может бать ты тут забавлялась с кем-нибудь?... Может быть, ты кого спрятала уже, а? (смеется).

– Ну ладно, Солоха, дай мне выпить водочки. А то, я думаю, мое горло замерзло от клятущего мороза. Послал же бог такую ночь! А? Как схватилась, слышишь Солоха, как схватилась то...э как окостенели руки (хочет раздеться) не расстегну коужуха! Как схватилась вьюга!...

Голос с улицы: Отвори! (толчок в дверь).

Чуб: Стучит кто-то!

Голос с улицы: Отвори!

Чуб: (схватился на ноги, взял в руки козацкую шапку.) Это Кузнец! Слышишь, Солоха, куда хочеш девай меня: я ни за что на свете не хочу показаться этому выродку проклятому, чтоб ему набежало, дьявольскому сыну под обеими глазами по пузырю в копну величиною!

(Солоха, испугавшись всерьез такого “нашествия” мужчин, метается по комнате как угорелая и забывшись посадила козака Чуба в тот мешок, где уже сидел Дьяк. Подбежала к двери, впустила Вакулу, а сама сбежала на улицу – “от греха подальше”).

Вошел кузнец Вакула, не говоря ни слова, не снимая шапки, почти “снопом” повалился на лавку и стал рассеянно, недоуменно разглядывать углы своей хаты... Остановил глаза на мешках:

Вакула: Зачем тут лежат эти мешки? Их пора давно убрать отсюда... Ах, через эту глупую любовь я одурел совсем – завтра праздник, а в хате до сих пор лежит всякая дрянь. Отнесу-ка я их в кузницу!

Тут кузнец присел к самому маленькому мешку, где сидел Черт, взвалил его себе на плечи... и вдруг почувствовал что-то недоброе, стал развязывать, увидел Черта и в испуге заорал.

В это время со всех других мешков стали вылезать Голова, Дьяк, Чуб и разбегаться во все стороны под дружный хохот гостей и челяди на вечерницах.

Після виконання жартівливої інтерлюдії заграли музики, пішли в танець дівчата з хлопцями. Після декількох запальних танців господарі вечорничої хати запрошують челядь до столу:

Господар: Гості мої милі, друзі щирі!
За столи сідайте.
Бо як говорить народ:
Добре співається, коли все з'їдається,
Добре танцюється, коли на столі,
Крім посуду нічого не лишається...

Господиня: Милі гості, просим сісти,
Варенички будем їсти
Вареники не погані
Вареники у сметані.

Дочка: *(держить в руках макітру з варениками)*
Оце ж так: за городом козу пасла,
назбирала горщик масла,
горщик масла, діжку сиру,
вареничків намісила.
Їжте, хлопці, у сметану умочайте,
За горілку вибачайте...

Господиня: Чим багаті, тим і раді,
Усім, що маємо, вас пригощаємо:
Куштуйте паляниці з ярої пшениці,
та пампушки запашні .
В кожній хаті на Україні
Вареники їдять нині.
Ці вареники знаменні,
Як їх родичі – пельмені!
Їжте, їжте, просим щиро
Вареники наші з сиром.

Разом: Смачного Вам!

*(Всі учасники вечорниць пригощаються варениками, пампушками, узваром. Співають пісень, жартують за столом. А непосидючі проводять ігри).
На закінчення вечорниць до челяді звертаються господарі:*

Господиня: Люди добрі, як тут вам у нас сьогодні гулялось – гостювалось не нам судити – радити, а Вам. Що не так, звиняйте.

Господар: Дозвольте, шановні, щасливої дороги вам побажати.
І дороги до нашої хати не забувати!
Щастя, здоров'я бажаємо, радісно жити, ніколи не хворіти,
Добрими ділами людей веселити!

Челядь іде з хати з піснею “Скільки б не співали, а кінчати час,
кращі побажання ви прийміть від нас.
І в вас, і в нас, хай буде гаразд.
Щоб ви і ми, щасливі були!...”

СЦЕНАРІЙ НАРОДНО-ОБРЯДОВОГО СВЯТА “ЯВІР” З НАГОДИ СВЯТКУВАННЯ ДНЯ “ЗЕЛЕНОЇ НЕДІЛІ”

В місті Яготині, що на Київщині, за багаторічною традицією це народно-обрядове свято проводиться вночі з суботи на Зелену неділю і називається “Явір”.

Молодь, ще звечора сходиться до мосту на озері Суній, встановлюють там завітчане дерево і цілу ніч, до сходу сонця, святкують “Явора”.

На цьому молодіжному гулянні, як правило завжди знаходиться «бойка» молодиця, яка виконує роль ведучої “господині”.

Господиня: Друзі милі! Громадонько!!!

Завітали ви до нас – в весняний прекрасний час...

(їй в усьому допомагає дівчина “Веснянка”)

Веснянка: Вечір добрий, добрі люди!

Я залюбки розповідатиму вам сьогодні про все, що у нас тут відбуватиметься.

І, сподіваюсь, всім нам буде весело!

Господиня: Весна в розпалі. Починається літо. Все навколо буяє розмаїттям зелені! Завтра наступить народне свято “Зелена неділя”. А сьогодні, ми за нашою доброю, старою народною традицією проведемо обряд встановлення “Явора” та й будемо починати наші гуляння...

Веснянка: Ой виходьте, дівчатонька, “Явора” вбирати – наше свято прославляти!

(виходить гурт дівчат з оберемками квітів та зелені лепешняку)

Дівчата: Будем свято зустрічати та “Явора” прикрашати, а “Явора” вберемо – у таночок підемо!!!

На галявину виходять хлопці, виносять довгу жердину (стовбур дерева) і запрошують дівчат прикрашати дерево квітками і зеленою лепехою. Грає музика, співає молодь, прикрашається “Явір”, а по закінченню хлопці прикрашене дерево вкопують в землю. Лунають схвальні овації та аплодисменти!

Дівчата: Славні наші, парубоньки! Ви зробили Яворонька?!

Хлопці: Так – це ми його зробили і ось тут установили.

Веснянка: То ж давайте танцювати та Явора прославляти!!!

Хлопці та дівчата беруться за руки і стають в коло. Одна з дівчат ходить у колі – вона “Царівна”, а хлопець ходить поза колом – царський син “Царенко”. Він ходить поза колом, намагаючись зустрітись з дівчиною “вічна-віч”, а вона горшливо вникає зустрічі. Коли ж зустрічаються поглядом, то чемно вклоняються одне одному. “Царенко” роз’єднує коло, бере за руку “Царівну”, обводить по колу і стає з нею поруч, а в середині кола й поза ним ходить інша пара.

Гра продовжується: молодь взявшись за руки ідуть по колу і промовляють:

Що в городочку царівна, царівна,

А за городочком царенко, царенко

Приступи, царенко, близенько, близенько

Поклонись царівні низенько, низенько

Прийди, царенку ще ближче, ще ближче
Поклонись, царенку ще нижче, ще нижче
Пророби, царенку ворота, ворота
Випусти царівну з города, з города,
Обведи царівну круг граду, круг граду
Та постав царівну у ряду, у ряду!

Господиня: Дорогі наші діти! Як же це добре, що ви прийшли сюди наші народні традиції продовжувати, обряд “Явора” проводити, свято Зеленої неділі прославляти.

Колись молодь знала багато народних пісень і гарно співала їх...

Зараз, на жаль, не чути наших пісень, то ж підходьте ближче, дороженькі – ми з жінками навчимо вас наших народних пісень співати та в ігри грати.

Веснянко, а ну клич челядь сюди – будемо вчитись “кривого” танцю водити.

Господиня: Дівчаточка мої! “Кривого танцю” треба водити так: четверо дівчат хай стануть так, або присядуть на відстані одна від одної чотирикутником, а всі інші, взявшись за руки “в’ються” “шнурочком” поміж ними, пританцювуючи під музику. Веснянка хай попереду йде, за собою всіх веде.

(молодь танцює “кривий танець”)

А тепер давайте навчимося танцю-гри “Просо”.

Дівчата стають у дві шеренги одна проти одної, кожна з них, ідучи назустріч приспівує, вклоняючись:

Перша шеренга, ідучи вперед: А ми просо сіяли, сіяли, сіяли

Задки відступаючи назад: Ой див, ладо, сіяли, сіяли...

Друга шеренга: виконуючи ті ж рухи:

А ми просо витопчем, витопчем, витопчем

Ой див, ладо, витопчем, витопчем...

Перша: І як це ви зробите, зробите, зробите?

Ой див, ладо, зробите, зробите...

Друга: А ми коні випустим, випустим, випустим

Ой див, ладо, випустим, випустим...

Перша: А ми коні зловимо, зловимо, зловимо

Ой див, ладо, зловимо, зловимо...

Друга: Та чим же вам ловити, ловити, ловити

Ой див, ладо, ловити, ловити...

Перша: А шовковим неводом, неводом, неводом

Ой див, ладо, неводом, неводом...

Друга: А ми коні викупим, викупим, викупим

Ой див, ладо, викупим, викупим...

Перша: А за що ж вам викуплять, викуплять, викуплять

Ой див, ладо, викуплять, викуплять...

Друга: А ми дамо сто срібних, сто срібних, сто срібних

Ой див, ладо, сто срібних, сто срібних...

Перша: Не візьмемо й тисячі, й тисячі, й тисячі

Ой див, ладо, й тисячі, й тисячі...

Друга: А ми дамо дівчину, дівчину, дівчину

Ой див, ладо, дівчину, дівчину...

Перша: А дівчину візьмемо, візьмемо, візьмемо

Ой див, ладо, візьмемо, візьмемо!!!

Дівчата по черзі (після кожного виконання гри-танцю) переходять в першу шеренгу.

Веснянка: На Підварках нині свято і людей тут так багато

Всі прийшли посвяткувати і “Явора” завітчати!

Та кваском посмакувати... завертайте всі по змозі

У Шинок, що при дорозі....

Молодь розпалює багаття, готує кашу, юшку тощо, пригощає всіх бажуючих.

Проводяться ігри з елементами танцю, наприклад дівочий танець-гра “Маковочки”.

Дівчата і хлопці, взявшись за руки стають в коло в якому уже знаходиться дівчина-маковочка, яка буде показувати вправи як орють, сіють, полють і збирають в полі мак.

Молодь іде по колу хороводом і співає:

Край долини мак, край широкої мак,

Мак чистий, головастий...

Молодії-молодочки завивали головочки

Станьте в круг – мак буде тут!

Дівчина-маковочка з кола гукає: А чи поїхали в поле?!

Молодь: Поїхали!

Дівчина: А поле виоране?

Молодь: Виоране!

Дівчина: Чи сіють мак? (показує як)

Молодь: Сіють!

Дівчина: Чи пора полоти? (показує як)

Молодь: Пора!

Дівчина: Чи цвіте мак?

Молодь: Цвіте!

Дівчина: Чи поспів мак?

Молодь: Поспів!!!

Дівчина: Чи пора трусити мак?

Молодь гукає: Пора!!! і біжить до “маковочки” щоб взяти на руки і попідкидати вгору.

Приспів, що співають учасники хороводу-гри, виконується перед кожною дією “маковички”: оранкою, посівною, полоттям, дозріванням та збиранням маку.

Проводяться інші ігри “Танець із стрічками”, “Танець із квіткою”, Танець “Кошик мрій”. Підлітки грають в жмурки, визначаючись з тим, хто буде жмуритись за допомогою таких слів: Котилася торба з великого горба, а в тій торбі хліб-паляниця – кому доведеться, той буде жмуриться.

Після смакування кашею, квасом, натанцювавши і награвшись вдоволь молодь під керівництвом Господині свята та Веснянки проводять ритуал “Закликання доброї години на хорошій днини на тепле літечко, добрий урожай”.

На галявинку виходять жінки і дівчата з палянницею хліба на вишитому рушникові та з горщиком каші в полотняній хустці, приказуючи:

“У добру годину стелемо новизну, ой ти веснонько веснися, чистим полотном обгорнися та принеси нам літечко ще й рожеву квіточку!”

Вчіться, дівчатонька, літо кашею запрошувати. Зараз ось цей горщик каші в полотняній (лляній) хустині ми закопаємо під нашим “Явором”, щоб літечко було теплим – рої заганяло, полотно білило, теплом наділяло.

Співають:

Закопали горщик каші ще й колком прибили,

Щоб на нашу на вулицю парубки ходили!

Учасники ритуалу забивають завітчаний кілок і пританцьовують

Дівчаточка-гороб’яточка, радьтеся та виходьте на травицю гратися!

Та виходьте на травицю в добрий час – нема таких співаночок як у нас!!!

Лунає віночок улюблених народних пісень, а потім Господиня завершує :

Співали, дівочки, співали, у решето пісні складали..

Тай поставили на вербі, а де взялися горобці,

Звалили решето додолу – час вже нам, дівочки, додому!

Веснянка запрошує до традиційної гри “Голубка”

Учасники стають у коло, обирають серед себе “дівчину-голубку” і запрошують її в коло. Дівчина вдає, що дуже засмучена, бо вже час їти додому, а милий десь забаривсь...

Молодь, співаючи, веде хоровод:

Ми голубку уловили і довкола обступили

Ой, голубко, чого тужиш – обирай же кого любиш...

Дівчина-голубка обирає хлопця, якому симпатизує і довіряє провести її до дому. Гра триває доти, поки є бажанчі побувати в ролі “голубки”.

Молодь парами й невеликими гуртами розходить додому гучно сповіщаючи піснями про завершення свята “Явора” на Підварках.

СЦЕНАРІЙ НАРОДНО-ОБРЯДОВОГО СІЛЬСЬКОГО ЗВИЧАЮ “КОЛОДКИ” НА МАСЛЯНУ НЕДІЛЮ

“Колодію, Колодію на тебе маю надію...”

За тиждень до Великого посту під час масляного тижня на селі влаштовувались проводи Зими та зустріч Весни.

В неділю на вулицях (на вигоні) збирався сільський люд з тим аби “в складчину” поласувати млинцями, гречаниками, варениками тощо. Це народно-обрядове свято супроводжувалося жартами, іграми і обов’язково піснями.

Масляниця, не спіши, смажим млинці від душі!

Мясляниця, ти куда? Ось іще сковорода!...

А в понеділок у селах Лівобережжя (Київщина, Полтавщина, Слобожанщина та ін.) відбувалось жартівливе народно-обрядове дійство молоді під назвою “Колодки”.

Головною особливістю цього обряду мало бути те, що молодь, яка ловила по селу “колодку” повинна була бути з числа одружених.

А от того, хто з якихось причин ще був не одружений, група молодих людей в кількості 3–5 осіб (до компанії як правило брали двох чоловіків з бубоном та гармошкою) силоміць жартуючи ловила на вулиці дівчину, прив’язували до ноги “жертви” колодку і вели, а часом і тягли “в охапку” на подвір’я, де є хтось не одружений.

Для довідки: “Колодка” – невелика дерев’яна колода з мотузкою чи ланцюгом, пристрій для корови, яка має звичку тікати з “череди” (пасовища).

За народним звичаєм в хаті, куди привели “колодку”, щедро пригощали. Якщо дівчина симпатизувала тому хлопцю до хати якого її привели, то в хаті відбувалось справжнє свято – мало не сватання...

А коли тягнули силоміць дівчину, яка не симпатизувала хлопцеві, але вирватися і втікти не змогла, то пожартують з нею, лякаючи все ж затагнути і відпускають. Так і не посидівши за столом...

Щоб не втратити можливість пропустити пригощання господарів дому, ті хто ловив “колодку” намагались спіймати передбачувану пару, адже в селі всі у всіх на виду і молодь знає хто з ким зустрічається чи навіть хто кому подобається.

Але бували випадки, коли охочі пожартувати та пригоститись на “шарка” силоміць тягли дівчат до якогось хлопця, то тоді могла виникнути не лише сварка, а й бійка. Може саме тому цей народний обряд неофіційно, на кінець 60-х років минулого століття, органи місцевої державної влади (сільські Ради) – заборонили.

“Ой, колодко, колодко, було ж мені солодко...”

В сільській хаті на святково прибраному столі парують млинці та вареники в сметані.

Господиня: *(звертається до членів родини)*

Учора була неділя, яка в народі називається Масляна, а ще старі люди кажуть, що в цей день відбувається пробудження і парування.

А сьогодні понеділок...синку, ти не забудь, що в нашому селі є такий звичай “в’язання колодки”. Так як ти в нас іще не одружений, то можна чекати веселих гостей до хати.. Оце тобі на!...Чую вже хтось іде...

За дверима в сінях (веранді) чути збуджені голоси, сміх, жартівливі пісні на сімейно-побутові теми:

Ой умер Саврадим, да й на лавці лежить,
його жінка-саврадимка да по вулиці біжить.

Саврадимка іде і горілочку несе,
і горілочку несе, музикантів веде:

Оце ж тобі, Саврадиме, що не слухався мене...

Ой, сказала баба деду: Дед! Купи ты мне “Победу”

А не купиш мне “Победу” – я уйду к другому деду!...

Жінки заходять до хати, весело приспівуючи і руками міцно тримаючи дівчину, до ноги якої прив’язана “колодка”. Дівчина невдоволено, сором’язливо пручається, але на це не звертають уваги жінки-жартівниці.

Гості: Здоровенькі були! З Масляною неділею вас!!!

Господиня: Дякую! Сідайте до столу, ось вареники, млинці...

Гості: Ну до вареників ще чередь прийде, а ви нам кажіть у вас є син? І не жонатий іще? Ну так ми вам ось “колодку” привели. Дівка, як сонце! Те що вашому сину треба – так що з вас могорич!

Господиня: *(ніби невдоволена)* А за що ж могорич зразу? Ну ти дивись...

Гості: А за те, що нам і досі на весіллі вашого сина не вдалося погуляти!

Короче кажучи, ви, дорогенькі, наказані за те, що до сих пір сина не женили. Отже, з вас могорич за доставлену в хату дівку. Не бійтесь – не втече, *(показують на ногу)* вона в нас пов’язана “колодкою”.

Господарі запрошують веселих гостей до столу разом зі своїм сином і тією дівчиною, яку привели з “колодкою”.

Під час “частування” гості співають жартівливих пісень:

А ми будем жить ще й Бога хвалить!

І матір рідненьку, щоб будила раненько,

І отця-молодця, щоб ганяв без кінця...

Грають музики, гості пританцьовують:

Я й по сінях туп-туп, я й по хаті туп-туп,

А чоловік думає, що я йому варю суп...

Після веселих гостин молодь гамірливою компанією, дякуючи господарям за гостинність, забирають із собою дівчину (вже без “колодки”) і виходять з хати застережливо звертаючись до хлопця, якому приводили “колодку”:

Ти ж дивись – не лови гав! Після Посту засилай сватів, а то відведем до іншого двору!...Хіба ж нам довго?

Веселий гурт з гучними піснями іде з двору...

Науково-методичний збірник

**Національно-патріотичне виховання
дітей та молоді у сучасному
освітньому просторі України
на засадах етнопедагогіки**

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції

20 жовтня – 20 листопада 2015 року

Відповідальний за випуск: *Зуб'як Роман Миколайович*

Упорядники: *Шелемей Любов Ярославівна*

Келембет Людмила Іванівна

Фляк Оксана Олексіївна

Риндич Оксана Миколаївна

Підп. до друку 31.05.2016.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк. офсетний.

Гарнітура «Times New Roman». Умовн. друк. арк. 16,60.

Наклад 100 прим. Зам. № 9118.

Видавець: Видавництво «Місто НВ»

76000, м. Івано-Франківськ,

вул. Незалежності, 53.

Тел.: (0342) 55-94-93.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

ІФ № 9 від 02.02.2001 р.

Віддруковано: Друкарня «Місто НВ»

76000, м. Івано-Франківськ,

вул. Незалежності, 53.

